

UNIVERZITET U BEOGRADU
EKONOMSKI FAKULTET

Savka D. Vučković Milutinović

VREDNOVANJE I EFEKTI ODLOŽENIH
POREZA NA PERFORMANSE KOMPANIJA

Doktorska disertacija

Beograd, 2012.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF ECONOMICS

Savka D. Vučković Milutinović

VALUATION OF DEFERRED TAXES AND
ITS IMPACT ON COMPANIES'
PERFORMANCE

Doctoral dissertation

Belgrade, 2012.

MENTOR:

Prof. dr Radojko Lukić, redovni profesor
Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu

ČLANOVI KOMISIJE:

Prof. dr Dejan Malinić, redovni profesor
Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Prof. dr Božidar Raičević, redovni profesor
Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Datum odbrane doktorske disertacije: _____.

VREDNOVANJE I EFEKTI ODLOŽENIH POREZA NA PERFORMANSE KOMPANIJE

REZIME

Odlaganje poreskih plaćanja jedna je od najatraktivnijih kompanijskih strategija na polju upravljanja poreskim opterećenjem, ali iznosi odloženih poreza (kao i odloženih poreskih ušteda) dugo nisu mogli da se sagledaju iz finansijskih izveštaja. Dilema oko toga da li uopšte treba izveštavati o odloženim porezima i u kojoj meri njihovo iskazivanje omogućava realniju procenu performansi poslovanja još uvek je aktuelna. Cilj ove disertacije je da jednim celovitim istraživanjem fenomena odloženih poreza doprinese razrešenju postavljenih dilema.

Ishodište odloženih poreza predstavljaju privremene razlike između finansijsko-računovodstvenih i poreskih pravila izračunavanja periodičnog rezultata. Da bi se ocenila opravdanost ovih razlika i perspektive odloženih poreza, izvršeno je poređenje ciljeva i osnovnih konceptata finansijskog versus poreskog izveštavanja, kao i komparativna analiza stanja i tendencija po pojedinim zemljama sa naglaskom na ispoljene prednosti i nedostatke različitih modaliteta veza između jednog i drugog sistema izveštavanja. Pokazano je da bi usaglašenost merenja dobiti za računovodstvene i poreske svrhe bila na uštrb ostvarenja ciljeva kako finansijskog izveštavanja opšte namene tako i oporezivanja dobiti, tako da je divergencija konceptualno utemeljena i poželjna. To ne znači da ne postoji istovremeno mogućnost korišćenja identičnih pristupa po mnogim pitanjima. Divergencija podiže troškove izveštavanja i opravdana je samo ukoliko doprinosi povećanju iskazne moći prezentiranih izveštaja.

Prednosti divergencije nad uniformnim modelom potkrepljuju očekivanja da će se razlike između računovodstvenih i poreskih pravila i dalje javljati, a time i odloženi porezi. Iznosi odloženih poreza su veći što su veće privremene razlike, ali i poreske stope, čijom primenom na privremene razlike dobijamo iznose budućih uvećanja ili umanjenja poreskih plaćanja. U okruženjima gde su materijalni iznosi odloženih poreza, drugačiji načini

njihovog izveštavanja mogu da produkuju značajne razlike u finansijskim izveštajima, čime se menja i informaciona osnova za odlučivanje brojnih korisnika ovih izveštaja.

U ovom radu smo testirali posledice različitih pristupa izveštavanju o porezu na dobit na izgled osnovnih finansijskih izveštaja – bilansa stanja i bilansa uspeha, kao i analitičku vrednost dobijenih informacija. Prema integrisanom modelu, koji podrazumeva da se u finansijske izveštaje inkorporiraju samo tekući porezi eksplicitno utvrđeni u poreskoj prijavi, odloženi porezi nisu predmet izveštavanja. Ovim se redukuje informacioni potencijal za procenu budućih poreskih plaćanja, a s obzirom da su u bilansu uspeha poreski rashodi iskazani po gotovinskom, a ne obračunskom principu ne postiže se ni pravilno periodiziranje rezultata. I pored određenih slabosti, od onih konceptualne prirode, preko kompleksne primene do analitičke nesavršenosti, model potpunog iskazivanja odloženih poreza orijentisan ka bilansu stanja pruža vredne informacije za ocenu poreskih implikacija po poslovanje kompanija, pa i mnogo više od toga.

Pokazano je da se podaci iz finansijskih izveštaja mogu iskoristiti za procenu oporezive dobiti, a da se potom detaljnom analizom raspona između računovodstvene i oporezive dobiti mogu sagledati načini redukcije poreza i oceniti uspešnost poreskog planiranja, ali otkriti i eventualne agresivne prakse snižavanja poreza ili sa druge strane agresivne prakse izveštavanja o računovodstvenoj dobiti. Odnos računovodstvene i oporezive dobiti tako može poslužiti kao dragocen indikator u nastojanjima da se pronikne u kvalitet iskazane računovodstvene dobiti.

Model odloženih poreza nije jednostavno implementirati, pa je adekvatan obračun odloženih poreskih pozicija izazov i za profesionalne računovođe. To se posebno odražava u slučajevima poslovnih kombinacija, kod kompenzacije zaposlenih opcijama na akcije, pri izdavanju složenih finansijskih instrumenata, ali i u drugim brojnim područjima. Važan cilj disertacije je da se teorijskom analizom i praktičnom primenom kalkulacija odloženih poreza u najkompleksnijim situacijama formuliše jedan strukturirani pristup, koji će obezbediti efikasno i pouzdano utvrđivanje poreskih implikacija poslovnih događaja.

Kritičko preispitivanje dometa modela odloženih poreza u finansijskoj analizi ukazalo je na određena ograničenja. U disertaciji su istaknuta područja odloženih poreza, koja zahtevaju oprezniju interpretaciju, te identifikovani faktori koji treba da se razmotre

kako bi se opredelio korektan analitički tretman iskazanih iznosa. Ključno je sagledati novčane implikacije odloženih poreskih sredstava i obaveza, jer se neretko dešava da se kontinuiranim obnavljanjem permanentno odlaže njihova realizacija odnosno plaćanje, čime suštinski gube odlike sredstava i obaveza. Iz obelodanjivanja o porezu na dobit moguće je sagledati strukturu odloženih poreskih sredstava i obaveza, što dalje zahteva sofisticiranu analizu svake pojedinačne komponente ponaosob. Problemi u vezi sa procenom realizacije odloženih poreskih sredstava takođe se moraju imati u vidu, kao i mogućnost eventualne oportunističke upotrebe ovih procena kako bi se u željenom pravcu oblikovao računovodstveni rezultat.

Harmonizacija iskazivanja odloženih poreza u finansijskim izveštajima nije još uvek postignuta, pa je dat prikaz aktuelnih razlika između međunarodnih računovodstvenih standarda/međunarodnih standarda finansijskog izveštavanja (MRS/MSFI) i američkih opšteprihvaćenih računovodstvenih principa (GAAP), kao dva danas najzastupljenija seta računovodstvenih standarda. Ukazano je i na određene specifičnosti britanskih standarda finansijskog izveštavanja. Transparentno navođenje ovih razlika treba da unapredi poređenje performansi kompanija iz ovih različitih izveštajnih okruženja.

U Srbiji smo empirijskim istraživanjem finansijskih izveštaja najvećih kompanija pokazali da je obim i kvalitet obelodanjivanja u vezi sa porezom na dobit retko dovoljan za sprovođenje svrsishodne analize. Dok je odvojeno iskazivanje tekuće i odložene komponente poreskih rashoda osigurano propisanom formom bilansa stanja, struktura odloženih poreskih sredstava i obaveza, kao i razlozi odstupanja efektivne od propisane poreske stope u većini slučajeva ili nedostaju ili su prikazani u neadekvatnoj formi.

U meri u kojoj je bilo izvodljivo, s obzirom na prisutnu oskudnu informacionu osnovu, identifikovani su i osnovni izvori privremenih razlika između računovodstvene i oporezive dobiti. Pokazalo se da su najzastupljenije razlike po osnovu drugačijeg tempa amortizacije nekretnina, postrojenja i opreme za poreske i računovodstvene svrhe. Odložena poreska sredstva često nastaju i po osnovu neiskorišćenih poreskih kredita u vezi sa ulaganjima u osnovna sredstva, mada projekcije nedovoljnih oporezivih dobitaka u narednim periodima utiču i na pojavu nepriznatih poreskih sredstava po osnovu ovih

kredita. Uočena je i praksa nepriznavanja odloženih poreskih sredstava po osnovu poreskih gubitaka.

Rezultati analize otkrivaju i da su kompanije iz realnog sektora češće u poziciji neto odloženih poreskih obaveza, dok većina banaka ima neto odložena poreska sredstva. Učešće odloženih poreza u ukupnoj imovini posmatranih kompanija nije materijalno, mada je značaj odloženih poreza nešto veći kod kompanija iz realnog sektora. U svakom slučaju odložene poreske pozicije ne utiču bitno na performanse poslovanja kompanija na tržištu Srbije. Razlog tome su kako niska poreska stopa, tako i neveliki iznosi privremenih razlika.

Ovaj nalaz podržan je i sprovedenom anketom u bankarskom sektoru. Banke su u poziciji da svakodnevno analiziraju finansijske izveštaje brojnih kompanija koje konkurišu za njihove bankarske “proizvode”. Istraživan je onda pristup odloženim porezima u ovim analizama i pokazalo se da se odloženi porezi po pravilu detaljnije ne razmatraju, jer se ne očekuje da bi promena njihovog tretmana uopšte imala odraza na osnovna merila performansi.

Ključne reči: finansijsko izveštavanje, poresko računovodstvo, odloženi porezi, ocena performansi, poresko planiranje, efektivna poreska stopa.

NAUČNA OBLAST: Ekonomija.

UŽA NAUČNA OBLAST: Računovodstvo, porezi i menadžment.

UDK broj: 657.375:336.226.14(043.3).

VALUATION OF DEFERRED TAXES AND ITS IMPACT ON COMPANIES' PERFORMANCE

RESUME

Tax deferral is one of the most attractive tax management strategies, but amounts of deferred taxes (as well as deferred tax savings) could not be perceived from the financial statements for a long period of time. Whether or not deferred taxes should be reported and to what extent they provide better evaluation of firm's performance is still a question. The purpose of this dissertation is to contribute to answer of this question by providing a comprehensive research of the deferred taxes phenomenon.

Deferred taxes result from temporary differences between financial accounting and tax rules of the calculation of periodic results. In order to assess justification for these differences and perspectives of deferred tax, a comparison between objectives and basic concepts of financial versus tax reporting was made, as well as the comparative analysis of the status and tendencies across certain countries with the emphasis on demonstrated advantages and disadvantages of different relationships between one and the other reporting system. It was shown that the compliance of income calculation for accounting and tax purposes would be at the expense of the achievement of objectives for both financial reporting and income taxation, so that the divergence is conceptually founded and desirable. However, this does not mean that, in the same time, there does exist a possibility of using identical approaches on many issues. The divergence raises reporting costs and it is justified only if it contributes to the increase of expressive power of presented reports.

Advantages of divergence over uniform model back up expectations that the differences between accounting and tax rules will keep on occurring, as well as deferred tax. The deferred taxes amount increases with the increase of the temporary differences and tax rates which applied to the temporary differences and give the amounts of future increase and decrease of tax payments. In environments where the amounts of deferred taxes are significant, different ways of their reporting may cause substantial differences in

financial statements. Considering this, decision making informational base for a numerous users of financial statements has been changed.

In this dissertation, we have tested the consequences of using various approaches to the income tax reporting in particular on the Income Statement and Balance Sheet, as well as analytical value of the information gained. According to flow-through model, which means that only current taxes that are explicitly determined in a tax return should be incorporated into financial reports, deferred taxes are not the subject to reporting. With this, informational potential for estimating future tax payments is reduced, and given the fact that income tax expense is recorded in an income statement through cash-flow principle and not through accrual one, not even a proper periodization of income is achieved. Even beside certain weaknesses, from conceptual matters, over complex implementation to analytical imperfections, a comprehensive tax deferred model oriented towards a balance sheet gives valuable information for evaluation of tax implications on company's operations and even more than that.

It was shown that the data from financial statements can be used for estimating taxable income. Subsequently, by detailed analyses of the gap between accounting and taxable income, the different ways of tax reduction can be perceived and effectiveness of the tax planning can be evaluated, but also possible aggressive practices of tax reduction can be found, or on the other side, aggressive practices of accounting income reporting. In that way the gap between accounting and taxable income can be used as a valuable indicator in assessment earnings quality.

The deferred tax model can not be easily implemented, so that an accurate calculation of deferred tax positions is often challenging even for professional accountants. This is particularly true in cases of business combinations, employee stock options, compound financial instruments, but also in many other fields. The important purpose of this dissertation is to formulate a structured approach, that will provide an effective and reliable determination of tax implication of business events in most complex areas. In order to achieve this, theoretical analysis and practical calculations of the deferred taxes were made.

A critical review of deferred tax model usefulness in financial analysis indicated certain limitations. In the dissertation the deferred tax issues that require a more careful consideration are highlighted, as well as identified factors that should be taken into account in order to determine the right analytical treatment of presented amounts. It is crucial to go through cash consequences of deferred tax assets and liabilities, as not so often does it happen that their realization (payment) is permanently deferred by continuous renewal, and with this they essentially lose features of assets and liabilities. From income tax disclosures it is possible to perceive the structure of deferred tax assets and liabilities, what requires further sophisticated analysis of every and each component. The problem relating assessing the realizability of deferred tax assets should also be taken into account, as well as a possibility of opportunistic use of these assessments in earnings management.

Harmonization of deferred taxes reporting is not yet achieved, so a presentation of current differences between International Accounting Standards/International Financial Reporting Standards (IAS /IFRS) and Generally Accepted Accounting Principles (GAAP) in USA is given, as two most represented sets of accounting standards. The emphases were also on certain specifications of Financial Reporting Standards in Great Britain. A transparent disclosure of these differences should advance a comparison of companies' performances out of these different reporting surroundings.

By conducting empirical research of financial statements of largest companies in Serbia we showed that the number and quality of income tax disclosures was rarely sufficient for carrying out useful analyses. While a separate presentation of current and deferred portion of tax expense is secured by prescribed form of a balance sheet, a structure of deferred tax assets and liabilities, as well as reasons for deviation of effective from statutory tax rate in most cases are either missing or are presented in inadequate form.

Basis sources of temporary differences between accounting and taxable income were identified, to the extent practicable, considering inadequate disclosures. It was shown that the single most common source of temporary differences results from the selection of different depreciation methods for tax and accounting purposes. Deferred tax assets frequently result also from unused tax credits investing in fixed assets, although assessment

of insufficient future taxable income often cause unrecognized deferred tax assets. A practice of not recognizing deferred tax assets resulted from tax loss was also perceived.

The results of the analysis show that the companies from a real sector are more frequently in a position of net deferred tax liabilities, while a majority of banks has net deferred tax assets. Deferred taxes as a share of overall company assets are not material, although a significance of deferred taxes is a bit greater with the companies from a real sector. Generally, deferred tax positions do not affect significantly the companies' performance on the Serbian market. A reason for that is a low tax rate, as well as not large amounts of temporary differences.

This finding is supported with a help of the questionnaire from the banking sector. Banks are in the position to analyse financial statements of numerous companies that apply for their banking "products" on daily basis. Then, the treatment of deferred taxes in these analyses was explored and it was shown that deferred tax, as a rule, should not be considered further, as it is not expected that the change of its treatment could have impact on basic performance measurement .

Key words: financial reporting, tax accounting, deferred tax, performance evaluating, tax planning, effective tax rate.

SCIENTIFIC FIELD: Economics.

NARROW SCIENTIFIC FIELD: Accounting, tax and management.

UDC number: 657.375:336.226.14(043.3).

UVOD	3
I ODNOS FINANSIJSKOG IZVEŠTAVANJA I IZVEŠTAVANJA U SVRHE OPOREZIVANJA DOBITI	7
1. Konceptualni okvir finansijskog versus poreskog izveštavanja	7
1.1. Konceptualni okvir finansijskog izveštavanja	7
1.2. Ciljevi i principi koji determinišu merenje oporezive dobiti	19
2. Sistematizacija razlika između računovodstvene i oporezive dobiti	37
2.1. Izvori razlika između računovodstvene i oporezive dobiti	40
2.2. Stalne i privremene razlike	44
2.3. Transparentnost nastalih razlika	51
3. Stanje i tendencije u odnosima finansijskog i poreskog izveštavanja - komparativni pregled po zemljama	54
3.1. Merodavnost trgovačkog za poreski bilans	56
3.2. Nezavisnost finansijskog i poreskog izveštavanja	62
4. Kritička analiza alternativnih modela poreskog izveštavanja - divergencija od finansijskog izveštavanja ili uniformnost	68
5. Harmonizacija poreske osnovice na nivou Evropske Unije i uloga računovodstvenih standarda u tom procesu	73
II MODELI IZVEŠTAVANJA O POREZU NA DOBIT U FINANSIJSKIM IZVEŠTAJIMA	82
1. Integrisani model izveštavanja	82
2. Model odloženih poreza	89
2.1. Metod odlaganja	98
2.2. Metod obaveza	105
2.2.1. Poreski rashodi kao rezidual izvršenih merenja u bilansu stanja	106
2.2.2. Razlike u računovodstvenom i poreskom tretmanu iz perspektive bilansa stanja	111
2.2.3. Problem priznavanja i merenja odloženih poreskih sredstava	119
2.2.4. Postupak primene metode obaveza	127
2.2.5. Unutarperiodična alokacija poreza	134
3. Ocena modela odloženih poreza	138
4. Potpuna versus delimična primena modela odloženih poreza	145
5. Diskontovanje odloženih poreza	151
III TEORIJSKA I PRAKTIČNA ANALIZA NAJSLOŽENIJIH OBRAČUNA TEKUĆIH I ODLOŽENIH POREZA	158
1. Poslovne kombinacije i sastavljanje konsolidovanih finansijskih izveštaja	158
1.1. Odloženi porezi u finansijskim izveštajima sticaoca na dan poslovne kombinacije	160
1.2. Odloženi porezi u konsolidovanim finansijskim izveštajima	176
2. Revaluacija nekretnina, postrojenja i opreme	191
3. Kompenzacije zaposlenima u vidu opcija na akcije	201
4. Ostala složena područja obračuna tekućih i odloženih poreza	218
4.1. Složeni finansijski instrumenti	218
4.2. Izveštavanje o porezu na dobit u finansijskim izveštajima sastavljenim za periode kraće od godinu dana	224

4.3. Računovodstveni tretman neizvesnosti kod iskazivanja poreskih pozicija	231
IV ANALITIČKA VREDNOST MODELA ODLOŽENIH POREZA	241
1. Mogućnosti i ograničenja uporedivosti finansijskih izveštaja entiteta iz različitih zemalja usled drugačijeg izveštavanja o porezu na dobit	241
2. Analiza obelodanjivanja o porezu na dobit	256
2.1 Analiza odloženih poreskih obaveza	256
2.1 Analiza odloženih poreskih sredstava	269
2.3. Analiza rashoda po osnovu poreza na dobit i efektivne poreske stope	281
3. Analiza odnosa računovodstvene i oporezive dobiti.....	295
3.1 Ocena kvaliteta iskazanog računovodstvenog rezultata	297
3.2. Poresko planiranje	305
4. Analiza primene modela odloženih poreza u Srbiji.....	311
ZAKLJUČAK.....	333
Literatura	338
PRILOG 1	346
BIOGRAFIJA.....	349
Izjava o autorstvu.....	350
Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije doktorskog rada.....	351
Izjava o korišćenju.....	352

UVOD

Finansijski izveštaji opšte namene sastavljaju se u skladu sa računovodstvenim principima i standardima, i kao takvi treba da zadovolje informacione potrebe širokog kruga zainteresovanih za poslovanje preduzeća. Iako je jedan od važnih korisnika ovih izveštaja i država, računovodstvena dobit nije u potpunosti podoban koncept rezultata za ostvarivanje aspiracija države u pogledu poreza na dobit. Komparativno istraživanje odnosa računovodstvenih i poreskih pravila za odmeravanje dobiti razotkriva različit stepen njihove interakcije po pojedinim zemljama – od značajne podudarnosti do međusobne nezavisnosti. Ipak, u manjoj ili većoj meri razlike postoje i neosporno su uzrok kompleksnosti u finansijskom izveštavanju o poreskim posledicama poslovnih događaja.

Ključna izveštajna dilema odnosi se na izbor perioda u kojem će se iskazati poreski efekti onih poslovnih događaja, koji nisu uključeni u istom obračunskom periodu (ili periodima) u obračun računovodstvene i oporezive dobiti. Moguće je dati prednost onom periodu u kojem fiskus priznaje date poreske posledice ili se bazirati na tome da se priznavanje poslovnih događaja i njihovih poreskih posledica ne treba odvajati, bez obzira kada će fiskus te efekte priznati. Prva navedena alternativa podrazumeva da se iznos poreza utvrđen po poreskoj prijavi samo integriše u bilans uspeha, pa se takav model izveštavanja o porezu na dobit u finansijskim izveštajima naziva integrisani model. Iako u prilog ovog modela ide jednostavnost, on ima značajne nedostatke kako konceptualne prirode tako i sa aspekta relevantnosti informacija koje pruža. Upravo zbog toga razvijen je drugi model izveštavanja - model odloženih poreza, koji je trebalo da omogući korisnicima finansijskih izveštaja da na pravi način sagledaju performanse poslovanja kompanija u domenu poreskog upravljanja, kao i da dobiju bolju osnovu za procenu iznosa i dinamike budućih novčanih tokova po osnovu poreskih plaćanja.

Ovaj model uvažava načelo nastanka poslovnog događaja, te je priznavanje pojedinih transakcija i njihovih poreskih posledica istovremeno, bez obzira kada će doći do plaćanja poreza, odnosno ostvarivanja poreskih ušteda po tom osnovu. Porez na dobit se tretira kao rashod, koji pored tekuće ima i odloženu komponentu, pa se kao posledica primene ovog modela u bilansu stanja javljaju pored tekućih poreskih sredstava i obaveza i pozicije

odloženih poreskih sredstava i obaveza. Ovaj model ipak nije bez varijeteta, sa nemalim uticajem na konačni izgled finansijskih izveštaja.

Iako je danas dominantno primenjen model odloženih poreza, njegova prednost u pogledu poboljšanja iskazne moći finansijskih izveštaja često je predmet osporavanja. U analitičke svrhe evidentna su određena prilagođavanja informacija, koje produkuje ovaj model, a neke zemlje, poput Velike Britanije, i pored proklamovane potpune primene odloženih poreza, pokazuju i dalje sklonost ka samo delimičnoj međuperiodičnoj alokaciji poreza. Čak se i konceptualna validnost modela dovodi u pitanje, a kompleksnost u primeni i u tumačenju pruženih informacija dodatno umanjuju njegovu upotrebnu vrednost.

Imajući u vidu da je porez na dobit opšteprisutan element poslovnog okruženja i da gotovo da nema transakcije koju preduzeće može da obavi, a da se ona ne odrazi i na visinu ovog poreza, način izveštavanja o nastalim poreskim efektima može u značajnoj meri da utiče na izgled finansijskih izveštaja, a time i na ocenu finansijske pozicije i zarađivačke sposobnosti kompanija. Model odloženih poreza doprinosi boljoj proceni performansi kompanija, ali činjenica je da je neophodan visok nivo analitičkih kompetencija kako bi se identifikovali i razmotrili svi relevantni faktori, koji opredeljuju implikacije odloženih poreza po buduće poslovanje. Dalje usavršavanje modela odloženih poreza je stoga imperativ i ozbiljan izazov za računovodstvenu profesiju na putu unapređenja kvaliteta finansijskih izveštaja uopšte.

U ovom radu pokušaćemo da najpre analizom odnosa između finansijskog i poreskog izveštavanja osvetlimo ishodište odloženih poreza i sagledamo perspektive njihovog kreiranja, čemu ćemo posvetiti prvu glava rada. Sučeljavanjem teorijskog fundamenta finansijskog nasuprot poreskog izveštavanja ukazaćemo da između njih postoje značajne konceptualne razlike, koje su i povod za divergenciju računovodstvenih i poreskih pravila za merenje ostvarene dobiti. Najčešće razlike između računovodstvenih i poreskih pravila biće detaljnije razmotrene i sistematizovane s obzirom na neposredne uzroke njihovog nastanka, ali i u zavisnosti od njihovog karaktera – na stalne i privremene. Samo su privremene razlike povod za bilansiranje odloženih poreza u finansijskim izveštajima.

Razlike u finansijskom i poreskom izveštavanju ne ispoljavljavaju se u istoj meri po pojedinim zemljama, pa je negde finansijsko izveštavanje u velikoj meri merodavno za

poresko (mada je prisutan i obrnuti uticaj), dok su u drugim zemljama, pre svega anglosaksonskim zemljama, ova dva vida izveštavanja više međusobno nezavisna. Tendencije po pojedinim zemljama su takođe različite, pa se tako u zemljama gde su finansijsko i poresko izveštavanje više odvojeni sada javljaju podsticaji za njihovo približavanje, dok se obrnuto u zemljama gde je postojao visok stepen njihove usaglašenosti sada ide ka povećavanju razlika.

Istraživanje teorijskih aspekata odnosa finansijskog i poreskog izveštavanja, te stanja i tendencija po pojedinim zemljama, trebalo bi da nam omogući celovit okvir za sagledavanje prednosti i nedostataka alternativnih rešenja. U tom kontekstu razmotrićemo i inicijativu u Evropskoj Uniji za definisanje zajedničke konsolidovane korporativne poreske osnovice. Njena konkretizacija podrazumevala je zauzimanje stava u pogledu uloge finansijsko-računovodstvenih standarda u tom procesu.

Pretpostavljajući postojanje divergencije, u drugoj glavi rada testiraćemo različite modele izveštavanja o porezu na dobit, kao i moguće varijante u njihovoj primeni, kako bi predočili posledice svake izveštajne opcije na izgled finansijskih izveštaja. Izvršiće se potrebna upoređivanja da bi se jasno istaklo da izabrani računovodstveni tretman poreza na dobit može značajno da izmeni predstavu o performansama preduzeća sa realnim implikacijama po njihovo dalje poslovanje. Kvalitetnija informaciona osnova koja je obezbeđena sa uvođenjem modela odloženih poreza biće posebno naglašena.

Ocena modela odloženih poreza obuhvatiće i razmatranje njegovih nedostataka. Kompleksnost u izveštavanju je jedna od njih, pa se problemi korektnog obračuna odloženih poreza često javljaju. Obračunske nedoumice biće stoga predmet detaljne elaboracije u trećoj glavi rada. Obradiće se računovodstvo poreza na dobit u slučaju poslovnih kombinacija, kod primene računovodstvene politike ponovnog vrednovanja nekretnina, postrojenja i opreme, pri kompenzacijama u vidu opcija na akcije, kao i u drugim složenijim područjima za iskazivanje poreskih efekata.

Problemi sa kojima se korisnici izveštaja susreću u analizi informacija o odloženim porezima naročito su aktuelni, pa će u četvrtoj glavi disertacije biti identifikovane najznačajnije analitičke dileme i načini njihovog razrešenja. Ključno je prepoznati realne implikacije odloženih poreskih sredstava i obaveza na buduće novčane tokove. Kod

odloženih poreskih sredstava postoji i problem procene verovatnoće njihove realizacije, što se može iskoristiti i kao instrument oblikovanja visine računovodstvene dobiti.

Upotrebna vrednost informacija koje pruža model odloženih poreza prepoznaje se u brojnim područjima. Mogućnost procene raspona između računovodstvene i oporezive dobiti veoma je važna, jer može da posluži, uz određena ograničenja, i prilikom ocene kvaliteta iskazane računovodstvene dobiti, ali i kao indikator agresivnog poreskog planiranja, koje preduzeće može da uvede u prostor nezakonite poreske evazije.

Uvođenje MRS/MSFI kao osnove za finansijsko izveštavanja u Srbiji dovelo je i do prve primene modela odloženih poreza u našoj praksi. Odloženi porezi su predstavljali potpunu novinu u izveštavanju, ali je sada već akumulirano iskustvo u njihovoj implementaciji od gotovo jedne decenije. Kakav je kvalitet izveštavanja postignut i u kojoj meri odloženi porezi utiču na performanse kompanija u Srbiji biće takođe predmet našeg istraživanja. S obzirom na relativno nisku stopu poreza na dobit i mali broj potencijalnih privremenih razlika, ne očekujemo značajnije iznose odloženih poreza, što bi moglo da se odrazi na manju posvećenost problemima u vezi sa njihovim izveštavanjem i analizom.

I ODNOS FINANSIJSKOG IZVEŠTAVANJA I IZVEŠTAVANJA U SVRHE OPOREZIVANJA DOBITI

1. Konceptualni okvir finansijskog versus poreskog izveštavanja

Iznos dobiti koji je kompanija ostvarila u posmatranoj poslovnoj godini utvrđuje se kako za potrebe finansijskog izveštavanja širokog kruga zainteresovanih lica za poslovanje kompanija, tako i za potrebe izveštavanja fiskusa u svrhe oporezivanja, pa se neminovno nameće pitanje da li bi merenje dobiti trebalo u oba slučaja da se vrši na isti način ili postoje argumenti u prilog razlikovanja računovodstvene i oporezive dobiti. Odgovor na ovo pitanje potražićemo u okvirima osnovnih koncepata koji determinišu jedno i drugo merilo dobiti.

1.1. Konceptualni okvir finansijskog izveštavanja

Finansijsko izveštavanje predstavlja danas nezaobilazan i važan deo privrednog ambijenta. Interes za poslovanje preduzeća pokazuju ne samo već angažovani investitori, nego i potencijalni investitori, kao i zaposleni, te vlada i njene agencije i javnost uopšte. Da bi zainteresovane strane stekle ispravnu sliku o poslovanju preduzeća neophodne su im kvalitetne informacije, pa im sistem finansijskog izveštavanja, razvijen od strane računovodstvene profesije, služi kao dragocen, a često i jedini pouzdan izvor informacija. To ne znači da finansijsko izveštavanje nema svojih manjkavosti, a ni da u potpunosti može da zadovolji sve informacione potrebe širokog kruga korisnika. Ipak, višegodišnji rad na razvoju računovodstvenih principa i standarda usmeren ka ostvarenju cilja u vidu što vernijeg prikazivanja finansijskog položaja i zarađivačke sposobnosti preduzeća, učinio je finansijske izveštaje respektabilnom informacionom osnovom za donošenje ekonomskih odluka. Budući da informacione potrebe pojedinih adresata nisu identične, finansijski izveštaji su koncipirani da zadovolje njihove zajedničke potrebe, pa otuda i naziv finansijski izveštaji opšte namene. Ostaje mogućnost da se specifični informacioni zahtevi

realizuju putem izveštaja za specijalne namene, ukoliko za njihovo sastavljanje postoji interes preduzeća, ili dovoljan autoritet druge strane. Raspoloživost finansijskih izveštaja opšte namene ne dovodi se u pitanje, jer je prepoznajući njihov značaj, posebno za razvoj tržišta kapitala, zakonodavstvo većine zemalja predvidelo da budu javno dostupni.

Finansijski izveštaji opšte namene uključuju nekoliko izveštaja i to najčešće: izveštaj o finansijskoj poziciji (bilans stanja), izveštaj o rezultatu (bilans uspeha)¹, izveštaj o tokovima gotovine, izveštaj o promenama na kapitalu i napomene. Da bi informacije pružene u ovim izveštajima mogle da budu korisne u donošenju ekonomskih odluka one moraju da imaju određena kvalitativna obeležja. Kao najvažnija navode se: razumljivost, relevantnost za odlučivanje, pouzdanost i uporedivost.

One informacije koje su nejasne i dvosmislene izazivaju zabunu kod korisnika umesto da im olakšaju donošenje odluka, te je razumljivost važna determinanta upotrebne vrednosti informacija, pri čemu se ovde pretpostavlja da korisnici finansijsko-računovodstvenih informacija imaju potrebna stručna znanja i da se ovim informacijama bave sa dovoljnom pažnjom. Relevantnost za odlučivanje opredeljuje korisnost informacije, u smislu njenog uticaja na proces odlučivanja. Pri oceni relevantnosti neke informacije punu primenu ima računovodstveni test značajnosti (materijalnosti), gde se neka informacija smatra značajnom ako njeno izostavljanje ili pogrešno navođenje utiče na (drugačiji) ishod odlučivanja. Pouzdanost prezentovanih informacija daje integritet celom procesu finansijskog izveštavanja. Pouzdane informacije verodostojno odražavaju ono što je njima prikazano. Da bi se to postiglo važna je neutralnost, tako da nije dozvoljeno favorizovanje nekih interesnih grupa na račun drugih. Pouzdanost ipak nije uvek lako postići, zbog objektivnih okolnosti, kao što su prisutne neizvesnosti, koje prate računovodstveni proces priznavanja i merenja efekata poslovnih promena. Opreznost se tada smatra poželjnom, pa se procene vrše uz pažnju da prihodi i sredstva preduzeća ne

¹ Izveštaj u kojem se utvrđuje ostvareni periodični rezultat često se naziva i račun dobitka ili gubitka. U našoj praksi odomaćio se naziv "bilans uspeha", pa će shodno tome ovaj termin da se koristi u daljem tekstu rada. Međutim, treba naglasiti da je sa skorijim izmenama Međunarodnih računovodstvenih standarda uvedeno objavljivanje izveštaja o ukupnom rezultatu. U ukupni rezultat su pored dobitka ili gubitka iz bilansa uspeha uključene i druge komponente rezultata (koje se priznaju direktno u okviru sopstvenog kapitala). Utvrđivanje ukupnog rezultata može se onda prezentovati u jednom izveštaju ili u dva izveštaja, koja bi činili: zaseban bilans uspeha i izveštaj o ukupnom rezultatu, u koji bi se integrisao ostvareni dobitak ili gubitak iz bilansa uspeha i dopunio ostalim komponentama rezultata.

budu precenjeni, a rashodi i obaveze potcenjeni. Opreznost ne podrazumeva, pri tome, zloupotrebe u smislu potcenjivanja sredstava i prihoda ili precenjivanja obaveza i rashoda. Pouzdanost procene se može potvrditi putem istih (ili sličnih) rezultata, koje bi pri istim okolnostima dobila međusobno nezavisna stručna lica. Pouzdane informacije su svakako i potpune, a odlikuje ih i davanje prednosti suštini nad formom. Zakonska (ili ugovorna) forma ne ukazuje uvek na ekonomsku suštinu nastalih poslovnih promena, a ekonomska suština je ono za šta su korisnici finansijskih izveštaja prevashodno zainteresovani, pa im takve informacije treba da budu i pružene. Finansijsko-računovodstvene informacije treba da na dosledan način prikazuju efekte pojedinih poslovnih promena, čime se omogućava da se na bazi finansijskih izveštaja kvalitetno vrše poređenja performansi različitih preduzeća, ali i uočava trend i promene u trendu kada je u pitanju poslovanje jednog preduzeća u dužem vremenskom periodu. Iako računovodstveni tretman ne mora uvek da bude identičan, jer često postoji mogućnost izbora između više računovodstvenih politika, primenjene računovodstvene politike moraju da budu obelodanjene u finansijskim izveštajima, tako da uporedivost informacija nije ugrožena. U okviru jednog preduzeća konzistentna primena izabrane računovodstvene politike je važna, ali se u opravdanim slučajevima može dozvoliti prelazak na primenu druge računovodstvene politike, uz obelodanjivanje takve promene i njenih efekata.

Idealnu računovodstvenu informaciju, koja bi posedovala sve navedene kvalitete, nije nažalost uvek moguće pružiti. Na primer, da bi informacija bila relevantna za odlučivanje, trebalo bi da bude pravovremena, što može da bude u koliziji sa zahtevom dodatnog vremena da bi se obezbedila njena pouzdanost. Davanje prioriteta jednoj nad drugom kvalitativnom karakteristikom treba da bude pažljivo odmereno u svakoj konkretnoj situaciji, pre svega rukovodeći se osnovnim ciljem finansijskih izveštaja. Još jedno ograničenje, koje se nameće kod računovodstvenih informacija, jesu troškovi u vezi sa njima, pa samo kada su oni niži od očekivanih koristi po osnovu pruženih informacija, opravdano je ovakve informacije kreirati.

Informacije u finansijskim izveštajima treba da odslikaju finansijski položaj, uspešnost i promene u finansijskom položaju privrednih subjekata. Potpuna slika o stanju i performansama preduzeća stiče se tek uvidom u celokupan set finansijskih izveštaja, tj.

proučavanjem svih pojedinačnih izveštaja, koji čine ovaj set, imajući u vidu njihovu nužnu logičnu povezanost. Ipak najvažnju ulogu u oceni finansijskog položaja ima bilans stanja, pri oceni uspešnosti bilans uspeha, a promene finansijskog položaja sagledavaju se u izveštaju o tokovima sredstava (izveštaju o tokovima gotovine ili nekom drugom izveštaju o izvorima i upotrebi sredstava). Izveštaj o promenama na kapitalu čini jasnijom rezultatnu promenu sopstvenog kapitala, dok se u napomenama vrši niz obelodanjivanja, kojima se objašnjavaju i dopunjuju informacije sadržane u ostalim izveštajima, čime se njihova upotrebna vrednost povećava.

Bilans stanja i bilans uspeha su izveštaji sa najdužom tradicijom, a i danas se smatraju osnovnim finansijskim izveštajima. Njihov relativni značaj se ipak vremenom menjao, u skladu sa promenama poslovnog ambijenta i posledičnom evolucijom ciljne funkcije finansijskih izveštaja. Prema starijem- statičkom pristupu, finansijsko izveštavanje bilo je u funkciji zaštite interesa poverilaca, pa je bilans stanja, pružajući osnovu za ocenu likvidnosti i solventnosti preduzeća, smatran dovoljnim. Dobitak se mogao izračunati kao razlika neto imovine preduzeća u dva sukcesivna bilansa stanja, ali na ovaj način dobijala se samo sintetička vrednost, bez mogućnosti da se spoznaju vrednosni tokovi, koji su za posledicu imali dati iznos dobitka. Informaciona vrednost dobitka i razvoj bilansa uspeha kao posebnog izveštaja, koji obezbeđuje analitički uvid u komponente uspeha, potencirani su pojavom akcionarskih društava i razvojem tržišta kapitala. Sa disperzijom vlasništva na brojne investitore i radvajanjem vlasništva od upravljanja preduzećem, važan korisnik (eksternih) finansijskih izveštaja postaju i sami vlasnici, to jest investitori, a oni svoj prevashodni interes vide u dobitku preduzeća. Tako se razvio dinamički pristup ciljnoj funkciji finansijskih izveštaja, gde se informisanje o dobitku smatra ključnim, pa se fokus sa bilansa stanja pomera na bilans uspeha.

Računovodstveni dobitak se smatra naboljom merom uspeha preduzetih aktivnosti u prethodnom periodu, ali isto tako i osnovom za predviđanje budućih zarada i novčanih tokova, što ga čini inputom u modelima tržišnog vrednovanja korporacija.² Poslovanje sa dobitkom znači da je preduzeće ne samo sačuvalo kapital vlasnika, nego ga i uvećalo. Iako

² Više o ulozi računovodstvenog dobitka u modelima vrednovanja korporacija pogledati: Revsine L., Collins D., Johnson B, Amernic J., 2001, *Financial Reporting and Analysis*, Precentice Hall, pp. 222-245.

najdirektniju korist od ostvarenog dobitka imaju vlasnici preduzeća (bilo da se im se dobitak raspodeljuje u vidu dividendi, bilo da se reinvestira), dobitak predstavlja garanciju i ostalim zainteresovanim stranama (poveriocima, zaposlenima, državi...) da će njihovi interesi biti zadovoljeni. Informacija o dobitku je neophodna za polaganje računa vlasnicima od strane uprave preduzeća, kao i za donošenje brojnih ekonomskih odluka.

Računovodstveni dobitak se utvrđuje u bilansu uspeha kao razlika prihoda i rashoda nastalih u posmatranom periodu. Rukovodeći se postavljenim ciljevima za finansijsko izveštavanje računovodstvena profesija razvila je principe i na njima zasnovana pravila i standarde o bilansiranju stanja (sredstava i obaveza) i uspeha (prihoda i rashoda). Iako ćemo, zbog namene ovog rada, prevashodno da se bavimo najvažnijim računovodstvenim principa za merenje računovodstvenog dobitka, moramo napomenuti da je bilansiranje stanja i uspeha neraskidivo povezano. Konačno, dobitak postoji tek ukoliko je sopstveni (vlasnički) kapital očuvan, ali kapital može da bude iskazan u nominalnim monetarnim jedinicama, jedinicama konstantne kupovne moći ili u vidu proizvodnog kapaciteta preduzeća. Izbor nekog od ovih koncepata održanja kapitala odražava se i na način vrednovanja sredstava i obaveza u bilansu stanja. Danas je pri sastavljanju finansijskih izveštaja, osim u specijalnim slučajevima, npr. hiperinflacije, dominantan koncept održanja nominalne vrednosti kapitala.

Da bi informacija o računovodstvenom dobitku bila korisna, na njegovo utvrđivanje ne može da se čeka okončanje ukupnog poslovanja preduzeća. To bi impliciralo dolaženje do konačnog (totalnog) rezultata za ceo vek preduzeća. Umesto toga, pristupa se periodiziranju rezultata poslovanja, odnosno njegovom merenju i iskazivanju u kraćim vremenskim periodima. Izveštajni (obračunski) period za eksterno finansijsko izveštavanje je, po pravilu, jedna poslovna godina.³ U toku jednog obračunskog perioda ne završavaju se sve započete aktivnosti, pa tako npr. preduzeće može da proda robu kupcima u jednom, a naplati je u narednom obračunskom periodu. Postavlja se onda pitanje u kojem periodu treba da se prizna pozitivan efekat na rezultat, da li u periodu kada je roba prodana ili kada je naplaćena. U zavisnosti od odgovora na ovo pitanje merenje računovodstvenog dobitka

³ Izveštajna godina se najčešće poklapa sa kalendarskom, mada zakonodavac može da dozvoli i drugačije utvrđivanje izveštajne godine, pre svega kod preduzeća sa sezonskom aktivnošću. Takođe je moguće da se kao obavezno uvede i izveštavanje u periodima kraćim od godine dana, npr. šestomesečno.

može da bude zasnovano na obračunskim (vrednosnim) tokovima-prihodima i rashodima ili na novčanim tokovima - prilivima i odlivima. U prvom slučaju govorimo o primeni obračunskog računovodstva (engl. accrual accounting), dok u drugom slučaju imamo računovodstvo zasnovano na novčanim tokovima (engl. cash accounting).

Prema obračunskom konceptu prihodi se priznaju u onom periodu u kojem su i zarađeni, a rashodi u onom periodu kada se priznaju prihodi, čijem su stvaranju doprineli. Momenat naplate, odnosno plaćanja nije onda relevantan pri utvrđivanju računovodstvenog dobitka. Sa druge strane, ako se prihvati koncept računovodstvenog dobitka zasnovan na novčanim tokovima, onda se prodaja robe ili usluga priznaje u godini kada je izvršena naplata po tom osnovu, a ne kada je roba isporučena, odnosno usluge izvršene. Izvršena plaćanja se priznaju kao negativne komponente uspeha.⁴

Prema računovodstvenoj profesiji, obračunski koncept je superiorniji nad konceptom novčanih tokova u iskazivanju zarađivačkih performansi preduzeća, što je i opredelilo njegovu globalnu prihvaćenost. To možemo ilustrovati i jednim jednostavnim primerom. Ako bi preduzeće naplatilo unapred, u prvoj posmatranoj godini, proizvode koje će proizvoditi i distribuirati ne samo u toj nego i u naredne dve godine, pri čemu u svakoj godini ima određene odlive novca za obavljanje aktivnosti, primena koncepta novčanih tokova prikazala bi nerealno visok računovodstveni dobitak u prvoj godini, dok bi u naredne dve godine bio (nekorektno) iskazan gubitak, jer bi preduzeće imalo samo plaćanja, a ne i naplatu. Na ovaj način bila bi deformisana iskazna moć bilansa uspeha. Preduzeće bi izgledalo profitabilno samo u prvoj godini, dok bi u naredne dve godine bilo gubitaš. Tek primena obračunskog računovodstva vodi pravoj slici ekonomske realnosti. Obračunsko računovodstvo, u ovom konkretnom slučaju, omogućava svojom metodologijom razgraničenja da se deo novčanih priliva odloži preko bilansa stanja i prevede u prihode u narednim obračunskim periodima, kada će efektivno i biti zarađeni tek sa isporukom proizvoda kupcima. Takođe rezultat svakog perioda bio bi utvrđen međusobnim

⁴ Računovodstvo zasnovano na novčanim tokovima ipak ne treba preusko shvatiti, jer ni u slučaju njegove primene računovodstveni dobitak neće biti identičan neto prilivu (odlivu) gotovine. Na primer, ukoliko preduzeće naplatu robe izvrši ne u novcu nego u nekom sredstvu, po tom osnovu biće priznat prihod. Takođe, ako preduzeće uzme kredit, primljeni iznos novca neće biti tretiran prihodom. Prilikom isplata po osnovu vraćanja kredita samo onaj deo koji se odnosi na kamatu biće priznat kao rashod.

sameravanjem prihoda, koji se upravo odnose na taj period i rashoda, koji su omogućili generisanje datih prihoda.

Povezivanje prihoda sa odgovarajućim rashodima je najbolji način da se sagleda uspešnost preduzetih aktivnosti. Značaj ovog povezivanja objektiviziran je u principu korelacije (engl. matching principle), kojim se nužno rukovodi merenje periodičnog računovodstvenog dobitka. Prema principu korelacije, rashodi treba da budu priznati u onom periodu u kojem su priznati i njima uslovljeni prihodi. Iznos računovodstvenog dobitka u nekom obračunskom periodu dobija se onda kao razlika prihoda, koji se mogu pripisati datom periodu⁵ i njima sučeljenih rashoda, u skladu sa principom korelacije.

Periodiziranje prihoda i rashoda nije ipak uvek jednostavno, pa je važno da računovodstveni dobitak bude oprezno (konzervativno) odmeren. U svim situacijama koje karakteriše neizvesnost, te neophodnost vršenja procena, dobitak je bolje potceniti nego preceniti. Princip opreznosti⁶ je jedan od najvažnijih računovodstvenih principa, jer je u funkciji očuvanja kapitala preduzeća. Iskazivanje precenjenog dobitka bi moglo dovesti preko njegove raspodele do odliva kapitala i ugrožavanja solventnosti preduzeća. Svakako da je računovodstveni ideal potpuno tačan periodični rezultat, ali kada god nije moguće egzaktno odrediti efekat nekog poslovnog događaja, finansijsko izveštavanje treba da bude vođeno principom opreznosti. Prema tome, u uslovima neizvesnosti računovodstveni tretman treba da bude takav da se priznavanje prihoda odloži, a priznavanje rashoda ubrza. Prihode je poželjnije potceniti nego preceniti, a rashode bi trebalo pre preceniti, nego potceniti. Iz principa opreznosti razvijen je princip realizacije i princip impariteta.

Prema principu realizacije samo realizovani dobitci, tj. dobitci, koji su potvrđeni u konkretnim tržišnim transakcijama preduzeća, mogu da budu priznati u bilansu uspeha, dok nerealizovani dobitci, s obzirom na rizik njihove realizacije, ne mogu da budu predmet iskazivanja (i pogotovo raspodele). Princip impariteta zahteva drugačiji tretman gubitaka u

⁵ Opšti kriterijumi za priznavanje prihoda su: nastanak događaja, koji se smatra kritičnim da bi prihod bio zarađen, razuman stepen izvesnosti u pogledu priliva ekonomskih koristi i mogućnost pouzdanog merenja. U računovodstvenoj teoriji i praksi dalje su razrađeni kriterijumi priznavanja svake pojedine vrste prihoda. Pogledati, na primer, MRS 18.

⁶ Više o principu opreznosti pogledati: Ranković J., 2010, Teorija bilansa, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, str. 173-179 i 209-210 i Malinić D., 2007, Politika dobiti korporativnog preduzeća, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, str. 441-466.

odnosu na dobitke. U funkciji opreznog utvrđivanja periodičnog rezultata nije dozvoljeno da se priznavanje izvesnih gubitaka odlaže do momenta njihove realizacije. Za preduzeće je važno da se svi izvesni gubici što pre priznaju, kako bi se nižim računovodstvenim dobitkom (ili čak gubitkom) poslao signal da postoje određene poteškoće u poslovanju. Kada bi se priznavanje izvesnih gubitaka odlagalo, preduzeće bi moglo da nastavi sa nekim rizičnim strategijama i poslovnim odlukama, koje bi ga vodile ka sve lošijim performansama. Kako su bilansiranje uspeha i stanja međusobno povezani, onda princip realizacije i princip impariteta imaju svoj odraz i na vrednovanje sredstava, što je konkretizovano principom najniže vrednosti i vrednovanje obaveza, što je konkretizovano principom najviše vrednosti.

Princip najniže vrednosti implicira da pozicije sredstava treba da budu bilansirane ili po nabavnoj vrednosti (ceni koštanja) ili po realizivoj (nadoknadioj) vrednosti (u smislu očekivanog priliva ekonomskih koristi u preduzeće)⁷, u zavisnosti od toga koja je niža. Obezvredjenje sredstava se stoga ne može ignorisati, nego se objektivizira putem smanjenja vrednosti sredstava u aktivi i povećanjem priznatih gubitaka u bilansu uspeha. Sa druge strane, povećanje realizive vrednosti iznad istorijskih troškova nabavke (ili proizvodnje) se ignoriše, jer bi u suprotnom došlo do priznavanja još nerealizovanih dobitaka. Obrnuto je kod bilansiranja obaveza, gde treba kao relevantnu izabrati najvišu vrednost. Ipak, poslednjih godina, sve veći interes za iskaznu moć bilansa stanja podstakao je (delimičnu) integraciju u finansijsko izveštavanje modela vrednovanja, koji se zasniva na fer vrednosti⁸.

Primena fer vrednosti, iako za sada ograničena na uzak krug sredstava i obaveza, može da dovede do priznavanja još nerealizovanih dobitaka, što je u suprotnosti sa principom realizacije. Na primer, hartije od vrednosti, koje su pribavljene sa ciljem trgovanja, tj. da se prodaju u kratkom roku i na tome ostvari zarada po osnovu razlike u

⁷ Realiziva vrednost u slučaju zaliha je neto prodajna vrednost, koja se dobija umanjenjem procenjene prodajne vrednosti za očekivane troškove dovršenja zaliha, kao i neophodne troškove prodaje. Kod većine ostalih sredstava realiziva vrednost će biti ili neto prodajna cena ili korisna (upotrebna) vrednost sredstva, u zavisnosti od toga koja je veća. Korisna vrednost sredstva se, prema MSFI, definiše kao sadašnja vrednost budućih tokova gotovine, koji se očekuju od upotrebe datog sredstva, kao i od njegovog otuđenja na kraju korisnog veka upotrebe.

⁸ Fer vrednost se definiše kao iznos za koji se neko sredstvo može razmeniti, odnosno obaveza izmiriti u transakciji između nezavisnih, obavještenih i voljnih strana.

ceni, vrednuju se prema MSFI po fer vrednosti, pri čemu se promene u fer vrednosti (kako one na niže, tako i one na više) priznaju kao komponente računovodstvenog dobitka.⁹ Prema tome, ako je preduzeće u toku obračunskog perioda nabavilo ovakve hartije od vrednosti i ako je na dan bilansa njihova fer vrednost iznad istorijskog troška njihove nabavke, razlika između više fer vrednosti i niže nabavne vrednosti biće uključena u računovodstveni dobitak, iako ove hartije još nisu predmet prodaje (pa ne postoji realizovani dobitak), nego ih preduzeće drži u svom portfoliju (pa otuda promena u vrednosti predstavlja nerealizovani dobitak). Osnovna prednost fer vrednosti u odnosu na istorijske troškove jeste relevantnost pruženih informacija (posebno u bilansu stanja), dok se nedostaci vezuju za smanjenu pouzdanost informacija, povećanu varijabilnost u iskazanim periodičnim rezultatima preduzeća (sa svim negativnim efektima po tom osnovu na finansiranje preduzeća), a ne treba da se zanemari i porast troškova proizvodnje ovakvih informacija.

Na osnovu računovodstvenih principa razvijaju se standardi i pravila, kojima se preciznije definišu priznavanje i merenje pojedinih stavki stanja i uspeha, kao i prikazivanje i obelodanjivanje informacija. Moglo bi se onda zaključiti da je, u sprezi računovodstvenih principa, standarda i pravila, proces merenja računovodstvenog dobitka rigidno regulisan i da kao posledicu imamo jednoznačno određenu veličinu, koja je lišena svake subjektivnosti. To ipak nije slučaj, jer se ne može prenebregnuti nekoliko važnih okolnosti u kojima se odvija merenje računovodstvenog dobitka.

Najpre, neizvesnost imanentna poslovanju preduzeća neminovno se odražava i na utvrđivanje računovodstvenog dobitka. Na primer, da bi ispoštovali princip korelacije tekućim prihodima od prodaje robe treba da sučelimo i rashode, koji se odnose na date garancije kupcima u tom periodu, iako će tek u nekom budućem periodu po pravilu doći do izdataka po ovom osnovu. Budućnost nosi i neizvesnost tako da iznos ovih rashoda (rezervisanja) nije moguće u momentu priznavanja potpuno tačno odrediti. Postoji mnogo situacija gde je neophodno pri sastavljanju finansijskih izveštaja praviti procene i usvojiti

⁹ Radi preciznosti treba napomenuti da vrednovanje nekih bilansnih pozicija po fer vrednosti (npr. finansijskih sredstava raspoloživih za prodaju) ne utiče na računovodstveni dobitak, nego se promene u fer vrednosti obuhvataju direktno u okviru sopstvenog kapitala. Više o vrednovanju finansijskih sredstava i obaveza pogledati u MRS 39.

određene pretpostavke. Odlika pouzdanosti finansijskih izveštaja postiže se onda insistiranjem na razumnim procenama i povezanim obelodanjivanjima.

Drugo, nije moguće preciznim računovodstvenim pravilima pokriti svu raznolikost privrednog života kompanija. Nepostojanje zajednički zauzetog stava računovodstvene profesije otvara mogućnost za različito poimanje onoga što bi predstavljalo pravilan računovodstveni tretman. Uporište za stručno prosuđivanje u takvim situacijama treba da se uvek traži u ciljevima, koje finansijski izveštaji treba da ostvare i opšteprihvaćenim računovodstvenim principima.

Na kraju, određena fleksibilnost pri merenju računovodstvenog dobitka mora da bude dozvoljena kako bi pružene informacije zadovoljile kvalitativnu odliku relevantnosti. Uniformna rešenja retko mogu da budu najpogodnija u svim okolnostima, pa se smatra da upravo diskrecija ostavljena računovođama (i menadžerima) u pogledu izbora računovodstvenih politika, kao i pri vršenju procena, treba da omogući veći kvalitet finansijskim izveštajima, jer se mogu na pravi način uvažiti specifičnosti konkretne firme. Činjenica je da prisutna fleksibilnost ima i neželjene nuspojave.

Ona otežava poređenje ostvarenih performansi različitih preduzeća. Na primer, izbor računovodstvene politike za obračun izlaza zaliha robe (FIFO, metod prosečne cene, LIFO) utiče na vrednost zaliha, koja će se pojaviti u bilansu stanja, kao i na računovodstveni dobitak (preko troškova prodatih roba) u bilansu uspeha.¹⁰ Prema tome, dva preduzeća sa jednakim ekonomskim performansama ukoliko izaberu različite računovodstvene politike iskazaće i različit računovodstveni dobitak. Računovodstvo više insistira na konzistentnoj primeni izabranih računovodstvenih politika od strane pojedinačnih preduzeća (princip konzistentnosti), kako bi se ispravno uporedila ostvarenja iz različitih vremenskih perioda i uočili trendovi.

Još veći problem, koji donosi fleksibilnost, jeste otvaranje prostora i za oportunističko oblikovanje rezultata. Menadžeri mogu da imaju podsticaje da rezultat iskažu višim ili nižim kako bi korisnike finansijskih izveštaja naveli na željene zaključke. Poslednjih godina, sa brojnim finansijskim skandalima, kvalitet računovodstvenog dobitka

¹⁰ Primena različitih računovodstvenih politika dala bi iste vrednosti zaliha i računovodstvenog dobitka samo ako bi nabavne cene bile konstantne, što najčešće nije slučaj.

postaje predmet brojnih debata. U tom kontekstu insistira se na povećanim obelodanjivanjima od strane preduzeća tako da korišćene računovodstvene politike, kao i izvršene procene budu jasno izložene. Korisnici finansijskih izveštaja su onda u poziciji da bolje razumeju prezentovane informacije i da eventualno izvrše određena preračunavanja kako bi povećali upotrebnu vrednost informacija za svoje potrebe. Prema američkim GAAP, na primer, preduzeća koja koriste LIFO metodu za obračun izlaza zaliha dužna su da obelodane iznos LIFO rezervi, čime se omogućava korisnicima izveštaja da preračunaju prezentovane podatke o zalihama i troškovima prodatih roba na (približne) iznose, koji bi bili dobijeni primenom FIFO metode. Time se unapređuje komparabilnost sa performansama preduzeća, koja su se opredelila za primenu FIFO metode.

Dodatnu subjektivnost u merenje računovodstvenog dobitka unosi i koncept materijalnosti, koji je iz pragmatičnih razloga nužan pri sastavljanju finansijskih izveštaja. Prema ovom konceptu, neka stavka se smatra značajnom (materijalnom), ako informacije o njoj mogu da utiču na odluke korisnika finansijskih izveštaja. Ovakve stavke moraju da budu pravilno obuhvaćene i obelodanjene u finansijskim izveštajima. Odavde se dalje može zaključiti da za one stavke koje nisu značajne nije nužan pravilan računovodstveni tretman, odnosno vodeći računa o odnosu koristi i troškova informisanja, može biti opravdano da se odstupi od računovodstvenih principa i pravila i za tretman beznačajnih stavki odabere “najlakši i najprikladniji način”.¹¹ Granicu između značajnih i beznačajnih informacija nije lako povući, pa se može desiti da kompanije svesno prave propuste, koje onda pravdaju njihovim beznačajnim efektom na finansijske izveštaje.

Iz prethodnog izlaganja proizilazi da je određena diskrecija u merenju računovodstvenog dobitka neizbežna posledica većeg broja faktora od kojih su najvažniji: a) prisutna neizvesnost u poslovanju preduzeća, b) raznolikost poslovnog života, u smislu nemogućnosti da se sve situacije precizno obuhvate računovodstvenom regulativom, c) relevantnost informacija kao njihova bitna kvalitativna odlika i d) koncept materijalnosti u funkciji troškovne isplativosti finansijskog izveštavanja. Računovodstvena profesija promoviše pozitivnu upotrebu fleksibilnosti na način da se što vernije odslikaju finansijski

¹¹ R. Meigs, W. Meigs, (1993), Računovodstvo- temelj poslovnog odlučivanja, deveto izdanje, Mate d.o.o Zagreb, str. 612.

položaj i uspešnost preduzeća, ali je vrlo angažovana i na pronalaženju načina da se spreče kako nenamerne greške, tako i zloupotrebe u ovom pogledu. Tome bi trebalo da doprinesu i revizija finansijskih izveštaja, kao i sudska praksa putem rigoroznih sankcija za prevarne radnje.

Razmatranja o merenju i iskazivanju računovodstvenog dobitka ovim nisu iscrpljena¹², ali su najvažniji koncepti za svrhu ovog rada detaljnije proučeni. I pored određenih nedostataka činjenica je da finansijsko izveštavanje i u okviru njega merenje i iskazivanje računovodstvenog dobitka potvrdu svoje vrednosti imaju u velikom broju korisnika, globalnoj rasprostranjenosti i višegodišnjoj tradiciji.

Značaj finansijskih izveštaja opšte namene prepoznaje i država, tako da je u savremenom društvu obaveza finansijskog izveštavanja po pravilu nametnuta zakonom, kojim se propisuje i način sastavljanja i prezentovanja finansijskih izveštaja. Na ovaj način država obezbeđuje ostalim zainteresovanim stranama za poslovanje preduzeća da dobiju potrebne i pouzdane informacije, te doprinosi stvaranju transparentnog privrednog ambijenta važnog za postizanje efikasne alokacije resursa. Država se, međutim, javlja i sama kao korisnik prezentovanih informacija u finansijskim izveštajima. Na osnovu njih ona može da prati poslovanje preduzeća, izračunava različite statističke pokazatelje i formuliše potrebne mere u okviru ekonomske politike. Finansijski izveštaji onih kompanija, koje predstavljaju subjekte od javnog interesa (poput banaka, osiguravajućih društava...), predmet su posebne pažnje od strane državnih organa. Nad aktivnostima ovih subjekata država vrši pojačan nadzor, pa su joj finansijsko-računovodstvene informacije u tu svrhu vrlo važne. Ne treba zanemariti da je i država često upućena na angažovanje kompanija koje nisu iz javnog sektora, na primer po osnovu nabavke vojne opreme, izgradnje puteva ili vršenja određenih usluga. Na osnovu finansijskih izveštaja ovih kompanija država dobija informacije o njihovoj poslovnoj sposobnosti i sigurnosti, što je bitan kriterijum pri odluci o zasnivanju poslovnih odnosa.

Oporezivanje dobiti kompanija predstavlja još jedno važno polje, u kojem se država najčešće oslanja na sistem finansijskog izveštavanja i posebno na bilans uspeha, kao njegov produkt. U kojoj se meri koncept računovodstvene dobiti može iskoristiti i za svrhe

¹² Više pogledati o ovoj temi: Malinić D., 2007, op. cit.

oporezivanja najcelishodnije je testirati u kontekstu ciljeva i principa kojima se fiskus rukovodi kod ovog poreskog oblika.

1.2. Ciljevi i principi koji determinišu merenje oporezive dobiti

Uvođenje poreza na dobit u poreske sisteme razvijenih zemalja počelo je krajem XIX i početkom XX veka da bi ovaj porez danas predstavljao jedan od osnovnih poreskih oblika.¹³ U vezi sa definisanjem obveznika poreza na dobit ne nailazi se na jedinstveno rešenje u svim zemljama, nego su se izdvojila dva dominantna pristupa. Prema prvom, koji se primenjuje u većini razvijenih zemalja (SAD, Velika Britanija, Nemačka, Italija, Austrija...), samo su društva kapitala (ili još uže samo akcionarska društva¹⁴) obveznici poreza na dobit, pa otuda i naziv korporacijski porez ili porez na korporacijsku dobit (engl. corporate tax ili corporate income tax). Društva lica smatraju se fiskalno transparentnim (prozirnim), tako da se njihova dobit dodeljuje vlasnicima ovakvih društava i onda oporezuje na nivou vlasnika porezom na dohodak fizičkih lica. Ovaj pristup uvažava personalne karakteristike društava lica i ne tretira ih kao zasebne ekonomske celine od njihovih vlasnika. Prema drugom pristupu, obveznici poreza na dobit su sva trgovačka društva, kako društva lica, tako i društva kapitala. Ovaj pristup je prihvaćen u Srbiji, pa prema važećem Zakonu o porezu na dobit pravnih lica¹⁵ krug poreskih obveznika predstavljaju sva privredna društva, odnosno preduzeća, pri čemu je pojam preduzeća definisan široko tako da zapravo obuhvata sva pravna lica koja obavljaju delatnost uz naknadu. Tu su onda uključene i banke, društva za osiguranje i reosiguranje, zadruge, pa čak i nedobitne organizacije (ako ostvare dobit i pod tačno definisanim uslovima).

Poreskim obveznicima po osnovu poreza na dobit, kako god oni bili određeni, država nameće obavezu plaćanja poreza na ostvarenu dobit. Da bi oporezivanje bilo

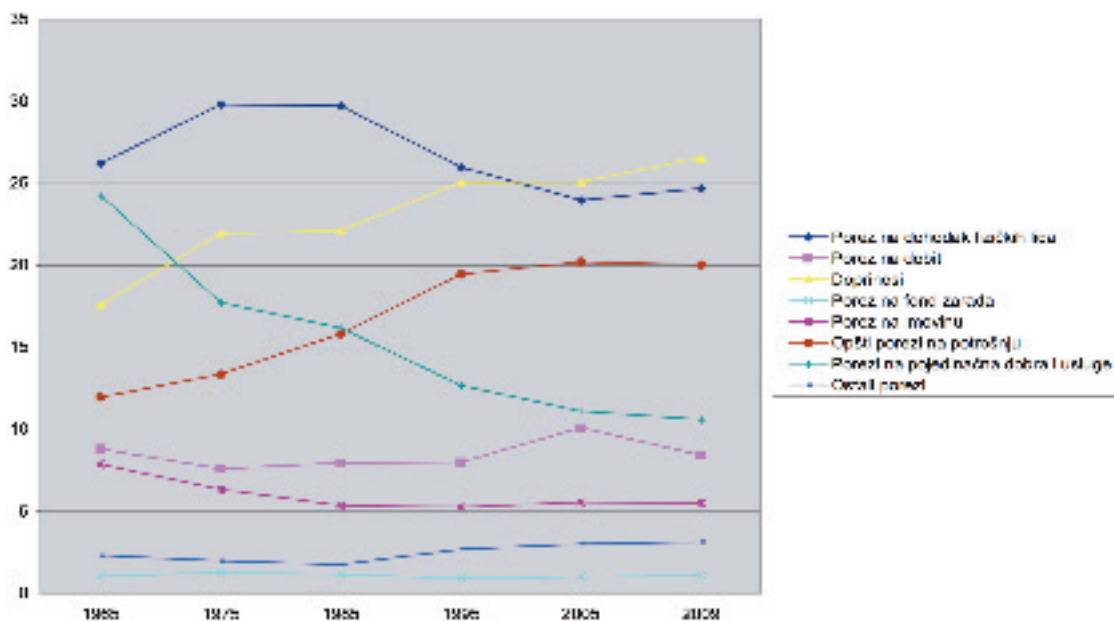
¹³ O uvođenju poreza na dobit po zemljama: Popović D., 1997, *Nauka o porezima i poresko pravo*, Savremena administracija, str. 169-170.

¹⁴ U SAD društva sa ograničenom odgovornošću (limited liability companies), pa čak i neke kvalifikovane korporacije (S corporations), koje zadovoljavaju precizno utvrđene kriterijume (npr. da nemaju više od 100 akcionara), predstavljaju fiskalno transparentne entitete, kao i društva lica.

¹⁵ Zakon o porezu na dobit pravnih lica (Sl. glasnik RS, br. 25/2001, 80/2002 – dr. zakon, 43/2003, 84/2004, 18/2010 i 101/2011).

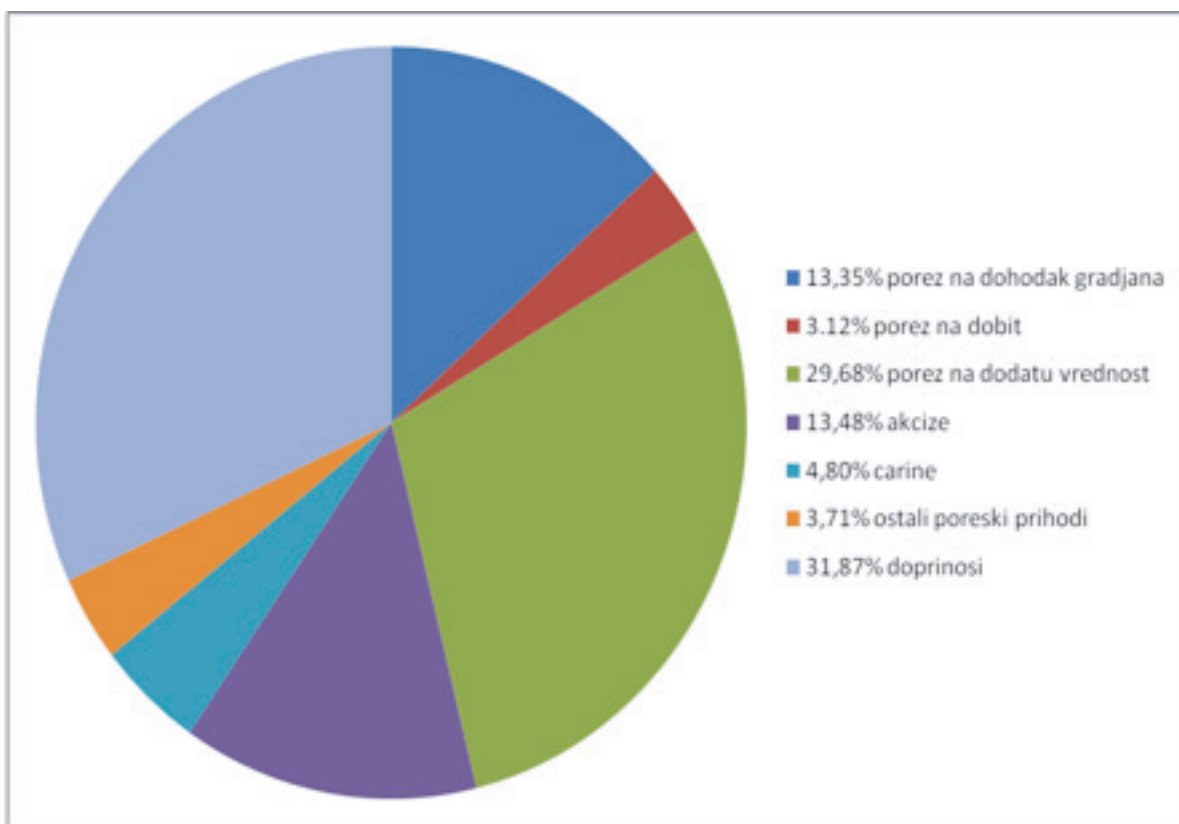
efektivno neophodno je onda precizno definisati šta se podrazumeva pod ostvarenom dobiti, koja će onda predstavljati poresku osnovicu. Odmah se logično postavlja pitanje pogodnosti računovodstvene dobiti za ovu svrhu. Da li računovodstvena dobit može istovremeno da bude i dobit koja se oporezuje (oporeziva dobit)?

Da bismo odgovorili na ovo pitanje moramo da krenemo od ciljeva koje država želi da postigne propisivanjem poreza na dobit. Primarni cilj države je da preko poreskog sistema, pa i poreza na dobit kao njegovog dela, prikupi sredstva za finansiranje javnih rashoda. Svaki poreski oblik doprinosi manje ili više formiranju poreskih prihoda, pri čemu ukupni prihodi treba da budu dovoljni za pokriće javnih rashoda. Drugim rečima, važno je da poreski sistem kao celina ima poželjnu odliku izdašnosti. Struktura poreskih sistema se po pojedinim zemljama razlikuje, ali porez na dobit uglavnom predstavlja jedan od važnijih poreskih oblika i obezbeđuje značajne prihode fiskusu. Na narednoj slici (Slika 1) ilustrovano je relativno učešće pojedinih poreskih oblika u ukupnim poreskim prihodima u zoni zemalja članica OECD (neponderisani prosek) po izabranim godinama u periodu od 1965-2009. godine:

Slika 1 Struktura poreskih prihoda u zoni OECD-a
(Izvor: OECD, 2011, Revenue Statistics 1965-2009, pp. 94)

Po pojedinim zemljama OECD u poslednjih pet decenija ispoljili su se različiti trendovi u pogledu doprinosa poreza na dobit generisanju ukupnih poreskih prihoda¹⁶, ali na nivou OECD kao celine njegova pozicija je relativno stabilna. Zauzima peto mesto i učestvuje sa 8-10% u ukupnim poreskim prihodima. Učešće poreza na dobit u poreskim prihodima Srbije u 2009. godini prikazano je na Slici 2:

Slika 2 Struktura poreskih prihoda Srbije u 2009. godini
(Izvor: Ministarstvo finansija Republike Srbije, 2011,
Analiza makroekonomskih i fiskalnih kretanja u 2010. godini, str. 22)

Poredeći situaciju u Srbiji sa prosekom za zemlje članice OECD vidi se da postoji značajna razlika u pogledu učešća poreskih prihoda po osnovu poreza na dobit, koji u Srbiji iznose svega oko 3%, što je preko 2,5 puta manje od proseka za OECD. Uzroci ovako

¹⁶ U većini zemalja relativni značaj poreza na dobit je oscilirao, s tim da je kod nekih zemalja njegovo učešće u 60-tim bilo značajno veće nego što je sada (npr. u Japanu je iznosilo 22,2% u 1965. godine, a 9,6% u 2009. godini), dok je u drugim prisutno upravo obrnuto kretanje (npr. u Norveškoj sa 3,8% u 1965. godini na 21,7% u 2009. godini). Prema: OECD, 2011, Revenue Statistics 1965-2009.

niskog učešća mogli bi da se nađu u nastojanju da se stvori što stimulativnije poresko okruženje za investicije, te je poreska stopa redukovana na 10%, a predviđene su i brojne poreske olakšice¹⁷, ali sa druge strane i niža privredna aktivnost nego u zemljama OECD i konstantno prisustvo velikog broja kompanija koje posluju sa gubitkom imaju za posledicu oskudniju poresku osnovicu.

Iako nije među najizdašnjim poreskim oblicima, svakako da se i putem poreza na dobit prikupljaju značajna sredstva, pa ne čude stalni pokušaji savremenih država da ovaj porez što bolje regulišu, posebno u pogledu sprečavanja poreske evazije. Sa aspekta kompanija porez na dobit je osetan teret na ostvarenu dobit iz poslovanja, pa se poreskom planiranju pridaje velika pažnja.

Porez na dobit je pre svega u funkciji fiskalnih ciljeva, ali se koristi i kao instrument za ostvarivanje određenih ekonomskih, socijalnih i političkih ciljeva. Investicioni podsticaji su možda najbolji primer kako države sistemom poreza na dobit utiču na privredni razvoj. Većina zemalja tako dozvoljava kompanijama da u prvim godinama korišćenja osnovnih sredstava iskazuju troškove amortizacije iznad realne ekonomske amortizacije. Na ovaj način kompanije umanjuju iskazanu dobit, kao osnovicu za oporezivanje i plaćaju manji porez. Država ovim poreskim rasterećenjem olakšava preduzećima podnošenje velikih investicionih izdataka.

Investicije se i dodatno podstiču u nekim zemljama, putem poreskih kredita, tako što se iznos poreza koji bi trebalo da plati kompanija umanjuje direktno za određeni procenat izvršenih ulaganja u osnovna sredstva. U periodima recesije investicioni podsticaji su naročito popularni, pa se sistem porez na dobit smatra važnim instrumentom za ostvarivanje ekonomske stabilizacije.

Ne retko se porez na dobit koristi i za stimulisanje ulaganja u određene privredne delatnosti. Tako na primer u SAD je omogućeno umanjenje oporezive dobiti, koja se može pripisati domaćim proizvodnim aktivnostima. Takođe, u povoljniju poziciju zahvaljujući specifičnim poreskim odbicima stavljene su kompanije, koje se bave istraživanjem i eksploatacijom prirodnih resursa (nafte, gasa, plemenitih metala...). Pružajući poreske

¹⁷ Tako, na primer, Telekom Srbija kao jedna od najprofitabilnijih kompanija ima efektivnu poresku stopu iskazanu kao odnos poreskih rashoda i računovodstvene dobiti od samo 2,3% u 2010. godini. Prema: Finansijski izveštaji Telekoma Srbija za 2010. godinu.

pogodnosti pojedinim delatnostima država ih čini atraktivnijim za ulaganja, jer umanjuje troškove njihovog obavljanja (putem umanjenja poreskih rashoda), te otvara prostor za veće zarade. Korigujući tržišne impulse država se ovde direktno upliće u alokaciju resursa rukovodeći se postavljenim ciljevima ekonomske politike.

Država koristi sistem poreza na dobit ne samo da utiče na obim i vrste investicija, nego i na njihovu lokaciju, pa po pravilu postoje određeni stimulansi za ulaganja u privredno nerazvijena područja. Tako je u Srbiji Zakonom o porezu na dobit pravnih lica predviđen poreski kredit za prve dve godine poslovanja u nedovoljno razvijenim područjima.¹⁸ Smanjenje regionalnih razlika jedan je od proklamovanih ciljeva ekonomske politike u Srbiji.

Socijalna uloga poreskog sistema ogleda se najpre u preraspodeli dohotka i bogatstva, čime se smanjuju nejednakosti u društvu. Većina savremenih sistema poreza na dobit zasniva se na proporcionalnoj poreskoj strukturi, tako da se propisuje jedinstvena poreska stopa bez obzira na veličinu oporezive dobiti. U EU opredeljenje je da se koristi proporcionalna poreska struktura, a pregled poreskih stopa za 2011. godinu dat je u Tabeli 1.

U Srbiji je stopa poreza na dobit među najnižim u Evropi i iznosi 10%. Pri proporcionalnoj poreskoj strukturi oni poreski obveznici koji ostvare veću dobit plaćaju i proporcionalno veći porez u odnosu na one obveznike koji su ostvarili manju dobit. Prema tome, obveznik koji ima dva puta veću dobit od drugog poreskog obveznika platiće i dva puta veći porez. Ipak neki smatraju da ovakva poreska struktura nije dovoljno pravična, i da ne vodi proporcionalnoj "žrtvi".

Veći redistributivni efekti postigli bi se progresivnom poreskom strukturom, gde poreske stope rastu kako se povećava oporeziva dobit. U SAD u primeni je progresivna poreska struktura, s tim da je maksimalna poreska stopa 35%, odnosno na iznose preko 18.333.333 \$ porez se plaća po jedinstvenoj stopi od 35%.

¹⁸ Član 47. Zakona o porezu na dobit pravnih lica.

Tabela 1 Uporedni pregled zakonske stope poreza na dobit u zemljama članicama Evropske Unije za 2011. godinu

Države članice EU	Stopa poreza na dobit*
Austrija	25%
Belgija	33,99%
Bugarska	10%
Kipar	10%
Češka republika	19%
Danska	25%
Estonija	21%
Finska	26%
Francuska	33,33%
Nemačka	29,37%
Grčka	20%
Mađarska	19%
Irska	12,5%
Italija	31,4%
Letonija	15%
Litvanija	15%
Luksemburg	28,8%
Malta	35%
Holandija	25%
Poljska	19%
Portugal	25%
Rumunija	16%
Slovačka	19%
Slovenija	20%
Španija	30%
Švedska	26,3%
Velika Britanija	26%
Prosek	22,8%

Izvor: www.kpmg.com (01.04.2012.)

* Iskazana stopa predstavlja zbirnu stopu (centralni plus lokalni porezi).
 Detaljnija objašnjenja za svaku zemlju pojedinačno pogledati na:
www.kpmg.com.

Pored redistributivne funkcije, koja mu je imanentna, porez na dobit se i na druge načine koristi za ostvarenje socijalnih ciljeva. Kako bi se unapredio životni standard stanovništva jedno od prioritarnih područja socijalne politike svake zemlje je zapošljavanje. U tom kontekstu, države mogu da daju poreske podsticaje za zapošljavanje novih radnika. Savremena društva posebnu pažnju poklanjaju i osobama sa invaliditetom, pa se njihovo

zapošljavanje često stimuliše poreskim privilegijama. Generalno, države koriste sistem poreza na dobit da bi stimulisale određena društveno korisna ponašanja, odnosno destimulisala ona koja su ocenjena kao štetna. Tako na primer, u nastojanju da se kompanije učine ekološki odgovornijim, država može da predvidi poreske podsticaje za ulaganja u opremu, koja štiti životnu sredinu. Sa druge strane, oporeziva dobit ne može da se umanjí za izdatke po osnovu kazni, jer država ne želi da pruži poresko rasterećenje za ponašanja, koja su nepoželjna i sankcionisana kaznama.

Mogućnost da određene delatnosti ili aktivnosti budu poreski privilegovane eksploatiše se u značajnoj meri u političke svrhe. Porezi su vrlo atraktivno područje za ostvarenje političkih ciljeva, pa otuda i česte promene poreskih zakona. Kako se menjaju vlade, kao i politička snaga određenih interesnih grupa tako se menjaju i poreska rešenja. Poreske reforme predstavljaju gotovo neizbežan deo izbornih programa, a u okviru njih porez na dobit se nameće kao vrlo pogodno područje za privlačna obećanja.

Na primer, u razvijenim zemljama opšti je utisak javnosti da najveće korporacije plaćaju nedovoljne iznose poreza na dobit, jer koristeći poreske zaklone snižavaju svoju efektivnu poresku stopu značajno ispod propisane. Time se stvara slika nepravične raspodele poreskog tereta na uštrb pre svega manje imućnih građana. Da bi pridobili glasove ovih grupa građana politički kandidati često obećavaju ukidanje nepravičnih poreskih ušteda korporacijama. Sa druge strane, mnogi se zalažu za smanjenje tereta poreza na dobit jer to vide kao način podsticanja investicija i privredne aktivnosti, što vodi boljitku društva u celini, pa se ističe da porez ne bi smeo "... da ograniči inovativne i preduzetničke kapacitete...od kojih tako mnogo zavisi porast životnog standarda i opšti prosperitet".¹⁹

Na osnovu prethodnog izlaganja proizilazi da je porez na dobit u funkciji finansiranja javnih rashoda, te ostvarenja ciljeva u ekonomskoj i socijalnoj politici, pri čemu se preko njega evidentno prelamaju i interesi različitih politički uticajnih grupa. Da bi država iskoristila porez na dobit za realizaciju postavljenih ciljeva, nije verovatno da ona svoj monopol nad definisanjem elemenata ovog poreza nekome ustupi. Najvažniji elementi svakog poreza su: poreski obveznici, poreska stopa, poreska osnovica i poreski podsticaji.

¹⁹ Jack Kemp, republikanski kandidat za potpredsednika SAD u 1996. godini, prema: Jones S., 2006, Principles of Taxation for Business and Investment Planning, Mc Graw Hill, pp. 40.

Imajući u vidu svrhu ovog rada, nama je od posebnog značaja poreska osnovica, to jest kako se definiše dobit za potrebe oporezivanja.

Pitanje podobnosti računovodstvene dobiti kao poreske osnovice sada možemo jasnije sagledati. Računovodstvena dobit predstavlja pouzdan i respektibilan podatak o uspešnosti kompanija, ali je merena imajući u vidu proklamovane ciljeve finansijskih izveštaja, gde se na prvo mesto stavlja korisnost za donošenje ekonomskih odluka i to pre svega od strane investitora. Država pred sobom ima fiskalne i druge (već pomenute) ciljeve kada ustanovljava porez na dobit, te se onda njima rukovodi pri definisanju oporezive dobiti. Različiti ciljevi postavljeni pred računovodstvenu i oporezivu dobit izvor su ključnih razlika u njihovom merenju. Kada bi država prihvatila računovodstvenu dobit kao oporezivu, s obzirom da se računovodstvena dobit utvrđuje u skladu sa računovodstvenim standardima koje donose profesionalna računovodstvena tela, država ne bi mogla da kontroliše način utvrđivanja poreske osnovice, čime bi u značajnoj meri izgubila mogućnost da instrumentalizuje porez na dobit u korist sopstvenih ciljeva.

Oporeziva dobit tako postaje “drugačija” dobit od računovodstvene i utvrđuje se u posebnom izveštaju - poreskom bilansu. Poreski bilans nije sastavni deo finansijskih izveštaja opšte namene, nego je izveštaj koji kompanije sastavljaju za specijalnu namenu, to jest isključivo za potrebe oporezivanja dobiti. Država ima autoritet da nametne sastavljanje izveštaja, koji je prilagođen njenim zahtevima, tako da su preduzeća obavezna da ovaj izveštaj pripreme. Država je i jedini korisnik poreskog bilansa, pa ovde nije reč o javno dostupnom izveštaju.

Poreski bilans se sastavlja i oporeziva dobit meri u skladu sa pravilima, koje ustanovljava država. Oporeziva dobit se (kao i računovodstvena) definiše kao razlika prihoda i rashoda, ali poreska pravila priznavanja i merenja prihoda i rashoda mogu da budu drugačija od računovodstvenih. Uz određenu generalizaciju na ovom mestu možemo reći da država u prihode uključuje sve prihode i dobitke preduzeća, dok su rashodi zapravo dozvoljena umanjena prihoda, jer država uvažava činjenicu da proizvodnja prihoda zahteva i podnošenje određenih rashoda. U poreske svrhe se zbog toga često pored termina “rashodi” za označavanje negativne komponente oporezive dobiti koristi i termin “odbici” ili “dozvoljeni odbici” (engl. deductions ili allowable deductions). Preduzeću je po pravilu

dozvoljeno da od prihoda odbije sve redovne i neophodne rashode, koji su nastali u poslovne svrhe. Pored toga, država može da predvidi poreskim podsticajima dodatne odbitke, kojima se umanjuje oporeziva dobit. Poreski podsticaji mogu da budu i u vidu poreskih kredita, koji ne tangiraju oporezivu dobit, nego direktno umanjuje iznos poreza koji obveznik treba da plati.

Pri propisivanju poreskih pravila ukazali smo da se država rukovodi ciljevima poreza na dobit. Ipak upotreba poreza za ostvarenje različitih ciljeva mora da bude pažljivo osmišljena, s obzirom da su poreske implikacije sveprožimajuće i gotovo da nema ekonomske odluke koja se donosi bez njihovog razmatranja. Da bi koristi od poreza bile što veće, a negativne implikacije što manje, mnogi autori u nauci o porezima pokušali su da definišu osnovne postulate na kojima bazira "dobar" porez. Još je Adam Smit razvio četiri kanona po kojima je dobar porez onaj koji je pravičan, kojeg karakteriše izvesnost u primeni, koji je praktičan za primenu onima koji ga plaćaju, kao i ekonomičan državi za prikupljanje.²⁰

Prema Stiglitzu pet poželjnih karakteristika svakog poreskog sistema su: ekonomska efikasnost, jednostavnost u administrativnom pogledu, fleksibilnost, politička odgovornost i pravičnost.²¹ To su standardi, na osnovu kojih se najčešće daju sudovi o porezima i ideal kojem treba da teže kreatori poreskog sistema i poreske politike. Ovi standardi se pretaču u poreske principe (ili principe oporezivanja) od strane autora, koji pragmatično u prvi plan stavljaju potrebu postojanja opštih pravila da bi se olakšalo konkretnije regulisanje poreza. U literaturi se mogu naći različiti pristupi poreskim principima u smislu njihovih naziva, sadržine, broja i klasifikacije.²² Imajući u vidu predmet ovog rada analiziraćemo, u osnovnim crtama, samo principe, koji se neposrednije odražavaju na proces merenja

²⁰ Prema: Jones S., 2006, op. cit., pp. 24.

²¹ Stiglitz J., 2004, Ekonomija javnog sektora, prvo izdanje, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, str. 464.

²² Više pogledati o poreskim principima: Popović D., op. cit., str. 268- 323. Popović je, polazeći od klasifikacije Adolfa Vagnera, dao vrlo iscrpan prikaz poreskih principa, koje je podelio u četiri grupe: 1. Finansijska poreska načela: princip izdašnosti i princip elastičnosti, 2. Ekonomsko- poreska načela: princip efikasnosti, princip umerenosti poreskog opterećenja, princip izbora poreskog izvora, princip fleksibilnosti, princip stabilnosti poreskog sistema, princip identiteta poreskog destinataru i nosioca poreskog tereta 3. Socijalnopolitička poreska načela: princip opštosti i princip ravnopravnosti poreza i 4. Pravno-administrativna poreska načela: princip zakonitosti, princip minimizacije administrativnih troškova i princip minimizacije troškova plaćanja poreza.

oporezive dobiti. Ti principi su: izdašnost, fleksibilnost, efikasnost, pravičnost i ekonomičnost (kako sa aspekta fiksusa tako i sa aspekta poreskih obveznika).

Pošto država i uvodi poreze da bi obezbedila finansiranje javnih dobara i usluga, princip izdašnosti je zapravo zahtev da porezi budu dovoljni (uz određene neporeske prihode države) za pokriće javnih rashoda. Prevođenje ovog principa u konkretna poreska pravila za utvrđivanje oporezive dobiti prepoznaje se u nastojanjima da se spreči potcenjivanje iskazanog dobitka. Za razliku od računovodstvenog principa opreznosti, koji ne dozvoljava precenjivanje dobitka, fiskus ima suprotan pristup i u uslovima neizvesnosti sprečava ili ograničava umanjenja poreske osnovice. Kao posledica drugačijih stavova prema merenju dobitka, javljaju se nužno razlike između računovodstvene i oporezive dobiti. Primeri razlika su brojni.

Jedna od najčešćih razlika nastaje kada se u skladu sa računovodstvenim principom impariteta još nerealizovani gubici priznaju u svrhe utvrđivanja računovodstvene dobiti. Za poreske svrhe obično tek čin realizacije kvalifikuje gubitak kao odbitnu poziciju pri utvrđivanju oporezive dobiti.²³

Na primer, ukoliko je na dan sastavljanja finansijskih izveštaja knjigovodstvena vrednost zaliha robe 100.000 din., a njihova neto prodajna vrednost je 80.000 din., onda se u bilansu stanja zalihe svode na nižu vrednost (princip najniže vrednosti) i priznaje u bilansu uspeha gubitak u iznosu od 20.000 din. Ovaj gubitak ne bi mogao da se uzme u obzir pri utvrđivanju oporezive dobiti za tu godinu. Ako bi se zalihe po ovoj vrednosti od 80.000 din. prodale u narednoj godini, onda bi se u toj godini kada je postao izvestan (sa činom realizacije) ovaj gubitak priznao i u poreske svrhe. Prema tome, fiskus ne dozvoljava umanjenje oporezive dobiti na osnovu anticipiranih gubitaka (jer nije izvestan ni nastanak ni iznos) ili, u najmanju ruku, podiže prag verovatnoće (u odnosu na računovodstveni pristup) nastanka nekog gubitka da bi dozvolio njegovo priznavanje.²⁴

²³ Prema čl. 22v Zakona o porezu na dobit pravnih lica na teret rashoda u poreskom bilansu ne priznaje se obezvređenje imovine dok ne dođe do njenog otuđenja, osim u slučaju da je obezvređenje posledica oštećenja usled dejstva više sile.

²⁴ Prema čl. 16 Zakona o porezu na dobit pravnih lica na teret rashoda priznaje se otpis vrednosti pojedinačnih potraživanja, samo pod određenim uslovima. Jedan od uslova je, na primer, da je prošlo najmanje 60 dana od roka za njihovu naplatu.

Čitav niz poreskih pravila motivisan je sprečavanjem poreske evazije. Transferne cene su jedno od područja, gde država interveniše (neprihvatajući apriori računovodstveni pristup) kako ne bi došlo do smanjenja ukupnih poreskih plaćanja od strane povezanih lica, tako što bi se dobit preusmerila od jednog lica (koje je tu dobit zaradilo) ka drugom licu, koje je u povoljnijem poreskom položaju. Transakcije između povezanih lica su uvek pod posebnom lupom poreskih vlasti. U računovodstvu je poznat princip “suštine iznad forme”, gde se prednost daje iskazivanju ekonomske suštine transakcije u odnosu na njenu pravnu formu. U poreskom zakonodavstvu veoma se vodi računa o zakonskoj (pravnoj) formi transakcije, jer to povećava pravnu sigurnost poreskim obveznicima. Princip “suštine iznad forme” se ipak primenjuje i u poreskom pravu sa ciljem da se osujeti neplaćanje ili manje plaćanje poreza, pa tako poreske posledice nekih transakcija mogu da budu drugačije nego što normalno proizilazi iz njihove pravne forme. Reč je o transakcijama koje su konstruisane samo da bi se izbeglo plaćanje poreza. Prema tome, princip “suštine iznad forme” je prisutan u poreske svrhe ali iz drugačijih razloga, što vodi daljem povećanju gega između računovodstvene i oporezive dobiti.

Princip fleksibilnosti podrazumeva sposobnost prilagođavanja poreskih prihoda cikličnim kretanjima privrede. Prihodi po osnovu poreza na dobit se automatski prilagođavaju izmenjenim ekonomskim okolnostima, bez posebne intervencije države, pa je porez na dobit veoma konjunktorno elastičan. U uslovima recesije opada privredna aktivnost, što se manifestuje i putem niže osnovice poreza na dobit. Preduzeća posledično plaćaju niži porez, pogotovo kada je u pitanju progresivna poreska struktura, tako da im se olakšava poreski teret i stimuliše brži oporavak. Suprotna reakcija poreza na dobit je u uslovima privrednog rasta. Ovo sve uz pretpostavku da su cene stabilne.

Stabilizacione efekat poreza na dobit moguće je i pojačati, pa je često slučaj u uslovima recesije da se dodatnim poreskim kreditima želi oživeti investiciona klima. Međutim, u uslovima inflacije da bi se zadržao stabilizacioni efekat poreza na dobit nisu retka poreska pravila, kojima se vrši prilagođavanje poreske osnovice. Cilj je izbegavanje oporezivanja “inflatornog” dela dobitka, koji prevazilazi iznos realnog dobitka. Prilagođavanje oporezive dobiti nije po pravilu praćeno istim postupkom u trgovačkim knjigama, koje produkuju finansijske izveštaje.

Uvođenje poreza na dobit odražava se na funkcionisanje tržišnog mehanizma i menja postignutu alokaciju resursa. Poreski obveznici se ne ponašaju isto pre i posle uvođenja poreza nego menjaju svoje ponašanje racionalno pokušavajući da umanje svoju poresku obavezu. Ove promene u ponašanju izazivaju čitav niz neželjenih efekata - distorzija po ekonomsku efikasnost privrede.

Na primer, ubrzana amortizacija kao poreski podsticaj investiranju, može da vodi preteranom investiranju u stalnu imovinu sa dužim vekom trajanja i nedovoljnom investiranju u onu sa kraćim trajanjem (jer se kod ove imovine efekti podsticaja brže gube). U SAD je poreskim zakonom iz 1981. godine bila dozvoljena amortizacija poslovnih zgrada u nerealno kratkom roku od samo 15 godina, što je dovelo do prevelikog ulaganja u ovaj vid imovine i “prezasićenosti koja je prevaziđena tek posle gotovo dve decenije”.²⁵ Podsticanje ulaganja u dugotrajnu imovinu ima za posledicu dalje i favorizovanje privrednih grana, koje su kapitalno intenzivne u odnosu na one, koje to nisu. Generalno, konkretna pravila merenja oporezive dobiti (kao i poreski krediti) utiču na pravac promena u ponašanju kompanija. Ove promene najčešće pokreću lančanu reakciju kroz privredni sistem i dovode do suboptimalne alokacije resursa.²⁶

Mnogi ekonomisti ističu da je porez efikasniji što je neutralniji, odnosno što manje utiče na ponašanje privrednih subjekata, te ne dezavuiše tržište. Na ovom stanovištu su i oni nosioci poreske politike koji se zalažu za ukidanje brojnih poreskih olakšica, kod kojih su distorzivni efekti najočigledniji. Ipak, uvođenje poreza na dobit bi sigurno imalo negativne implikacije po efikasnu alokaciju resursa da je takva alokacija osigurana tržišnim mehanizmom. Kako tržište nije savršeno, uvođenje poreza na dobit moguće je iskoristiti za podizanje ekonomske efikasnosti. Primer nesavršenosti tržišta su negativni eksterni efekti, pre svega zagađenje životne sredine. U tom smislu može se iskoristiti porez na dobit za podsticanje odgovornijeg odnosa prema prirodi, tako što će se pružiti poreske olakšice kompanijama koje ulažu u zaštitu životne sredine.

²⁵ Stiglitz J., 2004, op. cit., str. 673.

²⁶ Stiglitz navodi brojne distorzije do kojih dovodi porez na dobit, a posebno u pogledu obima investicija, vrste investicija, oblika finansiranja investicija, kao i organizacije poslovne delatnosti. Više pogledati: Stiglitz J., op. cit., str. 681.

Kejns i njegove pristalice naročito ističu stabilizacione efekte poreza i preporučuju upotrebu poreza (umesto njihove neutralnosti) kako bi se privreda usmerila u željenom pravcu. Čak i kada porez na dobit nesporno izaziva određene distorzije u efikasnosti (namerne ili nenamerne) to može da se pravda ostvarenjem nekih drugih, pre svega socijalnih, ali i političkih ciljeva. Činjenica je da je porez na dobit prisutan u poreskim sistemima svih razvijenih zemalja, a od nosioca poreske politike, njihovih stavova prema efikasnosti i prioriteta koje promovišu, zavisice i konačna pravila za utvrđivanje poreske osnovice i poreske obaveze.

Princip pravičnosti je nezaobilazan u svim sistematizacijama poreskih principa. Ipak njegova implementacija nije jednostavna, jer se percepcije pravičnosti razlikuju, a često nije ni moguće određene ideje, koje su etički utemeljene, operacionalizovati u preciznim poreskim pravilima. Najpre se postavlja pitanje da li je pravičnije da poreski obveznici plaćaju porez srazmerno koristima koje imaju od javnog sektora ili srazmerno svojoj sposobnosti plaćanja, odnosno ekonomskoj snazi. S obzirom na teškoće sprovođenja na “koristima” baziranog pristupa (jer je procena koristi vrlo kompleksna, a često i nemoguća) danas se uobičajeno princip pravičnosti poima kao zahtev da iznos poreskog tereta koji nose pojedini poreski obveznici reflektuje njihovu ekonomsku snagu. Brojne debate su vođene oko toga šta je prava mera ekonomske snage, ali je vremenom prihvaćeno nekoliko merila: dohodak (dobit), potrošnja i imovina.

Porez na dobit je porez utemeljen na principu pravičnosti na način da se kompanijama razrezuje porez srazmerno njihovoj sposobnosti da taj porez plate. Ova platežna sposobnost (eng. ability to pay) iskazuje se oporezivim dobitkom. Za razliku od računovodstvenog dobitka koji se utvrđuje primenjujući obračunsko računovodstvo, upravo sposobnost plaćanja važna za merenje oporezive dobiti uzrokuje da se u poreske svrhe često prednost da računovodstvu zasnovanom na novčanim tokovima.

Ukoliko bi na primer prilivi prethodili priznavanju prihoda (unapred naplaćeni prihodi) i to tako da je priliv novca dobijen u jednoj godini, a priznavanje prihoda je izvršeno u trgovačkim knjigama u narednoj godini, fiskus bi mogao da zahteva uključivanje priliva u poresku osnovicu u prvoj godini, jer je već tada preduzeće povećalo svoja sredstva

i platežnu sposobnost. Čekanje da se ovo povećanje sredstava oporezuje u narednoj godini izaziva rizik da preduzeće sredstva potroši i ne bude sposobno za kasnija plaćanja poreza.

Princip pravičnosti dalje se dekomponuje na horizontalnu i vertikalnu pravičnost. Horizontalna pravičnost podrazumeva da oni poreski obveznici, koji imaju jednaku platežnu sposobnost, treba da plaćaju i jednak porez. Da bi se postigla horizontalna pravičnost potrebno je najpre obezbediti da se nepristrasno i objektivno meri platežna sposobnost poreskih obveznika, što se u sistemu poreza na dobit reperkutuje na pravila utvrđivanja oporezive dobiti. Jasni su onda napori da se poreska pravila definišu na način da budu lišena bilo kakvih diskrecija i subjektivih ocena, koje bi vodile nejednakom tretmanu suštinski, po relevantnim ekonomskim aspektima, jednakih poreskih obveznika. Otuda primena finansijsko-računovodstvenih pravila, kojima se omogućava određena fleksibilnost u merenju dobitka, nije uvek prihvatljiva za poreske svrhe.

Odstupanje poreskih pravila od računovodstvenih po ovom osnovu je najočiglednije kod obračuna troškova amortizacije. Procena veka trajanja osnovnih sredstava i načina njihovog trošenja (čime je determinisan iznos troškova amortizacije u pojedinim godinama) prepuštena je samoj kompaniji za potrebe finansijskog izveštavanja. Različite kompanije onda mogu da utvrde po osnovu istih osnovnih sredstava različite (godišnje) iznose troškova amortizacije, čime utiču na visinu iskazane dobiti. Kada bi se ovakav tretman prihvatio u poreske svrhe onda bi to vodilo horizontalnoj nepravičnosti, jer iako ne bi postojala razlika u platežnoj sposobnosti (pod pretpostavkom da su u svemu ostalom preduzeća identična) različito obračunati troškovi amortizaciji doveli bi do razlika u poreskoj osnovici i posledično poreskoj obavezi ovih preduzeća. Imajući ovo u vidu poreskim pravilima se vrši razvrstavanje osnovnih sredstava u određene grupe, za koje su precizno propisane metode otpise i amortizacione stope, čime se postiže identičan način dolaženja do troškova amortizacije kod svih kompanija.

U korist horizontalne pravičnosti su i poreska pravila, kojima se dozvoljava prenos gubitaka unazad ili unapred, kako bi se uzeo u obzir duži vremenski horizont, a ne samo period od jedne godine. Postoje ipak i poreska pravila, koja na uštrb horizontalne pravičnosti pogoduju ostvarenju drugih ciljeva države. To su pre svega umanjena poreske osnovice, radi davanja poreskih podsticaja. Poreski obveznik može tako, iako ima istu

platežnu sposobnost kao neki drugi obveznik, da plati niži porez, ako iskoristi poreske podsticaje.

Vertikalna pravičnost se postiže kada oni poreski obveznici koji imaju veću sposobnost plaćanja nose i veći poreski teret u odnosu na one koji imaju manju sposobnost plaćanja. Uglavnom se vertikalna pravičnost operacionalizuje putem odgovarajuće strukture poreskih stopa. Regresivna struktura, kod koje se stope snižavaju kako poreska osnovica raste, smatra se nepravičnom, jer proporcionalno veći teret (meren prosečnom poreskom stopom) u odnosu na ostvarenu dobit nose oni koji su manje platežno sposobni. Kod poreza na dobit, kao što je već pomenuto, najveći broj zemalja opredelio se za proporcionalnu strukturu, dok neke zemlje, poput SAD prednost daju progresivnoj strukturi poreskih stopa.

Ne postoji ni u teoriji ni u praksi saglasnost oko toga da li je pravičnija proporcionalna ili progresivna struktura poreskih stopa niti ukoliko je opredeljenje za progresivnu strukturu koji bi stepen progresivnosti trebalo da bude primenjen. Uspostavljena struktura poreskih stopa se pri implementaciji efektivno koriguje poreskim podsticajima, koji se obično percipiraju da umanjuju pravičnost, mada ponekad mogu i da budu u njenu korist.²⁷

Opšteprihvaćeni ekonomski princip ekonomičnosti svoju primenu ima i na polju poreza. Sa stanovišta države, ali i sa stanovišta poreskih obveznika poželjno je minimizirati troškove u vezi sa implementacijom poreza. Država nastoji da ustanovi postupke utvrđivanja poreskog duga, naplate poreza i kontrole, koji će joj omogućiti jednostavno i jeftino administriranje datim porezom. Česte su i reorganizacije poreske uprave, kako bi se reinženjeringom internih procesa pronašli načini za ostvarivanje ušteda. Država istovremeno treba da vodi računa i o troškovima koje će poreski obveznici imati u vezi sa plaćanjem poreza. Ukoliko su poreskim obveznicima niski troškovi usklađivanja sa poreskim zakonima razumno je očekivati i da će ih više poštovati.

Visina troškova u vezi sa prikupljanjem i plaćanjem poreza sigurno je funkcija složenosti poreskih propisa. Većina zemalja ima veoma kompleksne propise, kojima se

²⁷ U čl. 48 Zakona o porezu na dobit pravnih lica malim preduzećima se dozvoljava da veći procenat ulaganja u osnovna sredstva u sopstvenoj delatnosti (nego što je to predviđeno za ostala preduzeća) iskoriste kao poreski kredit.

uređuje porez na dobit. Kompleksnost proizilazi iz nekoliko osnovnih faktora: a) brojnosti i obima pravnih izvora, jer je zakon o porezu na dobit uobičajeno dopunjen podzakonskom regulativom (uredbama, pravilnicima), što vodi velikom ukupnom opusu, b) vrlo prisutnih “specijalnih” odredbi, koje predstavljaju izuzetke od opštih pravila, gde se posebno misli na poreske podsticaje, c) neodređenosti poreskih propisa, poput nejasnih formulacija, većeg stepena apstrakcije u odnosu na konkretne slučajeve, koji se javljaju u praksi, ili zakonskih praznina i d) česte promenljivosti poreskih propisa.

Sve ovo poskupljuje državno administriranje porezom na dobit, ali i poreski obveznici moraju da izdvoje više vremena i podnesu veće troškove kako bi pravilno primenili poreske propise. Ne čudi onda što manja preduzeća često angažuju i plaćaju poreske savetnike, kao stručna lica koja će im pomoći u izračunavanju iznosa poreske obaveze, dok veća preduzeća imaju zaposlene ili posebne organizacione celine koje se isključivo bave porezima. Neodređenost poreskih propisa neretko vodi i sporovima između poreskih organa i poreskih obveznika, čime se troškovi društva u vezi sa porezom na dobit dalje povećavaju. Nesigurnost u vezi sa primenom poreskih propisa predstavlja veliko opterećenje za poreske obveznike. Ova nesigurnost je još pojačana kada su prisutne česte izmene poreskih propisa.

Princip ekonomičnosti promovise jednostavnije poreske propise. Prvo se nameće pitanje da li bi izjednačavanje računovodstvene i oporezive dobiti bilo u prilog veće ekonomičnosti. Ukoliko bi računovodstvena dobit bila prihvaćena kao oporeziva obveznici poreza na dobit ne bi imali troškove dodatne evidencije (koja nije mala) i sastavljanja posebnog izveštaja u poreske svrhe (poreskog bilansa). Sa druge strane fleksibilnost prisutna u merenju računovodstvenog dobitka ne samo da nije prihvatljiva sa aspekta principa izdašnosti i principa pravičnosti (kao što smo već obrazložili) nego bi bila i izvor različitih tumačenja i tako podigla troškove administriranja porezom od strane države (i troškove sporova).

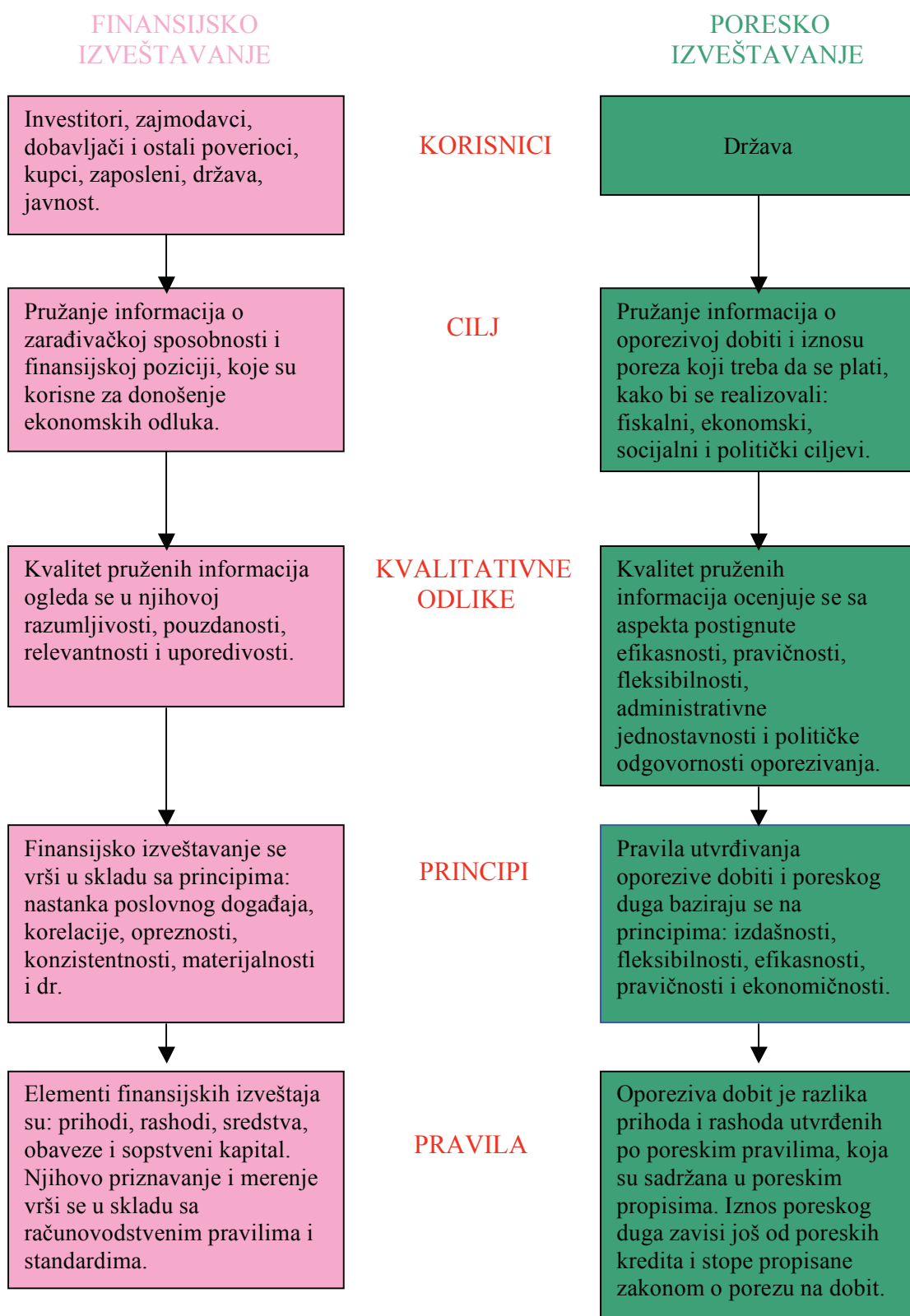
Principu ekonomičnosti odgovaraju što objektivnija i preciznija poreska pravila kako bi njihova primena i kontrola bile jednostavne. Računovodstvo zasnovano na novčanim tokovima smatra se mnogo lakšim za kontrolu u odnosu na obračunsko računovodstvo. Trajnost poreskih propisa je takođe poželjna, jer se izbegavaju troškovi

prilagođavanja, tako da česte izmene računovodstvenih standarda nisu u skladu sa principom ekonomičnosti. Činjenica je ipak da se i poreski propisi zbog raznih motiva (posebno političkih i ekonomskih ciljeva) vrlo često menjaju, bez obzira na željeni kontinuitet i princip ekonomičnosti.

Možemo zaključiti da je koncept oporezivog dobitka zasnovan na ciljevima, koje država želi da ostvari porezom na dobit, ali uz uvažavanje poželjnih karakteristika poreskog sistema i opšteprihvaćenih poreskih principa. Ostvarenje postavljenih ciljeva, kao i poštovanje poreskih principa otežano je njihovim međusobnim konfliktima. Uvođenje pravila za sprečavanje poreske evazije kako bi se očuvala izdašnost poreza uslođnja poreske zakone i čini ih težim za administriranje. Poreske preferencije motivisane ekonomskim razlozima mogu da naruše pravičnost u oporezivanju. Mnogo je ovakvih primera, pa su ustupci na jednoj strani često uslov da se drugde ostvari pozitivan pomak. Iz konkretnih poreskih pravila za merenje oporezive dobiti može da se prepozna relativna važnost koja je data pojedinim ciljevima i principima prilikom koncipiranja poreskog sistema i poreske politike u nekoj zemlji.

Na kraju ovog dela izlaganja na Slici 3 prikazane su osnovne komponente konceptualnog okvira finansijskog versus izveštavanja u svrhe oporezivanja dobiti. O njima je već bilo reči u prethodnim izlaganjima, ali je namera da se ovde još jednom istakne različitost u ključnim elementima, koji okružuju koncept računovodstvene naspram oporezive dobiti. Ciljevi, korisnici, kvalitativne odlike i principi izveštavanja determinišu finalna pravila za merenje računovodstvene i oporezive dobiti. Razlike u ovim pravilima su onda očekivane, ali to ne znači da istovremeno nema i prostora za njihovu podudarnost.

Izvesno je da oporeziva i računovodstvena dobit (osim slučajno) neće biti jednake, a jaz između njih zavisice od divergencije poreskih i računovodstvenih pravila, ali i stepena korišćenja ove divergencije od strane preduzeća. Tako se može očekivati da preduzeća koja agresivnije vrše poresko planiranje imaju i veću razliku između oporezive i računovodstvene dobiti. U narednom izlaganju biće detaljnije analizirane vrste razlika između računovodstvene i oporezive dobiti.

Slika 3 Komponente konceptualnog okvira finansijskog versus poreskog izveštavanja

2. Sistematizacija razlika između računovodstvene i oporezive dobiti

Razlike između računovodstvene i oporezive dobiti mogu da se analiziraju sa više aspekata. U ovom delu rada bavićemo se razlikama kao objektivno uslovljenim usled drugačijih računovodstvenih i poreskih pravila utvrđivanja dobiti, dok ćemo u poslednjoj glavi pažnju usmeriti na eksploataciju ovih razlika od strane preduzeća.²⁸ Videli smo da postoje razlike između konceptualnog okvira finansijskog i konceptualnog okvira poreskog izveštavanja. Ove razlike se ne mogu uvek okarakterisati kao suprotnosti, ali ipak računovodstvena dobit nije u potpunosti podoban koncept za potrebe fiksusa. Ako bismo testirali prihvatljivost računovodstvenih koncepata i principa za poreske svrhe došli bismo do ključnih aspekata razlikovanja računovodstvenih i poreskih pravila merenja dobiti, što je sumirano u Tabeli 2:

Tabela 2 Ključne razlike između računovodstvenih i poreskih pravila

	<i>Računovodstvena pravila</i>	<i>Poreska pravila</i>
Obračunsko versus gotovinsko računovodstvo	Obračunsko računovodstvo	Veća primena gotovinskog koncepta
Povezivanje prihoda sa rashodima (Princip korelacije)	Da	Ograničeno
Opreznost	Da - sprečavanje iskazivanja precenjene dobiti	Da - sprečavanje iskazivanja potcenjene dobiti
Anticipiranje gubitaka	Da - princip impariteta	Ne
Koncept fer vrednosti	Sve više	Ne - samo realizovani dobiti se priznaju.
Konzistentnost	Konzistentna primena računovodstvenih politika	Česte promene uslovljene izmenom zakonskih propisa i prioriteta u ekonomskoj politici
Koncept materijalnosti	Neophodan	Nije dozvoljen
Fleksibilnost	Veća diskrecija (više opcija i česta upotreba procena) - fleksibilnija pravila	Mala diskrecija - rigidna pravila

²⁸ Agresivno finansijsko i agresivno poresko izveštavanje sve su češći uzrok povećanog raspona između računovodstvene i oporezive dobiti. O tome više u 4. glavi rada.

Odstupanja od računovodstvenih koncepata uslovljena su aspiracijama fiskusa za koje nema mesta u finansijskom izveštavanju opšte namene. Tako, na primer, poreska pravila ne mogu da budu fleksibilna kao računovodstvena, što je pre svega na liniji nastojanja države da obezbedi izdašnost, pravičnost i administrativnu efikasnost poreskog sistema. Propisani poreski tretman pojedinih transakcija razlikuje se onda od računovodstvenog, što vodi nizu razlika između oporezive i računovodstvene dobiti. Najvažnije su²⁹:

- unapred naplaćeni prihodi (npr. prihodi od kamate, rente) koji se priznaju kao prihod u poreske svrhe u periodu priliva sredstava, dok se u finansijskim izveštajima priznaju u onom periodu u kojem su zarađeni;
- obračunati troškovi, čije se priznavanje u poreske svrhe odlaže dok obaveza ne bude definitivno utvrđena (npr. kod troškova rezervisanja za date garancije ili sudske sporove) ili dok ne dođe do plaćanja (npr. po osnovu penzijskog plana sa definisanim nadoknadama, ili otpremnine zaposlenima);
- gubici usled obezvređenja sredstava, jer se ne priznaju u poreske svrhe do njihove realizacije (npr. prodaja zaliha robe po nižoj ceni od nabavne) ili definitivne potvrde (npr. potraživanja koja su definitivno nenaplativa);
- nerealizovani dobiti i gubici po osnovu promena vrednosti finansijskih instrumenta, koji se u poreske svrhe uključuju tek po realizaciji;
- troškovi amortizacije, pošto se u poreske svrhe priznaju po propisanoj šemi, a često su na raspolaganju i poreski podsticaji za investiranje, kojima se dozvoljavaju u prvim godinama korišćenja sredstava značajno veći amortizacioni odbici nego što bi bila realna ekonomska amortizacija (priznata po računovodstvenim standardima);
- dobitak ili gubitak na prodaji osnovnih sredstava ukoliko su ova sredstva na različite načine otpisivana u poreske i računovodstvene svrhe, pa se razlikuje njihova knjigovodstvena vrednost od poreske osnovice;

²⁹ Namera nam je da navedemo razlike na koje najčešće nailazimo u zakonodavstvu razvijenih zemalja, s tim da sve navedene razlike nisu svugde prisutne (postoje zemlje sa vrlo malim brojem razlika) niti je lista razlika potpuno iscrpna.

- kapitalizacija nekih troškova u računovodstvene svrhe (npr. troškova razvoja ili kamate), koji već u periodu plaćanja umanjuju poresku osnovicu;
- troškovi prodatih proizvoda (roba) ako se u poreske svrhe mogu obračunati drugačijom metodom od one prihvaćene u finansijskim izveštajima (npr. u Kanadi LIFO metoda nije dozvoljena u poreske svrhe, dok se može koristiti u računovodstvene). Drugačije definisanje troškova proizvoda (šta se uključuje u vrednost zaliha) i troškova perioda, takođe može voditi razlikama u iznosu priznatih troškova³⁰;
- kompenzacije zaposlenima u opcijama na akcije, jer se priznaju kao troškovi zarada u bilansu uspeha, dok njihovo priznavanje kao odbitka u poreske svrhe nije globalno prihvaćeno, a i gde je to slučaj, po pravilu, sledi u kasnijem periodu (kada dođe do realizacije opcija) i u drugačijem iznosu nego što je to prethodno učinjeno u finansijskim izveštajima;
- prihodi od kamate na državne obveznice, koji su izuzeti iz oporezivanja;
- rashodi koje država ne priznaje kao umanjenje poreske osnovice, poput: kazni, doprinosa političkim partijama i drugih neposlovnih rashoda;
- rashodi koje fiskus ograničeno priznaje u poreske svrhe, na primer: troškovi promocije i propagande, troškovi reprezentacije;
- dozvoljena umanjenja poreske osnovice radi različitih poreskih podsticaja, a koja istovremeno ne predstavljaju računovodstvene rashode (npr. u SAD umanjuje se oporeziva dobit onih korporacija koje imaju domaće proizvodne aktivnosti);
- prenos poreskih gubitka unapred, čime se umanjuje buduća oporeziva dobit;
- računovodstveno priznati dobici po osnovu ulaganja u povezana lica, koji se u poreske svrhe priznaju tek pošto su naplaćeni putem dividendi, s tim da se dividende najčešće ne uključuju u potpunosti u poreske prihode, kako bi se umanjio efekat dvostrukog oporezivanja;

³⁰ U SAD postoje jedinstvena pravila kapitalizacije (engl. uniform capitalization rules) po kojima se neki indirektni troškovi moraju da kapitalizuju u vrednosti zaliha, iako su tretirani kao rashod perioda pri utvrđivanju računovodstvenog dobitka. Ovi troškovi će onda biti uzeti u obzir pri obračunu oporezive dobiti tek u periodu prodaje datih zaliha.

- prihodi i rashodi po osnovu transakcija sa povezanim licima, jer se priznaju u poreske svrhe u iznosima, koji bi odgovarali tržišnim uslovima, odnosno transakcijama obavljenim između nezavisnih strana, što ne mora da bude slučaj pri njihovom računovodstvenom priznavanju;
- rashodi po osnovu gubitaka, jer se u računovodstvene svrhe gubitak otpisuje ako dođe do obezvređenja, dok se u poreske svrhe ili vrši njegov pravolinijski otpis u predviđenom vremenskom roku ili se u nekim poreskim jurisdikcijama uopšte ne tretira kao rashod;
- kapitalni dobici i gubici, s obzirom da se u računovodstvene svrhe ne prepoznaju kao poseban tip dobitaka i gubitaka, što se čini u poreske svrhe, pa tako ako preduzeće u tekućem periodu ima neto kapitalni gubitak on neće dovesti do umanjenja poreske osnovice.

2.1. Izvori razlika između računovodstvene i oporezive dobiti

Ove razlike bi mogli najpre klasifikovati s obzirom na primarne uzroke njihovog nastanka, odnosno razloge koje država ima da propiše poreska pravila drugačija od računovodstvenih. Tako opet dolazimo do ciljeva i principa poreskog izveštavanja, pa izvorište razlika možemo da nađemo u nastojanju fiskusa da:

- pravilno odmeri kapacitet plaćanja poreza;
- preko poreza na dobit ostvari različite ekonomske, socijalne i političke ciljeve;
- spreči erodiranja poreske osnovice;
- pravično vrši oporezivanje i
- nejednako tretira poslovne i kapitalne dobitke (gubitke).

Navedeni uzroci nastanka razlika između oporezive i računovodstvene dobiti nisu međusobno potpuno isključivi, pa su određena preklapanja moguća. Neke razlike su istovremeno usmerene ka realizaciji većeg broja proklamovanih zahteva fiskusa. Ipak grupisanje razlika možemo da izvršimo ocenjujući dominantni motiv države za propisivanje specijalnih poreskih pravila.

Nastojanje fiskusa da što bolje odmeri kapacitet za poreska plaćanja uslovljava razlike između oporezive i računovodstvene dobiti zasnovane na primeni gotovinskog računovodstva u poreske svrhe umesto obračunskog pristupa, koji se koristi u finansijskom izveštavanju. Prilivi novčanih sredstava smatraju se pouzdanim indikatorom sposobnosti za poreska plaćanja, dok se sa druge strane novčani izdaci vide kao umanjena postojeće platežne sposobnosti preduzeća.

Treba imati u vidu da je ipak potpuna primena gotovinskog računovodstva u poreske svrhe danas retka i uglavnom dozvoljena u nekim zemljama za manja preduzeća, dok je za sve veće kompanije propisan hibridni model, tj. kombinacija obračunskog i gotovinskog računovodstva. Tako se značajan uticaj finansijskog računovodstva na oporezivanje ogleda u prihvatanju principa fakturisane realizacije za robu i usluge, te se prihodi po ovom osnovu i u poreske svrhe priznaju u onom periodu u kojem su zarađeni. U nizu drugih slučajeva preferira se gotovinsko računovodstvo, pa nastaju razlike između oporezive i računovodstvene dobiti.

Za sposobnost plaćanja poreza važan je i koncept realizovanih dobitaka i gubitaka, pa tako anticipirani dobiti i gubici nisu predmet priznavanja u poreske svrhe. Anticipirani (nerealizovani) dobiti ne predstavljaju kapacitet za plaćanje poreza i njihovo oporezivanje bilo bi značajan teret za preduzeće. Nerealizovani gubici sa druge strane ne umanjuju kapacitet za plaćanje poreza i takođe se ne uzimaju u obzir pri utvrđivanju poreske osnovice. Iz prethodno navedene liste razlika između oporezive i računovodstvene dobiti u ovu grupu onda možemo svrstati sledeće: unapred naplaćeni prihodi, računovodstveno priznati dobiti po osnovu ulaganja u povezana lica, koji se u poreske svrhe priznaju tek pošto su naplaćeni putem dividendi, obračunski rashodi, gubici usled obezvređenja sredstava, kao i nerealizovani dobiti i gubici po osnovu promena vrednosti finansijskih instrumenta.

Iako je prevashodna namera fiskusa da oporeziva dobit bude mera sposobnosti plaćanja poreza od strane kompanija, činjenica je da se način njenog utvrđivanja često potčinjava i drugim pre svega ekonomskim, socijalnim i političkim ciljevima. Namera države da iskoristi porez na dobit u ove svrhe udaljava koncept oporezive dobiti od računovodstvene, pa tako nastaje niz razlika: prihodi od kamate na državne obveznice koji

su izuzeti iz oporezivanja, dozvoljena umanjena poreske osnovice radi različitih poreskih podsticaja, a koja istovremeno ne predstavljaju računovodstvene rashode, ubrzana amortizacija, ubrzano priznavanje nekih drugih rashoda (npr. troškovi razvoja), koji se u računovodstvene svrhe kapitalizuju, kao i razlike koje su posledica nepriznavanja određenih rashoda u poreske svrhe u nameri da se ispoštuju određene društvene norme i pravila ponašanja (npr. plaćene kazne).

Država nastoji da spreči poreske obveznike da veštački umanjuju poresku osnovicu, te poreskim pravilima nastoji da osigura da svaki poreski obveznik iskaže onoliki prihod koji je zaista ostvario - bez potcenjivanja, odlaganja i menjanja karaktera sa redovnih na kapitalne dobitke, kao i da prikaže samo ona umanjena koja mu u duhu zakona pripadaju. Razlike između oporezive i računovodstvene dobiti po ovom osnovu nastaju obično pri transakcijama između povezanih preduzeća. Ove transakcije se često ne obavljaju po tržišnim uslovima, što znači da se preko transfernih cena za promet proizvoda i usluga, ali i preko kamata, tantijema i drugih međusobnih plaćanja vrši preusmeravanje prihoda ili rashoda sa jednog na drugo lice. Za poreske svrhe ovo nije prihvatljivo, pa se traži iskazivanje prihoda i rashoda na način da odslikavaju stvarne tržišne uslove.

Transakcije između vlasnika i preduzeća takođe mogu da budu izvor razlika oporezive i računovodstvene dobiti. Na primer rashodi zarada zaposlenih koji su ujedno i vlasnici mogu biti ograničeno priznati u poreske svrhe, kao i troškovi kamata po osnovu pozajmica od vlasnika. Drugačiji tretman troškova zarada i kamate, koji se priznaju kao umanjene poreske osnovice u odnosu na dividende koje nisu odbitna stavka može da podstakne preduzeće na prikrivene forme isplati dividendi kroz povećane zarade ili kamate plaćene vlasnicima.

Da bi se sprečilo potcenjivanje poreske osnovice nastaju i razlike usled: nepriznavanja određenih rashoda u poreske svrhe (neposlovni rashodi) ili njihovog ograničenog priznavanja (troškovi reprezentacije i sl). U ovu grupu razlika možemo da uključimo i one po osnovu troškova amortizacije, jer njihovo precizno određenje poreskim pravilima ne ostavlja prostor za preveliko umanjene poreske osnovice i odlaganje plaćanja poreza. LIFO metoda u odnosu na druge metode obračuna izlaza zaliha u uslovima rasta cena vodi iskazivanju najviših troškova prodatih proizvoda (ili roba) i najnižem rezultatu,

pa u nekim poreskim jurisdikcijama nije prihvaćena. Uključivanje određenih troškova u vrednost zaliha po poreskim pravilima, dok se vrši njihovo rashodovanje po računovodstvenim standardima, takođe je usmereno na sprečavanje “ranijeg” iskazivanja dozvoljenih umanjena poreske osnovice.

Poreska pravila za izbegavanje erodiranja poreske osnovice su negde eksplicitna, kao kod troškova amortizacije ili transfernih cena, ali imajući u vidu različite pokušaje da se izbegne plaćanje poreza fiksus po pravilu zadržava pravo da ne prihvati određene transakcije, odnosno da ih drugačije poreski tretira ukoliko one nemaju stvarnu ekonomsku suštinu nego im je isključivi motiv izbegavanje poreza. Zakonska forma stoga nema prednost nad ekonomskom suštinom.

Zahtev za pravičnim oporezivanjem daje prednost dugoročnoj u odnosu na jednogodišnju perspektivu poslovanja preduzeća i u tom smislu se dozvoljava preduzećima da gubitke koje imaju u godinama lošeg poslovanja iskoriste kao umanjene oporezive dobiti iz prethodnih godina poslovanja (što bi dovelo do refundacije preduzeću dela već ranije plaćenog poreza) ili da ih iskoriste za umanjene budućih oporezivih dobitaka. U ovom drugom slučaju u narednim godinama postojaće razlike između iskazane računovodstvene i oporezive dobiti. Poreska zakonodavstva gotovo svih zemalja predviđaju mogućnost prenošenja gubitaka unapred, mada najčešće u ograničenom vremenskom periodu, npr. u Srbiji je to period od 5 godina. Ekonomsko dvostruko oporezivanje smatra se nepravičnim, pa se često poreskim pravilima dozvoljava u potpunosti ili delimično odbitak po osnovu primljenih dividendi od povezanih lica. Kada se još doda element inostranosti, olakšice u ovom pogledu zavise od toga da li postoje između država zaključeni ugovori o izbegavanju dvostrukog oporezivanja.

U trgovački bilans uspeha uključeni su svi prihodi, rashodi, dobiti i gubici koji se odnose na posmatrani obračunski period. Za svrhe oporezivanja razlikuju se redovni prihodi (engl. ordinary income), koji proizilaze iz obavljanja poslovne aktivnosti i kapitalni dobiti (engl. capital gains), koji se pripisuju porastu vrednosti određene kvalifikovane imovine, pre svega investicionog karaktera.³¹ Poreski tretman kapitalnih dobitaka razlikuje

³¹ U Srbiji prema čl. 27 Zakona o porezu na dobit pravnih lica kvalifikovana sredstva su: nepokretnosti, prava industrijske svojine, udeli u kapitalu pravnih lica, akcije i ostale hartije od vrednosti (osim dužničkih hartija

se od tretmana redovnih prihoda. Dok se redovni prihodi, kao i redovni rashodi uključuju u obračun oporezive dobiti, kapitalni dobiti i gubici neretko imaju poseban tretman.

Većina zemalja za kapitalne dobitke predviđa određene olakšice pri oporezivanju, dok se u nekim zemljama ovi dobiti uošte i ne uključuju u oporezivi dobitak (npr. u Hong Kongu). U SAD-u kapitalni dobiti se u godini njihove realizacije uključuju u oporezivi dobitak, s tim da se oporezivanje dugoročnih kapitalnih dobitaka vrši po povoljnijoj (preferencijalnoj) stopi, jer su ovi dobiti kumulirani godinama i ne bi bilo pravično da se oporezuju po višoj marginalnoj poreskoj stopi obveznika u godini realizacije (imajući u vidu da je u SAD u primeni progresivna struktura poreskih stopa).

Čak i kada se kapitalni dobiti uključuju u oporezivu dobit, moguće je da se poreskim pravilima predvidi drugačiji način njihovog izračunavanja nego što je to slučaj u finansijskom računovodstvu. Na primer, u Australiji kapitalni dobitak realizovan prilikom otuđenja kvalifikovanih sredstava koja su držana više od jedne godine računa se kao razlika prihoda ostvarenih prodajom i indeksiranih troškova, tako da se oporezuje samo realni kapitalni dobitak. Savremeni poreski zakoni propisuju priznavanje kapitalnih gubitaka samo do visine kapitalnih dobitaka (tako da nije moguće preostali iznos ovih gubitaka iskoristiti za umanjenje redovnih prihoda), dok se njihov celokupni iznos uključuje u obračun računovodstvenog rezultata. Međutim, obično fiksus dozvoljava prenošenje unapred neiskorišćenih iznosa kapitalnih gubitaka. U ovu grupu razlika možemo da uključimo i razlike po osnovu gudvila.

2.2. Stalne i privremene razlike

Naročito važna za potrebe ovog rada je sistematizacija razlika između računovodstvene i oporezive dobiti sa aspekta njihove trajnosti. Postoje tako stalne i privremene razlike. Stalne razlike su one koje nastaju po osnovu priznavanja neke stavke prihoda ili rashoda samo u bilansu uspeha ili samo u poreskom bilansu, ali ne na oba mesta.

od vrednosti izdatih od strane Republike, pokrajine, jedinica lokalne samouprave i zapisa NBS) i investicione jedinice otkupljene od strane otvorenog investicionog fonda.

Uticaj stalnih razlika je ograničen na onaj obračunski period u kojem su nastale, te one nemaju nikakve efekte na odnos oporezive i računovodstvene dobiti u budućim periodima.

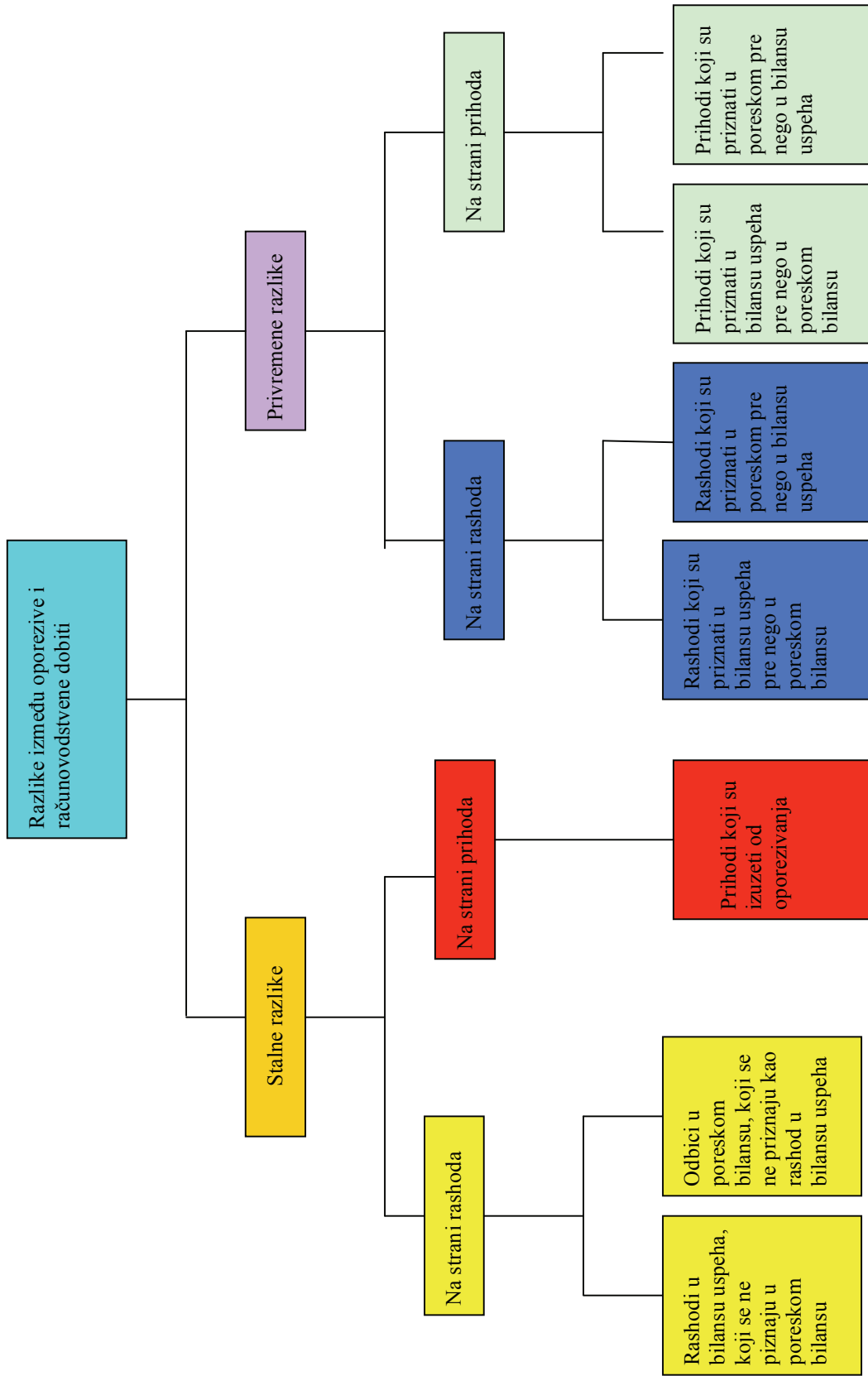
Privremene razlike nastaju pre svega zbog razlika u vremenu priznavanja pojedinih prihoda i rashoda u bilansu uspeha u odnosu na poreski bilans, pa se nazivaju i vremenskim razlikama.³² Kod vremenskih razlika ne postavlja se pitanje priznavanja stavke prihoda ili rashoda i za poreske i za računovodstvene svrhe, ali se to priznavanje vrši u različitim obračunskim periodima ili u istim periodima, ali po različitom obrascu (u različitim iznosima). Sa aspekta dugog roka ove razlike se poništavaju (zato su i nazvane privremenim razlikama). Ako je u jednom periodu zbog ovakve razlike računovodstvena dobit bila veća od oporezive (originalna razlika), onda će u nekom narednom periodu ili periodima oporeziva dobit da bude za isti iznos veća od računovodstvene (povratna razlika), što znači da je samo periodiziranje rezultata u jednogodišnje okvire dovelo do iskazivanja ovakvih razlika, koje u višegodišnjem periodu praktično ne postoje. Važna odlika privremenih razlika je njihov uticaj na buduće periode. Kada nastane privremena razlika jasno je da će u nekom narednom periodu morati da dođe do njenog poništenja što će se odraziti na odnos računovodstvene i oporezive dobiti.

Stalne i privremene razlike mogu dalje da se posmatraju kao razlike koje imaju izvorište na prihodnoj ili na rashodnoj strani. Generalno razlike na strani rashoda su mnogobrojnije u odnosu na razlike na strani prihoda³³ i obično su odgovorne za veći deo gega između oporezive i računovodstvene dobiti. Fiskusu je važno da se pri umanjenju poreske osnovice uvažavaju samo oni rashodi koji su poslovni i koji su potvrđeni odlivom novca ili definitivnom obavezom odnosno smanjenjem vrednosti sredstava. Razlike na strani prihoda i rashoda dalje se mogu podeliti s obzirom na njihov uticaj na bilans uspeha i poreski bilans.

Klasifikacija razlika na stalne i privremene kao i njihova dalja dekompozicija na navedene načine prikazana je šematski na Slici 4:

³² Iako je koncept privremenih razlika nešto širi od koncepta vremenskih razlika, za sada ćemo pretpostaviti njihovu podudarnost. Nešto kasnije u radu vratićemo se na ovu temu.

³³ U srpskom Zakonu o porezu na dobit pravnih lica 9 članova posvećeno je usklađivanju rashoda, dok samo 4 člana (23-26) usklađivanju prihoda.

Slika 4 Klasifikacija razlika između oporezive i računovodstvene dobiti s obzirom na njihovu

Stalne razlike na strani prihoda nastaju kao posledica izuzimanja određenih prihoda iz poreske osnovice. Ovde nije u pitanju razlika u definiciji prihoda za poreske i računovodstvene svrhe, nego jasna namera fiskusa da određene prihode ne oporezuje. Motivi za ovakav stav fiskusa su uglavnom ekonomske prirode. Ova vrsta razlika javlja se najčešće zbog neuključivanja u oporezivu dobit prihoda od kamate na državne i municipalne dužničke hartije od vrednosti.

Stalne razlike na strani rashoda mogu da nastanu zbog nepriznavanja u potpunosti ili delimično određenih rashoda kao umanjenja poreske osnovice. Osnovno pravilo kojim se fiksus rukovodi je da se ne mogu priznati rashodi koji nemaju poslovni karakter. Tako se u celini ne priznaju kao rashod pokloni i prilozima političkim organizacijama, dok se za troškove propagande i reprezentacije uglavnom određuje gornji limit za priznavanje, pa sve preko tog iznosa predstavlja nepriznati deo rashoda, tj. stalnu razliku. Država po pravilu dozvoljava umanjenje poreske osnovice za određene društveno poželjne izdatke poput donacija, ulaganja u kulturu, obrazovanje i sl. svrhe, ali uz gornje limite priznavanja, pa se i po ovom osnovu često javljaju stalne razlike. Destimulisanje neželjenih ponašanja uslovljava nepriznavanje kazni, penala i zateznih kamata kao rashoda u poreske svrhe. Transakcije sa povezanim licima mogu da budu izvor stalnih razlika, ako rashodi nisu određeni na tržišnoj osnovi, pa se za poreske svrhe koriguju na niže.

Dozvoljeni odbici pri utvrđivanju poreske osnovice mogu da prevazilaze definiciju rashoda u računovodstvene svrhe. U ovim slučajevima takođe nastaju stalne razlike na strani rashoda. Odbici koji ne predstavljaju rashode uglavnom su posledica poreskih podsticaja. Na primer, po osnovu ulaganja u osnovna sredstva priznaju se i u računovodstvene i u poreske svrhe troškovi amortizacije koji su u ukupnom iznosu jednaki nabavnoj vrednosti sredstva. Ipak u nekim slučajevima fiskus može dozvoliti da umanjenja poreske osnovice budu čak veća od izvršenog ulaganja (jer se pored troškova amortizacije dozvoljavaju i dodatni odbici). Tako nešto sigurno nije rashod u računovodstvenoj terminologiji. U SAD je takva situacija kod eksploatacije prirodnih bogatstava. Ukupni odbici mogu da budu veći od nastalih troškova. Umanjenje poreske osnovice po pravilu se vrši i za deo ili ukupan iznos primljenih dividendi, kako bi se umanjilo ili eliminisalo dvostruko oporezivanje i postiglo pravičnije oporezivanje.

Izvorište privremenih razlika može da bude i rashodna i prihodna strana. Na strani rashoda moguće je da poresko priznavanje kasni u odnosu na računovodstveno. Takve razlike potiču od obračunskog pristupa u finansijskom računovodstvu (principa korelacije, principa opreznosti...), koji za poreske svrhe nije potpuno prihvaćen. Najčešće je reč o troškovima rezervisanja (po osnovu penzija, datih garancija, restrukturiranja) koji se naknadno - tek po izvršenim plaćanjima priznaju u poreske svrhe i nerealizovanim gubicima, koji se u poreskom bilansu pojavljuju tek kada je njihova realizacija potvrđena.

U onom obračunskom periodu u kojem se rashodi i gubici priznaju u bilansu uspeha, ali ne i u poreskom bilansu računovodstvena dobit biće manja od oporezive, dok u nekom narednom periodu ili periodima kada dođe do priznavanja ovih pozicija i u poreskom bilansu oporeziva dobit biće manja od računovodstvene. Možemo zaključiti da je najpre nastala razlika u onom periodu kada je izvršeno priznavanje rashoda i gubitaka u računovodstvene svrhe, a izostalo je njihovo priznavanje u poreske svrhe (niža računovodstvena i viša oporeziva dobit), pa tu razliku nazivamo prvobitno stvorenom ili originalnom razlikom.

U nekom kasnijem periodu (ili periodima) ovi rashodi i gubici se priznaju kao umanjeње oporezive dobiti, dok neće uticati na računovodstvenu dobit (jer su već u nekom ranijem periodu uzeti u obzir), tako da će oporeziva dobit biti niža od računovodstvene. Ova razlika kojom se poništava originalna razlika, jer vodi obrnutom odnosu računovodstvene i oporezive dobiti, naziva se onda povratnom razlikom.

Na strani rashoda privremene razlike mogu da nastanu i kao posledica ranijeg priznavanja rashoda u poreskom bilansu u odnosu na bilans uspeha. To znači da su preduzeća u mogućnosti da izvrše umanjeња poreske osnovice- oporezive dobiti ranije nego što bi bilo po finansijsko-računovodstvenim pravilima, te da na taj način na određeno vreme odlože plaćanje poreza. Primer iz ove grupe rashoda su najčešće troškovi amortizacije. Ubrzana amortizacija koju poreski organi dozvoljavaju radi podsticaja investiranju prevazilazi troškove amortizacije u bilansu uspeha u prvim godinama korišćenja sredstva, pa je u tim periodima računovodstveni dobitak veći od oporezivog (originalne razlike). U kasnijim godinama, imajući u vidu jednak ukupan iznos troškova amortizacije koji se priznaje u poreske i računovodstvene svrhe, troškovi amortizacije biće

niži u poreskom bilansu nego u bilansu uspeha, pa će oporeziva dobit biti iznad računovodstvene (povratne razlike). U zakonodavstvima nekih zemalja unapred plaćeni troškovi, poput troškova kamate, zakupa i sl. ili troškovi koji se u računovodstvene svrhe mogu kapitalizovati, poput troškova razvoja, priznaju se u poreske svrhe u onom periodu kada je plaćanje izvršeno, pa su takođe izvor vremenskih razlika između računovodstvene i oporezive dobiti.

Na strani prihoda privremene razlike nastaju usled kasnijeg ili ranijeg priznavanja prihoda u poreskom u odnosu na bilans uspeha. U prvom slučaju priznavanje prihoda se odlaže u poreske svrhe, što je pre svega slučaj kod “obračunskih” prihoda, koji nisu praćeni prilivom novca, pa se smatra da bi se preduzeće suočilo sa značajnim teškoćama u pogledu likvidnosti, ako bi mu se nametnulo plaćanje poreza na ove prihode. Tu ubrajamo nerealizovane dobitke na hartijama od vrednosti kojima se trguje, obračunate dobitke po osnovu ulaganja u povezana lica, koji nisu praćeni naplatom putem dividendi, zatim prihodi, koji su priznati u finansijsko-računovodstvene svrhe po metodi delimičnog završetka dugoročnih ugovora o izgradnji, ako njihova naplata sledi tek po okončanju celokupne izgradnje. Ove razlike u tretmanu prihoda koje dovode do niže oporezive dobiti u odnosu na računovodstvenu biće poništene u narednim periodima kada preduzeće stekne resurse iz kojih može da vrši poreska plaćanja. Tada će nastati povratne razlike, pa će oporeziva dobit biti veća od računovodstvene.

Privremene razlike na prihodnoj strani može da izazove i ranije priznavanje prihoda u poreske svrhe. Najčešće su to unapred naplaćeni prihodi po osnovu kamate i rente.

U slučajevima ranije priznatih rashoda i kasnije priznatih prihoda u poreskom bilansu u odnosu na bilans uspeha nastaju privremene razlike između oporezive i računovodstvene dobiti i to najpre će oporeziva dobit da bude manja od računovodstvene, a onda u nekom narednom periodu (periodima) oporeziva dobit će da bude veća od računovodstvene. Prema tome, deo računovodstvene dobiti u visini ovakvih privremenih razlika izbeći će oporezivanje u periodu (periodima) kada se razlike formiraju, ali to ne znači i definitivno izbegavanje poreza, jer će ovi porezi dospeti na naplatu u budućnosti. Važna posledica ovih razlika ogleda se u odlaganju poreskih plaćanja. Ovakve razlike preduzeća nastoje u svom poreskom planiranju što više da eksploatišu. Sa druge strane,

kasnije priznati rashodi i ranije priznati prihodi u poreskom bilansu u odnosu na bilans uspeha vode u periodu (periodima) formiranja razlika većoj oporezivoj dobiti u odnosu na računovodstvenu. Ove privremene razlike utiču na odnos oporezive i računovodstvene dobiti u budućnosti i to na način da će oporeziva dobit biti manja od računovodstvene. Prema tome, za iznos ovih razlika preduzeće će u budućnosti umanjiti svoju poresku osnovicu u odnosu na ostvareni računovodstveni dobitak, pa na taj način ima buduću poresku uštedu.

Mi smo do sada o privremenim razlikama govorili imajući u vidu prevashodno vremenske razlike između računovodstvene i oporezive dobiti. Sve vremenske razlike jesu privremene i najveći deo privremenih razlika jesu vremenske, ali je koncept privremenih razlika ipak nešto širi. Zapravo neke razlike između računovodstvene i oporezive dobiti nije jednostavno svrstati u stalne ili vremenske razlike. Uzmimo za primer gudvil.

Prema računovodstvenim standardima gudvil podleže obezvređenju, pa je moguće da se po osnovu gudvila priznaju u bilansu uspeha gubici usled obezvređenja. Poreski tretman gudvila se razlikuje po zemljama, ali pretpostavimo ovde da se u poreske svrhe ne dozvoljavaju nikakvi odbici po osnovu gudvila. Na prvi pogled moglo bi se zaključiti da će različiti tretman gudvila u računovodstvene i poreske svrhe voditi nastanku stalne razlike, jer se gubici mogu da pojave samo u bilansu uspeha, ali ne i u poreskom bilansu. Ipak važna odlika stalnih razlika je njihova irelevantnost za budućnost, dok u slučaju gudvila već u periodu kada se izvrši njegovo priznavanje u računovodstvene svrhe (kao dela nematerijalnih sredstava) uočava se njegov mogući uticaj na buduće odnose računovodstvene i oporezive dobiti.

Može se onda izvesti zaključak da u periodu priznavanja gudvila nastaje zapravo razlika u poreskim i računovodstvenim pravilima (gudvil se priznaje u računovodstvene svrhe, dok se za poreske svrhe ignoriše), koja se potom poništava u budućem periodu ili periodima (kako se gudvil otpisuje, tako njegova vrednost teži nuli, kako je u poreske svrhe i tretiran).

Tako bismo ovde imali privremenu razliku i to oporezivu, jer se u budućim periodima očekuje veći iznos oporezive u odnosu na računovodstvenu dobit.³⁴

Poznavanje izvora razlika oporezive i računovodstvene dobiti veoma je važno kako za preduzeća tako i za fiskus. Racionalno ponašanje preduzeća podrazumeva nastojanje da se poreska plaćanja umanje ili barem odlože, te u te svrhe preduzeća bi trebalo da koriste raspoložive (zakonom dozvoljene) mogućnosti za smanjenje oporezive dobiti u odnosu na računovodstvenu. Sa druge strane, fiskus treba da bude svestan gde i koliko prostora ostavlja preduzećima da smanje svoju poresku osnovicu u odnosu na zarađivački kapacitet meren u poslovne svrhe, kao i koliki su prihodi po tom osnovu izgubljeni.

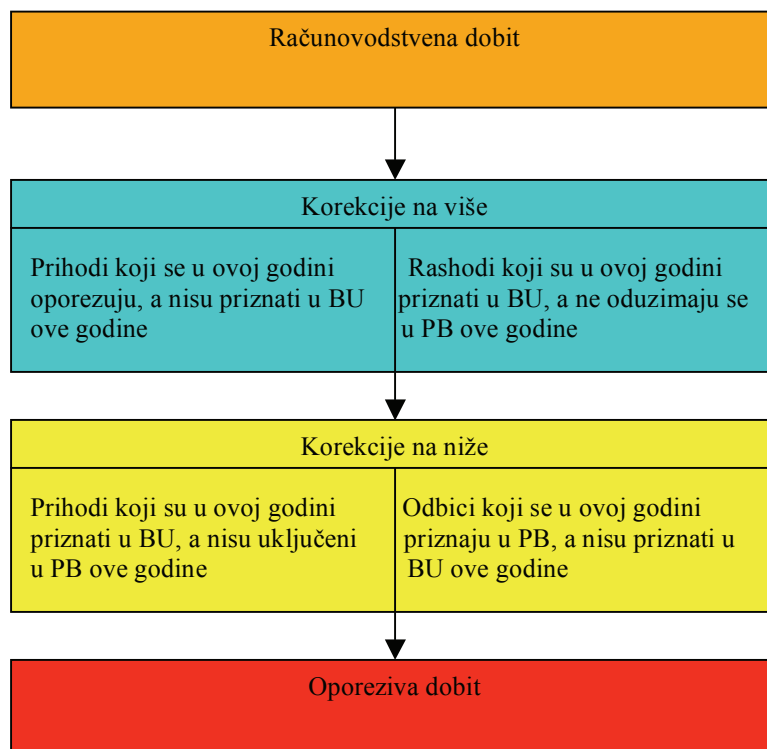
2.3. Transparentnost nastalih razlika

Većina zemalja zahteva da preduzeća jasno osvetle izvore razlika između oporezive i računovodstvene dobiti. U nekim zemljama poreski bilans se sastavlja upravo na način da je računovodstvena dobit početna veličina koja se potom prilagođava za razlike između poreskih i računovodstvenih pravila priznavanja prihoda i rashoda, te se na kraju kao rezultat ovih prilagođavanja dobija oporeziva dobit. Takav slučaj je i u Srbiji. U SAD poresko izveštavanje je u većoj meri nezavisno od finansijskog, pa se do oporezive dobiti dolazi tako što se od prihoda priznatih u skladu sa poreskim propisima oduzimaju poreski dozvoljeni odbici. Ipak i u SAD se traži popunjavanje obrasca usaglašenja, gde se polazeći od računovodstvene dolazi do oporezive dobiti. Cilj poreske uprave je da ovim izveštajem dobije transparentno uvid u područja gde se razlike stvaraju i da svoju pažnju onda usmeri na one poreske prijave i one razlike koje se čine nekorektno iskazanim.³⁵

³⁴ Nema puno primera privremenih razlika koje nisu vremenske, i takvi primeri javljaju se uglavnom u kompleksnijim situacijama, poput poslovnih kombinacija. Detaljnije o privremenim razlikama biće reči u II i III delu rada.

³⁵ Korporacije sa ukupnom imovinom manjom od 10 miliona \$ popunjavaju obrazac M1 (Schedule M1), dok veće korporacije popunjavaju obrazac M3 (Schedule M3) koji je detaljniji kako bi poreska uprava stekla što bolji uvid u izvore odstupanja poreske od računovodstvene dobiti.

Oporeziva dobit se stoga, bez obzira na međusobnu manju ili veću (ne)podudarnost računovodstvenih i poreskih pravila, može izračunati na osnovu odgovarajućih korekcija računovodstvene dobiti. Grafički se taj proces može prikazati na sledeći način:

Slika 5 Svođenje računovodstvene dobiti na oporezivu dobit

Razlike između računovodstvene i oporezive dobiti ovde su grupisane u četiri kategorije s obzirom na to da li su nastale na strani prihoda ili rashoda i da li uvećavaju oporezivu dobit iznad računovodstvene ili je umanjuju. U okviru svake kategorije preduzeće bi moralo da u poreskom bilansu (ili nekom dodatnom izveštaju kao što je slučaj u SAD) posebno identifikuje i prikaže pojedinačne razlike. Na primer, u okviru prihoda koji su u tekućoj godini (pretpostavimo da je to 2009. godina) priznati u bilansu uspeha, a nisu uključeni u poreski bilans te godine mogle bi se naći sledeće razlike:

- prihodi od kamate na državne obveznice izuzeti od oporezivanja,
- nerealizovani kapitalni dobiti na hartijama od vrednosti kojima se trguje i

- unapred naplaćena renta (u nekom ranijem periodu - npr. 2008. godini), koja je sada priznata kao prihod.

Pojedinačnim navođenjem osnova nastanka razlika postiže se željena transparentnost za fiskus, ali i dobra osnova za analizu od strane samog preduzeća. Za potrebe poreskog planiranja korisno je da preduzeće dalje klasifikuje ove razlike u grupe koje su prethodno objašnjene. Tako će prihodi od kamate izuzeti od oporezivanja da predstavljaju stalnu razliku i vode manjim poreskim plaćanjima (niža je efektivna poreska stopa za preduzeće, jer je deo njenih prihoda definitivno izbegao oporezivanje), dok će nerealizovani kapitalni dobiti na hartijama od vrednosti kojima se trguje imati za posledicu samo odlaganje poreskih plaćanja. Plaćanje odloženih poreza biće u onoj godini kada hartije od vrednosti budu prodate i realizovani dobitak priznat u poreske svrhe (npr. u 2010. godini). U bilansu uspeha 2009. godine pretpostavili smo i priznavanje kao prihoda rente, koja je unapred naplaćena u 2008. godini kada je bila i uključena u prihode u poreskom bilansu. Preduzeće je u 2009. godini realizovalo poresku uštedu (umanjilo poreska plaćanja, jer je oporeziva dobit niža od računovodstvene), na koju je steklo pravo zbog ranijeg većeg poreskog plaćanja (u 2008. godini). U Tabeli 3 prikazana je analiza nastalih razlika iz navedenog primera:

Tabela 3 Analiza razlika između računovodstvene i oporezive dobiti – ilustrativni primeri

2008	2009	2010
	Prihodi od kamate na državne obveznice	
Nema uticaja	Prihodi su priznati u BU Prihodi nisu priznati u PB OD<RD Trajna poreska ušteda	Nema uticaja
	Nerealizovani kapitalni dobiti na hartijama od vrednosti kojima se trguje	
Nema uticaja	Prihodi su priznati u BU Prihodi nisu priznati u PB OD<RD Odlaganje poreskih plaćanja	Prihodi nisu priznati u BU Prihodi su priznati u PB OD>RD Plaćanje odloženih poreza
	Unapred naplaćena renta	
Prihodi nisu priznati u BU Prihodi su priznati u PB OD>RD Plaćanje poreza unapred	Prihodi su priznati u BU Prihodi nisu priznati u PB OD<RD Umanjenje poreskih plaćanja po osnovu ranije plaćenog poreza	Nema uticaja

Iako se iz prethodnog izlaganja može zaključiti da su razlike između računovodstvene i oporezive dobiti regularna pojava i vrlo utemeljene na različitim konceptualnim okvirima finansijskog i poreskog izveštavanja, treba imati u vidu da je pristup odnosu računovodstvene i oporezive dobiti vrlo različit po pojedinim zemljama. Dok su negde razlike malobrojne, u drugim poreskim jurisdikcijama može se govoriti o gotovo potpuno nezavisnim konceptima. Da bismo mogli da donesemo sud o poželjnom modelu međusobnih odnosa, istražićemo postojeće stanje, ali i tendencije koje su prisutne u većem broju pre svega razvijenih zemalja.

3. Stanje i tendencije u odnosima finansijskog i poreskog izveštavanja - komparativni pregled po zemljama

Istraživanjem odnosa finansijskog i poreskog izveštavanja po pojedinim zemljama, pre svega u Evropskoj uniji, ali i u SAD i Australiji, uočen je vrlo različit stepen njihove interakcije, pa je tako u nekim zemljama finansijsko izveštavanje u velikoj meri merodavno za poresko, mada je prisutan i obrnuti uticaj, dok su u drugim zemljama, ova dva vida izveštavanja više međusobno nezavisna. Uz određeni stepen uopštavanja može se govoriti o dve grupe zemalja koje imaju potpuno suprotan pristup odnosu finansijskog i poreskog izveštavanja- sa jedne strane su anglosaksonske zemlje, a sa druge strane zemlje kontinentalne Evrope. Dok se u prvim tradicionalno promovise nezavisnost, u zemljama kontinentalne Evrope, posebno Nemačkoj, izveštavanje je u velikoj meri podudarno. Osnovni uzroci za drugačije veze finansijskog i poreskog izveštavanja leže u istorijski različitim pravnim, ekonomskim i političkim uslovima u kojima se proces izveštavanja razvijao. U narednoj tabeli prikazane su osnovne razlike³⁶ između ove dve grupe zemalja, koje opredeljuju odnos finansijskog i poreskog izveštavanja:

³⁶ Detaljno o ovim razlikama pogledati: Nobes C., Parker R., 2000, Comparative International Accounting, Sixth Edition, Precentice Hall, pp. 16-30.

Tabela 4 Razlike između zemalja koje opredeljuju odnos finansijskog i poreskog izveštavanja

Osnovne razlike	Zemlje kontinentalne Evrope	Anglosaksonske zemlje
Pravni sistem	Kodificiran (codified law)	Običajni (common law)
Tržišta kapitala	Manje razvijena	Veoma razvijena
Glavni finansijeri biznisa	Porodice, banke, država	Javnost - veliki broj akcionara i poverioca
Značaj finansijskih izveštaja opšte namene	Manji	Veći
Uticaj računovodstvene profesije	Mali	Veliki
	↓	↓
Odnos finansijskog i poreskog izveštavanja	Značajna međuzavisnost	Značajna nezavisnost

U kontinentalnim evropskim zemljama pravni sistem počiva na kodifikaciji zakona, te su i računovodstveni principi i pravila integrisani u trgovačke zakone. Računovodstvo je tako pod značajnim uticajem države i njenih ciljeva (poput oporezivanja dobiti), a mnogo manje pod uticajem profesije. Manje razvijena tržišta kapitala imala su za posledicu manju disperziju vlasništva u kompanijama, te je i dalje vlasništvo skoncentrisano u rukama manjeg broja akcionara, često članova porodice. Banke i država se javljaju kao važni finansijeri biznisa, a neretko učestvuju i u vlasništvu. Ovakva finansijska struktura omogućava vlasnicima, ali i ostalim finansijerima neposredan pristup informacijama i uticaj na odlučivanje, te je značaj eksternih finansijskih izveštaja i na njima zasnovanih odluka o investiranju ovde svakako manji. Finansijski izveštaji opšte namene onda nisu vođeni konceptom “fer” prikaza za investitore nego pre konzervativnim pristupom koji odgovara poveriocima, ali i državi. Fleksibilnost finansijskih izveštaja (koja je u funkciji relevantnosti za investiciono odlučivanje) je ograničena, a država nameće kao jedan od najvažnijih ciljeva finansijskih izveštaja utvrđivanje oporezive dobiti. Finansijsko i poresko izveštavanje su posledično međusobno neodvojivi koncepti.

Sasvim suprotan pristup razvijen je u anglo-saksonskim zemljama. Ove zemlje imaju pravni sistem zasnovan na običajnom pravu. Osnovnim trgovačkim zakonima predviđeno je objavljivanje finansijskih izveštaja, ali je razvoj detaljnih pravila finansijskog izveštavanja prepušten profesionalnim računovodstvenim telima. Tržišta kapitala su

razvijena i disperzija vlasništva nad korporacijama je velika. Zbog odvajanja vlasništva od upravljanja i agencijskog problema, potreba za eksternim finansijskim izveštajima je neosporna. Primat se daje konceptu poštenog informisanja kako bi se što bolje ocenile performanse preduzeća i donele ispravne investicione odluke. Sa druge strane, oporezivanje dobiti je takođe od velikog značaja za fiskus, pa je država zadržala ingerencije u pogledu poreskog izveštavanja. Od strane relevantnih državnih tela doneti su zakoni i drugi propisi kojima je predviđen postupak utvrđivanja oporezive dobiti i poreskog duga. Prema tome, u anglosaksonskim zemljama imamo dva seta izveštaja koje koriste različiti korisnici za različite potrebe i razvijeni su od različitih autoriteta prema različitim principima.

Sagledavanje ambijenta u kojem se proces finansijskog i poreskog izveštavanja razvijao otkriva nam uzroke njihovog različitog odnosa po pojedinim zemljama. Između zemalja kontinentalne Evrope i anglosaksonskih zemalja postoji evidentna razlika u pogledu veze finansijskog i poreskog izveštavanja. Ipak se ne može govoriti o potpunoj podudarnosti ova dva vida izveštavanja u prvoj navedenoj grupi zemalja, niti o potpunoj nezavisnosti jednog od drugog izveštavanja u drugoj grupi zemalja. Po pravilu prisutni su svugde i elementi zavisnosti i elementi nezavisnosti. To je još tačnije poslednjih godina, jer se mnoge zemlje opredeljuju na značajnije promene u svom dosadašnjem modelu odnosa.

3.1. Merodavnost trgovačkog za poreski bilans

Nemačka se tradicionalno uzima kao primer zemlje koja ima usaglašeno poresko sa finansijskim izveštavanjem. Ova zemlja je kolevka principa merodavnosti trgovačkog za poreski bilans (nem. Massgeblichkeitprinzip). Prema nemačkom Zakonu o porezu na dohodak (nem. Einkommensteuergesetz) oporeziva dobit se izvodi iz³⁷:

³⁷ Član 4 i član 5, paragraf 1 nemačkog Zakona o porezu na dohodak (Einkommensteuergesetz).

- razlike neto imovine preduzeća na kraju tekuće i na kraju prethodne godine³⁸, pri čemu se neto imovina utvrđuje prema načelima urednog vođenja knjiga, koja su kodifikovana u nemačkom trgovačkom pravu i
- odgovarajućih korekcija na više za sva povlačenja sredstava od strane vlasnika odnosno na niže za njihova izvršena ulaganja u toku obračunskog perioda, kao i drugih korekcija propisanih ovim zakonom (na primer neki rashodi se ne prihvataju kao umanjujuće stavke za poreske svrhe, pa se moraju dodati).

Eksplicitno pozivanje na računovodstvene principe i iskazani iznos neto imovine na kraju poslovne godine (u bilansu stanja) ukazuje na merodavnost trgovačkog za poreski bilans. Oporeziva dobit tako nije samostalno utvrđena veličina, nego izvedena iz računovodstvene dobiti. Postoji pri tome određeni broj poreskih odredbi kojima se donekle koriguje računovodstvena dobit, ali je činjenica da su koncepti dobitka najvećim delom podudarni.

Princip merodavnosti ipak nije sasvim jednoznačan, odnosno moguće ga je tumačiti na dva načina. Ukoliko se oporeziva dobit utvrđuje generalno uz poštovanje opšteprihvaćenih računovodstvenih principa onda je reč o suštinskoj (materijalnoj) merodavnosti trgovačkog za poreski bilans, ali ako se još uz to zahteva da u onim slučajevima gde postoji mogućnost izbora različitih računovodstvenih politika poreski bilans mora da sledi iste izbore koji su učinjeni u trgovačkom bilansu onda postoji i formalna merodavnost. Iako postoje polemike oko toga da li nemački Zakon o porezu na dohodak doslovno propisuje formalnu merodavnost³⁹, preovlađujući pristup u praksi je bio u korist formalne merodavnosti. Sigurno je jedan od osnovnih razloga tome jednostavnost sistema izveštavanja, u smislu da onda postoji samo jedan unitaran bilans i za trgovačke i za poreske svrhe. Takođe ovim se smanjuju eventualne manipulacije, jer isti izbor važi za obe strane - poreskog obveznika i fiskus. Prema tome, kada postoje mandatna poreska

³⁸ Ovakav način utvrđivanja oporezive dobiti predviđen je za sve one poreske obveznike koji su obavezni da vode poslovne knjige i regularno sastavljaju finansijske izveštaje (ili to čine dobrovoljno), a to je upravo segment preduzeća, koji je od značaja za potrebe ovog rada. Za ostale poreske obveznike predviđeni su ovim zakonom još neki načini izračunavanja oporezive dobiti.

³⁹ Više o tome pročitati: Ilić Popov G., 1995, Osnovica poreza na dobit korporacija, Pravni fakultet u Beogradu, str. 75.

pravila ona su i obavezujuća, ali u svim ostalim slučajevima gde postoji poresko pravo izbora važno je da treba da postoji saglasnost sa trgovačkim bilansom.

Međutim, iako je inicijalna ideja bila da finansijsko izveštavanje bude merodavno za poresko, došlo je i do obrnutog uticaja, tj. na izradu finansijskih izveštaja odražavala su se poreska razmatranja, pa se govori o principu obrnute merodavnosti (nem. umgekehrte Massgeblichkeitprinzip). Najpre formalna merodavnost značila je da isti izbori moraju da se naprave u trgovačkom i poreskom bilansu, te su nastojanja preduzeća da plate manji porez mogla da imaju povratni uticaj na trgovački bilans u smislu da se bira ne onaj računovodstveni tretman koji najbolje prezentuje poziciju i uspeh preduzeća, nego onaj koji vodi iskazivanju niže dobiti. Takođe neke poreske koristi u vidu povećanih odbitnih stavki (npr. specijalni amortizacioni odbici) mogle su da se ostvare samo ukoliko su priznati dodatni rashodi i u trgovačkom bilansu. Ovo je moglo da vodi značajnim distorzijama u prezentaciji finansijskih izveštaja, ali je ovakva posledica tolerisana.⁴⁰ Zbog toga ne čudi što je Nemačka okarakterisana kao zemlja gde poreski zakon u velikoj meri determiniše računovodstvo i finansijsko izveštavanje preduzeća. Ovaj efekat pojačan je i zbog činjenice da poreski sudovi često razmatraju računovodstvene principe (jer su merodavni za utvrđivanje oporezive dobiti) i tako imaju uticaj na oblikovanje računovodstvenih praksi.

Naravno da su i u Nemačkoj određene razlike između računovodstvene i oporezive dobiti bile uobičajene, ali brojne komparativne studije⁴¹ o odnosu finansijskog i poreskog izveštavanja po zemljama potvrdile su da Nemačka spada u zemlje sa relativno malim razlikama, odnosno gde je podudarnost finansijskog i poreskog izveštavanja značajna. Ipak još u svojoj studiji iz 1996. godine Hoogendoorn⁴² uočava da se i u Nemačkoj povećava broj specijalnih poreskih pravila (pre svega u nameri da se osiguraju veći prihodi fiksusu)

⁴⁰ Prema članu 254 nemačkog trgovačkog zakonika (Handelsgesetzbuch- HGB) (do 2009. godine) veći troškovi amortizacije dozvoljeni poreskim zakonom (ubrzana poreska amortizacija) prihvatljivi su za svrhe finansijskog izveštavanja, čak i ako rezultiraju u bilansnoj vrednosti sredstava ispod one koja bi se dobila da se otpis sredstava vrši tokom njihovog korisnog veka upotrebe.

⁴¹ Organisation for Economic Co-operation and Development Working Group on Accounting Standards, 1987, "Accounting Standards Harmonisation Report No. 3: The Relationship Between Taxation and Financial Reporting"; Hoogendoorn M. N., 1996, "Accounting and Taxation in Europe – A Comparative Overview", *The European Accounting Review*, Vol. 5: Supplement, pp 783-794; The World Bank Centre for Financial Reporting Reform, 2007, "An Accounting and Taxation Conundrum - A Pan-European Perspective on Tax Accounting Implications of IFRS Adoption".

⁴² Hoogendoorn M. N., 1996, op. cit.

čime se slabi veza zavisnosti između oporezivog i računovodstvenog dobitka. Ovaj trend se nastavio do danas, da bi u 2009. godini kulminirao radikalnim izmenama zakonskih propisa.⁴³ Poresko pravo izbora sada može da se koristi slobodno, odnosno nezavisno od izbora koji je primenjen u trgovačkom bilansu. Na taj način ukinuta je do tada zahtevana formalna merodavnost. Ukinute su i odredbe Trgovačkog zakonika koje su dozvoljavale preuzimanje poreskih vrednosti u trgovački bilans, te se može reći da je obrnuta merodavnost u potpunosti suspendovana. Ipak generalno oslanjanje na opšteprihvaćene računovodstvene principe (materijalna merodavnost) i dalje ostaje na snazi.

Ove promene modela veza finansijskog i poreskog izveštavanja u Nemačkoj izazvane su prevashodno potrebom da se poveća informaciona vrednost finansijskih izveštaja opšte namene s obzirom da se i okruženje promenilo. Veća orijentacija ka investitorima dovela je donekle do relaksacije principa opreznosti u korist pružanja što relevantnijih informacija za donošenje investicionih odluka. Takođe rastući pritisak za harmonizacijom finansijskog izveštavanja i sve prisutniji MRS/MSFI uticali su na preispitivanje dotadašnjih praksi izveštavanja u Nemačkoj. Može se konstatovati da izmene bilansnog prava idu u pravcu veće saglasnosti sa MRS/MSFI. Tako na primer predviđena je upotreba modela fer vrednosti za finansijske instrumente kojima se trguje. Međutim, da bi se postigao ciljni kvalitet finansijskih izveštaja jedna od najvažnih promena morala je da bude smanjenje poreskih uticaja na njihovu izradu, pa otuda i ukidanje obrnute merodavnosti. Sa druge strane, mnoge izmene u finansijskom izveštavanju (poput pomenute delimične integracije modela fer vrednosti) nisu pogodne za potrebe oporezivanja dobiti, pa će rasti broj specijalnih poreskih pravila koja udaljavaju koncept oporezive od računovodstvene dobiti. U tom smislu u Nemačkoj se smanjuje i materijalna merodavnost. Ipak opstajanje materijalne merodavnosti svakako zavisi od toga u kojoj meri će se menjati nemački računovodstveni principi, koji su incijalno imali kao jedan od osnovnih ciljeva utvrđivanje oporezive dobiti, dok je ovaj cilj za MRS/MSFI potpuno irelevantan. Za sada u Nemačkoj održavanje veze između poreskog i finansijskog izveštavanja jedan je od osnovnih razloga da se ne dozvoli sastavljanje pojedinačnih

⁴³ 25.05.2009. godine donet je Zakon o modernizovanju bilansnog prava (Gesetz für Modernisierung des Bilanzrechts), kojim se menja niz odredbi kako Trgovačkog zakonika, tako i Zakona o porezu na dohodak.

finansijskih izveštaja po MRS/MSFI, odnosno tako nešto je moguće ali samo u informacione svrhe, dok se raspodela dobiti i oporezivanje vrši isključivo na bazi izveštaja koji su sastavljeni na bazi nacionalnih računovodstvenih principa.⁴⁴

U Austriji slično kao i u Nemačkoj nacionalni računovodstveni principi ustanovljeni su imajući pre svega u vidu potrebu opreznog odmeravanja raspodeljivog dobitka kako bi se zaštitili poverioci i sačuvao kapital preduzeća, dok se težnja ka poštenom informisanju pomera na drugo mesto. Utvrđivanje oporezive dobiti jedan je od važnijih ciljeva finansijskog izveštavanja, pa je podudarnost poreskog i finansijskog izveštavanja vrlo velika. Princip merodavnosti, ali i obrnute merodavnosti duboko su ukorenjeni.⁴⁵ Iako su predviđanja da će i u Austriji poput Nemačke očekivane promene kako u konceptu finansijskog izveštavanja tako i na području oporezivanja dobiti dovesti do slabljenja njihove međusobne zavisnosti, još uvek konkretnijih reformi nema. Austrija je zauzela u odnosu na Nemačku konzervativniji stav po pitanju primene MRS/MSFI, jer se sastavljanje pojedinačnih finansijskih izveštaja po MRS/MSFI ne dozvoljava čak ni za informacione svrhe.

U Francuskoj takođe postoji zakonski uspostavljena zavisnost poreskog od finansijskog računovodstva. Prema Poreskom zakoniku (Code général des Impôts) kompanije moraju da slede nacionalne računovodstvene standarde pri utvrđivanju oporezive dobiti, s tim da postoje određena područja koja su regulisana obavezujućim poreskim pravilima različitim od računovodstvenih. Neophodan je stoga ograničen broj prilagođavanja računovodstvene dobiti da bi se izračunala oporeziva dobit, ali ovaj broj nije veliki s obzirom na nastojanja države da smanji administrativne troškove kompanija. Generalno gledano računovodstvena i oporeziva dobit su bliske veličine, te se Francuska

⁴⁴ Prema Reg. (EC) 1606/2002 primena MRS/MSFI je propisana u EU samo za sastavljanje konsolidovanih finansijskih izveštaja kotirajućih kompanija. Zemlje članice mogu da prošire (zahtevaju ili dozvole kao opciju) primenu ovih standarda i na duge subjekte.

⁴⁵ Prema članu 5, paragraf 1 austrijskog Zakona o porezu na dohodak (Einkommensteuergesetz) utvrđivanje oporezive dobiti se vrši prema trgovačkopравnim načelima urednog knjigovodstva, osim ako je obaveznim poreskopравnim pravilima propisano drugačije (princip merodavnosti). Takođe nekim odredbama austrijskog Trgovačkog zakonika (Unternehmensgesetzbuch) daje se mogućnost preuzimanja poreskih vrednosti u trgovački bilans, čak i kada nisu u skladu sa poštenom prezentacijom (princip obrnute merodavnosti). Na primer, prema članu 208 dozvoljeno je da se ne poveća vrednost ranije otpisanih obrtnih sredstava iako su nestali razlozi koji su prvobitno doveli do otpisivanja, ako je takav tretman izabran prema poreskom pravu, koje ovde daje mogućnost izbora.

svrstava u zemlje sa izraženom povezanošću finansijskog i poreskog izveštavanja, mada nešto manje nego što je to ranije (pre izmena iz 2009. godine) bilo u Nemačkoj.⁴⁶ Obrnuta merodavnost poreskog za finansijsko izveštavanje u nekim slučajevima zaživela je i u Francuskoj, pa na primer ubrzana amortizacija kao poreski podsticaj dozvoljena je samo ako se kao takva evidentira i u finansijskim izveštajima.

Na razvoj nacionalnih francuskih računovodstvenih standarda imala su uticaj poreska razmatranja, pa su ovi standardi umnogome prihvatljiviji za poreske svrhe nego što je to slučaj sa MRS/MSFI. Tako na primer, koncept fer vrednosti, koji je prisutan u MRS/MSFI, a nije pogodan za poreske svrhe, nije ni prihvaćen u francuskim računovodstvenim standardima. Ipak poslednjih godina francuski računovodstveni standardi počeli su da se menjaju i postepeno konvergiraju ka MRS/MSFI, što se svakako odražava i na poresko računovodstvo (s obzirom na prisutan odnos zavisnosti). Poreske vlasti uvažavajući ovu modernizaciju računovodstvenih standarda mere i kontrolišu izvedene poreske efekte, te izdaju odgovarajuće instrukcije, pri čemu se rukovode sledećim deklamovanim prioritetima: 1. održati vezu između poreskog i finansijskog računovodstva, 2. osigurati poresku neutralnost i 3. osigurati da prilagođavanja računovodstvene dobiti na oporezivu ostanu jednostavna.⁴⁷ Prema tome, za sada je još opredeljenje da se zadrži veza poreskog i finansijskog izveštavanja, ali je pitanje koliko će to biti moguće kada dođe do krupnijih promena francuskih računovodstvenih standarda koje će imati značajan uticaj na oporezivanje dobiti.

U Belgiji i Luksemburgu slično kao i u Francuskoj oporeziva dobit se izvodi iz godišnjih finansijskih izveštaja (sastavljenih po nacionalnim računovodstvenim principima) uz manja prilagođavanja, pa je prisutan model zavisnosti poreskog i finansijskog izveštavanja. Ipak, kako se primena MRS/MSFI bude širila na pojedinačne finansijske izveštaje (npr. u Luksemburgu kotirajuće kompanije su obavezne da sastavljaju

⁴⁶ Prema već pomenutoj studiji Svetske banke iz 2007. godine ("An Accounting and Taxation Conundrum - A Pan-European Perspective on Tax Accounting Implications of IFRS Adoption") Nemačka je opisana kao zemlja sa jakom zakonskom vezom finansijskog i poreskog računovodstva, dok je ova veza u Francuskoj označena kao srednjeg intenziteta (engl. intermediate).

⁴⁷ Op. cit, pp. 21.

pojedinačne izveštaje u skladu sa MRS/MSFI) realno je očekivati da se uvode drugačija poreska pravila koja će neutralisati neželjene efekte ovih standarda na poresku osnovicu.

U skandinavskim zemljama finansijsko izveštavanje se razvijalo pod dominantnim nemačkim uticajem, pa je i u ovim zemljama usaglašenost finansijskog i poreskog izveštavanja bila značajna. Ova situacija se postepeno menja. Najdalje je otišla Danska, koja se i prva priključila EU i primenila četvrtu direktivu. Promene u njenom finansijskom izveštavanju uticale su da se ono udalji od poreskog izveštavanja, te je sve prisutnija bila nezavisnost računovodstvenih i poreskih pravila. Izračunavanje oporezive dobiti u Danskoj danas se vrši i dalje na bazi računovodstvene dobiti, ali uz veliki broj prilagođavanja, jer je divergencija poreskih od računovodstvenih pravila vrlo česta. Danska je zauzela i liberalan stav po pitanju primene MRS/MSFI, pa je tako svim kompanijama dozvoljeno da sastavljaju godišnje finansijske izveštaje u skladu sa ovim standardima. Uvođenje ove opcije olakšano je činjenicom da poresko izveštavanje kao nezavisno nije njome tangirano, s tim da će one kompanije koje se opredele za primenu MRS/MSFI sigurno imati veći broj prilagođavanja da bi došle do oporezive dobiti. Norveška je nešto kasnije u odnosu na Dansku počela sa napuštanjem nemačkog pristupa⁴⁸, dok je u Švedskoj najduže zadržana snažna međuzavisnost finansijskog i poreskog izveštavanja.⁴⁹

3.2. Nezavisnost finansijskog i poreskog izveštavanja

Nasuprot modelu zavisnosti, koji je istorijski razvijen i u manjoj ili većoj meri još uvek egzistira u zemljama koje su prethodno pomenute, postoji i sasvim drugačiji model veza trgovačkog i poreskog bilansa. Reč je o modelu nezavisnosti. Kao najistaknutiji primer zemlje sa međusobno nezavisnim finansijskim i poreskim izveštavanjem navodi se

⁴⁸ Prema navedenoj studiji OECD-a iz 1987. godine Norveška je bila jedna od zemalja, gde su računovodstvene prakse bile determinisane poreskim pravilima, pa tako nije bilo dozvoljeno da se pri sastavljanju finansijskih izveštaja koriste računovodstvena pravila, koja su u suprotnosti sa propisanim poreskim pravilima. Naredna studija, koja je sprovedena 1996. godine, pokazala je da je u Norveškoj napravljen značajan preokret, tako da se sada veza između računovodstvenih pravila i poreskih može pre okarakterisati kao nezavisnost.

⁴⁹ Više o međuzavisnosti finansijskog i poreskog izveštavanja u Švedskoj pogledati: Artsberg K., 1996, "The link between Commercial Accounting and Tax Accounting in Sweden", *The European Accounting Review* 5: Supplement, pp. 795- 814.

Holandija. U ovoj zemlji nema nikakve formalne zakonske veza između ova vida izveštavanja. U poreskom zakonu ne postoji pozivanje na finansijsko-računovodstvene principe i standarde, niti na godišnje finansijske izveštaje i utvrđenu računovodstvenu dobit. Ipak umesto propisivanja posebnog seta poreskih pravila za utvrđivanje oporezive dobiti zakonodavac se opredelio za uopštenu formulaciju da bi preduzeća trebalo da izračunaju oporezivu dobit rukovodeći se, uz određene izuzetke, “dobrom poslovnom praksom”, odnosno onim što se u ekonomiji smatra prikladnim načinom da se utvrdi dobit.⁵⁰ Izuzeci su definisani poreskim pravilima i principima, koji su onda mandatorni (npr. dozvoljena je u određenim slučajevima ubrzana amortizacija iako ne reflektuje pravi obrazac upotrebe sredstava).

Međutim, najmerodavniji izvor za “dobru poslovnu praksu” su opet opšteprihvaćeni računovodstveni principi, samo što zahvaljujući nezavisnosti sve dozvoljene opcije (a po holandskoj računovodstvenoj regulativi su brojne) mogu da se koriste u poreske svrhe, bez obzira na izvršene izbore u finansijskim izveštajima. Tako na primer, LIFO metoda za vrednovanje zaliha može da se koristi pri utvrđivanju oporezive dobiti, iako je u finansijskim izveštajima korišćena neka druga metoda (nema formalne merodavnosti). Divergencija poreskog od trgovačkog bilansa pri ovakvoj regulativi može da bude vrlo velika.

Može se ipak diskutovati da ni u Holandiji finansijski izveštaji nisu posve oslobođeni poreskih razmatranja. Kod pozicija gde se vrše procene, npr. pri merenju rezervisanja ili ispravki vrednosti kod sumnjivih potraživanja, teško se mogu braniti drugačiji iznosi prikazani u poreskom u odnosu na finansijske izveštaje. Zbog toga menadžeri, u nastojanju da snize oporezivu dobit, mogu da utiču na nerealno (visoke) procene ovih rashoda i u finansijskim izveštajima. Tako opet oživljava princip obrnute merodavnosti.

Pored Holandije, u grupu zemalja sa nezavisnim finansijskim i poreskim izveštavanjem svrstavaju se Anglo-saksonske zemlje. Podrobnije izučavanje svake od njih ukazuje da i među njima postoje razlike. U SAD finansijsko izveštavanje odvija se prema setu računovodstvenih standarda (general accepted accounting principles - GAAP), koje

⁵⁰ The World Bank Centre for Financial Reporting Reform, op. cit., pp. 28-32.

donosi telo privatnog sektora - Odbor za finansijsko-računovodstvene standarde (Financial Accounting Standards Board – FASB), dok se izračunavanje oporezive dobiti vrši u skladu sa poreskim pravilima sadržanim u poreskom zakoniku (Internal Revenue Code- IRC). Poreska pravila su veoma brojna i detaljna. Na primer, utvrđivanje troškova amortizacije za poreske svrhe nije prepušteno proceni računovođa s obzirom na očekivani vek upotrebe i način korišćenja sredstva, nego je jedinstveno regulisano na način da su sredstva razvrstana u grupe, a onda je za svaku grupu propisana određena metoda otpisa, tako da se ne ostavlja prostor ni za kakvu subjektivnost. Troškovi amortizacije će onda po pravilu biti bitno različiti u bilansu uspeha u odnosu na poreski bilans.

Poreska pravila u mnogim situacijama nisu podudarna sa računovodstvenim tako da je uobičajeno da postoje velike razlike između računovodstvene i oporezive dobiti kod američkih kompanija. Posebnu pažnju (i osudu javnosti) privukla je činjenica da je moguće da veoma profitabilne korporacije istovremeno imaju nizak oporezivi dobitak, što je i dovelo do uvođenja alternativnog minimalnog poreza (AMT) u SAD. Ipak, i u poreskoj regulativi SAD postoji eksplicitno pozivanje na računovodstvene metode, koje se koriste u finansijskim izveštajima opšte namene, pod uslovom da takve metode verno odslikavaju dobit poreskog obveznika.⁵¹ Prema tome, ne može se govoriti o potpunoj nezavisnosti finansijskog i poreskog izveštavanja. Određeno oslanjanje poreskog na finansijsko izveštavanje postoji, osim kada su računovodstvena pravila nekonzistentna sa poreskim zakonom ili ne reflektuju jasno dobitak za poreske svrhe.

Stavljanje uslova da računovodstvene metode jasno reflektuju ostvarenu dobit ostavlja prostor poreskoj upravi i sudovima da pogodnost računovodstvenih metoda ocenjuju sa aspekta ciljeva poreske politike i poreskih principa. U mnogim poznatim sudskim slučajevima računovodstvene metode nisu bile prihvaćene.⁵² Ovo udaljavanje poreskih od računovodstvenih pravila naročito se povećalo od 60-tih godina XX veka,

⁵¹ U delu 446 Poreskog zakonika (§ 446 Internal Revenue Code - IRS) propisano je da se oporeziva dobit računa prema računovodstvenoj metodi regularno korišćenoj u komercijalnim knjigama, pod uslovom da ta metoda verno odražava ostvarenu dobit. Dalje, u regulativi §1.446- 1 (Treasury Regulation) podrobnije se objašnjava da se pod računovodstvenom metodom misli ne samo na opštu metodu (npr. obračunsko ili računovodstvo na bazi novčanih tokova), nego i na računovodstveni tretman bilo koje pozicije.

⁵² Porcano T. M., Tran A. V., 1998, "Relationship of Tax and Financial Accounting Rules in Anglo-Saxon Countries", *The International Journal of Accounting*, Vol. 33, No. 4, pp. 437-438.

uprkos povremenim inicijativama za njihovo približavanje. Poslednjih godina ponovo oživljavaju diskusije o potrebnom smanjenju diskrepance između računovodstvenih i poreskih pravila, što je posebno podstaknuto brojnim manipulacijama i skandalima u pogledu iskazivanja kako precenjene računovodstvene dobiti, tako i potcenjene oporezive dobiti. Interesantno je pomenuti jedan slučaj obrnute merodavnosti, koja inače nije karakteristična za američki model računovodstveno-poreskih veza. LIFO metoda za obračun izlaza zaliha dozvoljena je u poreske svrhe, jedino ako je primenjena i pri finansijskom izveštavanju. Razlog za ovaj stav verovatno leži u nameri da se spreči upotreba LIFO metode isključivo radi smanjenja poreza (jer u uslovima rasta cena ona smanjuje oporezivu dobit), pa se u njoj primeni i u finansijskim izveštajima nalazi potvrda da je ona izabrana jer zaista odgovara pravilnom iskazivanju dobiti.

Velika Britanija je poput SAD primer zemlje sa dugom tradicijom odvojenih finansijskih i poreskih izveštaja.⁵³ Formalna veza sa opšteprihvaćenim računovodstvenim principima nije bila uspostavljena ranijom poreskom regulativom. Razlog tome neki vide u činjenici da je oporezivanje dobiti u Velikoj Britaniji počelo pre nego što su računovodstveni principi i prakse bili dobro razvijeni i utemeljeni.⁵⁴ Što se sudske prakse tiče, ponekad su primenjene računovodstvene metode bile prihvaćene kao najbolji način merenja realno ostvarene dobiti, dok u drugim slučajevima nisu bile prihvaćene, jer je ocenjeno da nisu u duhu poreskih principa i merenja dobiti za poreske svrhe. Ipak poslednjih decenija prisutna je tendencija približavanja poreskog bilansa ka trgovačkom, pa se sadašnja pozicija u Velikoj Britaniji može okarakterisati kao delimična podudarnost ova dva vida izveštavanja. Veće oslanjanje na računovodstvo uvaženo je i izmenama regulative izračunavanja oporezive dobiti, u koju je najpre uneto pozivanje na “računovodstvenu osnovu koja daje istinit i pošten prikaz”⁵⁵, a kasnije je (2002. godine) umesto ove formulacije unet izraz “opšteprihvaćene računovodstvene prakse”. Time je konačno uspostavljena i formalna veza. Približavanje poreskih i računovodstvenih pravila

⁵³ Prema komparativnoj studiji iz 1996. godine. Hoogendoorn zaključuje da je Velika Britanija zemlja gde postoji kontinuitet u nezavisnosti između finansijskog i poreskog izveštavanja. Hoogendoorn, op. cit., pp. 786.

⁵⁴ Porcano T. M., Tran A. V., op.cit., pp. 438-439.

⁵⁵ Finance Act 1998, Sector 42.

podstaknuto je ne samo argumentima veće jednostavnosti i ekonomičnosti izveštavanja, nego i rastom poverenja u računovodstvene standarde sa povećanom profesionalizacijom njihovog donošenja. Postoje područja u kojima je i dalje prisutna potpuna divergencija, odnosno propisana su nezavisna poreska pravila od računovodstvenih, kao npr. kada je reč o kapitalnim dobitima, amortizaciji ili plaćanju u akcijama. Sa druge strane, mnoge računovodstvene prakse su u potpunosti ili uz određena prilagođavanja prihvaćene. Ipak sa odlukom Velike Britanije da dozvoli svim kompanijama pravo izbora između MSFI i nacionalnih računovodstvenih standarda pri sastavljanju (pojedinačnih) finansijskih izveštaja postavilo se pitanje posledica primene MSFI po izračunavanje oporezive dobiti s obzirom na uspostavljenu blisku vezu finansijskog i poreskog izveštavanja. Pri tome nacionalni računovodstveni standardi takođe se poslednjih godina menjaju i sve više konvergiraju ka MSFI. U tom smislu u Velikoj Britaniji se prate promene u računovodstvenim pravilima i gde se smatra da nisu podobne za utvrđivanje oporezive dobiti vrše se izmene u poreskoj regulativi. Generalni stav je da “dalje usklađivanje računovodstvene i oporezive dobiti donosi određene koristi, ali gde god postoje dobri politički razlozi za odstupanje Vlada je spremna da ih zahteva.”⁵⁶ Razlozi odstupanja su sistematizovani u sledeće grupe: politika u javnom interesu, transferne cene, strukturni razlozi, izbegavanje, poreska neutralnost, kapitalne stavke, fiskalni podsticaji, simetrija, realizacija i poreski kapacitet, verna refleksija (dobiti) i ostalo.

Posle detaljnijeg razmatranja odnosa finansijskog i poreskog izveštavanja u izabranom skupu reprezentativnih zemalja može se zaključiti da nigde ne egzistira niti potpuna unitarnost niti potpuna nezavisnost trgovačkog od poreskog bilansa. Tradicionalno podvajanje zemalja na one, koje imaju usaglašeno poresko i finansijsko izveštavanje i one, kod kojih su ova dva vida izveštavanja međusobno odvojena, sve manje stoji, jer se većina zemalja opredeljuje za model odnosa negde između ova dva ekstrema. U većoj ili manjoj meri finansijsko izveštavanje svugde predstavlja, ako ne eksplicitno, onda barem implicitno, osnovu za poresko izveštavanje. Razlike između zemalja postoje i ogledaju se pre svega u sledećem:

⁵⁶ Inland Revenue Guidance Note, 2004, “International Accounting Standards - the UK tax implications”.

- da li postoji zakonski uspostavljena (formalna) veza, tako da osnov za izračunavanje oporezive dobiti predstavljaju opšteprihvaćeni računovodstveni principi i prakse (suštinska merodavnost trgovačkog za poreski bilans),
- da li se zahteva formalna merodavnost trgovačkog za poreski bilans, te su poreski izbori uslovljeni učinjenim izborima u trgovačkom bilansu,
- da li se zahteva obrnuta merodavnost poreskog za trgovački bilans i
- koliki je broj specijalnih poreskih pravila različitih od finansijsko-računovodstvenih.

Intenzitet zavisnosti se povećava sa ispunjenjem prvog, drugog i na kraju trećeg uslova, dok je nezavisnost veća što je broj odstupanja poreskih od računovodstvenih pravila veći. Tako, na primer, u Holandiji ne postoji zakonska veza između finansijskog i poreskog izveštavanja, dok je u SAD i Velikoj Britaniji ova veza prisutna. U SAD se ne zahteva formalna merodavnost, osim izuzetno pri primeni LIFO metode za vrednovanje zaliha, dok je formalna merodavnost u Velikoj Britaniji više zahtevana. U Nemačkoj doskora, a u nekim drugim zemljama (Austrija, Francuska, Belgija...) još uvek poreska pravila utiču na finansijsko izveštavanje (obrnuta merodavnost), naročito u slučaju priznavanja povećanih amortizacionih odbitaka. Time podudarnost trgovačkog i poreskog bilansa raste, odnosno smanjuje se broj prilagođavanja trgovačkog bilansa za poreske svrhe. Obrnuto, kada je broj prilagođavanja računovodstvene dobiti na osnovicu za oporezivanje veći dva seta izveštajnih pravila su više međusobno nezavisna.

Poslednjih godina mnoge zemlje su promenile svoj odnos prema ovoj problematici. Uočljive su sasvim suprotne tendencije. U zemljama gde su finansijsko i poresko izveštavanje bili više odvojeni sada se javljaju inicijative za njihovo približavanje, dok se obrnuto u zemljama gde je postojao visok stepen njihove usaglašenosti sada ide ka povećavanju razlika. Konsenzus oko idealnog modela nije postignut. Važno je onda kritički izanalizirati prednosti i slabosti kako modela nezavisnosti (divergencije), tako i modela zavisnosti (uniformnosti), kako bi se svesno donela odluka o poželjnosti pojedinih rešenja.

4. Kritička analiza alternativnih modela poreskog izveštavanja - divergencija od finansijskog izveštavanja ili uniformnost

Postojanje samo jednog seta izveštaja, koji bi istovremeno činili informacionu osnovu za donošenje ekonomskih odluka investitora, poverilaca i drugih stejkholdera preduzeća, a i obezbeđivali relevantnu ocenu poreskog kapaciteta preduzeća, čini se vrlo prijemčivom idejom. Postavlja se pitanje kako bi se do ovog uniformnog seta izveštaja došlo- da li prihvatanjem postojećih finansijskih izveštaja opšte namene kao merodavnih i za poreske svrhe ili bi ovaj uniformni set izveštaja bio zasnovan na primeni jedinstvenih pravila, koja bi bila rezultat određenog približavanja računovodstvenih standarda i poreskih pravila. U savremenom ambijentu jača orijentisanost finansijskog izveštavanja ka potrebama investitorima, tako da je nametanje fiskalnih ciljeva finansijskim izveštajima opšte namene neprihvatljivo, te u tom smislu nije verovatno očekivati da dođe do bilo kakve konvergencije računovodstvenih standarda ka poreskim pravilima, nego se pre svega postizanje uniformnosti vidi kao usklađivanje poreskih propisa sa računovodstvenim. U zemljama poput Nemačke, gde je model uniformnosti najbliže zaživeo, finansijski izveštaji bili su pod uticajem fiskusa, ali se ovakav pristup napušta, jer onemogućava da finansijski izveštaji na najbolji način odgovore potrebama stejkholdera, a predstavlja problem i u harmonizaciji računovodstvenih standarda. Prilagođavanje poreskih propisa računovodstvenim je danas izgledniji put ka uniformnosti. To ne znači da određene promene u samim računovodstvenim standardima, poput smanjenja broja opcija, ne povećavaju njihovu pogodnost za poreske svrhe, ali nisu time inicirane.

Propagiranje uniformnog modela zasnovanog na računovodstvenim principima i standardima zasniva se na percipiranim koristima. Argumenti jednostavnosti i ekonomičnosti izbijaju u prvi plan. Umesto dvojakih izveštajnih zahteva preduzeća bi se suočila sa potrebom sastavljanja samo jednog seta izveštaja, što bi eliminisalo vođenje određenih duplih evidencija, te poznavanje, praćenje i primenjivanje dva kompleksna seta pravila (računovodstvenih i poreskih). Evidentne koristi nastale bi u pogledu troškova izveštavanja, za koje se očekuje da bi bili značajno redukovani, pogotovo kada se ima u vidu današnje složeno poslovno okruženje, te sve više angažovanje stručnih profesionalnih

kadrova da bi se osigurala usaglašenost kako sa računovodstvenim standardima tako i sa poreskim zakonima.⁵⁷

Ipak poslednjih godina najznačajniji podsticaji za usaglašavanje poreskih sa računovodstvenim pravilima proističu iz prisutne poreske evazije i uzdrmane percepcije pravičnosti postojećih poreskih sistema. Fenomen kompanija sa visokim računovodstvenim dobitkom uz istovremeno niski oporezivi dobitak sve više je rasprostranjen. Zbog brojnih poreskih podsticaja, ali i propusta u poreskoj regulativi ili kontroli oporezivi dobitak izgubio je kvalitet pravične mere sposobnosti poreskih plaćanja. Računovodstveni dobitak se onda vidi kao realniji odraz kompanijskih performansi, kao i izdašniji izvor poreskih prihoda, jer je najčešće računovodstveni dobitak iznad oporezivog. Preduzeća su sada u mogućnosti da eksploatišu razlike između računovodstvene i oporezive dobiti, dok bi u slučaju jedinstvene veličine morala da vode računa ne samo o poreskim konsekvencama koje promovišu niži dobitak, nego i o čitavom nizu drugih faktora, poput efekata na tržištu kapitala, zbog čega mogu preferirati više iskazane dobitke. Uzimanje računovodstvene dobiti kao osnove za oporezivanje stvorilo bi ambijent pravičnijeg oporezivanja, pa bi i spremnost za plaćanje poreza bila veća. Razvijene računovodstvene metode i revizija finansijskih izveštaja uticale bi da se otklone i neki razlozi nenamerne neusaglašenosti poreskih prijava poput nerazumevanja, grešaka i sl.

Svakako da postoje još neke druge prednosti uniformnog modela zasnovanog na računovodstvenim pravilima, poput povećane neutralnosti poreskog sistema, jer se eliminišu ekonomske distorzije izazvane poreskim podsticajima. Poštujući računovodstveni princip suštine iznad forme obezbedio bi se dosledan poreski tretman suštinski istih transakcija, bez obzira na njihovu zakonsku formu. Takođe, novine u poslovnom okruženju odmah utiču na finansijsko izveštavanje i zahvaljujući računovodstvenim principima i pravovremenoj reakciji profesionalnih tela bivaju na odgovarajući način tretirane, dok je za

⁵⁷ U jednom istraživanju u Australiji utvrđeno je da preko 50% kompanija, čije se hartije kotiraju na berzi, podržava potpuno usaglašavanje poreskih zakona sa finansijsko-računovodstvenim pravilima. Procenjena je i ušteda troškova po tom osnovu za oko 57%. Prema: Zilva A., 2005, "The Alignment of Tax and Financial Accounting Rules: The Case for a New Set of Common Rules", *Journal of the Australasian Tax Teachers Association* 5.

njihovo prepoznavanje i uključivanje u poreske propise potreban duži period, što smanjuje izvesnost poreskog sistema.

I pored navedenih dobrih strana uniformnog modela izveštavanja, potpuno usaglašavanje poreskih sa računovodstvenim pravilima bilo bi teško izvodljivo, a i potencijalne koristi nisu zapravo izvesne. Najznačajniji oponent ovog modela je sam fiskus, jer bi izgubio kontrolu nad definisanjem oporezivog dobitka, a time i nad visinom poreskih prihoda. Vlasti bi izgubile mogućnost i da instrumentalizuju porez na dobit u ostvarenju određenih ciljeva, jer bi se eliminisali ili redukovali razni podsticaji koji su sada prisutni. Malo je verovatno da bi fiskus bio spreman na ovakav gubitak moći, pogotovo što je uticaj države na finansijsko izveštavanje u većini zemalja ograničen, pa bi poresko izveštavanje bilo u skladu sa računovodstvenim standardima, čije donošenje nije u ingerenciji države, već merodavnih računovodstvenih tela.

Koristi od uniformnog modela su u mnogo čemu diskutabilne. Čak se osporavaju i prednosti u vidu jednostavnosti i ekonomičnosti. Najveću zabrinutost izaziva povećana fleksibilnost u izveštavanju, koju bi donela primena računovodstvenih standarda. Ova fleksibilnost mogla bi da bude zloupotrebljena od strane poreskih obveznika, koji bi smanjivali iskazanu dobit i tako izbegavali plaćanje poreza. Ovim bi bili ugroženi poreski prihodi fiskusa i efikasnost poreskog sistema, a povećala bi se i nepravilnost u oporezivanju, pogotovo imajući u vidu različite mogućnosti i ograničenja (npr. restriktivne klauzule prilikom zaduživanja) poreskih obveznika u oblikovanju rezultata. Veća preduzeća po pravilu imaju i veće resurse i stručnije kadrove za ove poslove. Fiskus bi insistirao na povećanoj pouzdanosti finansijskih izveštaja, što bi vrlo verovatno dovelo do rasta troškova revizije, jer bi se povećala odgovornost revizora prema državi po osnovu toga što bi računovodstveni dobitak bio i oporezivi. Na kraju nije sigurno kakav bi bio konačan neto efekat na troškove poreskih obveznika. Veća fleksibilnost zajedno sa čestim promenama u računovodstvenim standardima smanjila bi stabilnost i izvesnost poreskog sistema.

Nemešanje fiskusa u finansijsko izveštavanje malo je verovatno, pa bi se pritisak na računovodstvena tela povećao. Dok bi sa jedne strane poreske vlasti pokušavale da sačuvaju poresku osnovicu, sa druge strane, poreski obveznici bi vršili pritisak zalažući se za one računovodstvene politike koje omogućavaju poreske uštede. Kvalitet finansijskog

izveštavanja onda bi mogao da bude doveden u pitanje, što upućuje na oprezan stav i računovodstvene profesije prema poželjnosti uniformnog modela. Računovodstveni standardi su pažljivo razvijani kako bi tržište bilo što bolje informisano, a insistiranje na usaglašenosti sa poreskom osnovicom umanjilo bi potencijale poštene prezentacije. Gubitak odgovarajućih informacija mogao bi prevazići koristi simplifikacije, koje ovaj model pruža.

Primena uniformnog modela uzrokovala bi još neke poteškoće, poput problema nerealizovanih dobitaka, koji se priznaju u bilansu uspeha, iako ne povećavaju tekući kapacitet poreskih plaćanja. Primena principa materijalnosti takođe je problematična sa aspekta poreskih vlasti.

Možemo zaključiti da je potpuna usaglašenost poreskih sa računovodstvenim pravilima ne samo teško izvodljiva nego ima i niz slabosti koje je čine neprihvatljivom. Takva ocena može da se pripíše i modelu potpune divergencije poreskih od računovodstvenih pravila izveštavanja. Prednosti uniformnog modela, poput jednostavnosti i ekonomičnosti, predstavljaju istovremeno područja gde se ispoljavaju nedostaci modela divergencije. Ukoliko izostane pozivanje na računovodstvena pravila nameće se potreba propisivanja detaljnih poreskih pravila i povećana kontrola separatih izveštaja od strane poreskih organa, što podiže troškove poreskog sistema, a i samih kompanija. Poreska evazija mogla bi da predstavlja ozbiljan problem, kako zbog teškoća usaglašavanja sa kompleksnim dvojnim sistemom izveštavanja, tako i zbog mogućnosti da se oporeziva dobit smanjuje bez "sankcije" u vidu istovremenog smanjenja računovodstvene dobiti. Sa druge strane ključna prednost divergencije leži u poštovanju različitih ciljeva čijem ostvarenju teže finansijsko i poresko izveštavanje. U ovom slučaju ne dolazi do narušavanja kvaliteta finansijskog izveštavanja usled uplitanja poreskih vlasti i uopšte poreskih razmatranja. Takođe poreski sistem ostaje veran svojim ciljevima.

Model potpune divergencije, iako proklamovan u nekim zemljama poput Holandije ili u ranijem periodu anglosaksonskih zemalja, nikad zapravo nije u celini zaživeo. Razlog tome leži u činjenici da je računovodstveni sistem jedini sistem potpunog praćenja, kvantificiranja i evidentiranja finansijskih efekata svih poslovnih transakcija i to na respektabilan način, te na kraju rezultira u pouzdano odmerenom iznosu dobitka, kao i

sopstvenog kapitala (neto imovine) preduzeća. Pri tome ovaj sistem je u primeni i njegove informacije su raspoložive, s obzirom na obavezu sastavljanja finansijskih izveštaja. Stvaranje onda jednog paralelnog sistema u svrhe utvrđivanja oporezive dobiti nije pragmatično rešenje, pre svega zbog neopravdanosti sa aspekta cost-benefit analize. Prema tome, u manjoj ili većoj meri definicija oporezive dobiti uvek se oslanjala na računovodstvena pravila.

Model delimične usaglašenosti poreskih sa računovodstvenim pravilima nameće se kao rešenje, ali ovaj model je vrlo rastegljiv. Gde će se na skali između dva ekstrema - uniformnosti i nezavisnosti - neki poreski sistem naći posledica je postavljenih prioriteta. Približavanje poreskih pravila računovodstvenim vodiće većem ispoljavanju prednosti, ali i nedostataka modela uniformnosti i obrnuto – sa udaljavanjem poreskih od računovodstvenih pravila dolaze do izražaja prednosti i nedostaci modela divergencije. Neosporno je ipak da je prihvatljiv i koristan određeni stepen usaglašavanja, jer se na taj način olakšava izveštavanje poreskih obveznika, ali ta područja usaglašavanja treba ograničiti na ona gde primena računovodstvenih koncepata neće narušiti poreske ciljeve i principe. Osnovna poteškoća pri tome je što za sada ne postoji jasno definisan konceptualni okvir poreskog izveštavanja, poput onog koji prati računovodstvene standarde. Bez putokaza u vidu ciljeva i principa javljaju se sive zone, gde nije jasno da li treba da se slede računovodstveni standardi ili ne, što povećava neizvesnost poreskog sistema i vodi skupim sudskim sporovima poreskih vlasti i poreskih obveznika.

Pri koncipiranju veza između poreskog i finansijskog izveštavanja vrlo je korisno sagledati iskustva Evropske Unije (EU) u projektu definisanja harmonizovane poreske osnovice. Za razliku od situacije u pojedinim zemljama, gde već određeni sistem veza postoji i svaka izmena vodi određenim otporima i prelaznim troškovima, harmonizovana poreska osnovica predstavlja novu ideju i daje veći prostor da se racionalnim razmatranjima svih relevantnih činjenica dođe do optimalnog odnosa. U tom smislu razmotrićemo dosadašnje napore i rezultate EU u definisanju idealne poreske osnovice.

5. Harmonizacija poreske osnovice na nivou Evropske Unije i uloga računovodstvenih standarda u tom procesu

U EU je drugačiji način utvrđivanja oporezive dobiti korporacija po pojedinim zemljama članicama okarakterisan kao prepreka u razvoju internog tržišta, jer destimuliše širenje aktivnosti u druge zemlje članice. Troškovi usaglašavanja sa različitim poreskim sistemima su visoki, a i brojna ograničenja, poput nemogućnosti poreske konsolidacije i odbijanja gubitaka nastalih u zavisnim društvima lociranim u drugim zemljama EU⁵⁸, umanjuju konkurentnost evropskih kompanija u odnosu na one iz drugih globalnih ekonomija. Prilagođavanje transfernih cena na poreski prihvatljiv nivo takođe je zahtevno i kompleksno. Uvođenje poreske konsolidacije i definisanje jedinstvenog seta pravila po kojem bi se izračunavala oporeziva dobit grupe unapredilo bi poresko okruženje za kompanije koje posluju širom EU i doprinelo poboljšanju njihove globalne pozicije. Sagledavajući postojeće probleme, posebno na bazi sprovedene studije u 2001. godini, Evropska komisija je odlučila da preduzme određene mere, koje su rezultirale u objavljivanju konsultativnog dokumenta 2003. godine⁵⁹ i formiranju radne grupe u 2004. godini, koja je trebalo da radi na definisanju zajedničke konsolidovane korporativne poreske osnovice (CCCTB)⁶⁰:

- zajedničke, jer je reč o jedinstvenom (na nivou EU) setu pravila za izračunavanje oporezive dobiti;
- konsolidovane, s obzirom da se utvrđuje oporeziva dobit grupe;
- korporativne, polazeći od toga da su korporacije pre svega obveznici poreza na dobit i
- poreske osnovice, jer se projekat bavi samo definicijom oporezive dobiti, dok poreske stope ostaju u ingerenciji zemalja članica i nisu predmet harmonizacije.

⁵⁸ U nekim zemljama članicama (npr. u Danskoj) postoji ovakva mogućnost, ali je reč pre o izuzecima i skorije prihvaćenim praksama.

⁵⁹ Consultation Document "The Application of International Accounting Standards (IAS) in 2005 and the Implications for the Introduction of a Consolidated Tax Base for Companies' EU-wide activities", 2003, European Commission.

⁶⁰ CCCTB- Common Consolidate Corporate Tax Basis.

Projekat CCCTB se pokazao kao vrlo kompleksna inicijativa. Brojna pitanja trebalo je da se razreše, poput načina na koji će se vršiti konsolidacija, zatim kako bi se zajednička poreska osnovica rapodeljivala između zemalja u kojima kompanija posluje, kao i pitanje administriranja ovog novog sistema, ali svakako da se kao jedan od ključnih izazova nametnulo i ustanovljavanje pravila za izračunavanje oporezive dobiti.

Videli smo da je i sa aspekta pojedinačnih država pronalaženje najboljeg načina definisanja oporezive dobiti kao poreske osnovice stalna i univerzalna tema. Poslednjih godina rasprave o ovom pitanju su još intenzivnije, jer se poreski sistem umnogome urušava, a i javlja se, usled izmene okruženja za finansijsko izveštavanje, potreba preispitivanja veze računovodstvenih i poreskih pravila. Finansijsko izveštavanje je sve više orijentisano ka investitorima i određene promene u računovodstvenim standardima, poput veće primene koncepta fer vrednosti, smanjuju njihovu korisnost za poreske svrhe. Takođe u EU teče proces harmonizacije računovodstvenih standarda i sve je prisutnije prihvatanje MSFI, koji su formulisani od strane nezavisnog profesionalnog računovodstvenog tela i kao takvi nisu pod kontrolom nacionalnih poreskih autoriteta. Oslanjanje poreskih na računovodstvena pravila ima onda za posledicu gubitak suvereniteta fiskusa nad ubiranjem poreza, ako se ne uspostavi adekvatan monitoring promena u standardima, gde bi se identifikovala i isključila ona rešenja koja ne odgovaraju ciljevima poreskog sistema. Većina država je primorana da redefiniše poreska pravila, ali kako to može da ima značajne makroekonomske posledice, nikakva odluka ne bi trebala da se donosi bez njihovog pažljivog istraživanja, što zahteva angažovanje odgovarajućih nemalih resursa. Projekat razvoja CCCTB upravo se može iskoristiti kao vredan doprinos individualnim naporima svake zemlje članice (a i šire) u koncipiranju optimalnog poreskog sistema, pa je rad na ovom projektu još više dobio na značaju. Opredeljenja u pogledu CCCTB sigurno će uticati na način na koji će zemlje regulisati ovu složenu materiju. CCCTB bi mogla da predstavlja svojevrsni benčmark ka kome bi nacionalni poreski sistemi konvergirali.

Polazeći od toga da su ciljevi poreskog sistema ipak različiti od ciljeva finansijskog izveštavanja, u projektu CCCTB zauzet je nedvosmisleno stav da finansijsko i poresko

računovodstvo ne mogu da budu identični. U samom konceptualnom okviru MRS/MSFI⁶¹ takođe je navedeno da se izveštaji za specijalne namene, poput onih za poreske svrhe, nalaze van obuhvata ovog okvira. Jasno je onda da finansijski izveštaji sastavljeni u skladu sa ovim standardima nisu upodobljeni specifičnim potrebama fiskusa, mada to ne znači da država ne može da koristi informacije iz ovih izveštaja pri formulisanju poreske politike. Poreska pravila bi stoga trebalo da imaju sopstveni integritet, koji je zasnovan na bazičnim poreskim principima. Poreski principi su svakako najmerodavniji za izvođenje definicije oporezive dobiti. Tako se, na primer, u skladu sa principima neutralnosti i horizontalne jednakosti promovisalo da poreska osnovica bude što šira, kako se ne bi desilo da nenamernim izuzimanjem jednih, a uključivanjem drugih sličnih transakcija dođe do distorzija i neefikasnosti. Praktična posledica ovakvog pristupa je mali broj izuzetaka, kao i podsticaja. Ono što je zadržano moralo je da bude veoma utemeljeno, pa se tako na primer usled značaja istraživanja i razvoja i kreiranja inovacija za ukupan napredak ekonomije EU ove aktivnosti izdašno podržavaju.⁶²

S obzirom da se konkretnim pravilima ipak ne mogu pokriti sve situacije koje praksa iznedri, činilo se dobrim rešenjem da se u poresku regulativu integriše i konceptualni okvir za sastavljanje poreskog bilansa, koji bi onda obezbedio validan putokaz za potrebna tumačenja u svim situacijama gde nije iz posebnih poreskih pravila jasno kako treba ispravno postupiti. Jasno je, pri tome, da operacionalizacija principa neće uvek biti jednostavna, kao i da su ponekad ovi principi međusobno suprotstavljeni, pa je onda neophodno, u zavisnosti od specifičnosti tretirane problematike, dati relativnu prednost nekom od njih, a na drugoj strani napraviti ustupak. Apsolutno rangiranje principa nije prihvatljivo rešenje. U jednom od radnih dokumenata CCCTB⁶³ razmatrani su sledeći principi: vertikalna i horizontalna jednakost, efikasnost (neutralnost), efektivnost, jednostavnost, transparentnost i izvesnost, konzistentnost i koherentnost, fleksibilnost i zakonska sprovodljivost. Ipak do formalizovanja konceptualnog okvira nije došlo, nego se

⁶¹ Paragraf 6, Conceptual Framework for Financial Reporting.

⁶² Na primer, dozvoljen je promptni odbitak za izdatke u vezi sa nekretninama gde se obavljaju istraživanja. Prema: Questions and Answers on the CCCTB, 2011, MEMO/11/171 (www.ec.europa.eu 01.04.2012.)

⁶³ Working document: "General Tax Principles", 2004, Common Consolidate Corporate Tax Basis Working Group.

u predlogu Direktive o CCCTB navode samo četiri osnovna principa koja treba da se slede pri utvrđivanju oporezive dobiti: dobiti i gubici treba da se priznaju tek kada su realizovani, transakcije i oporezivi događaji treba da se mere na pojedinačnoj osnovi, izračunavanje oporezive dobiti treba da se vrši na konzistentan način (osim u izuzetnim okolnostima koje opravdavaju promenu) i poreska osnovica se određuje za svaku fiskalnu godinu (bilo koji period od 12 meseci).⁶⁴

Iako je korišćenje poreskih principa za definisanje poreske osnovice nesporno, pokazalo se da nije jednostavno iz njih izvesti detaljan set poreskih pravila. Nametnulo se stoga pitanje korisnosti finansijsko-računovodstvenih principa i standarda u kontekstu definisanja CCCTB. Ovim se nije dovelo u pitanje principijelno opredeljenje za nezavisnost poreskih pravila od računovodstvenih, ali u meri u kojoj su računovodstvena pravila u saglasnosti sa ciljevima i principima poreskog sistema postoji podudaranje, koje je trebalo iskoristiti. Računovodstveni standardi su se tako javili kao pogodna polazna osnova i možda najefikasniji put da se razrade poreska pravila. Neka računovodstvena rešenja su prihvaćena druga nisu, čime se pokazalo da propisani računovodstveni tretman predstavlja jedan, ali ne jedini i presudan input u procesu definisanja poreskih pravila. Primat je dat odgovarajućim poreskim principima.

Izbor određenog seta računovodstvenih standarda, koji bi poslužio kao ishodište za izvođenje CCCTB, nije bio komplikovan. Pored nacionalnih računovodstvenih standarda, koje su razvile za svoje potrebe mnoge zemlje, na nivou EU primenjuju se kao jedina harmonizovana osnova MSFI. Oni su doduše obavezni samo za ograničeni krug kompanija, ali su neke zemlje dozvolile i njihovu širu primenu, a i one koje nisu sve više približavaju svoje standarde MSFI, tako da je uticaj ovog seta standarda vrlo primetan. Pošto je i kod CCCTB reč o harmonizovanoj osnovi izveštavanja na nivou EU učinilo se opravdanim da MSFI budu referentni skup računovodstvenih standarda.

U svetlu činjenice da su MSFI polazna osnova za definisanje CCCTB i imajući u vidu poreske principe, očekivalo se u prvom redu da nastanu sledeća područja divergencije

⁶⁴ Prema članu 9 Predloga Direktive o CCCTB. Ovaj predlog objavljen je u martu 2011. godine.

poreskih pravila od računovodstvenih⁶⁵:

- isključivanje određenih računovodstvenih stavki prihoda i rashoda, poput dividendi primljenih od domaćih (iz EU) kompanija ili rashoda kazni;
- uvođenje pravila, kojima se sprečava poreska evazija;
- vreme priznavanja pojedinih stavki, jer njihova alokacija između perioda po računovodstvenim principima nije uvek odgovarajuća sa aspekta poreskih principa (troškovi amortizacije);
- priznavanje realizovanih dobitaka i gubitaka naspram nerealizovanih;
- prenos gubitaka unazad ili unapred;
- neprihvatanje određenih rešenja, koja su manifestacija principa suštine iznad forme ili principa materijalnosti.

Ova očekivanja su se uglavnom potvrdila, tako da su evidentna područja divergencije, ali je takođe veoma očigledan uticaj MRS/MSFI i to kako u istom tretmanu određenih transakcija i događaja, tako i u samim formulacijama koje su korišćene u Predlogu Direktive. Na primer, prilikom kvalifikovanja nekog odnosa (između hedžing instrumenta i hedžirane stavke) za hedžing odnos slede se suštinski i formalno uslovi propisani MRS 39: da ovaj odnos mora da bude formalno označen kao hedžing odnos i dokumentovan, kao i da mora da postoji očekivanje da će hedžing biti vrlo efektivan, pri čemu se ta efektivnost može pouzdano izmeriti.⁶⁶

U prilog većem inkorporiranju računovodstvenih rešenja posebno svedoči i prisutno odstupanje od tradicionalne prakse, pa i proklamovanog principa u Predlogu Direktive da se nerealizovani dobitci i gubici ne priznaju u poreske svrhe. Kada su u pitanju finansijska sredstva i obaveze kojima se trguje, promene u njihovoj vrednosti se uključuju u izračunavanje oporezive dobiti. Intenzivnija primena fer vrednosti i s tim povezano iskazivanje nerealizovanih dobitaka i gubitaka kao dela računovodstvenog rezultata već neko vreme su predmet preispitivanja sa aspekta podobnosti za svrhe oporezivanja dobiti. Istorijski uvek je istican niz problema koji bi bili izazvani oporezivanjem nerealizovanih

⁶⁵ Freedman J., Macdonald G., 2008, "The Tax Base for CCCTB: The Role of Principles", Oxford University Centre for Business Taxation, WP 08/07.

⁶⁶ Član 28 Predloga Direktive o CCCT i Paragraf 128 MRS 39.

dobitaka. Poreski obveznici bi se mogli suočiti sa problemom održanja likvidnosti, kao i sa povećanom varijabilnošću svojih obaveza iz perioda u period, što je zajedno gledano po njih nepovoljno i očekivala su se s tim u vezi politička protivljenja ovakvoj praksi. Poreski prihodi države takođe bi bili izloženi većim fluktuacijama. Konačno, fer vrednost se uvodi u finansijske izveštaje pre svega u nastojanju da se poveća relevantnost informacija za investiciono odlučivanje, a to nije od važnosti sa poreskog aspekta, gde se prednost daje pouzdanosti, odnosno objektivnosti i izvesnosti. Sa druge strane, moglo bi se zaključiti da ne postoje neke posebne prepreke za ovakav pristup i u poreske svrhe, pogotovo kada se ima u vidu da se dosta pozicija prihoda priznaje pre nego što dovede do konkretnog novčanog priliva. Pri tome, ograničavanje oporezivanja samo na realizovane dobitke ima negativne praktične posledice po državu, u smislu odlaganja poreskih plaćanja, ali i narušavanja principa neutralnosti, jer dolazi do distorzije u ekonomskim odlukama kako bi se izbegla realizacija sredstva sa dobitkom i plaćanje povezane poreske obaveze.

Pored delimičnog integrisanja (u vezi sa finansijskim sredstvima i obavezama kojima se trguje) nerealizovanih dobitaka i gubitaka, uočljiv uticaj računovodstvenih standarda je i u prihvatanju opravdanosti pozicija rezervisanja. S obzirom da se do iznosa rezervisanja uglavnom dolazi uz pomoć procena, priznavanje umanjenja oporezive dobiti sledilo je po pravilu tek sa njihovim objektiviziranjem, putem transakcija plaćanja ili uspostavljanja definitivne obaveze. Značajno liberalniji pristup označava oslanjanje na procene i u poreske svrhe, jer se na ovaj način pomeraju poreski odbici u ranije periode, a pri tome postoji problem ocene “razumnosti” prikazanih iznosa, te potencijala za kontrolu i sprečavanje potcenjivanja oporezive dobiti.

Računovodstveni princip “suština iznad forme” takođe je godinama izazivao rezerve u pogledu mogućeg integrisanja u poreske svrhe. U nekim slučajevima zapravo ovaj princip je odavno prihvaćen u poreskoj praksi, posebno kada je reč o poreskim pravilima usmerenim da se spreči izbegavanje plaćanja poreza, što je sasvim u skladu sa poreskim principima neutralnosti i jednakosti. Međutim, poštovanje zakonske forme važan je deo primene poreskih propisa. U Predlogu Direktive princip ekonomske suštine primenjuje se kod kapitalnog lizinga što odgovara računovodstvenom prikazivanju ovog finansijskog aranžmana.

Podudarnost sa računovodstvenim pravilima prisutna je u velikoj meri, ali i pored približavanja dva sistema izveštavanja, to ne znači istovremeno da postoji njihova međuzavisnost. Na primer, u nekim slučajevima preuzeta je mogućnost izbora između nekoliko računovodstvenih politika predviđena računovodstvenim pravilima. Tako su kod utvrđivanja troškova prodatih proizvoda (roba) dozvoljene sledeće metode: metoda pojedinačne identifikacije (u posebnim uslovima), FIFO metoda i metoda prosečne cene⁶⁷, što je u skladu sa rešenjima MRS 2. Međutim, izbor za poreske svrhe ne dovodi se ni u kakvu vezu sa učinjenim izborom u svrhe finansijskog izveštavanja, što je demonstracija odnosa nezavisnosti, koji pogoduje kvalitetu finansijskih izveštaja, u smislu njihovog oslobađanja od poreskih uticaja.

U delu u kojem nisu prihvaćena rešenja data MRS/MSFI razvijena su autonomna poreska pravila rukovodeći se poreskim principima. I u svim nacionalnim jurisdikcijama, u manjoj ili većoj meri, postoje specijalna poreska pravila. To je naročito slučaj kod utvrđivanja troškova amortizacije, zatim kod sprečavanja poreske evazije itd.

Čini se ipak da se sa pravilima u Predlogu Direktive ne može okončati regulisanje načina na koji se utvrđuje oporeziva dobit. Mnoga od ovih pravila nedovoljno su precizna i više održavaju neka opšta opredeljenja, tako da je mnogo veći nivo detalja potreban da bi došlo do njihove jednoznačne primene. Dovoljno je samo uporediti obim datih pravila sa neuporedivo većim obimom MRS/MSFI, koji su, pri tome, standardi bazirani na principima bez detaljnog regulisanja različitih potencijalnih situacija. Razrada poreskih pravila biće sigurno nemali izazov. Ako se imaju u vidu kao uzor MRS/MSFI mora se istaći njihova kompleksnost, pa opasnost od prenošenja ove kompleksnosti na poreska pravila. To ne odgovara poželjnoj jednostavnosti poreskog sistema, koja bi mogla biti i ključna u nastojanjima da zaživi nova poreska osnovica. Da bi se sagledala i ocenila prihvatljivost konkretnih rešenja iz MRS/MSFI, najbolje bi bilo da se u proces detaljnijeg definisanja CCCTB uključe stručnjaci iz sledećih oblasti:

- računovodstveni eksperti sa odličnim poznavanjem MSFI;
- poreski eksperti; i
- stručnjaci iz privrede, koji su dobro upoznati sa oblastima biznisa na koje se

⁶⁷ Član 29 Predloga Direktive o CCCT.

moгу odraziti analizirana poreska rešenja.⁶⁸

Ne sme se prenebregnuti i da su MRS/MSFI predmet čestih izmena. Te promene su u funkciji što boljeg finansijskog izveštavanja u vrlo dinamičnom savremenom poslovnom okruženju, a i u toku su projekti konvergencije sa američkim GAAP. Važno je onda što pravila za utvrđivanje CCCTB imaju sopstveni integritet, tj. što ne postoji sistematska zavisnost od MSFI, jer bi promene u računovodstvenim standardima mogle da imaju neočekivane i neželjene efekte po ostvarenje poreskih prihoda ili na obavljanje određenih ekonomskih aktivnosti. Svaki dalji razvoj CCCTB treba primarno da bude vođen poreskim, a ne računovodstvenim potrebama. To ne znači da ne bi bilo korisno da postoji određeno telo, koje bi bilo zaduženo da prati i ispituje adekvatnost izmena računovodstvenih standarda sa aspekta oporezivanja.

Iz prethodnog proizilazi da kompanije mogu u određenoj meri da iskoriste svoje računovodstvene evidencije i izveštaje za svrhe poreskog izveštavanja, ali da će biti neophodne i zasebne poreske evidencije. Ne bi trebalo zaboraviti i da krug poreskog konsolidovanja nije identičan onom za računovodstvene svrhe, kao i da individualne kompanije u mnogim zemljama EU ne sastavljaju izveštaje po MRS/MSFI nego po nacionalnim računovodstvenim standardima. Ovo je i uticalo na opredeljenje da poreska pravila sama po sebi definišu CCCTB, a ne da predstavljaju “mostove”, tj. prilagođavanja finansijsko-računovodstvenih izveštaja u cilju dolaženja do poreske osnovice.⁶⁹

Nije bilo jednostavno doći do Predloga Direktive. Postojao je niz tema, kojima se neka nacionalna zakonodavstva nisu ni bavila, a druga koja jesu zagovarala su drugačije pristupe. Dugo je trajala i diskusija da li pri utvrđivanju poreske osnovice treba prihvatiti pristup koji polazi od (poreskog) bilansa stanja ili (poreskog) bilansa uspeha.⁷⁰ Rad na projektu je u jednom periodu gotovo zamro⁷¹, ali je u 2010. godini planirano, kao jedan od glavnih prioriteta, oživljavanje CCCTB, odnosno istaknuto je da je glavni cilj u području

⁶⁸ The World Bank Centre for Financial Reporting Reform, op. cit., pp. 43.

⁶⁹ Prema Paragrafu 9 Working document 057: “CCCTB: Possible Elements of Technical Outline”, 2007, Common Consolidate Corporate Tax Basis Working Group.

⁷⁰ U toku 2008. godine još uvek su bile razmatrane i ocenjivane prednosti poreskog bilansa stanja, iako je generalno primat dat pristupu koji polazi od bilansa uspeha. Prema Paragrafu 12 Summary Record of the Meeting of the Common Consolidate Corporate Tax Basis Working Group 068, 2008, Common Consolidate Corporate Tax Basis Working Group.

⁷¹ Od aprila 2008. godine do oktobra 2010. godine nije bilo sastanaka radne grupe.

direktnog oporezivanja zaključivanje analize o CCCTB i stavljanje na razmatranje predloga što je pre moguće.⁷² Tekuća ekonomska kriza doprinela je čak stvaranju pogodnijeg političkog okruženja za CCCTB, jer je ovo inicijativa koja podržava jačanje internog tržišta. Predlog Direktive konačno je objavljen u martu 2011. godine i sada je predmet diskusije od strane relevantnih tela. Iako ima mnogo oponentata zajedničkoj poreskoj osnovici, pre svega usled zabrinutosti zbog gubitka nacionalnog suvereniteta nad delom poreskog sistema i potencijalnog smanjenja poreskih prihoda, ali i zbog manjkavosti konačno datog predloga, inicijativa ima i značajnu podršku, tako da ostaje da se vidi kako će se u narednom periodu odnos snaga izdefinisati. Ako se direktiva prihvati (u ovom ili nešto izmenjenom obliku) njena primena bi mogla da se očekuje tek za nekoliko godina.⁷³

⁷²Management Plan for 2010, Directorate-General Tax and Customs Union, European Commission.

⁷³Razmatranja problematike CCCTB vršena su u ovom radu zaključno sa prvim tromesečjem 2012. godine.

II MODELI IZVEŠTAVANJA O POREZU NA DOBIT U FINANSIJSKIM IZVEŠTAJIMA

Ukoliko bi ista definicija dobitka bila prihvaćena i za računovodstvene i za poreske svrhe, onda bi izveštavanje o porezu na dobit u finansijskim izveštajima opšte namene bilo jednostavno. Iznos poreza na dobit prikazan u poreskoj prijavi bio bi preuzet u bilans uspeha kompanije i u potpunosti bi odslikavao poreske posledice poslovnih događaja priznatih u finansijskim izveštajima datog obračunskog perioda. Ipak, izjednačavanje računovodstvene i oporezive dobiti nije prihvatljivo ni u teoriji, a posebno ne u praksi, pa je postojanje razlika između ovih veličina realnost sa kojom se finansijsko izveštavanje suočava. Te razlike izazivaju dilemu o načinu najpodobnijeg izveštavanja o porezu na dobit.

Ključni izbor, koji se mora napraviti, jeste u pogledu perioda iskazivanja poreskih posledica poslovnih događaja. Moguće je dati prednost onom periodu u kojem fiskus priznaje date poreske posledice ili onom periodu u kojem su nastali i računovodstveno priznati poslovni događaji koji su uzrok tih konkretnih poreskih efekata, bez obzira kada će fiskus te efekte priznati. Tako su razvijena dva osnovna modela izveštavanja: integrisani model i model odloženih poreza. Izbor određenog modela izveštavanja o porezu na dobit u finansijskim izveštajima opšte namene neće uticati na veličinu poreza koja treba da se plati u pojedinim obračunskim periodima, jer je ona determinisana poreskim propisima, ali će voditi različitom merenju elemenata finansijskih izveštaja, što će se dalje odraziti i na ocenu performansi kompanije.

1. Integrisani model izveštavanja

Prema integrisanom modelu izveštavanja porez na dobit predstavlja učešće države u raspodeli dobiti. S obzirom da samo država i ima legitimitet da nametne porez i odredi njegovu visinu, shodno poreskim propisima koje donosi, u poreskoj prijavi utvrđeni iznos poreza na dobit predstavlja za kompaniju obavezujući iznos za plaćanje. Ovaj iznos biće

onda prikazan u finansijskim izveštajima i to u bilansu stanja kao obaveza (u visini još neizvršenih plaćanja), a u bilansu uspeha kao prioritarna stavka u raspodeli kojom se dobitak pre oporezivanja umanjuje i svodi na dobitak posle oporezivanja, koji ostaje raspoloživ za raspodelu vlasnicima kompanije. Pošto se iznos poreza na dobit preuzima iz poreske prijave i kao takav se integriše u finansijske izveštaje, primena ovog modela izveštavanja o porezu na dobit odlikuje se jednostavnošću.

Istorijski gledano, ovakav način izveštavanja je prvi razvijen i primenjen. Ipak, jedan od osnovnih kriterijuma za kvalitet izveštavanja, koji se ogleda u relevantnosti pruženih informacija, prilikom primene ovog modela doveden je u pitanje. Nedostatak modela je značajan, jer neretko vodi materijalnim distorzijama u iskazivanju periodičnog rezultata, kao jednog od najvažnijih informacionih proizvoda finansijskih izveštaja. Problem je naročito alarmantan u situacijama kada su razlike između računovodstvene i oporezive dobiti veće, a posebno kada su praćene i visokim poreskim stopama.

Suština problema leži u tretiranju poreza na dobit kao vida raspodele ostvarenog rezultata, a ne rashoda, te se priznavanje poreza na dobit vrši u visini iznosa koji je kompaniji razrezan za plaćanje u datom obračunskom periodu. Time se prenebregava načelo nastanka poslovnog događaja, po kojem bi posledice nekog poslovnog događaja, pa i poreske posledice, trebalo priznati u finansijskim izveštajima onog obračunskog perioda kada je dati događaj nastao, bez obzira kada će po tom osnovu doći do konkretnih novčanih tokova.

Pretpostavimo na primer da se određeni prihod priznaje u finansijskim izveštajima tekućeg obračunskog perioda, dok njegovo priznavanje u poreskom bilansu sledi u nekom narednom periodu. Prema integrisanom modelu, prihodi će biti prikazani u bilansu uspeha tekućeg perioda, a prateći porez će biti prikazan u bilansu uspeha perioda u kojem se zahteva njegovo plaćanje. Međutim, ako je izvesno da je dati prihod oporeziva stavka, onda je priliv ekonomskih koristi po osnovu ovih prihoda efektivno niži usled poreza na dobit i to umanjeње onda treba odmah objektivirati u tekućem periodu, kada je priznat i povezani prihod, jer je porez uslovljen datom stavkom prihoda i time neodvojiv od nje. Odlaganje priznavanja poreza za naredni period, jer tada nastaje obaveza plaćanja, značilo bi davanje

prioriteta konceptu novčanih tokova, umesto obračunskog računovodstva i dovelo bi do deformacije periodičnog rezultata, odnosno njegovog premetanja iz perioda u period.

U napred pretpostavljenoj situaciji, dobitak posle oporezivanja tekućeg perioda bio bi iskazan nerealno veći na uštrb rezultata narednog perioda. Suprotno, u slučaju rashoda koji bi u računovodstvene svrhe bili priznati pre nego u poreske, korišćenje integrisanog modela najpre bi vodilo potcenjivanju periodičnog dobitka, a kasnije njegovom precenjivanju. U periodu priznavanja rashoda rezultat bi bio potcenjen, jer bi izostalo priznavanje povezane poreske uštede, koja čini da je stvarni odliv resursa po osnovu ovog rashoda manji. Sa druge strane, precenjen periodični rezultat nastao bi u onom periodu kada rashod bude prihvaćen kao poreski odbitak, jer će se tek tada prema integrisanom modelu priznati poreska ušteta, iako nije izazvana događajima koji se odnose na taj obračunski period. U Tabeli 1 prikazane su distorzije dobitka u slučaju različitih vremenskih razlika između računovodstvene i oporezive dobiti:

Tabela 1 Distorzije dobitka posle oporezivanja usled primene integrisanog modela izveštavanja u uslovima različitih vremenskih razlika

<i>Obračunski period</i>	<i>Period(i) u kojem se kreira razlika</i>	<i>Period(i) u kojem se razlika poništava</i>
<i>Vrsta razlike</i>		
<i>Prihod najpre priznat u bilansu uspeha, a kasnije u poreskom bilansu</i>	Precenjena neto dobit posle oporezivanja	Potcenjena neto dobit posle oporezivanja
<i>Prihod najpre priznat u poreskom bilansu, a kasnije u bilansu uspeha</i>	Potcenjena neto dobit posle oporezivanja	Precenjena neto dobit posle oporezivanja
<i>Rashod najpre priznat u bilansu uspeha, a kasnije u poreskom bilansu</i>	Potcenjena neto dobit posle oporezivanja	Precenjena neto dobit posle oporezivanja
<i>Rashod najpre priznat u poreskom bilansu, a kasnije u bilansu uspeha</i>	Precenjena neto dobit posle oporezivanja	Potcenjena neto dobit posle oporezivanja

Nije samo narušena informaciona moć bilansa uspeha, nego i bilansa stanja, jer dolazi do precenjivanja ili potcenjivanja sredstava ili obaveza. Tako u slučaju prihoda koji se priznaju u finansijskim izveštajima ranije nego u poreskom bilansu, izostanak priznavanja poreza u istom periodu kada i povezanih prihoda, znači potcenjivanje obaveza, jer je izvestan odliv novca zbog poreskog efekta.

Koliko mogu da budu pružene informacije u integrisanom modelu izveštavanja nejasne i netačne najbolje se ilustruje slučajem gde kompanija ima iste aktivnosti i zarađivačke performanse iz perioda u period i iskazuje tome odgovarajući jednak periodični dobitak pre oporezivanja. Pretpostavimo da su godišnji prihodi u posmatranom petogodišnjem periodu (2008-2012. godina) na nivou od 100.000 din., a ukupni rashodi bez troškova amortizacije 60.000 din. Uzmimo pri tome da su iste vrednosti priznate i u poreske svrhe i da postoji samo jedna razlika između računovodstvene i oporezive dobiti i to po osnovu troškova amortizacije, jer kompanija koristi opremu, koja se na različite načine amortizuje u računovodstvene i poreske svrhe. Nabavna vrednost date opreme je 50.000 din. i njen ekonomski vek trajanja je 5 godina. U računovodstvene svrhe koristi se pravolinijska amortizacija, pa su troškovi amortizacije isti iz perioda u period. U poreske svrhe primenjuje se ubrzana amortizacija degresivnom metodom, pa je oporeziva dobit manja u prvim godinama korišćenja sredstva, jer su veći amortizacioni odbici, dok je veća u kasnijim periodima, kad se amortizacioni odbici smanje.

Iako se propisana stopa poreza na dobit ne menja u posmatranom periodu i iznosi 20%, manja poreska osnovica na početku povlači plaćanje manjeg poreza, dok kasnije povećanje poreske osnovice vodi plaćanju većeg poreza. S obzirom da se iznos poreza samo integriše u bilans uspeha, istom dobitku pre oporezivanja biće pridružen iz perioda u period različit porez, pa će se dobitak posle oporezivanja takođe razlikovati.

Izgled poreskog bilansa i bilansa uspeha uz navedene pretpostavke dat je u Tabeli 2 i Tabeli 3, respektivno:

Tabela 2 Poreski bilans – ilustrativni primer

	2008	2009	2010	2011	2012
Prihodi	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000
Odbici (bez amortizacije)	60.000	60.000	60.000	60.000	60.000
Poreska amortizacija	16.667	13.333	10.000	6.667	3.333
Oporeziva dobit	23.333	26.667	30.000	33.333	36.667
Porez na dobit	4.667	5.333	6.000	6.667	7.333

Tabela 3 Bilans uspeha uz primenu integrisanog modela – ilustrativni primer

	2008	2009	2010	2011	2012
Prihodi	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000
Rashodi (bez amortizacije)	60.000	60.000	60.000	60.000	60.000
Troškovi amortizacije	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000
Dobitak pre oporezivanja	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
Porez na dobit	4.667	5.333	6.000	6.667	7.333
Dobitak posle oporezivanja	25.333	24.667	24.000	23.333	22.667

Većina zainteresovanih za poslovanje kompanija ima mogućnost uvida samo u njihov bilans uspeha, s obzirom da se on objavljuje kao deo finansijskih izveštaja opšte namene, dok poreski bilans nije predmet obaveznog objavljivanja i kao takav nije na raspolaganju za analizu. Činjenica da je istom dobitku pre oporezivanja uz istu poresku stopu sučeljen različit iznos poreza na dobit pokreće pitanje tumačenja ovakvih informacija. Moglo bi se zaključiti da je kompanija u početnim godinama efikasnije vršila poresko planiranje i time redukovala svoj porez, te zasluženost ostvarila veći dobitak pre oporezivanja. Ipak ako znamo da je kvalitet iskazanog dobitka funkcija njegove postojanosti onda bi prethodno izveden zaključak bio potpuno pogrešan.

Manji porez u prvim godinama u odnosu na očekivani iznos gledajući prema visini računovodstvenog dobitka (dobitka pre oporezivanja) i po tom osnovu povećanje dobitka posle oporezivanja posledica je većih amortizacionih odbitaka u poreskom bilansu u odnosu na iznos računovodstvene amortizacije, ali ta razlika u priznatoj amortizaciji je privremenog karaktera i ne vodi trajnoj poreskoj uštedi. U narednim periodima razlika u priznatoj amortizaciji biće poništena, jer amortizacioni odbici padaju ispod

računovodstvene amortizacije, te se plaća veći porez, čime se gube poreske uštede iz prethodnih perioda.

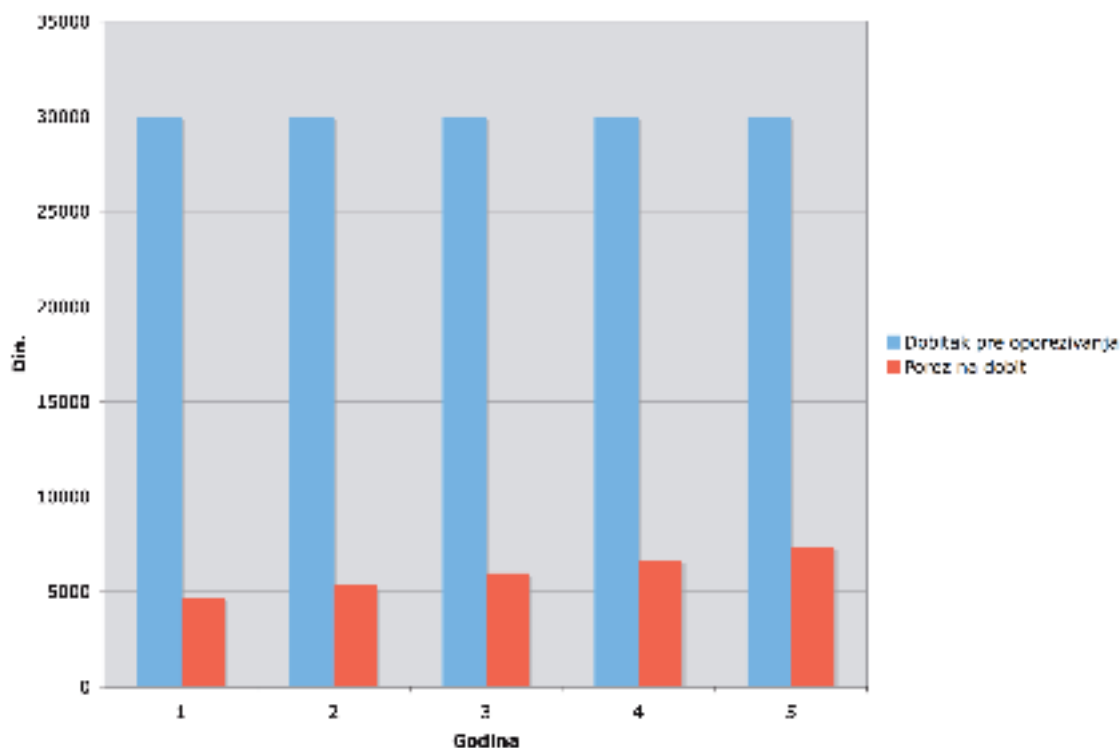
Integrirani model dovodi do iskazivanja uvećanog dobitka u prvim godinama, koji nije odraz stvarnog poboljšanja zarađivačkih sposobnosti kompanije. Sa druge strane, iskazivanje nižeg dobitka posle oporezivanja u kasnijim periodima je takođe nerealno, jer nije reč o padu performansi, nego je povećani porez posledica plaćanja odloženih poreza iz prethodnih perioda. Prikazane fluktuacije u dobitku posle oporezivanja stoga ne odgovaraju stvarnosti i integrirani model gubi na relevantnosti izveštavanja.

Ubrzana amortizacija u poreske svrhe je uobičajena u većini zemalja, pa je njen neadekvatan tretman po integrisanom modelu izveštavanja često bio pokretač diskusija o informacionoj inferiornosti integrisanog modela. Na primer, u SAD sa promenom poreskog zakona u 1954. godini stopa poreza na dobit je podignuta na 52% (za iznose dobitka preko 25.000\$), a za otpis osnovnih sredstava bila je dopuštena dvostruko veća stopa od one koja se koristi za računovodstvene svrhe.⁷⁴ U tim uslovima distorzije u iskazanom dobitku posle oporezivanja bile su vrlo izražene.

Posledica primene integrisanog modela je i nepostojanje logične veze između računovodstvenog dobitka (pre oporezivanja) i stavke poreza na dobit u bilansu uspeha kompanija. Grafička ilustracija odnosa poreza na dobit i računovodstvenog dobitka iz prethodno datog primera na to jasno ukazuje (Slika 1).

Dobitak pre oporezivanja je nepromenjen i iznosi 30.000 din. u svakoj godini, dok se procentualno učešće poreza povećava sa 15,6% u 2008. godini na 24% u 2012. godini, iako je propisana poreska stopa konstantna i iznosi 20%. Ovakav prikaz značajno otežava finansijsku analizu i umanjuje korisnost informacija iz finansijskih izveštaja. Projekcije bilansa uspeha za naredne periode nije lako izvesti, jer ne postoji putokaz u predviđanju iznosa poreza na dobit, a time i dobitka posle oporezivanja. Takođe javiće se problem prilikom projektovanja novčanih tokova, jer se kao nepoznanica javlja odliv novca po osnovu poreza na dobit. Nedostatak ovih informacija biće uočen i prilikom primene određenih modela vrednovanja kompanije.

⁷⁴ Keller T., 1966, *Interperiod Tax Allocation, in Modern Accounting Theory*, Edited by Morton Backer, Prentice Hall, pp. 384-411.

Slika 1 Udeo poreza na dobit u dobitku pre oporezivanja – ilustracija efekata primene integrisanog modela

Integrirani model izveštavanja ne nudi rešenje za ove probleme, jer prema ovom modelu porez na dobit isključivo zavisi od oporezivog dobitka i njegova veza sa računovodstvenim dobitkom nije moguća ni relevantna. Porez na dobit se pri tome propisuje na ukupan rezultat, a ne na pojedinačne stavke prihoda i rashoda, pa je koncept privremenih razlika neadekvatan. Ipak činjenica je da je oporezivi dobitak u manjoj ili većoj meri izveden iz računovodstvenog i da se izvori razlika mogu jasno identifikovati. Presentacija i analiza ovih razlika kako bi se podvojile na stalne i privremene, te ustanovljavanje obrasca ponašanja za privremene razlike, doprinelo bi predviđanju budućih poreskih plaćanja, kao i realnijem iskazivanju i predviđanju dobitka posle oporezivanja. U tom smislu neophodna su određena obelodanjivanja na bazi poreskog bilansa.

Na uočenim nedostacima integrisanog modela razvijen je alternativni model izveštavanja o porezu na dobit u finansijskim izveštajima opšte namene. Reč je o modelu odloženih poreza, koji je danas dominantno prihvaćen, jer predstavlja bolji odgovor na informacione potrebe korisnika finansijskih izveštaja. Za razliku od integrisanog modela,

kojeg karakteriše jednostavnost primene, model odloženih poreza predstavlja prilično kompleksan računovodstveni pristup. Tome treba dodati i da postoje neslaganja oko određenih pitanja u njegovoj primeni, što je uslovalo razvoj više varijanti ovog modela. Sve ovo se odrazilo na značajno nerazumevanje modela odloženih poreza čak i od strane profesionalaca, koji se bave izradom i tumačenjem finansijskih izveštaja. U narednom izlaganju pokušaćemo da damo detaljnu analizu ovog modela, kako sa aspekta njegove teorijske zasnovanosti, tako i u pogledu računovodstvenih rešenja i posledica po izgled finansijskih izveštaja.

2. Model odloženih poreza

Model odloženih poreza bazira na stanovištu da je porez na dobit rashod, jer podrazumeva odlive ekonomskih resursa iz kompanije prema trećoj strani (fiskusu) i tako vodi smanjenju dobiti koja ostaje na raspolaganju vlasnicima. Kao i u slučaju ostalih rashoda, za priznavanje rashoda po osnovu poreza na dobit relevantni su onda principi obračunskog računovodstva, a ne novčani tokovi. Poštujući načelo nastanka poslovnog događaja, u istom periodu kada se priznaje neki poslovni događaj u finansijskim izveštajima biće priznate i njegove poreske posledice.

Pošto je iznos poreza koji treba da se plati u određenom periodu posledica priznatih prihoda i rashoda u poreske svrhe, što ne mora odgovarati onome što je priznato u bilansu uspeha, onda i rashod po osnovu poreza na dobit ne mora i najčešće nije jednak iznosu poreza iz poreske prijave. Prema tome, kod modela odloženih poreza ne integriše se iznos poreza iz poreske prijave direktno u bilans uspeha, nego se rashod po osnovu poreza na dobit izračunava tako da odrazi poreske posledice događaja i transakcija priznatih u finansijskim izveštajima datog perioda.

S obzirom da se porez mora alocirati na odgovarajuće obračunske periode u skladu sa principima obračunskog računovodstva model odloženih poreza naziva se još i modelom međuperiodične alokacije poreza. Na ovaj način obezbeđuje se u bilansu uspeha relevantno sučeljavanje prihoda i rashoda sa njihovim poreskim efektima, tako da rashod po osnovu poreza na dobit ima logičnu vezu sa računovodstvenim dobitkom, koja je izostajala u

integriranom modelu. Ovim se eliminišu nerealne fluktuacije u dobitku posle oporezivanja i unapređuje ocena zarađivačke sposobnosti kompanija.

Da bismo jasnije sagledali efekte primene modela odloženih poreza poslužićemo se istim primerom na kojem smo ilustrovali primenu integrisanog modela. Tabela 4 pokazuje kako bi izgledao bilans uspeha:

Tabela 4 Bilans uspeha uz primenu modela odloženih poreza – ilustrativni primer

	2008	2009	2010	2011	2012
Prihodi	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000
Rashodi (bez amortizacije)	60.000	60.000	60.000	60.000	60.000
Troškovi amortizacije	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000
Dobitak pre oporezivanja	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
Porez na dobit	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000
Dobitak posle oporezivanja	24.000	24.000	24.000	24.000	24.000

U Tabeli 5 prikazaćemo kako se prema modelu odloženih poreza tretiraju razlike između računovodstvene i oporezive dobiti:

Tabela 5 Ilustracija tretmana privremenih razlika u modelu odloženih poreza

God.	Amortizacija		Dobit		Tekući porez	Razlike između RD* i OD**	Odloženi porez	Rashodi poreza na dobit	Odložene poreske obaveze-kumulativ (31.12.)
	Bilans uspeha	Poreski bilans	Bilans uspeha	Poreski bilans					
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6) = (5)*0,20	(7) = (4)-(5)	(8) = (7)*0,20	(9) = (6)+(8)	(10) = \sum (8)
2008	10.000	16.667	30.000	23.333	4.667	6.667	1.333	6.000	1.333
2009	10.000	13.333	30.000	26.667	5.333	3.333	667	6.000	2.000
2010	10.000	10.000	30.000	30.000	6.000	0	0	6.000	2.000
2011	10.000	6.667	30.000	33.333	6.667	-3.333	-667	6.000	1.333
2012	10.000	3.333	30.000	36.667	7.333	-6.667	-1.333	6.000	0
Σ	50.000	50.000	150.000	150.000	30.000	0	0	30.000	-

* RD = Računovodstvena dobit

**OD = Oporeziva dobit

U 2008. i 2009. godini troškovi amortizacije u bilansu uspeha bili su za 6.667 din., odnosno 3.333 din. respektivno manji od poreske amortizacije, što je uslovalo da za isti

iznos računovodstveni dobitak (pre oporezivanja) bude veći od oporezivog. Ovaj višak računovodstvenog dobitka nad oporezivim izbegao je oporezivanje u 2008. i 2009. godini. Iznos poreza koji treba da se plati u tekućoj poslovnoj godini naziva se tekućim porezom i određen je isključivo oporezivim dobitkom. U 2008. godini on iznosi 4.667 din., a u 2009. god. 5.333 din. Međutim, iznosi računovodstvenog dobitka koji su izbegli oporezivanje ne obezbeđuju kompaniji trajnu poresku uštedu nego doprinose na oporezivanje u narednim godinama. Njihovo oporezivanje je tako samo odloženo za neki budući period.

Ovo je jasna posledica činjenice da je ukupan iznos troškova amortizacije, koji se može priznati u računovodstvene i poreske svrhe po osnovu upotrebe razmatranog sredstva, jednak i odgovara nabavnoj vrednosti sredstva, tj. 50.000 din. Ako je poreska amortizacija bila veća od računovodstvene u početnim godinama korišćenja sredstva, onda u narednim godinama mora da bude manja kako bi ukupan iznos sa aspekta petogodišnjeg perioda bio jednak. U onim periodima (2011. i 2012. godina) kada poreska amortizacija bude manja, oporeziva dobit biće veća od računovodstvene, čime će se ranije odloženi iznosi konačno oporezovati. Oporezivanje iznosa od 6.667 din. pri poreskoj stopi od 20% podrazumeva plaćanje 1.333 din. poreza. To je odloženi porez iz 2008. godine, koji se plaća u budućnosti. Odloženi porez koji nastaje u 2009. godini je 667 din.

Model odloženih poreza je upravo dobio takav naziv jer zahteva da se u posmatranom obračunskom periodu priznaju ne samo tekući porezi, nego i pripadajući budući, odnosno odloženi porezi. Tako će se rashodi po osnovu poreza na dobit sastojati od tekuće i odložene komponente:

Rashodi po osnovu poreza na dobit=

Tekući poreski rashod + Odloženi poreski rashod – Odložena poreska ušteda

U našem primeru rashodi po osnovu poreza na dobit su u 2008. i 2009. godini po 6.000 din., što je zbir tekućih i odloženih poreza. U bilansu stanja pored tekućih poreskih obaveza pojavljuju se i odložene poreske obaveze. Sa ovom pozicijom se susrećemo u bilansu stanja samo kada se koristi model odloženih poreza, jer integrisani model ignoriše odložene poreze. Na kraju 2008. godine odložene poreske obaveze iznose 1.333 din., a onda se njihov iznos povećava na kraju naredne godine na 2.000 din., jer se odlaganje

poreza nastavlja. U 2010. godini nema odlaganja poreza, pa su rashodi po osnovu poreza na dobit jednaki tekućem porezu, a saldo na računu Odloženih poreskih obaveza ostaje nepromenjen. U poslednje dve godine odloženi porezi dospevaju na plaćanje pa se iznos odloženih poreskih obaveza smanjuje da bi na kraju 2012. godine bio jednak nuli. Iznosi poreza koji treba da se plate u 2011. i 2012. godini (tekući porezi) sadrže i odložene poreze iz prethodnih godina. Ti odloženi porezi nisu rashod ovih poslovnih godina, te se do rashoda po osnovu poreza na dobit u 2011. i 2012. godini dolazi tako što se od tekućih poreza oduzima iznos ranije odloženih poreza koji sad dospevaju na plaćanje.

U slučajevima kada nema razlika između računovodstvenih i poreskih pravila, nema ni odloženih poreza, pa model odloženih poreza postaje nepotreban. Međutim ove razlike danas redovno karakterišu odnos računovodstvene i poreske regulative. Moguće je pri tome da poslovanje nekih preduzeća, pre svega manjih, ne daje povod za razlike u izveštavanju ili jednostavno niži troškovi usaglašenog izveštavanja utiču na izbor istih rešenja kada god je to moguće. Uz to, čak i kada postoje razlike u poreskom i računovodstvenom tretmanu određenih događaja, ali je reč o stalnim razlikama, takođe neće biti aktuelni odloženi porezi.

Stalne razlike utiču samo na odnos računovodstvene i oporezive dobiti u onom obračunskom periodu u kojem su nastale. Otuda i naziv stalne ili trajne razlike. One neće da budu poništene u nekom narednom periodu, nego je njihov efekat definitivan. Kada stalne razlike nastanu po osnovu prihoda, koji nisu oporezivi ili poreskih odbitaka koji nemaju karakter rashoda u računovodstvu onda je stvorena trajna poreska ušteda, jer je oporeziva dobit niža od računovodstvene. Ukoliko je pak došlo do stalne razlike, jer neki rashodi nisu priznati (i nikad neće da budu priznati) u poreske svrhe, onda kompanija mora da plati veći porez, koji u budućnosti neće da bude kompenzovan manjim poreskim plaćanjima. Prema tome, po osnovu stalnih razlika ne priznaju se nikakvi odloženi poreski efekti (porezi ili poreske uštede), jer one nemaju uticaj na buduće periode. Stalne razlike uticaće međutim da iznos rashoda po osnovu poreza na dobit u bilansu uspeha ne bude jednak proizvodu dobitka pre oporezivanja i propisane poreske stope. Odnos rashoda po osnovu poreza na dobit i dobitka pre oporezivanja prikazuje stvarni poreski teret, koji podnosi neka kompanija i zbog toga se označava kao efektivna poreska stopa. Ova stopa

biće niža od zakonske u onim periodima u kojima je kreirana trajna poreska ušteda, dok će biti veća u periodima u kojima stalne razlike vode plaćanju većeg poreza.

Ilustracije radi pretpostavimo da preduzeće ima prihode od 200.000 din. i rashode od 140.000 din, koji su priznati i u poreskom bilansu i u bilansu uspeha. Pretpostavimo još i da su u datom periodu nastali prihodi od kamate po osnovu ulaganja u državne obveznice, koji iznose 30.000 din. i ne predstavljaju oporezivi prihod. Oni tako čine jedinu razliku između računovodstvene i oporezive dobiti i reč je o stalnoj razlici. Oporeziva dobit iznosi 60.000 din., pa ako je stopa poreza na dobit 20% onda je tekući porez po poreskoj prijavi 12.000 din. Odloženih poreza nema, pa je rashod po osnovu poreza na dobit jednak tekućem porezu i iznosi 12.000 din. Pošto je računovodstveni dobitak (pre oporezivanja) 90.000 din. (230.000-140.000) moglo bi se pri poreskoj stopi od 20% očekivati da rashod po osnovu poreza na dobit bude 18.000 din., ali je on za 6.000 din. manji, jer toliko iznosi trajna poreska ušteda zbog postojanja neoporezivih prihoda. Efektivna poreska stopa je onda manja od propisanih 20% i iznosi 13,33% (12.000/90.000*100). Tabelarni prikaz krajnjih pozicija bilansa uspeha dat je u Tabeli 6 uz objašnjenje odnosa između očekivanih i stvarno iskazanih rashoda po osnovu poreza na dobit u Tabeli 7:

Tabela 6 Završni deo bilansa uspeha – ilustracija efekta stalne razlike

Pozicija	Iznos	%
Dobit pre oporezivanja	90.000	100
Rashodi po osnovu poreza na dobit	12.000	13,33
Dobit posle oporezivanja	78.000	86,67

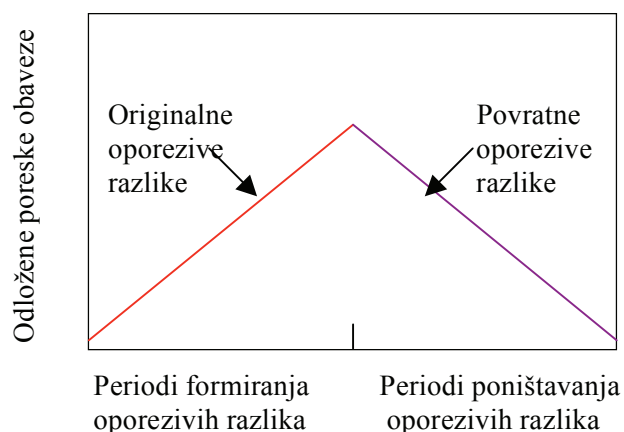
Tabela 7 Objašnjenje odnosa između očekivanih i stvarno iskazanih rashoda po osnovu poreza na dobit – ilustrativni primer

Pozicija	Iznos	%
Dobit pre oporezivanja	90.000	100
Očekivani iznos rashoda po osnovu poreza na dobit	18.000	20
Efekat stalne razlike – neoporezivih prihoda (30.000*0,20)	(6.000)	(6,67)
Stvarni iznos rashoda po osnovu poreza na dobit	12.000	13,33

Možemo uočiti da je i u modelu odloženih poreza u slučaju postojanja stalnih razlika narušena veza računovodstvenog dobitka i poreza, ali ovim ipak nije ugrožena informaciona moć finansijskih izveštaja, jer se uz ovaj model izveštavanja zahteva obelodanjivanje razloga odstupanja efektivne od zakonske poreske stope. Tako informacija o stalnim razlikama postaje dostupna i eksternim adresatima izveštaja, koji onda mogu izvesti odgovarajuća tumačenja i predviđanja relevantnih veličina (dobitka posle oporezivanja, novčanog odliva po osnovu poreza...). Efektivna poreska stopa inače predstavlja jedan od važnijih podataka prilikom analize finansijskih izveštaja, jer služi prilikom ocene performansi kompanija na polju upravljanja porezima. Racionalno ponašanje podrazumevalo bi svesne napore kompanija da redukuju plaćanje poreza, naravno u granicama dozvoljenim zakonom.

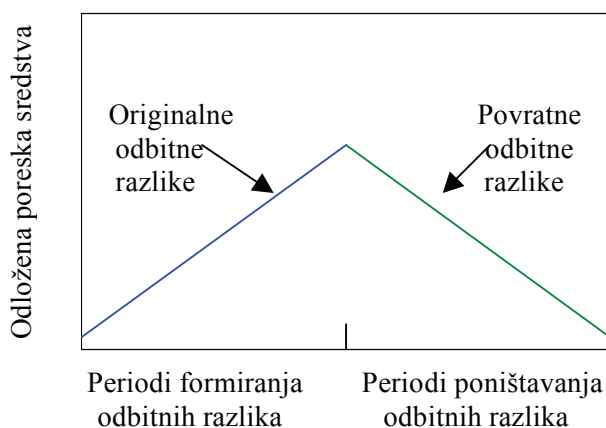
Stalne razlike nisu povod za odložene poreze, ali to jesu privremene razlike. Većina preduzeća suočava se bar sa nekim privremenim razlikama između računovodstvene i oporezive dobiti, pa je ovladavanje modelom odloženih poreza veoma važno kako za one koji sastavljaju izveštaje tako i za one koji analiziraju prezentirane informacije. Privremene razlike čine nužnim međuperiodičnu alokaciju poreza, jer se njihov efekat proteže na dva ili više obračunskih perioda. Njihovo kreiranje u jednom ili nekoliko obračunskih perioda biće praćeno njihovim poništavanjem u budućnosti. Ključna odlika privremenih razlika je da utiču na odnos računovodstvene i oporezive dobiti u budućnosti.

Ukoliko u budućnosti vode većoj oporezivoj od računovodstve dobiti onda ove razlike produkuju dodatne (u odnosu na računovodstveni dobitak) oporezive iznose u budućnosti i otuda naziv oporezive privremene razlike. Pošto izazivaju buduća poreska plaćanja, moraju se po osnovu nastalih (originalnih) oporezivih privremenih razlika priznati u bilansu stanja poreske obaveze. S obzirom da će ove obaveze biti izmirene u nekom narednom periodu nazivaju se odloženim poreskim obavezama. Njihov iznos se dobija kao proizvod privremenih razlika i poreske stope. Dospeće ovih obaveza na plaćanje nastupiće u onim periodima kada oporezive razlike budu poništene. Grafički prikaz uticaja oporezivih privremenih razlika na bilans stanja prikazan je na Slici 2:

Slika 2 Uticaj privremenih razlika na odložene poreske obaveze
 (Prilagođeno prema: Comiskey E., Mulford C., 2000, *Guide to Financial Reporting and Analysis*, John Wiley and Sons, pp 215.)

Ukoliko će po osnovu nastalih privremenih razlika u budućem periodu (ili periodima) iznos oporezive dobiti biti manji od računovodstvene onda privremene razlike vode odloženim poreskim koristima, pa se njihovi efekti priznaju u periodima iz kojih potiču kao odložena poreska sredstva. Odložena poreska sredstva se povećavaju kada se kreiraju odbitne privremene razlike, a smanjuju kada dolazi do njihovog poništenja. Grafički prikaz dat je na Slici 3:

Slika 3 Uticaj odbitnih privremenih razlika na odložena poreska sredstva
 (Prilagođeno prema: Comiskey E., Mulford C., 2000, *Guide to Financial Reporting and Analysis*, John Wiley and Sons, pp. 215.)

Odložena poreska sredstva najčešće nastaju usled ranijeg priznavanja rashoda u bilansu uspeha nego u poreskom bilansu, što je na primer slučaj sa troškovima rezervisanja, gubicima usled obezvređenja i drugim obračunatim rashodima, koji tek po odlivu resursa (ili manjem ostvarenom prilivu) predstavljaju umanjenje oporezive dobiti. Ona mogu nastati i po osnovu ubrzanog priznavanja prihoda u poreske svrhe. Međutim, neiskorišćeni poreski krediti i gubici takođe daju pravo na umanjenje oporezive dobiti u budućnosti (obično u ograničenom vremenskom periodu od nekoliko godina), tako da i po tom osnovu može uslediti priznavanje odloženih poreskih sredstava.

Primena modela odloženih poreza odražava se na oba osnovna finansijska izveštaja. U bilansu uspeha ovaj uticaj se prelama preko pozicije rashoda po osnovu poreza na dobit, koji će pored tekuće komponente sadržati i odloženu (odložene poreske rashode ili odložene poreske koristi). U bilansu stanja priznaju se tekuće poreske obaveze (ili sredstva), ali se uvodi i priznavanje odloženih poreskih obaveza ili sredstava.

Merenje tekućih poreza ne izaziva nikakve obračunske nedoumice. Tekući rashodi po osnovu poreza na dobit jednaki su iznosu poreza koji prema poreskoj prijavi kompanija treba da plati za dati obračunski period. Moguće je da kompanija posluje u više poreskih jurisdikcija, pa sastavlja i više poreskih prijava, te će u tom slučaju tekući rashodi predstavljati sumu ovih nekoliko poreza.

U toku tekućeg obračunskog perioda po pravilu najveći deo ovih poreza je i efektivno plaćen, jer fiskus najčešće zahteva akontaciono plaćanje poreza na dobit. U bilansu stanja onda mogu da se pojave tekuće poreske obaveze u visini poreza, koji se još duguje državi, ali i tekuća poreska sredstva ukoliko je kompanija akontaciono uplatila veći porez nego što joj je na kraju godine razrezan, pa ima pravo na povraćaj viška uplaćenih sredstava.

Iznos tekućih rashoda po osnovu poreza na dobit ponekad reflektuje i poreze, odnosno poreske koristi koje se odnose na prethodne periode, ali su tek u tekućem periodu objektivizirane. Na primer, ako se poreskom revizijom utvrdi da je tekući porez iz nekog prethodnog perioda bio potcenjen, onda se ovaj propust mora korigovati u tekućem periodu, što će uticati na povećanje tekućih poreskih rashoda. Prema tome, iznos tekućih rashoda prilagođava se za korekcije obračuna iz prethodnih godina.

Moguće je i da je u nekom prethodnom periodu kompanija stekla pravo na određene poreske koristi – umanjnja poreskih plaćanja (na primer po osnovu poreskih gubitaka ili poreskih kredita), ali to pravo nije priznala u bilansu stanja ni kao tekuće ni kao odloženo poresko sredstvo, jer nije očekivala da će ga iskoristiti s obzirom na nedovoljnu oporezivu dobit. U nekim poreskim jurisdikcijama naime kompanija ima pravo da stečene poreske koristi upotrebi ne samo u tekućem periodu nego i da ih prenese unazad određeni broj godina. To znači mogućnost da kompanija umanja svoja ranija poreska plaćanja, odnosno drugim rečima ima pravo da u tekućem periodu povрати deo ranije plaćenih poreza, te se po tom osnovu zahteva u bilansu stanja priznavanje tekućih poreskih sredstava. Ovo priznavanje (u celini ili delimično) izostaje, ako kompanija u prošlosti nije imala dovoljna poreska plaćanja.

Međutim, u većini poreskih jurisdikcija moguće je neiskorišćene poreske koristi iz tekućeg perioda preneti i unapred (ili samo unapred), čime će one umanjiti neka buduća poreska plaćanja. Tada se u knjigama priznaju odložena poreska sredstva. Ipak, ukoliko se ne očekuje njihovo iskorišćenje, jer su procene da kompanija neće imati dovoljnu oporezivu dobit u budućnosti, onda odložena poreska sredstva neće da budu priznata. Ako se potom desi da se okolnosti promene i da u nekom narednom obračunskom periodu kompanija ima obavezu plaćanja poreza, a period iskorišćenja (prenetih) poreskih koristi nije istekao, onda će uslediti umanjnje tekućih rashoda po ovom osnovu.

Konačno, u iznosu tekućih poreskih rashoda obuhvataju se i poreski efekti korekcija neto dobitka po osnovu grešaka ili promene računovodstvenih politika. Generalno gledano, sva prilagođavanja tekućih poreskih rashoda imaju za posledicu stvaranje dodatnih poreskih obaveza ili sredstava, pa će na poziciji tekućih poreskih obaveza da se nađe iznos neplaćenog poreza koji kompanija duguje po osnovu tekućeg i prethodnih perioda, a ako je iznos poreskih plaćanja po osnovu tekućeg i prethodnih perioda veći od iznosa koji se duguje onda se priznaju tekuća poreska sredstva u visini ove pretplate.

Međutim, ponekad će u bilansu stanja istovremeno da se nađu i tekuće poreske obaveze i tekuća poreska sredstva. Razmotrimo sledeću situaciju. Ukoliko bi kompanija u tekućem periodu imala oporezivu dobit i u poreskoj prijavi razrezan iznos poreza, koji nije u potpunosti plaćen do kraja godine, onda bi u visini preostalog duga imala tekuću poresku

obavezu. Ako bi pri tome postojalo pravo na povraćaj ranije plaćenih poreza po osnovu poreskog kredita iz nekog prethodnog perioda i to pravo se u tekućem periodu priznaje onda kompanija ima i tekuće poresko sredstvo.

Prebijanje tekuće poreske obaveze i tekućeg poreskog sredstva i izveštavanje na neto osnovi potpuno je prihvatljivo samo ako kompanija ima zakonsko pravo na takvo postupanje u odnosu sa fiskusom, kao i ako ima nameru da tako postupi (izmiri obavezu ili naplati sredstvo na neto osnovi) ili barem nameru da istovremeno realizuje sredstvo i izmiri obavezu. U ostalim slučajevima prebijanje bi narušilo iskaznu moć izveštaja, pa se prednost daje posebnom iskazivanju obe pozicije. To je naročito slučaj u finansijskim izveštajima kompanija koje globalno posluju, pa na nekim tržištima imaju tekuće poreske obaveze, dok na drugima tekuća poreska sredstva.

Za razliku od tekućih poreza, idealan način da se računovodstveno obuhvate odloženi porezi još uvek nije pronađen. Postoje nesuglasice oko brojnih tema, pa se zbog toga nailazi na više varijanti u primeni modela odloženih poreza. Poznavanje ovih različitosti je važno kako bi se adekvatno tumačile prezentovane informacije i omogućila potrebna uporedivost.

Model odloženih poreza je razvijen kako bi se izbegle distorzije u bilansu uspeha i bilansu stanja izazvane primenom integrisanog modela. Nažalost nije uvek moguće istovremeno postići oba cilja. Upravo na činjenici da li se prednost daje bilansu uspeha ili bilansu stanja nastale su ključne razlike u primeni ovog modela, koje su uobičajene u dva alternativna metoda: metod odlaganja i metod obaveza.

2.1. Metod odlaganja

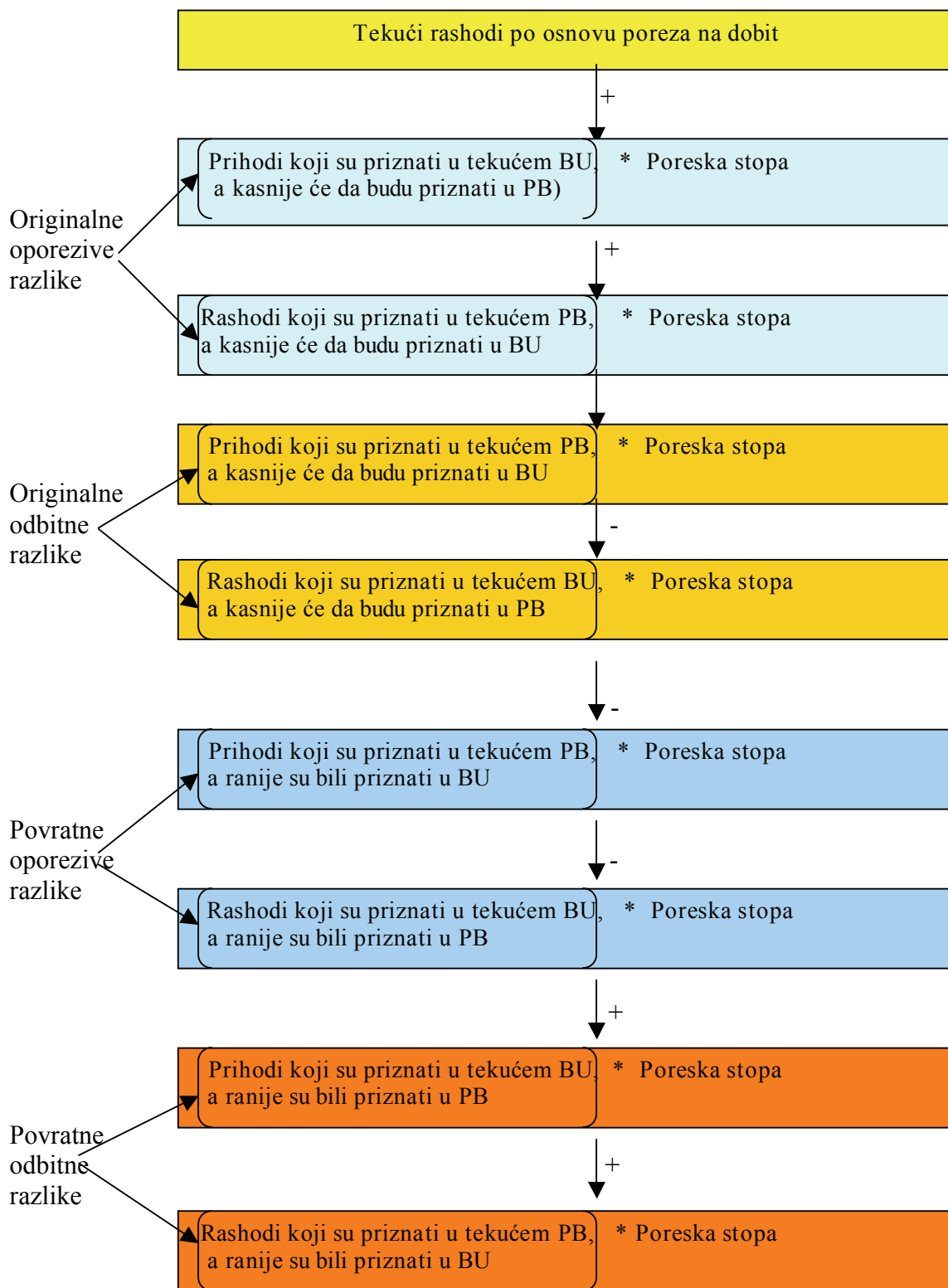
Metod odlaganja je prvi razvijen i njegov primarni cilj ogledao se u unapređenju iskazne moći bilansa uspeha. Pošto integrisani model nije podrazumevao uspostavljanje uzročne veze između računovodstvenog dobitka i poreza na dobit, jer ovu vezu i nije tretirao kao relevantnu (s obzirom da je porez određen visinom oporezive dobiti), došlo je do kršenja jednog od najvažnijih računovodstvenih principa za sastavljanje bilansa uspeha.

Reč je o principu korelacije koji podrazumeva da se rashodi priznaju u istom obračunskom periodu kada i povezani prihodi, jer se samo tako obezbeđuje adekvatno sučeljavanje (engl. mečing) prihoda i rashoda i korektno izračunavanje periodičnog rezultata.

Metod odlaganja potencira poštovanje principa korelacije i kada je reč o rashodima po osnovu poreza na dobit, pa se tako ovi rashodi u nekom obračunskom periodu izračunavaju imajući u vidu poreske posledice prihoda i rashoda uključenih u računovodstveni dobitak datog perioda. Imajući ovo u vidu nije moguće izjednačiti porez iz poreske prijave sa rashodima po osnovu poreza na dobit kada god postoje vremenske razlike u priznavanju prihoda i rashoda u poreskom bilansu u odnosu na bilans uspeha. Za efekat vremenskih razlika neophodno je onda korigovati tekuće poreze kako bi se došlo do rashoda po osnovu poreza na dobit, pa je otuda za metod odlaganja ključan koncept vremenskih razlika.

Ako je, na primer, neka stavka prihoda priznata u bilansu uspeha tekućeg perioda, a nije uključena u tekući poreski bilans, nego njeno priznavanje u poreske svrhe sledi u nekom narednom periodu, onda se pri sastavljanju bilansa uspeha i izračunavanju rashoda po osnovu poreza na dobit moraju uključiti i porezi koji će ovi prihodi izazvati (jer se tako sučeljavaju prihodi sa povezanim rashodima), iako će efektivan odliv novca nastupiti tek u budućnosti. Ako posmatramo neku stavku rashoda, koja je priznata u poreskom bilansu tekućeg perioda onda se njena poreska posledica ogleda u smanjenju tekućih poreza. Ako ti rashodi nisu priznati u bilansu uspeha istog perioda njihove poreske posledice ne mogu da budu uzete u obzir pri utvrđivanju rashoda po osnovu poreza na dobit, koji će onda biti veći od tekućih poreza. Kompletan prikaz svih mogućih korekcija tekućih poreza pri izračunavanju rashoda po osnovu poreza na dobit dat je na Slici 4.

Da bi se u bilansu uspeha evidentirali tekućem periodu pripadajući rashodi po osnovu poreza na dobit koji se razlikuju od tekuće obaveze plaćanja poreza po poreskoj prijavi, bilans stanja poslužiće u periodima formiranja vremenskih razlika za obuhvatanje iznosa poreskih plaćanja ili poreskih koristi (umanjenja poreskih plaćanja) koje se odlažu za neki naredni period. U periodima kada se vremenske razlike poništavaju, odloženi iznosi dospevaju i prebacuju se iz bilansa stanja u bilans uspeha.

Slika 4 Izračunavanje rashoda po osnovu poreza na dobit po metodi odlaganja

Za obuhvatanje efekata vremenskih razlika uvodi se račun stanja "Odloženi porezi". Za poreski efekat originalnih oporezivih razlika ovaj račun se odobrava, a tereti se kada dolazi do njihovog poništenja. Obrnuto, kada nastaju odbitne vremenske razlike ovaj račun se tereti za njihov poreski efekat, a odobrava kada se odbitne razlike poništavaju. Kada se vremenske razlike formiraju saldo na ovom računu raste, a kada se poništavaju opada. Na dan bilansa stanja, saldo na ovom računu može da bude kako dugovni tako i potražni, tako da se odloženi porezi mogu pojaviti kao sredstvo, ali i kao obaveza. Treba pri tome imati u vidu da je fokus metode odlaganja na bilansu uspeha, dok su efekti na bilans stanja u drugom planu, odnosno podređeni su cilju što tačnijeg iskazivanja periodičnog rezultata.

Pretpostavimo na primer da su prihodi od zakupa koji se odnose na narednu godinu naplaćeni u toku tekuće godine (unapred) i priznati na gotovinskoj osnovi kao oporezivi prihod u tekućoj godini. Priznavanje ovih prihoda u bilansu uspeha sledilo bi u narednoj godini. U tekućoj godini tako imamo pojavu odbitne vremenske razlike. U ovoj godini bili bi priznati manji rashodi po osnovu poreza na dobit u odnosu na tekuću obavezu za plaćanje poreza, jer prihodi od zakupa nisu uključeni u bilans uspeha pa ne mogu da budu uključene ni njihove poreske posledice. To znači da deo poreskih plaćanja u ovom periodu nije i rashod tog perioda, pa se mora odložiti u bilansu stanja (kao i drugi unapred plaćeni rashodi). Shodno tome tereti se račun stanja "Odloženi porezi" preko kojeg se dato odlaganje vrši.

U bilansu stanja odloženi porezi biće prikazani kao sredstvo, jer se po osnovu njih očekuju buduće koristi u vidu smanjenja poreskih plaćanja u narednom periodu u odnosu na iskazane rashode. Drugim rečima u narednom periodu kada se poništava ova vremenska razlika (nastaje povratna odbitna razlika), iznos odloženih poreza biće sa računa stanja (računa odloženih poreza) prenet na račun rashoda, jer predstavlja rashod ovog obračunskog perioda i dovešće do toga da su rashodi po osnovu poreza na dobit veći od tekuće obaveze plaćanja poreza.

Poreski efekti originalnih vremenskih razlika utvrđuju se i evidentiraju imajući u vidu poreske stope i zakone, koji važe u vreme njihovog formiranja. Ukoliko potom dođe do promene poreske stope, pre nego što se ove razlike ponište, po metodi odlaganja neće se

vršiti nikakva prilagođavanja iznosa u bilansu stanja, koji se odnose na ove ranije formirane vremenske razlike. Tek u onom periodu kada se razlike budu poništavale obuhvatiće se u bilansu uspeha efekat promene poreske stope. Za ilustraciju posledica primene metode odlaganja u uslovima promene poreske stope poslužimo ce se prethodno datim primerom sa jednom vremenskom razlikom u vidu troškova amortizacije, s tim što ćemo pretpostaviti da se poreska stopa menja sa 20% na 30% i to u trećoj godini korišćenja sredstva. Efekat na bilans uspeha i bilans stanja prikazan je u Tabeli 8:

Tabela 8 Ilustracija efekata metode odlaganja u slučaju promene poreske stope

<i>Godina</i>	<i>Računovodstvena dobit</i>	<i>Oporeziva dobit</i>	<i>Originalne oporezive vremenske razlike</i>	<i>Povratne oporezive vremenske razlike</i>	<i>Poreska stopa</i>	<i>Poreski efekat vremenskih razlika</i>	<i>Tekući porezi</i>	<i>Rashodi po osnovu poreza na dobit</i>	<i>Odloženi porezi - kumulativ (31.12.)</i>
(1)	(2)	(3)	(4)*= (2)-(3)	(5)**= (2)-(3)	(6)	(7)***	(8)	(9) = (8)+(7)	(10) = ∑(7)
2008	30.000	23.333	6.667		20%	1.333	4.667	6.000	1.333
2009	30.000	26.667	3.333		20%	667	5.333	6.000	2.000
2010	30.000	30.000			30%	0	9.000	9.000	2.000
2011	30.000	33.333		-3.333	30%	-667	10.000	9.333	1.333
2012	30.000	36.667		-6.667	30%	-1.333	11.000	9.667	0
∑	150.000	150.000	10.000	-10.000	-	0	40.000	40.000	-

* Originalne oporezive razlike nastaju kada je računovodstvena dobit veća od oporezive, tj. (2)>(3).

** Povratne oporezive razlike nastaju kada je računovodstvena dobit manja od oporezive, tj. (2)<(3).

*** Za 2008. i 2009. godinu važi (7) = (4) * (6), dok je u 2011. i 2012. godini (7) = (5) * 20%.

U 2008. i 2009. godini poreska amortizacija veća je od računovodstvene, pa je za isti iznos računovodstveni dobitak veći od oporezivog i dolazi do nastanka oporezivih vremenskih razlika. Poreski efekat ovog viška amortizacije priznatog u poreske svrhe je smanjenje tekućeg poreza za 1.333 din. (6.667*0,20), odnosno 667 din. (1.333*0,20). Međutim, u skladu sa mečing principom ove ostvarene poreske uštede ne pripadaju 2008. i 2009. godini, nego se moraju odložiti preko bilansa stanja. Istovremeno to znači da se do rashoda po osnovu poreza na dobit dolazi kada tekuće poreze iz poreske prijave korigujemo na više za iznos pomenutih ušteda, koje se ne mogu u uzeti u obzir u bilansu uspeha ovih obračunskih perioda, jer se ne mogu pripisati rashodima koji su u njima priznati (troškovi

amortizacije u bilansu uspeha su manji od poreske amortizacije). Tako će u 2008. godini poreski rashodi iznositi 6.000 din. (4.667+1.333), a isti iznos dobija se i u 2009. godini (5.333+667).

U bilansu stanja za odlaganje poreskih ušteda poslužiće pozicija Odloženi porezi, koja će biti kvalifikovana kao obaveza (poput ostalih unapred naplaćenih prihoda). U 2010. godini nema vremenskih razlika, pa je iznos tekućeg poreza jednak rashodima po osnovu poreza na dobit. U ovoj godini desila se promena poreske stope, ali se to neće odraziti ni na iznos poreskih rashoda u bilansu uspeha date godine, kao ni na iznos odloženih poreza u bilansu stanju.

Kada se u narednim godinama formirane vremenske razlike po osnovu amortizacije budu poništavale (nastaju povratne oporezive razlike), iznos odloženih ušteda biće iskorišćen kako bi se opet omogućilo poštovanje mečing principa u bilansu uspeha. Za njihov iznos korigovaće se na niže tekući porezi kako bi se došlo do rashoda po osnovu poreza na dobit. To pravilno odražava situaciju da su u ovim godinama priznati veći troškovi (amortizacije) u bilansu uspeha, nego u poreskom bilansu. Poreski efekti povratnih razlika evidentiraju se po stopama koje su važile u vreme formiranja originalnih razlika, te iznose -667 din. $(-3.333 \cdot 0,20)$ u 2011. i -1.333 din. $(-6.667 \cdot 0,20)$ u 2012. godini.

Može se primetiti da rashodi po osnovu poreza na dobit u 2011. i 2012. godini nisu jednaki proizvodu računovodstvenog dobitka i važeće poreske stope od 30%. To je posledica činjenice da se poreske posledice dela rashoda u bilansu uspeha (višak računovodstvene nad poreskom amortizacijom) ogledaju u umanjenju poreza, ali ne uz primenu stope od 30%, nego od 20%, jer je ta stopa važila kada su ovi rashodi tretirani kao poreski odbici. Zbog ovoga efektivna poreska stopa viša je od propisane u poslednje dve godine. Vidimo da nisu samo stalne razlike uzrok odstupanja efektivne od propisane poreske stope, nego to mogu da budu i promene poreskih stopa.

Pošto se efekti vremenskih razlika u periodima njihovog poništavanja odmeravaju po stopama koje su važile u vreme formiranja originalnih razlika, metoda odlaganja zahteva po pravilu obimnu evidenciju u uslovima promena poreskih stopa, jer vremenske razlike mogu da potiču iz perioda u kojima su važile različite poreske stope. Pri tome broj vremenskih razlika može da bude veliki, jer one nastaju po različitim osnovama. Čak i kada

je reč o istoj vrsti vremenskih razlika, na primer, razlikama koje su posledice drugačijeg tretmana troškova amortizacije, ako kompanija raspolaže sa dva ili više osnovnih sredstava, mora se posedovati analitika razlika za svako pojedinačno sredstvo.

Ako po osnovu jednog sredstva imamo veći broj originalnih razlika merenih po različitim poreskim stopama, onda prilikom poništavanja ovih razlika izbor odgovarajuće poreske stope treba izvršiti konzistentno, tako što će se usvojiti određeno pravilo, poput FIFO pretpostavke, gde se najpre poništavaju prve formirane razlike ili se usvaja metoda prosečne stope, gde se ova stopa dobija kao odnos odloženih poreza i akumuliranih originalnih razlika. Može se zaključiti da je praćenje vremenskih razlika po metodi odlaganja često kompleksno i troškovno zahtevno, ali to nije jedini i najvažniji nedostatak ove metode.

Razmotrimo u prethodnom primeru efekat metode odlaganja na bilans stanja, koji je sastavljen na dan 31.12.2010. godine. Pozicija "Odloženi porezi" priznata je kao obaveza u iznosu od 2.000 din. Ovo je kumulativni efekat dve oporezive vremenske razlike (6.667 i 3.333). Poreski efekat utvrđen je po stopi od 20%. U narednim periodima očekuje se da ove razlike budu poništene (jer je reč o privremenim razlikama). Kada dođe do poništenja razlika oporeziva dobit biće za njihov iznos veća od računovodstvene. Taj višak oporezive dobiti od 10.000 din. biće oporezovan po stopi od 30%, što će voditi poreskom plaćanju u iznosu od 3.000 din. Prema tome, iznos na poziciji Odloženih poreza ne odražava očekivane buduće odlive resursa po osnovu odloženih poreskih plaćanja. Na neadekvatan iznos Odloženih poreza nailazimo i u bilansu stanja na dan 31.12.2011. godine, s obzirom da je očekivani odliv resursa 2.000 din. ($6.667 \cdot 30\%$), a ne 1.333 din.

Na ovom primeru uočava se ozbiljna slabost metode odlaganja. Pošto se u slučaju promene poreske stope poreski efekti vremenskih razlika ne prilagođavaju na novu poresku stopu koja će važiti u vreme poništenja razlika, Odloženi porezi u bilansu stanja neće odražavati očekivani budući odliv resursa (u slučaju odloženih poreskih plaćanja), odnosno očekivane buduće koristi (u slučaju odloženih poreskih ušteda). To znači da pozicija Odloženih poreza prikazana kao obaveza ili kao sredstvo zapravo ne zadovoljava definiciju ovih računovodstvenih kategorija. Time je u konceptualnom smislu značajno podriven

bilans stanja i njegova iskazna moć je ugrožena, jer procena očekivanih novčanih tokova zasnovana na prikazanim iznosima odloženih poreza postaje pogrešna.

Pri razvoju metode odlaganja pošlo se od toga da je bilans uspeha važniji finansijski izveštaj od bilansa stanja, pa se onda neželjeni efekti na bilans stanja mogu zanemariti. Pri tome, do ispoljavanja slabosti metode odlaganja dolazi samo prilikom promene poreskih stopa⁷⁵ (ako ovih promena nema, postiže se relevantan izgled i bilansa uspeha i bilansa stanja). Ipak metoda odlaganja postaje nekompatibilna sa konceptualnim okvirom kako međunarodnih standarda finansijskog izveštavanja, tako i većine nacionalnih računovodstvenih standarda. Iznosi koje ova metoda produkuje u bilansu stanja ne poseduju ključne odlike obaveza odnosno sredstava, jer ne reflektuju očekivane odlive odnosno prilive koristi, u momentu njihovog izmirenja odnosno realizacije. Nepoštovanje osnovnih računovodstvenih definicija pri sastavljanju bilansa stanja nije prihvatljivo i vodi opravdanom osporavanju metode odlaganja. Primarni cilj informacija u finansijskim izveštajima je da omoguće što tačniju projekciju iznosa i rasporeda novčanih tokova, čemu metoda odlaganja ne doprinosi. Imajući ovo u vidu, prisutan je trend napuštanja metode odlaganja i prihvatanja metode obaveza, kao boljeg načina da se obuhvate efekti poreza na dobit u finansijskim izveštajima.

2.2. Metod obaveza

Sve veći značaj koji se pridaje informacijama prezentovanim u bilansu stanja uslovio je i razvoj metoda za obuhvatanje poreskih efekata odloženih poreza, koji će fokus imati upravo na bilansu stanja. Pošto se prednost daje pravilnom odmeravanju sredstava i obaveza u bilansu stanja umesto alokaciji poreza na rashode odgovarajućih obračunskih perioda, ovaj metod se naziva "metod sredstava i obaveza" ili samo "metod obaveza". Pozicije koje se prema ovom metodu prikazuju u bilansu stanja zadovoljavaju postavljene kriterijume pri definisanju sredstava i obaveza, što se i naglašava u njihovom nazivu

⁷⁵ Pored promene poreske stope, moguće je da dođe i do promene nekih drugih odredbi poreskog zakona, koje utiču na buduće novčane tokove po osnovu odloženih poreza (ušteda).

"Odložena poreska sredstva" i "Odložene poreske obaveze", umesto ranijeg prilično neodređenog naziva "Odloženi porezi".

2.2.1. Poreski rashodi kao rezidual izvršenih merenja u bilansu stanja

Ključni postupak prilikom primene metoda obaveza je merenje odloženih poreskih sredstava i obaveza, dok odloženi poreski rashodi (ili prihodi) predstavljaju jednostavno rezidual koji proizlazi iz pomenutog merenja u bilansu stanja. Odložene poreske obaveze (sredstva) uvek treba da odražavaju očekivani odliv (priliv) resursa po osnovu budućih poreskih plaćanja (ušteta). U prethodno datom primeru sa promenom poreske stope metod obaveza bi podrazumevao da odložene poreske obaveze iznose 3000 din. na dan 31.12.2010. godine, a 2000 din. na dan 31.12.2011. godine.

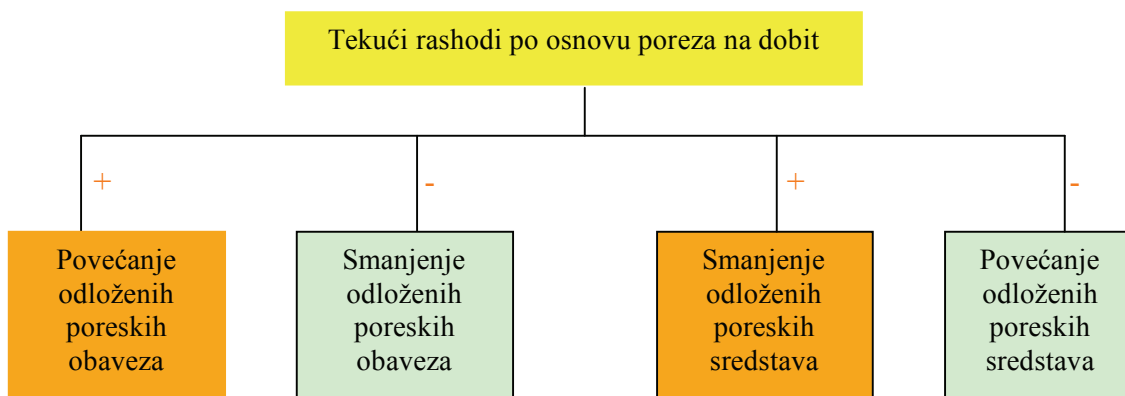
Metod obaveza obezbeđuje ovakvo izveštavanje, jer počiva na principu da se buduće poreske posledice nastalih događaja i transakcija uvek odmeravaju po budućim poreskim stopama, odnosno stopama koje će biti na snazi u budućim periodima kada se ove posledice realizuju. Ovo podrazumeva i da se na svaki dan bilansa stanja preispituje iznos na pozicijama Odloženih poreskih sredstava i obaveza, kako bi se izvršila eventualno potrebna prilagođavanja. To dalje znači da će efekti promene poreske stope biti obuhvaćeni čim ova promena nastupi, jer se tada već menjaju očekivani novčani tokovi po osnovu budućih poreskih plaćanja (ili ušteta).

Teorijski bi bilo najispravnije da se pri merenju odloženih poreskih sredstava i obaveza koriste očekivane poreske stope koje će važiti u periodima njihove realizacije, ali da se ne bi procenama o kretanju poreskih stopa narušila pouzdanost finansijskih izveštaja, koriste se poreske stope koje su usvojene ili su pred usvajanjem, odnosno kada su prošle suštinski najvažniji deo zakonske procedure. Promena poreske stope tako vodi nužnom prilagođavanju iznosa na poziciji Odloženih poreskih sredstava ili obaveza. Rezultujući iznosi na ovim stavkama treba da budu jednaki proizvodu svih još nerealizovanih (kumuliranih) privremenih razlika i nove poreske stope.

Iznos prilagođavanja uticaće i na bilans uspeha i to tako što će korigovati rashode po osnovu poreza na dobit u datom obračunskom periodu. Ovde dolazi do izražaja važna

karakteristika metode obaveza da se na dan sastavljanja finansijskih izveštaja najpre mere Odložena poreska sredstva i obaveze.

Promene na ovim pozicijama u odnosu na prethodni dan bilansa ukazuju na odlaganja (ili dospevanja) poreza u tekućem obračunskom periodu, pa se za njihov iznos koriguju tekući porezi da bi se došlo do veličine rashoda po osnovu poreza na dobit. Iznos rashoda je tako rezidual izvršenih merenja u bilansu stanja, što proističe iz orijentacije metode obaveza ka bilansu stanja, dok je bilans uspeha sada u drugom planu. Rashodi po osnovu poreza će na ovaj način da odražavaju ne samo efekat računovodstvenog dobitka tekućeg perioda (princip korelacije) nego i promene u poreskim stopama. Kod metode odlaganja prisutan je obrnuti pristup. Prvo se utvrđuje iznos rashoda u skladu sa principom korelacije, a onda se ono što ne pripada datom obračunskom periodu odlaže u bilansu stanja (ili preuzima iz bilansa stanja kada nastaju povratne vremenske razlike). Na Slici 5 grafički je ilustrovano izračunavanje rashoda po osnovu poreza na dobit po metodi obaveza.

Slika 5 Izračunavanje rashoda po osnovu poreza na dobit po metodi obaveza

Promene u odloženim poreskim sredstvima i obavezama nastaju prilikom promene poreske stope, ali su primarno izazvane nastankom privremenih razlika. Do povećanja odloženih poreskih obaveza tako dolazi usled nastanka originalnih oporezivih privremenih razlika, dok njihovom smanjenju vode povratne oporezive privremene razlike. Povećanje odloženih poreskih sredstava posledica je originalnih odbitnih privremenih razlika, a njihovo smanjenje vezuje se za povratne odbitne privremene razlike.

Pošto povećanje odloženih poreskih obaveza ukazuje na odlaganje poreskih plaćanja, koja se prema obračunskom računovodstvu odnose na tekući period, onda je neophodno za njihov iznos uvećati tekuće poreze kako bi se došlo do celine poreskih rashoda u tekućem periodu. Smanjenje odloženih poreskih obaveza znači da je deo odloženih poreza iz prethodnih perioda dospelo na plaćanje, pa se za taj iznos smanjuju tekući porezi kako bi se došlo do rashoda tekućeg perioda. Kada se povećavaju odložena poreska sredstva, kompanija u nekom budućem periodu očekuje za ovaj iznos umanjenja poreskih plaćanja. Pošto je reč o odloženim koristima, koje prema obračunskom računovodstvu pripadaju tekućem periodu, poreski rashodi su u ovom periodu manji za povećanje odloženih poreskih sredstava u odnosu na tekuće poreze. Smanjenje odloženih poreskih sredstava znači da su odložene koristi realizovane putem manjih tekućih poreza, ali pošto te koristi ne pripadaju datom obračunskom periodu, tekuće poreze treba korigovati na više za iznos ovih ušteda da bi se došlo do rashoda po osnovu poreza na dobit.

Ilustracija efekata metode obaveza na bilans stanja i uspeha u našem primeru sa promenom poreske stope data je u Tabeli 9:

Tabela 9 Ilustracija efekata metode obaveza u slučaju promene poreske stope

Godina	Računovodstvena dobit	Oporeziva dobit	Originalne oporezive vremenske razlike	Povratne oporezive vremenske razlike	Poreska stopa	Odložene poreske obaveze - promena	Odložene poreske obaveze - kumulativ (31.12.)	Tekući porezi	Rashodi po osnovu poreza na dobit
(1)	(2)	(3)	(4)* = (2)-(3)	(5)** = (2)-(3)	(6)	(7)*	(8) = $\sum(7)$	(9) = (3)*(6)	(10) = (9)+(7)
2008	30.000	23.333	6.667		20%	+1.333	1.333	4.667	6.000
2009	30.000	26.667	3.333		20%	+ 667	2.000	5.333	6.000
2010	30.000	30.000			30%	+1.000	3.000	9.000	10.000
2011	30.000	33.333		-3.333	30%	-1.000	2.000	10.000	9.000
2012	30.000	36.667		-6.667	30%	-2.000	0	11.000	9.000
Σ	150.000	150.000	10.000	-10.000	-	0	-	40.000	40.000

*Originalne oporezive razlike nastaju kada je računovodstvena dobit veća od oporezive, tj. (2)>(3).

**Povratne oporezive razlike nastaju kada je računovodstvena dobit manja od oporezive, tj. (2)<(3).

***Za 2008. i 2009. godinu važi (7)=(4)*(6). U 2010. godini poreski efekat nerealizovanih oporezivih razlika preračunava se na novu stopu, pa je iznos korekcije odloženih poreskih obaveza: $10.000*(0,30-0,20)=1.000$. U 2011. i 2012. važi (7)=(5)*(6).

Oporezive vremenske razlike u 2008. i 2009. godini uslovile su evidentiranje odloženih poreskih obaveza u iznosu od 1.333 din. i 667 din., respektivno. Rashodi po osnovu poreza na dobit u obe godine su zbir tekućih poreza i povećanja odloženih poreskih obaveza, pa iznose po 6.000 din. U bilansu stanja na dan 31.12.2009. godine kumulativan iznos odloženih poreskih obaveza je 2.000 din.

U 2010. godini nema vremenskih razlika, ali je došlo do promene poreske stope na 30%, što uslovljava korekciju iznosa odloženih poreskih obaveza. Na dan 31.12.2010. godine nerealizovane oporezive vremenske razlike, koje su u osnovi odloženih poreskih obaveza, iznose 10.000 din. Na njih se primenjuje izmenjena poreska stopa od 30% i dobija se novi iznos odloženih poreskih obaveza od 3.000 din. Pošto je prethodni saldo iznosio 2.000 din., potrebna je korekcija na više za 1.000 din. Rashodi po osnovu poreza na dobit su onda 10.000 din. (9.000+1.000).

U 2011. i 2012. godini nastaju povratne oporezive razlike, pa se odložene poreske obaveze smanjuju za 1.000 din. i 2.000 din., respektivno. Rashodi po osnovu poreza na dobit predstavljaju razliku tekućih poreza i smanjenja odloženih poreskih obaveza i iznose po 9.000 din. u obe godine.

U 2010. godini obuhvaćen je efekat promene poreske stope od 1.000 din. kao povećanje odloženih poreskih obaveza. Sa druge strane, efekat promene poreske stope se prelama i preko rashoda po osnovu poreza na dobit, koji su ovde povećani za 1.000 din. Ovakvim tretmanom promene poreske stope rashodi po osnovu poreza na dobit u 2010. godini ne odražavaju samo poreske posledice prihoda i rashoda tekućeg perioda. Ovim izostaje adekvatno sučeljavanje rashoda po osnovu poreza na dobit i računovodstvenog dobitka. Efektivna poreska stopa iznosiće 33,33%. Veća efektivna poreska stopa u odnosu na propisanu proizlazi iz priznavanja povećanih poreza (za 10%) na buduće oporezive iznose (povratne oporezive razlike u iznosu od 10.000 din.). Dok će u svim ostalim posmatranim godinama dobitak posle oporezivanja iznositi 21.000 din., u 2010. godini biće 20.000 din.

Opterećivanje neto dobitka efektom promene poreske stope narušava njegovu fer prezentaciju i ugrožava izvođenje zaključaka o zarađivačkim performansama kompanije, posebno na bazi poređenja sa rezultatima drugih obračunskih perioda. Kada je iznos

prilagođavanja veliki, distorzije dobitka mogu da budu značajne. U tom smislu prednost ima metoda odlaganja, jer razvlači efekat prilagođavanja na duži niz godina, dok metoda obaveza podrazumeva jednokratno priznavanje.

Slabost metode obaveza na polju prezentacije bilansa uspeha u godini promene poreske stope predstavlja neželjeni nus proizvod prikazivanja relevantnih iznosa u bilansu stanja. Da uticaj prilagođavanja na iznos poreskih rashoda i posledično dobitka posle oporezivanja ipak ne bi ostao zamagljen, u napomenama uz finansijske izveštaje obelodanjuje se efekat promene poreske stope. Prilikom pravljenja projekcija bilansa uspeha ne sme se onda prenebregnuti da li je u tekućem periodu bilo, kao i da li se u narednim periodima očekuju promene poreske stope.

Efekat promene poreske stope biće izraženiji što je promena u poreskoj stopi veća. Međutim, neke kompanije imaju male iznose odloženih poreskih sredstava ili obaveza, pa samim tim posledice prilagođavanja na novu poresku stopu nisu velike. Sa druge strane, kod onih kompanija kod kojih su ove pozicije sa značajnijim iznosima, efekat promene poreske stope može imati veliki uticaj na izgled finansijskih izveštaja.

Pri tome, ukoliko kompanija ima neto odložena poreska sredstva, a poreska stopa je porasla, ovaj uticaj će biti pozitivan (manji rashodi, a veći neto dobitak posle oporezivanja), dok će u slučaju smanjenja poreske stope uticaj biti negativan (veći rashodi, a manji neto dobitak posle oporezivanja). Suprotno će se desiti kod kompanija koje imaju neto odložene poreske obaveze. Njima ide u prilog smanjenje poreske stope, dok povećanje poreske stope znači da se odložena plaćanja vrše u većim iznosima od prvobitno očekivanih.

I pored ovog nedostatka sa aspekta bilansa uspeha, koji se delimično otklanja odgovarajućim obelodanjivanjima, metoda obaveza se danas prevashodno smatra pogodnijom od metode odlaganja, jer je u saglasnosti sa prihvaćenim definicijama elemenata finansijskih izveštaja, ali i pruža relevantnije informacije za procenu budućih novčanih tokova, čemu se pridaje sve više značaja, pa otuda forsiranje perspektive bilansa stanja u mnogim računovodstvenim oblastima, a ne samo u računovodstvu poreza na dobit.

2.2.2. Razlike u računovodstvenom i poreskom tretmanu iz perspektive bilansa stanja

Orijentacija ka bilansu uspeha po metodi odlaganja dovodi do priznavanja odloženih poreza u bilansu stanja samo kada nastanu vremenske razlike između računovodstvenog i oporezivog dobitka. Međutim, prelazak na perspektivu bilansa stanja i nastojanje da se stvori što bolja osnova za predviđanje budućih novčanih tokova uslovljava da se u metodi obaveza priznaju odložena poreska sredstva i obaveze po osnovu svih događaja i transakcija, koji dovode do budućih razlika između računovodstvenog i oporezivog dobitka, te do većih ili manjih odliva novca po osnovu poreskih plaćanja, nego što bi se očekivalo na osnovu veličine računovodstvenog dobitka.

Prema tome, nije presudno da bude tangiran odnos računovodstvenog i oporezivog dobitka u tekućem periodu, nego da će u budućem periodu (ili periodima) nastati razlike, koje izazivaju veća ili manja poreska plaćanja od očekivanih. Bez priznavanja odloženih poreskih sredstava ili obaveza u ovim slučajevima procena novčanih tokova usled plaćanja poreza bila bi potcenjena ili precenjena.

Pretpostavimo da je kompanija dobila na poklon osnovno sredstvo. S obzirom da nije imala ulaganje po osnovu nabavke ovog sredstva kompanija neće imati pravo ni na odbitke po osnovu troškova amortizacije pri utvrđivanju oporezive dobiti. Sa druge strane, u skladu sa procenjenim vekom trajanja sredstva u bilansu uspeha nekoliko narednih obračunskih perioda troškovi amortizacije će se pojaviti, te će računovodstveni dobitak po tom osnovu biti manji od oporezivog. Prema tome, sticanje ovog osnovnog sredstva vodi budućim razlikama između računovodstvenog i oporezivog dobitka i to tako da će oporeziva dobit biti veća, što znači dodatne oporezive iznose za kompaniju i plaćanje većih poreza, pa stoga treba da se priznaju odložene poreske obaveze.

Ukupan iznos budućih razlika jednak je knjigovodstvenoj vrednosti osnovnog sredstva (suma troškova amortizacije), a odložene poreske obaveze dobijamo kada na ovu vrednost primenimo poresku stopu. Do iznosa budućih razlika u dobitku može se doći i iz perspektive bilansa stanja - poredeći knjigovodstvenu vrednost sredstva sa njegovom

poreskom osnovicom. U ovom slučaju poreska osnovica je nula, pa je razlika jednaka knjigovodstvenoj vrednosti sredstva.

Da bi se po metodi obaveza priznala odložena poreska sredstva ili obaveze ne samo po osnovu vremenskih razlika, nego i drugih događaja, koji kao u prethodnom primeru utiču na odnos računovodstvenog i oporezivog dobitka u budućnosti, bilo je neophodno posmatrati razlike u računovodstvenom i poreskom tretmanu iz perspektive bilansa stanja, tj. kao razlike između vrednosti koje su sredstvima i obavezama pripisane u računovodstvene, sa jedne i poreske svrhe, sa druge strane. Nasuprot knjigovodstvenim vrednostima imamo tako poreske osnovice sredstava i obaveza. Poreske osnovice su iznosi koji su sredstvima i obavezama dodeljeni u skladu sa poreskim propisima i stoga mogu da budu različiti u odnosu na knjigovodstvene vrednosti ovih pozicija.

Poreska osnovica sredstava je zapravo iznos koji će moći da se odbije u poreske svrhe (tj. da se tretira kao poreski odbitak prilikom utvrđivanja oporezive dobiti) kada sredstvo bude realizovano (putem prodaje ili upotrebe) te u kompaniju budu priticala po tom osnovu oporezive koristi. Ako ostvarene koristi ne bi bile oporezive (tj. ne bi bile uključene u oporezivu dobit) onda važi pravilo da je poreska osnovica jednaka knjigovodstvenoj vrednosti. Tako se postiže da u ovim slučajevima ne postoji razlika između knjigovodstvene vrednosti i poreske osnovice, pa nema osnova za priznavanje odloženih poreza.

Na primer, ako kompanija ima potraživanja po osnovu dividendi u iznosu od 45.000 din., a pri tome dividende neće biti oporezovane prilikom naplate (jer je reč o dividendama od domaće kompanije⁷⁶), onda sledi da je poreska osnovica jednaka knjigovodstvenoj vrednosti, tj. 45.000 din., pa ne postoji privremena razlika.⁷⁷

⁷⁶ Prema članu 25. Zakona o porezu na dobit u Republici Srbiji prihodi koji rezidentni obveznik ostvari po osnovu dividendi od drugog rezidentnog obveznika ne ulaze u poresku osnovicu.

⁷⁷ Bez ovog posebnog pravila, sledilo bi da je poreska osnovica nula, jer nema nikakvog poreskog odbitka pri realizaciji sredstva – naplati potraživanja. Time bi nastala razlika između knjigovodstvene vrednosti i poreske osnovice, koja bi morala da se analizira, kako bi se utvrdilo da nema buduće poreske posledice i stoga ne treba da vodi priznavanju odloženih poreskih obaveza. Da bi se izbegao ovaj dodatni posao uvedeno je prethodno pravilo, koje ne dozvoljava da se uopšte iskaže razlika između knjigovodstvene vrednosti i poreske osnovice.

Poreska osnovica obaveza se definiše kao razlika njihove knjigovodstvene vrednosti i bilo kojeg iznosa koji će u vezi sa tim obavezama biti odbijen u poreske svrhe u budućim periodima.⁷⁸ U principu, kada god izmirenje obaveze nema poreske posledice (na primer plaćanje obaveze prema dobavljačima) poreska osnovica jednaka je knjigovodstvenoj vrednosti. Ovu jednakost imaćemo i kada je reč o obavezama po osnovu obračunatih troškova, koji su priznati u računovodstvene i poreske svrhe u istom periodu (to je slučaj kod obaveza po osnovu zarada), kao i u slučajevima obaveza po osnovu troškova koji neće nikad predstavljati poreski odbitak (obaveze za plaćanje kazni, penala...). Međutim, ako su priznate obaveze po osnovu obračunatih otpremnina, koje će u poreske svrhe biti odbijene tek kada budu isplaćene, onda je poreska osnovica ovih obaveza nula.⁷⁹

I kod utvrđivanja poreske osnovice obaveza postoji jedan izuzetak. Poreska osnovica unapred naplaćenih prihoda dobija se kao razlika knjigovodstvene vrednosti ovih obaveza i iznosa prihoda koji neće biti oporezovan u budućim periodima. Uzmimo dva primera unapred naplaćenih prihoda u tekućem periodu. U Tabeli 10 dat je prikaz izračunavanja njihove poreske osnovice:

Tabela 10 Izračunavanje poreske osnovice unapred naplaćenih prihoda – ilustrativni primeri

Pozicije	KV*	Iznos koji nije oporeziv u budućim periodima	PO**
Unapred naplaćeni prihodi od prodaje u iznosu od 20.000 din. Biće priznati kao prihod u poreske svrhe u istom periodu kada budu priznati u bilansu uspeha.	20.000	0	20.000
Unapred naplaćeni prihodi od kamate u iznosu od 10.000 din. Priznati su u poreske svrhe u tekućem periodu (priznavanje na gotovinskoj osnovi).	10.000	10.000	0

*KV=Knjigovodstvena vrednost.

**PO=Poreska osnovica.

⁷⁸ Prema paragrafu 8 MSFI 12.

⁷⁹ Poreska osnovica = Knjigovodstvena vrednost-Budući poreski odbitak. Pošto je budući poreski odbitak jednak knjigovodstvenoj vrednosti onda je poreska osnovica nula.

Ceo iznos unapred naplaćenih prihoda od prodaje biće oporezovan u narednim periodima, tako da nijedan deo ovih prihoda nije u budućnosti neoporeziv i stoga je poreska osnovica ovih obaveza kao razlika knjigovodstvene vrednosti i iznosa koji nije oporeziv u budućim periodima (20.000 din. – 0 din.) jednaka 20.000 din. Unapred naplaćeni prihodi od kamate su u potpunosti već oporezovani u tekućem periodu, tako da se ovih 10.000 din neće u budućnosti pojavljivati u poreskom bilansu. Iznos koji nije oporeziv u budućim periodima je onda 10.000 din., a poreska osnovica je nula.

Razlike između knjigovodstvene vrednosti i poreske osnovice sredstava i obaveza koje će rezultirati u budućim razlikama između računovodstvenog i oporezivog dobitka (prilikom realizacije sredstva ili izmirenja obaveza) predstavljaju osnov za priznavanje odloženih poreskih sredstava (ako će u budućnosti računovodstveni dobitak biti veći od oporezivog) ili obaveza (ako će u budućnosti oporezivi dobitak biti veći od računovodstvenog). Ovom konceptu razlika odgovara naziv privremene, jer se poništavaju u budućem periodu (ili periodima) kada utiču na odnos računovodstvenog i oporezivog dobitka.

U prethodnom primeru sa poklonjenim osnovnim sredstvom originalna razlika u visini prvobitne knjigovodstvene vrednosti sredstva (jer je poreska osnovica nula) postepeno će da se smanjuje (poništava) kako knjigovodstvena vrednost sredstva opada usled amortizacije, i na kraju veka korišćenja sredstva biće svedena na nulu.

Koncept privremenih razlika je širi u odnosu na vremenske razlike, ali sve vremenske razlike zadovoljavaju definiciju privremenih razlika i kao takve mogu da se utvrde i preko perspektive bilansa stanja, a ne samo bilansa uspeha. Ako se vratimo na primer gde smo imali osnovno sredstvo, koje je otpisivano linearnom metodom u računovodstvene, a degresivnom metodom u poreske svrhe, onda se iznos razlika u računovodstvenom i poreskom tretmanu može utvrditi ne samo preko troškova amortizacije kako smo to prethodno i uradili. Alternativni način da utvrdimo privremenu razliku je da uporedimo knjigovodstvenu vrednost i poresku osnovicu sredstva, što je i prikazano u Tabeli 11:

Tabela 11 Ilustracija utvrđivanja privremenih razlika iz perspektive bilansa stanja

	2008	2009	2010	2011	2012
<i>KV* na dan 01.01.</i>	50.000	40.000	30.000	20.000	10.000
<i>Troškovi amortizacije</i>	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000
<i>KV na dan 31.12.</i>	40.000	30.000	20.000	10.000	0
<i>PO** na dan 01.01.</i>	50.000	33.333	20.000	10.000	3.333
<i>Poreska amortizacija</i>	16.667	13.333	10.000	6.667	3.333
<i>PO na dan 31.12.</i>	33.333	20.000	10.000	3.333	0
<i>Razlike u amortizaciji</i>	6.667	3.333	0	-3.333*	-6.667*
<i>Razlike na dan 31.12.</i>	6.667	10.000	10.000	6.667	0

*KV=Knjigovodstvena vrednost.

**PO=Poreska osnovica.

***Sa znakom minus ukazujemo da je reč o povratnim razlikama.

Poredeći knjigovodstvenu vrednost i poresku osnovicu sredstva dobijamo kumulativne razlike na dan sastavljanja bilansa stanja umesto iznosa razlika koje su nastale odnosno poništene u datom periodu. Ovo je u skladu sa obračunskim pristupom po metodi obaveza, jer se na bazi kumulativnih razlika uz primenu odgovarajuće poreske stope dobija iznos odloženih poreskih sredstava ili obaveza na posmatrani dan bilansa. Poredeći ovaj iznos sa onim iz prethodnog bilansa stanja dobijamo promenu na ovoj poziciji, koja će potom da bude obuhvaćena prilikom obračuna rashoda po osnovu poreza na dobit.

Kada postoje privremene razlike ključno je odrediti da li su oporezive ili odbitne, jer prve vode priznavanju odloženih poreskih obaveza, a druge sredstava. Pošto se nastajanje privremenih razlika povezuje sa sredstvima i obavezama onda u kontekstu sredstava oporezive privremene razlike nastaju kada je knjigovodstvena vrednost sredstva veća od poreske osnovice.

Uzmimo za primer da su priznata u bilansu stanja potraživanja po osnovu kamata u iznosu od 20.000 din., koja će da budu oporezovana tek po naplati. Na dan bilansa stanja knjigovodstvena vrednost potraživanja je 20.000 din., a poreska osnovica je nula. Nastala je razlika od 20.000 din., koja će da bude poništena u periodu naplate potraživanja. U tom periodu knjigovodstvena vrednost sredstva se realizuje, jer se ostvaruje priliv ekonomskih koristi (što je i uslov za priznavanje sredstva). Ove koristi su predmet oporezivanja, a ne postoji nikakav poreski odbitak po tom osnovu (poreska osnovica je nula), tako da je

rezultat povećanje oporezive dobiti. Prema tome, nastala privremena razlika je po svom karakteru oporeziva razlika, jer produkuje budući oporezivi iznos. Ako je poreska stopa 10%, onda će oporezivanje iznosa od 20.000 din. zahtevati plaćanje od 2.000 din., pa se u tom iznosu priznaju odložene poreske obaveze.

Nastanak oporezivih privremenih razlika u vezi sa pozicijama obaveza imamo kada je njihova poreska osnovica veća od knjigovodstvene vrednosti. Pretpostavimo da kompanija ima obaveze u stranoj valuti, koje su prvobitno priznate u iznosu od 40.000 din. Neka je u međuvremenu kurs dinara ojačao, te su priznate pozitivne kursne razlike u iznosu od 2.000 din. i vrednost obaveza na dan bilansa stanja je svedena na 38.000 din. Ako se nerealizovane kursne razlike ne priznaju u poreske svrhe, onda će poreska osnovica ovih obaveza i dalje da iznosi 40.000 din. Razlika između poreske osnovice i knjigovodstvene vrednosti obaveza je 2.000 din. Pretpostavićemo dalje da se obaveza izmiruje po svojoj knjigovodstvenoj vrednosti u narednom periodu. Po osnovu izmirenja obaveze ne postoji nikakav poreski odbitak, ali će se pojaviti oporezivi iznos u visini sada realizovanih pozitivnih kursnih razlika. I u ovom primeru reč je oporezivim privremenim razlikama.

Nastajanje odbitnih privremenih razlika u vezi sa sredstvima karakteriše veća poreska osnovica u odnosu na knjigovodstvenu vrednost, dok ih u slučaju obaveza izaziva veća knjigovodstvena vrednost u odnosu na poresku osnovicu. Na Slici 6 sumirano je kako se na osnovu odnosa knjigovodstvene vrednosti i poreske osnovice elemenata bilansa stanja – sredstava i obaveza može odrediti karakter privremene razlike:

Sredstva	Oporezive privremene razlike	Odbitne privremene razlike
Obaveze	Odbitne privremene razlike	Oporezive privremene razlike
	KV>PO	PO>KV

Slika 6 Određivanje vrste privremenih razlika u zavisnosti od odnosa knjigovodstvene vrednosti i poreske osnovice elemenata bilansa stanja

Vremenske razlike čine najveći deo privremenih razlika u većini kompanija. Ostale privremene razlike, koje nisu vremenske, nastaju prevashodno usled kompleksnijih poslovnih događaja i transakcija, čiji je računovodstveni tretman takođe složen, pa proizašla knjigovodstvena vrednost često odstupa od poreske osnovice ili ih, sa druge strane, uzrokuju specifične poreske odredbe, koje vode poreskoj osnovici drugačijoj od knjigovodstvene vrednosti. Primeri ovakvih razlika su⁸⁰:

- Razlike do kojih dolazi prilikom poslovnih kombinacija, kada se dodeljena knjigovodstvena vrednost stečenim sredstvima i obavezama razlikuje od njihove priznate poreske osnovice. Na primer, ako je knjigovodstvena vrednost nekog sredstva povećana kako bi odrazila njegovu fer vrednost na dan sticanja, a poreska osnovica istog sredstva nije promenjena (nego je ostala u visini priznatih troškova kod kompanije koja se preuzima), onda nastaje oporeziva privremena razlika, koja vodi priznavanju odloženih poreskih obaveza.
- Razlike do kojih dolazi kada se u računovodstvene svrhe prilikom naknadnog merenja određenih sredstva ili obaveza (nekretnina, postrojenja i opreme, finansijskih instrumenata, investicionih nekretnina...) vrši prilagođavanje njihove knjigovodstvene vrednosti na fer vrednost, pri čemu se efekti prilagođavanja ne evidentiraju na računima uspeha, nego u okviru računa sopstvenog kapitala (tako da ne utiču na iznos računovodstvenog dobitka u datom periodu), dok se u poreske svrhe ova prilagođavanja ne vrše, pa je poreska osnovica istih sredstava i obaveza nepromenjena. Pretpostavimo da su kupljene obveznice koje se tretiraju kao raspoložive za prodaju i da je na dan bilansa stanja njihova fer vrednost iznad knjigovodstvene. Knjigovodstvena vrednost će biti povećana, a pozitivan efekat priznat direktno u okviru sopstvenog kapitala. Poreska osnovica ostaje jednaka nabavnoj vrednosti obveznica, tako da nastaje oporeziva privremena razlika u visini (oporezivog)

⁸⁰ Iako sve privremene razlike imaju za posledicu veća ili manja buduća poreska plaćanja, MSFI, kao i drugi nacionalni računovodstveni standardi u određenim slučajevima predviđaju odstupanje od prakse priznavanja odloženih poreskih sredstava ili obaveza. Reč je o izuzecima, koji su napravljeni samo gde se smatralo da je to opravdano sa aspekta kvaliteta izveštavanja. Nešto kasnije u ovom radu detaljno ćemo istražiti i obrazložiti postojeće izuzetke, kao i tendencije u vezi sa njihovim budućim tretmanom.

dobitka koji bi nastao prilikom prodaje obveznica po njihovoj knjigovodstvenoj vrednosti.

- Razlike koje se javljaju kada kompanija ima neke inostrane aktivnosti (operacije) i po tom osnovu stiće određena nemonetarna sredstva ili obaveze. Njihova knjigovodstvena vrednost utvrdiće se u domaćoj valuti uz pomoć istorijskih deviznih kurseva. Ako se potom devizni kurs promeni, postojaće razlika između inostrane poreske osnovice i knjigovodstvene vrednosti sredstva, odnosno obaveze. Ta razlika će biti oporeziva ili odbitna za svrhe inostranog oporezivanja kada iskazani iznos sredstva bude realizovan, odnosno obaveza izmirena.
- Razlike koje nastaju po osnovu državnih dodeljivanja za sredstva. Državna dodeljivanja mogu da se priznaju kao umanjenje knjigovodstvene vrednosti sredstva (jer su efektivno niži troškovi njihove nabavke), dok poreska osnovica nije ovim tangirana, te nastaje odbitna privremena razlika. Druga mogućnost za obuhvatanje državnih dodeljivanja je da se priznaju kao odloženi prihod (te postepeno priznaju kao prihod u bilansu uspeha tokom korisnog veka trajanja sredstva), pri čemu će poreska osnovica te pozicije biti nula, tako da opet nastaje odbitna privremena razlika.
- Ukoliko poreski zakon zahteva da se poreska osnovica osnovnih sredstava prilagođava za efekte inflacije, onda će ovo uvećanje poreske osnovice iznad knjigovodstvene vrednosti voditi nastanku odbitne privremene razlike, jer će kompanije imati pravo na veće odbitke po osnovu troškova amortizacije.
- Ukoliko poreski zakon zahteva da se poreska osnovica nekih sredstava redukuje, npr. usled poreskog kredita ili se ne dozvoljavaju uopšte poreski odbici (na primer kod poklonjenih sredstava), onda je knjigovodstvena vrednost veća od poreske osnovice i u periodu realizacije sredstva računovodstveni dobitak biće manji od oporezivog, pa imamo pojavu oporezive privremene razlike.
- Razlike u vezi sa gudvilom. Ako je na primer dozvoljena amortizacija gudvila u poreske svrhe, onda će poreska osnovica gudvila da se smanjuje u odnosu na početnu vrednost. Pošto se u računovodstvene svrhe knjigovodstvena vrednost

gudvila ne menja dok ne dođe do njegovog obezvređenja, moguća je pojava niže poreske osnovice u odnosu na knjigovodstvenu vrednost, te po tom osnovu nastaje oporeziva privremena razlika. Ukoliko pak nije dozvoljena amortizacija gudvila u poreske svrhe, onda je njegoova poreska osnovica nula, pa će takođe postojati oporeziva privremena razlika, koja je jednaka knjigovodstvenoj vrednosti gudvila. Ona će se poništiti kada dođe do obezvređenja gudvila.

Iako pojava privremenih razlika, koje nisu istovremeno i vremenske, nije po pravilu česta, temeljenje metode obaveza na privremenim razlikama od velikog je konceptualnog značaja. Bilans stanja je konzistentniji kao izveštaj, jer će ukazati koliki bi se porez platio ako bi se kompanija likvidirala (sredstva realizovala, a obaveze izmirile) po knjigovodstvenim vrednostima.⁸¹ U narednoj tabeli (Tabela 12) sumirane su ključne razlike između metode odlaganja i metode obaveza:

Tabela 12 Razlike između metode odlaganja i metode obaveza

Metoda odlaganja	Metoda obaveza
Orijentacija na bilans uspeha	Orijentacija na bilans stanja
Princip korelacije	Definicija sredstava i obaveza
Vremenske razlike	Privremene razlike
Važeće poreske stope	Buduće poreske stope

2.2.3. Problem priznavanja i merenja odloženih poreskih sredstava

Nastojanje da se ispoštuju definicije sredstava i obaveza onako kako su date u konceptualnim okvirima uticalo je da se metodom obaveza predvidi nastanak privremenih razlika kao uslov za priznavanje odloženih poreskih sredstava i obaveza. Pri tome, oporezive privremene razlike gotovo uvek vode iskazivanju odloženih poreskih obaveza⁸², dok pojava odbitnih privremenih razlika zahteva detaljniju analizu koja može rezultirati kako u priznavanju, tako i u odustajanju od priznavanja odloženih poreskih sredstava. Kompleksniji pristup prilikom priznavanja odloženih poreskih sredstava posledica je

⁸¹ Elliott B., Elliott J., 2005, *Financial Accounting and Reporting*, 9th edition, Precentice Hall, pp. 371.

⁸² Postoji nekoliko izuzetaka o čemu ćemo nakandno više govoriti.

mogućih neizvesnosti u pogledu toga da li će po osnovu poništenja odbitnih privremenih razlika biti ostvaren priliv ekonomskih koristi u kompaniju, a što je jedan od osnovnih kriterijuma da bi došlo do priznavanja sredstva u bilansu stanja.

Do pojave neizvesnosti ne dolazi samo u onim slučajevima kada se poreske posledice poništenja odbitnih privremenih razlika, koje se ogledaju u umanjenju poreskih plaćanja, mogu u skladu sa poreskim propisima preneti unazad, a pri tome je u ranijim godinama kompanija imala dovoljan oporezivi dobitak i poreska plaćanja. Prenos unazad znači da se poreske uštede prenose u ranije periode, čime se retroaktivno potrebna poreska plaćanja u ovim periodima svode na niži nivo, te se učinjena pretplata refundira poreskom obvezniku.

Pretpostavimo, na primer, da je kompanija imala određenu odbitnu razliku u tekućoj godini, koja će da bude poništena u naredne tri godine. Neka se pri tome desi da u drugoj godini kompanija nema oporezivi dobitak (po osnovu ostalih stavki prihoda i rashoda, bez uzimanja u obzir konkretne odbitne razlike), pa stoga ni zahtevana poreska plaćanja. U toj godini kompanija onda neće da bude u mogućnosti da iskoristi poništenje odbitne razlike za umanjenje poreskih plaćanja, jer se ionako nikakva plaćanja od nje ne zahtevaju. Međutim, ova odbitna razlika vodiće iskazivanju poreskog gubitka i ukoliko je dozvoljeno poreskim propisima da se taj gubitak prenese unazad, na primer 5 godina, a kompanija je imala dovoljne oporezive dobitke u tim godinama da bi sada mogla da ih saldira sa poreskim gubitkom, onda će kompanija ostvariti povraćaj ranije plaćenih poreza i tako će imati priliv ekonomskih koristi. Ovo je situacija gde bi sa aspekta tekućeg obračunskog perioda bilo potpuno opravdano da se po osnovu odbitne privremene razlike prizna odloženo poresko sredstvo, jer čak i ako kompanija ne bude bila dovoljno profitabilna u narednim periodima (periodima poništenja odbitne razlike), priliv koristi se ne dovodi u pitanje, jer su već nastali dovoljni oporezivi dobitci u ranijim periodima, koji su dokaz da će odloženo poresko sredstvo zaista i biti realizovano.

Međutim, kada nije moguće ostvariti povraćaj ranije plaćenih poreza, bilo zbog toga što nije predviđen prenos unazad ili u prošlosti nije postojao dovoljan oporezivi dobitak, onda je iskorišćenje odloženih poreskih sredstava uslovljeno postojanjem dovoljnog oporezivog dobitka u periodu poništenja odbitne razlike ili i u nekoliko narednih godina,

ako je poreskim propisima dozvoljen prenos gubitaka unapred. S obzirom da nije unapred poznato da li će u budućim periodima biti ostvaren oporezivi dobitak i koliko će on iznositi, priznavanje odloženih poreskih sredstava u ovim slučajevima bilo je isprva predmet osporavanja.⁸³ Ipak, kao i u mnogim drugim slučajevima, prihvaćeno je da računovodstvena procena koja se razumno izvrši ne umanjuje pouzdanost finansijskih izveštaja, a značajno doprinosi relevantnosti pruženih informacija, pa je priznavanje odloženih poreskih sredstava dozvoljeno kada je verovatno da će postojati dovoljan oporezivi dobitak u budućnosti. Drugim rečima, moguće je priznati samo onaj deo odloženih poreskih sredstava za koji je verovatno da će biti realizovan.

U MRS 12 nije dato preciznije objašnjenje termina “verovatno”, pa postoje različita tumačenja u pogledu potrebne verovatnoće. Prema ranijoj verziji MRS 12 bilo je dovoljno “razumno očekivanje” realizacije da bi se po osnovu odbitnih privremenih razlika priznala odložena poreska sredstva. Može se onda zaključiti da je došlo do određenog pooštavanja kriterijuma priznavanja. Po mnogim tumačenjima MRS 12 postavlja visok prag verovatnoće za priznavanje odloženih poreskih sredstava i to oko 75-80% ili čak više.⁸⁴ Po američkim opšteprihvaćenim računovodstvenim principima (GAAP) odložena poreska sredstva treba da budu priznata ako je “više verovatno da hoće nego da neće” biti realizovana. Ovom formulacijom izbegnut je suviše rigidan pristup priznavanju odloženih poreskih sredstava, gde je za priznavanje potrebno preći postavljeni prag verovatnoće. Sa druge strane nije se mogao prihvatiti kao suviše liberalan ni pristup gde se postavlja prag verovatnoće za nepriznavanje, što bi impliciralo da se sredstvo prizna osim ako je verovatno da neće biti realizovano. Na kraju je izabran kriterijum „verovatnije da hoće nego da neće“, jer obezbeđuje istovremeno:

⁸³ Kada se u SAD prešlo sa metode odlaganja na metodu obaveza, SFAS br. 96 zabranjivao je priznavanje odloženih poreskih sredstava, čija je realizacija zavisila od budućeg dobitka. Smatralo se da nije zadovoljen kriterijum naveden u samoj definiciji sredstava, a to je - da je već nastao događaj koji rezultuje u pravu entiteta na priliv ekonomskih koristi. Budući dobitak još nije nastao. Prema: Schroeder G. R., Clark W. M., Cathey M. J., 2005, *Financial Theory and Analysis: Text readings and cases*, Eight edition, Wiley, pp. 400-401.

⁸⁴ Epstein J. B., Mirza A. A., 2005, *Interpretation and Application of International Accounting and Financial Reporting Standards*, Wiley, pp. 484.

- priznavanje sredstva ako je verovatnoća realizacije buduće poreske koristi veća od 50% (afirmativni pristup) i
- priznavanje sredstva osim ako je verovatnoća nerealizacije buduće poreske koristi veća od 50% (impariteti pristup).⁸⁵

Praktično sprovođenje postavljenih kriterijuma za priznavanje odloženih poreskih sredstava nije jednostavno. Prilikom prosuđivanja da li će postojati dovoljan oporezivi dobitak najlogičnije je krenuti od mogućih izvora oporezivog dobitka i njihove raspoloživosti u vreme poništenja odbitnih razlika. Na taj način može se doći do prihvatljivih dokaza da je realizacija odloženih poreskih sredstava verovatna.⁸⁶

Jedan od događaja, koji izvesno vodi kreiranju oporezive dobiti, jeste poništenje oporezivih privremenih razlika. Ako se ovaj događaj očekuje i po tom osnovu stvaranje dovoljnog oporezivog dobitka onda je priznavanje odloženih poreskih sredstava potpuno opravdano. Naravno, neophodna je i vremenska usklađenost, pa je potrebno da se očekuje poništenje oporezivih privremenih razlika u onom periodu kada dolazi i do poništenja odbitnih privremenih razlika ili u onim periodima u koje se proizašli (iz poništenja odbitnih razlika) poreski gubitak može preneti unapred ili unazad. Međutim, uzimanje u obzir oporezivih razlika, koje još nisu nastale, nego se očekuje da će nastati u budućnosti i da će moći da se ponište upravo kad i već postojeće odbitne privremene razlike ne smatra se opravdanim. Kao dokaz realizacije odloženih poreskih sredstava mogu poslužiti samo buduća poništenja već nastalih (postojećih) oporezivih privremenih razlika.

Ako nema dovoljno oporezivih razlika, treba istražiti da li postoje druge činjenice koje ukazuju da je verovatno da će kompanija imati oporezive dobitke u periodu u kojem se poništavaju odbitne privremene razlike (ili u periodima u koje se može preneti unapred ili unazad proizašli poreski gubitak). U tom smislu korisno je sagledati kakav je trend oporezive dobiti postojao u prethodnom periodu, i kakva su očekivanja za buduće periode. Ako kompanija kontinuelno profitabilno posluje i ima oporezivu dobit, onda je uglavnom

⁸⁵ Schroeder G. R., Clark W. M., Cathey M. J., 2005, *Financial Theory and Analysis: Text readings and cases*, Eight edition, Wiley, pp. 403.

⁸⁶ Računovodstveni standardi (i MSFI i GAAP) sadrže smernice koje olakšavaju prosuđivanje o priznavanju odloženih poreskih sredstava.

verovatno da će tako biti i u budućnosti i da će se moći iskoristiti odložena poreska sredstva.

Ne mora se smatrati problematičnim ni ukoliko postoji gubitak, ali se može dokazati da je rezultat određenih okolnosti, koje se neće ponavljati. Postojanje zagarantovanih profitabilnih poslova (postojanje ugovora ili neizvršenih porudžina) takođe može da bude dokaz da će nastati oporeziva dobit. Oporezivi dobiti u tekućem ili prethodnim periodima su potvrda realizacije odloženih poreskih sredstava, ako mogu (u skladu sa zakonskim propisima) da posluže kao osnov za prebijanje sa proizašlim (iz poništenja razlika) poreskim gubicima koji se prenose unazad. Iskorišćenje odloženih poreskih sredstava se može pretpostaviti i kada kompanija poseduje sredstva, čije su vrednosti (fer vrednosti) značajno veće od njihovih poreskih osnovica.

Pored već navedenih situacija, realizacija odloženih poreskih sredstava je verovatna kada je kompanija u poziciji da putem poreskog planiranja spreči gubitak poreskih ušteta tako što će obezbediti da se iskaže dovoljan iznos oporezivog dobitka u odgovarajućem periodu, kada se poništava odbitna privremena razlika ili u periodima u koje se može preneti kreirani poreski gubitak unapred. Moguće je tako da kompanija pomeri iskazivanje oporezive dobiti unapred putem odlaganja odbitaka ili ranijeg ostvarenja prihoda i dobitaka. Na primer, preduzeće može da odloži rekonstrukciju nekog osnovnog sredstva za naredni period i po tom osnovu pomeri iskazivanje odnosnih troškova za kasniji period ili može da proda određena sredstva, čija je fer vrednost iznad poreske osnovice i tako iskaže oporezivi dobitak.

Treba imati u vidu i određena ograničenja, koja mogu da ometu ostvarenje željenog ishoda ovih aktivnosti. Najpre, u većini zemalja poresko zakonodavstvo pravi razliku između pojedinih komponenti rezultata, pa se tako kapitalni dobiti mogu saldirati samo sa kapitalnim gubicima, a redovni poslovni prihodi i dobiti sa redovnim rashodima i gubicima. Drugo, poslovne odluke ne mogu da se donose imajući u vidu samo poreze, nego ukupan efekat po performanse preduzeća. Kompanije neretko pribegavaju u ovim situacijama i konvertovanju sredstava koja produkuju neoporezive prihode, poput državnih obveznica, u oporezive investicije. To se pokazuje isplativo, kada god, uz nepromenjen stepen rizika, kompanija ostvaruje na nove investicije neto prinose (posle oporezivanja)

veće ili iste u odnosu na ranije, pa čak i manje, pri čemu umanjenje može da bude do visine iskorišćenih poreskih ušteda, koje bi drugačije bile izgubljene.⁸⁷

Pored dokaza koji ukazuju na verovatnoću realizacije odloženih poreskih sredstava, postoje okolnosti koje navode na zaključak da nije verovatno da će odložena poreska sredstva biti iskorišćena. Ako preduzeće duže posluje sa poreskim gubitkom i predviđa se i dalje trend gubitaka ili ako preduzeće i ranije nije uspevalo da iskoristi poreske uštede u vidu odloženih poreskih sredstava, onda je nepriznavanje odloženih poreskih sredstava izvesnije. Ovo je posebno slučaj kada je period prenosa poreskih gubitaka unapred kratak, a očekuje se poništenje značajnijih iznosa odbitnih razlika. Neki događaji koji mogu da se loše odraze na poslovanje preduzeća u budućnosti takođe mogu da budu dokaz da neće biti kreiran dovoljan oporezivi dobitak. Naročito treba voditi računa da preduzeća, koja posluju u više poreskih jurisdikcija ne mogu da koriste oporezivi dobitak u jednoj za prebijanje sa poreskim gubitkom u drugoj poreskoj jurisdikciji, što podrazumeva posebnu analizu za svaku jurisdikciju.

U računovodstvenim standardima je na različite načine rešeno prikazivanje priznatih, odnosno nepriznatih odloženih poreskih sredstava. Tako se po MSFI u bilansu stanja prikazuje samo onaj deo odloženih poreskih sredstava za koji je verovatno da će biti realizovan, dok se nepiznati deo obelodanjuje u napomenama uz finansijske izveštaje.⁸⁸ U američkim GAAP, odložena poreska sredstva se najpre prikazuju u celini, kao bruto iznos, a onda se preko ispravki vrednosti indirektno otpisuje deo koji ne zadovoljava kriterijum da je “više verovatno da hoće nego da neće” biti realizovan, čime se odložena poreska sredstva svode na realiziv (neto) iznos. U prvom slučaju prednost se daje činjenici da nepriznati deo odloženih poreskih sredstava zapravo predstavlja potencijalne dobitke, te ih kao i ostale potencijalne dobitke treba obelodaniti u napomenama. Sa druge strane, u američkim GAAP predviđa se indirektan otpis, čime se potencira da je neto iznos odloženih poreskih

⁸⁷ Pri konačnoj oceni o isplativosti transakcije treba uzeti u obzir i transakcione troškove.

⁸⁸ Ovakav pristup je prihvaćen i u francuskim GAAP. Prema: Guenther A. D., 2005, *Financial Reporting and Analysis*, McGraw-Hill Irwin, pp. 290.

sredstava predmet procene, koja može da se u budućim periodima promeni. Na konačnu bilansnu suma ova razlika u prikazivanju neće se odraziti.⁸⁹

U svakom slučaju, ako se posle priznavanja odloženih poreskih sredstava okolnosti promene tako da se verovatnoća realizacije dela ili celine ovih sredstava smanji ispod zahtevane, neophodno je da se u tom obračunskom periodu otpiše odloženo poresko sredstvo (direktno po MSFI, indirektno po američkim GAAP) na teret rashoda po osnovu poreza na dobit. Takođe, ukoliko se očekivanja u pogledu nepriznatih (odnosno po GAAP indirektno otpisanih) odloženih poreskih sredstava promene, tako da se smatra verovatnim njihova realizacija, potrebno je izvršiti njihovo priznavanje (po GAAP ukinuti ispravku vrednosti). Pošto je reč o promeni u računovodstvenoj proceni, korekcija se obuhvata u rezultatu tekućeg perioda, pa će za iznos povećanja odloženih poreskih sredstava biti smanjen rashod po osnovu poreza na dobit (ili povećan prihod). Neophodna su i odgovarajuća obelodanjivanja, kako bi se mogli pravilno tumačiti rezultujući iznosi, jer će ove korekcije dovesti do odstupanja efektivne od propisane poreske stope, odnosno uticaće na odnos rashoda po osnovu poreza na dobit i računovodstvenog dobitka.

Odložena poreska sredstva stiču se po osnovu privremenih odbitnih razlika, ali i po osnovu poreskih gubitaka, kao i poreskih kredita. Poreski gubici nastaju u onim periodima u kojima je iznos poreskih odbitaka veći od poreskih prihoda. Većina poreskih zakonodavstava predviđa da se poreski gubici mogu iskoristiti kao umanjenje oporezivih dobitaka u prošlim ili budućim obračunskim periodima. Na taj način fiskus učestvuje ne samo u ostvarenoj dobiti kompanija, nego snosi i deo tereta u slučaju gubitaka. Ovakav pristup je pravičan i sa aspekta dugog roka, jer izjednačava kompanije koje imaju iste dugoročne rezultate, s tim da neke od njih mogu konstantno da ostvaruju oporezive dobitke, dok druge mogu da imaju veće fluktuacije u periodičnim rezultatima, pa nasuprot većim oporezivim dobitcima da u nekim periodima imaju poreske gubitke. Prenos gubitaka u druge obračunske periode po pravilu je vremenski ograničen. U nekim zemljama dozvoljen je prenos gubitaka u prošle periode (unazad), što rezultuje (ukoliko je ostvaren dovoljan oporezivi dobitak u godinama u koje je prenos dozvoljen) u pravu na refundiranje

⁸⁹ Razlika u bilansiranju odloženih poreskih sredstava po MSFI i GAAP može da se pojavi zbog različitih kriterijuma priznavanja (“verovatno” i “verovatnije da hoće nego da neće”).

odgovarajućeg iznosa ranije plaćenih poreza. Poreske koristi su tako izvesne i raspoložive u kratkom roku. One se priznaju u bilansu stanja kao tekuća poreska sredstva (potraživanje od fiskusa), a u bilansu uspeha kao tekući poreski prihodi.

Ako poreskim propisima nije dozvoljen prenos gubitka unazad ili ne postoji u prošlim periodima dovoljan oporezivi dobitak za saldiranje sa nastalim poreskim gubitkom, onda po pravilu postoji mogućnost da se poreski gubitak prenese unapred.⁹⁰ Ovaj prenos umanjíće iznos poreza koji će se platiti u budućnosti, a svaka buduća poreska ušteda kvalifikuje se za priznavanje u vidu odloženog poreskog sredstva. Ovo sredstvo bi se dobilo kao proizvod iznosa gubitka, koji se prenosi unapred, i poreske stope.

Za sva odložena poreska sredstva, bez obzira da li proističu iz odbitnih privremenih razlika ili poreskih gubitaka, važi isto ograničenje da je njihovo priznavanje uslovljeno prihvatljivom verovatnoćom njihove realizacije. U tom smislu treba pažljivo razmotriti sve raspoložive dokaze u prilog njihovog priznavanja (ili nepriznavanja), s tim što je kod odloženih poreskih sredstava po osnovu poreskih gubitaka situacija još kompleksnija, jer sam nastanak gubitka stvara sumnju u moguću realizaciju budućih koristi. Takođe, period u kojem se uštede mogu iskoristiti je ograničen. Ukoliko preduzeće loše posluje korisnije mu je da poseduje odložena poreska sredstva koja proističu iz odbitnih privremenih razlika, jer tu ne postoji rok iskorišćenja. U meri u kojoj je moguće treba onda da se odloži poništenje ovih razlika i tako njihovo konvertovanje u gubitke, koji nose poresku uštedu ograničen vremenski period.

Treći izvor odloženih poreskih sredstava su neiskorišćeni poreski krediti. Dok poreski odbici umanjuju poresku osnovicu (oporezivi dobitak) poreski krediti umanjuju iznos poreza koji bi trebalo da se plati (tekuću poresku obavezu) i stoga je njihova vrednost za kompaniju veća od odbitka u istom iznosu. Ukoliko ostvari pravo na poreski kredit kompanija će po tom osnovu trpeti manju efektivnu poresku stopu od propisane. Međutim, pošto putem poreskih kredita fiksus gubi deo poreskih prihoda, uslovi njihovog

⁹⁰ U SAD-u postoji propisan hronološki raspored, tako da se gubitak najpre prenosi unazad u prvu, odnosno drugu godinu pre nego što je gubitak nastao, a ako određeni iznos pretekne on se može oduzeti od oporezivih dobitaka ostvarenih u narednih 20 godina. U Republici Srbiji dozvoljen je samo prenos poreskog gubitka unapred i to u periodu od 5 godina.

odobravanja, odnosno izbor aktivnosti koje će se na ovaj način stimulisati, predmet su pažljivog razmatranja i restriktivnog pristupa.

Prilikom donošenja poslovnih odluka kompanije treba da uzimu u obzir poreske uštede koje mogu da se ostvare po osnovu poreskih kredita. Ipak treba imati u vidu da se koristi od kredita zasnivaju na pretpostavci da će preduzeće imati dovoljan oporezivi dobitak i na njemu zasnovanu obavezu plaćanja poreza, koju će moći da umanjí putem ovog kredita. Ukoliko se kredit ne iskoristi u tekućem periodu zbog nedovoljnog oporezivog dobitka, moguće je u većini poreskih jurisdikcija izvršiti prenos neiskorišćenih kredita u buduće periode. Prenos je obično vremenski ograničen.⁹¹ Pošto u budućim periodima neiskorišćeni krediti mogu da umanje poreska plaćanja onda predstavljaju i povod za priznavanje odloženih poreskih sredstava, uz ograničenja i dokaze koji su već obrazloženi u vezi sa bilansiranjem ove pozicije.

Odložena poreska sredstva se odvojeno priznaju i mere u odnosu na odložene poreske obaveze. Međutim, kada se sredstva realizuju i obaveze izmiruju u istoj poreskoj jurisdikciji i kada je zakonom dozvoljeno saldiranje tekućih poreskih sredstava i obaveza, onda je dovoljno u bilansu stanja iskazati neto efekat na buduća poreska plaćanja. Transparentnost bilansa stanja time nije ugrožena, dok se postiže bolja preglednost, a u napomenama je svakako neophodno detaljno izložiti izvore pojedinih sredstava i obaveza, što omogućava dublju analizu i predviđanja novčanih tokova po osnovu ovih pozicija.

2.2.4. Postupak primene metode obaveza

Može se zaključiti iz prethodnog izlaganja da primena metode obaveza nije jednostavna. Da bi pozicije u vezi sa porezom na dobit bile pravilno iskazane, korisno je postupak njihovog priznavanja i merenja adekvatno strukturirati. Ovaj postupak sprovodi se na kraju godine, a odgovarajuće aktivnosti i redosled njihovog izvođenja mogli bi da se predvide na sledeći način:

⁹¹ U Srbiji je to period od 5 godina.

I Utvrđivanje tekućih poreza

1. Na osnovu računovodstvenog dobitka (gubitka) i zahtevanih prilagođavanja izračunati oporezivu dobit ili poreski gubitak. Sa brojem dva označene su aktivnosti koje treba sprovesti ako kompanija ostvari oporezivu dobit, a pod brojem tri aktivnosti koje slede u slučaju poreskog gubitka.
2. Oporezivu dobit treba najpre umanjiti za eventualni preneti gubitak iz ranijih godina i to maksimalno do visine nastale oporezive dobiti. Ukoliko se na taj način oporeziva dobit svodi na nulu to implicira izostanak tekućih poreskih rashoda i obaveza. Ako iznos oporezive dobiti ostane iznad nule onda na njega treba primeniti važeću poresku stopu. Dobijeni iznos poreza potom treba umanjiti za odobrene poreske kredite i tako izračunati konačni iznos poreza koji treba da se plati u tekućem periodu. Moguće je da krediti u potpunosti eliminišu obavezu plaćanja poreza, čime opet izostaje evidentiranje tekućih poreskih rashoda i obaveza. Ako to nije slučaj nego po poreskoj prijavi treba da se plati određeni iznos poreza, taj iznos biće priznat kao tekući poreski rashod i tekuća poreska obaveza. Najčešće je već deo tekućih poreza plaćen, pa je evidentirano sredstvo u vidu unapred plaćenih poreza, koje sada treba da se saldira sa utvrđenom tekućom poreskom obavezom. Samo onaj deo poreza koji još nije plaćen pojaviće se kao tekuća poreska obaveza u bilansu stanja, dok ukoliko je iznos unapred plaćenih poreza veći od tekuće obaveze po poreskoj prijavi, u bilansu stanja pojaviće se tekuće poresko sredstvo.
3. Kada nastane poreski gubitak, a zakonom je dozvoljena mogućnost njegovog prenosa u nekoliko prethodnih perioda, potrebno je utvrditi da li postoji dovoljna oporeziva dobit u tim periodima, koja se može saldirati sa prenetim gubitkom. Gubitak se može preneti unazad samo do visine nastale oporezive dobiti. Na taj iznos gubitka koji se prenosi (celina ili deo gubitka) potrebno je primeniti poresku stopu i tako izračunati tekuće poresko sredstvo i tekući poreski prihod.

II Utvrđivanje odloženih poreza

4. Utvrditi poreske osnovice za sva sredstva i obaveze prikazane u bilansu stanja.⁹²
5. Utvrditi da li postoje stavke koje daju povod za odložene poreze, a nisu priznate u bilansu stanja, kao i da li postoje gubici ili neiskorišćeni krediti, koji se prenose unapred. Prvi slučaj može da se javi kada su neki troškovi odmah priznati kao rashod perioda u bilansu uspeha (pa tako nisu priznati kao sredstvo, a istovremeno nije došlo ni do stvaranja obaveze, jer je plaćanje izvršeno u gotovom), dok će u poreske svrhe biti odbijeni tek u nekom narednom periodu (jer se zahteva postepeno priznavanje ovog odbitka u dužem periodu), onda je poreska osnovica sredstva iznos koji će biti dozvoljen da se odbije u poreske svrhe u narednim periodima, dok je knjigovodstvena vrednost nula, pa postoji privremena razlika.
6. Izračunati privremene razlike.
7. Primeniti odgovarajuću poresku stopu na privremene razlike i izračunati potencijalne iznose odloženih poreskih sredstava ili obaveza.
8. Utvrditi da li dobijene iznose treba priznati kao odložena poreska sredstava, kao odložene poreske obaveze ili ih uopšte ne treba priznati. Prilikom određivanja da li iz privremene razlike proističe odloženo poresko sredstvo ili obaveza treba se rukovoditi izvedenim pravilima na osnovu vrste elementa kod koje se razlika javlja (sredstvo ili obaveza) i odnosa knjigovodstvene vrednosti i poreske osnovice. Testiranje na nepriznavanje je neophodno, jer računovodstveni standardi po pravilu predviđaju određene izuzetke, kada po osnovu privremenih razlika ne dolazi do priznavanja odloženih poreskih sredstava ili obaveza. Kod odloženih poreskih sredstava treba ispitati i da li zadovoljavaju kriterijum verovatnoće u pogledu njihove realizacije.
9. Izračunati ukupan iznos odloženih poreskih sredstava i obaveza na dan bilansa.
10. Izračunati promenu u odloženim poreskim sredstvima i obavezama poredeći krajnje sa početnim stanjem. Ova promena se knjigovodstveno evidentira na računima odloženih poreskih sredstava i obaveza, a neto efekat jeste iznos odloženog poreskog rashoda ili prihoda.

III Utvrđivanje ukupnog poreskog rashoda (prihoda)

⁹² Isključuju se samo pozicije u vezi sa porezom na dobit.

11. Izračunati ukupan rashod po osnovu poreza na dobit na osnovu tekućeg poreskog rashoda (ili prihoda) i odloženog poreskog rashoda (ili prihoda).

S obzirom da je utvrđivanje odloženih poreza najkompleksnije, kao dobro rešenje za sprovođenje potrebnih aktivnosti nameće se tabelarni prikaz, koji će ceo postupak učiniti preglednijim, a i obezbediti njegovu kompletnost, odnosno sprečiti slučajno ili namerno izostavljanje nekih koraka. Mogući izgled tabelarnog prikaza dat je u Tabeli 13.

U crveno obojenim poljima ove Tabele dobijaju se iznosi, koji su konačan produkt obračuna odloženih poreza. Odložena poreska sredstva i obaveze na dan 31.12. pojaviće se kao bilansni iznosi ili ako je prihvatljivo njihovo saldiranje iskazuje se samo iznos neto odloženih poreskih obaveza ($OPO_{31.12.} - OPS_{31.12.} > 0$) ili neto odloženih poreskih sredstava ($OPS_{31.12.} - OPO_{31.12.} > 0$). Nepriznati iznosi sredstava i obaveza su predmet obelodanjivanja.

Promene odloženih poreskih sredstava i obaveza knjigovodstveno se obuhvataju na ovim računima. Istovremeno se vrši knjiženje neto efekta ovih promena i na odgovarajućem računu uspeha. Moguće je pri tome nekoliko kombinacija. Ako se u toku perioda:

- iznos odloženih poreskih obaveza poveća, a iznos odloženih poreskih sredstava smanji onda sledi: $\Delta OPO + \Delta OPS =$ odloženi poreski rashod;
- iznos odloženih poreskih obaveza smanji, a iznos odloženih poreskih sredstava poveća onda sledi: $\Delta OPO + \Delta OPS =$ odloženi poreski prihod;
- iznos odloženih poreskih obaveza poveća, a poveća se i iznos odloženih poreskih sredstava i pri tome je:
 - $\Delta OPO > \Delta OPS$, onda je $\Delta OPO - \Delta OPS =$ odloženi poreski rashod;
 - $\Delta OPO < \Delta OPS$, onda je $\Delta OPS - \Delta OPO =$ odloženi poreski prihod;
- iznos odloženih poreskih obaveza smanji, a smanji se i iznos odloženih poreskih sredstava i pri tome je:
 - $\Delta OPO > \Delta OPS$, onda je $\Delta OPO - \Delta OPS =$ odloženi poreski prihod;
 - $\Delta OPO < \Delta OPS$, onda je $\Delta OPS - \Delta OPO =$ odloženi poreski rashod.

Iznos tekućih rashoda ili prihoda koriguje se za odložene rashode ili prihode kako bi se došlo do ukupnog rashoda (prihoda) po osnovu poreza na dobit. U bilansu uspeha dovoljno je objaviti samo ukupan iznos rashoda (prihoda), ali je u napomenama neophodno jasno podvojiti tekuću i odloženu komponentu.

Odloženi poreski rashodi ili prihodi se u određenim slučajevima ipak ne priznaju preko bilansa uspeha, nego direktno na odgovarajućim računima sopstvenog kapitala. Ovakav tretman proističe iz osnovne logike metode obaveza da priznavanje događaja i transakcija ne treba odvajati od priznavanja njihovih poreskih efekata. Prema tome, ako se neke stavke rezultata ne evidentiraju preko računa uspeha, nego u okviru sopstvenog kapitala onda je potreban i konzistentan tretman za njihove poreske posledice.

Na primer, kompanija može da poseduje hartije od vrednosti, koje se prema računovodstvenim pravilima klasifikuju kao raspoložive za prodaju, pa kao takve mere po fer vrednosti, pri čemu se promene u fer vrednosti, tj. dobiti i gubici nastali kao posledica ponovnog vrednovanja, priznaju u okviru sopstvenog kapitala. Ovi dobiti i gubici se često nazivaju nerealizovanim, jer nisu ostvareni u tržišnim transakcijama. Za poreske svrhe oni se obično ne priznaju dok ne dođe do stvarne realizacije, tako da se poreska osnovica ovih sredstava ne prilagođava na fer vrednost. Knjigovodstvena vrednost i poreska osnovica tako postaju različite i kreiraju se privremene razlike. Po osnovu privremenih razlika priznaju se odložena poreska sredstva ili obaveze.

Međutim, pošto se dobiti i gubici na promeni vrednosti priznaju u okviru sopstvenog kapitala na istom mestu treba da se iskaže i povezani porez (poreski rashod ili prihod). To se uobičajeno čini tako što se nerealizovani dobiti i gubici odmah koriguju za odloženi poreski rashod ili prihod, tako da se njihovo prikazivanje vrši u iznosu posle oporezivanja. Odloženi poreski rashodi ili prihodi se ne iskazuju kao posebne stavke.

Imajući u vidu da se deo odloženih poreza priznaje u okviru sopstvenog kapitala, korisno je u prethodnom tabelarnom prikazu predvideti u kolonama odloženih poreskih obaveza i odloženih poreskih sredstava po dve potkolone, kako bi se razdvojio deo odloženih poreza koji će da bude priznat kao rashod ili prihod u bilansu uspeha od onog dela koji će da bude priznat u bilansu stanja (sopstvenom kapitalu). Radi ilustracije

poslužićemo se primerom sa samo dve pozicije i upotrebićemo skraćenu verziju tabele samo sa potrebnim kolonama za ovaj slučaj (Tabela 14):

Tabela 14 Ilustracija obračuna odloženih poreza u tabelarnoj formi uz uvažavanje unutarperiodične alokacije poreza

	KV	PO	Privremena razlika	Poreska stopa	Potencijalni iznos OPO	OPO		Napomene
						Bilans uspeha	Bilans stanja	
Nekretnine	150.000	120.000	30.000	20%	6.000	6.000		a
HoV raspoložive za prodaju	24.000	23.000	1.000	20%	200		200	b
Iznosi na dan 31.12.						6.000	200	
Iznosi na dan 01.01						4.500	120	
Promena						1.500	80	

Napomene:

- Privremena razlike kod nekretnina posledica je ubrzane amortizacije u poreske svrhe.
- Privremena razlika kod HoV raspoloživih za prodaju nastaje usled merenja ovih hartija po fer vrednosti u svrhe finansijskog izveštavanja. U ovom primeru to je dovelo do priznavanja povećanja u vrednosti. Ovo povećanje (nerealizovani dobitak) priznaje se u okviru sopstvenog kapitala.

Prilagođeno prema: Deloitte Touche Tohmatsu, 2003, Accounting for Income Taxes - A Guide to SSAP 12 (Revised), pp. 103.

Ukupno povećanje odloženih poreskih obaveza je 1.580 din. (1.500 + 80) i ono se raščlanjava na: odloženi poreski rashod u iznosu od 1.500 din., koji se priznaje u bilansu uspeha i odloženi poreski rashod od 80 din. koji se priznaje kao smanjenje dobitka na HoV raspoloživim za prodaju. Ako pretpostavimo da su tekući poreski rashodi i tekuća poreska obaveza 6.000 din., onda bi knjigovodstveni stav izgledao:

<i>Opis računa</i>	<i>Duguje</i>	<i>Potražuje</i>
Rashodi po osnovu poreza na dobit	7.500	
Revalorizacione rezerve	80	
Tekuće poreske obaveze		6.000
Odložene poreske obaveze		1.580

U bilansu uspeha bili bi vidljivi rashodi po osnovu poreza na dobit u iznosu od 7.500 din. Raščlanjavanje ovog iznosa na tekuću i odloženu komponentu (6.000 i 1.500) vidljivo je u napomenama, ali je moguće da bude učinjeno i u samom bilansu uspeha. U bilansu stanja iskazuju se tekuće i odložene poreske obaveze u iznosu od 6.000 i 1.580 din.,

respektivno. Iznos odloženog poreskog rashoda od 80 din. koji je priznat u okviru sopstvenog kapitala nije i posebno prikazan, ali se njegovo obelodanjivanje vrši u napomenama.⁹³

2.2.5. Unutarperiodična alokacija poreza

Odloženi porezi posledica su međuperiodične alokacije poreza, koja je karakteristična za metodu obaveza. Međutim, iz prethodnog izlaganja proizlazi da metoda obaveza zahteva i unutarperiodičnu alokaciju poreza. Ceo iznos poreza na dobit koji se odnosi na neki obračunski period neće tako da bude prikazan na jednom mestu, nego se alocira na nekoliko pozicija u finansijskim izveštajima. Rashodi po osnovu poreza na dobit, koji se iskažu u bilansu uspeha i u vezi su sa računovodstvenim dobitkom iz redovnog poslovanja, ne predstavljaju stoga ukupan porez, ali po pravilu čine njegov najveći deo. Ako se neke stavke na koje se porezi odnose ne prikazuju u bilansu uspeha nego direktno u okviru sopstvenog kapitala, onda se i povezani porezi tu priznaju i to tako što se ove stavke prikazuju u iznosima posle oporezivanja. Pored pomenutih nerealizovanih dobitaka i gubitaka na finansijskim sredstvima raspoloživim za prodaju, postoje i drugi primeri stavki koja se zajedno sa poreskim efektom priznaju u sopstvenom kapitalu, poput promene knjigovodstvene vrednosti nekretnina, postrojenja i opreme utvrđene prilikom ponovnog vrednovanja.

Prilagođavanje iznosa neraspoređenog dobitka u slučaju promene računovodstvene politike ili korekcije neke greške iz prethodnih perioda podrazumeva takođe utvrđivanje i priznavanje povezanih poreskih posledica. Neraspoređeni dobitak se formira iz ostvarenih periodičnih dobitaka, koji su zadržani u poslovanju i kao takvi nisu raspodeljeni vlasnicima, ali svakako moraju da budu umanjeni za porez na dobit. Iskazivanje neraspoređenog dobitka je stoga u iznosu posle oporezivanja. Kada se pređe na novu računovodstvenu politiku ili koriguje nastala greška, početni saldo neraspoređene dobiti treba da se prilagodi na način kao da se nova računovodstvena politika oduvek

⁹³ Po paragrafu 81 a) MRS 12 obelodanjuje se agregatni iznos odloženih poreza priznatih u okviru sopstvenog kapitala.

primenjivala, odnosno kao da greška nije nastala (retroaktivno je potrebno da se izvrše sve neophodne korekcije). To onda podrazumeva utvrđivanje ne samo kako bi izgledali dobiti u ranijim godinama, nego i odgovarajući rashodi po osnovu poreza na dobit.

Pretpostavimo, na primer, da je u 2010. godini utvrđeno da je u prethodnoj godini propušteno evidentiranje obezvređenja zaliha robe u iznosu od 350.000 din. U narednoj tabeli (Tabela 15) prezentovani su iznosi dobitka za 2009. i 2010. godinu pre nego što je izvršena korekcija greške:

Tabela 15 Ilustrativni primer za korekciju greške - iznosi relevantnih pozicija pre nego što je greška ispravljena

Pozicije	2010	2009
Dobitak pre oporezivanja	4.000.000	3.800.000
Porez na dobit*	800.000	760.000
Dobitak posle oporezivanja	3.200.000	3.040.000
Neraspoređeni dobitak na početku perioda	9.040.000	6.000.000
Neraspoređeni dobitak na kraju perioda**	12.240.000	9.040.000

* Pretpostavili smo poresku stopu od 20%, kao i da nema odstupanja efektivne od propisane poreske stope.

** Ceo iznos dobitka posle oporezivanja zadržan je u poslovanju.

Iznosi u bilansu uspeha za 2009. godinu treba da se preračunaju kao da greška nije nastala. Iznos dobitka posle oporezivanja treba da se umanjí za 350.000 din., ali to povlači i korekciju rashoda po osnovu poreza na dobit, što je prikazano u narednoj tabeli (Tabela 16):

Tabela 16 Ilustracija preračunavanja iznosa u bilansu uspeha radi korekcije greške

	Pre korekcije	Korekcija	Posle korekcije
Dobitak pre oporezivanja	3.800.000	-350.000	3.450.000
Porez na dobit	760.000	- 70.000	690.000
Dobitak posle oporezivanja	3.040.000	-280.000	2.760.000

Efekat greške eliminiše se prilagođavanjem neraspoređenog dobitka na početku 2010. godine i to za iznos promene u dobitku pre oporezivanja, koja je korigovana za poreski efekat, a to je 280.000 din. $[350.000 \cdot (1 - 0,20)]$. Deo Izveštaja o promenama na sopstvenom kapitalu u vezi sa neraspoređenim dobitkom izgledao bi na sledeći način (Tabela 17):

Tabela 17 Ilustracija dela Izveštaja o promenama na sopstvenom kapitalu sa korekcijom greške

	2010	2009
Neraspoređeni dobitak na početku perioda	9.040.000	6.000.000
Efekat korekcije greške	(280.000)	-
Neraspoređeni dobitak na početku perioda posle korekcije greške	8.760.000	6.000.000
Neto dobitak posle oporezivanja	3.200.000	2.760.000
Neraspoređeni dobitak na kraju perioda	11.960.000	8.760.000

Poreska posledica korekcije greške je poreska ušteda od 70.000 din. Reč je o budućoj poreskoj uštedi, jer se obezvređenje zaliha priznaje u poreske svrhe tek pošto se potvrdi putem tržišne transakcije (računovodstveno priznavanje gubitka prethodi poreskom). Buduća poreska ušteda se obuhvata putem priznavanja odloženih poreskih sredstava, a sa druge strane imamo priznavanje odloženih poreskih prihoda, koje se u ovom slučaju (korekcija greške) vrši direktno u okviru sopstvenog kapitala, na poziciji neraspoređenog dobitka, koja se iskazuje u iznosu posle oporezivanja. Umesto da umanjjenje neraspoređenog dobitka bude 350.000 din. zbog priznavanja poreske uštede od 70.000 din. umanjjenje će iznositi svega 280.000 din.⁹⁴

Poreski rashodi ili prihodi koji se priznaju direktno u sopstvenom kapitalu predmet su obelodanjivanja. Unutarperiodična alokacija poreza podrazumeva ne samo alokaciju poreza između bilansa uspeha i bilansa stanja, nego i u okviru bilansa uspeha. Ukoliko je kompanija pored redovnog poslovanja u posmatranom periodu otuđila neki svoj deo ili namerava da ga otuđi (pa ga je klasifikovala kao deo koji se drži radi prodaje), a taj deo zadovoljava računovodstvenu definiciju prestanka poslovanja⁹⁵, onda se po ovom osnovu

⁹⁴ Knjigovodstveni stav po osnovu korekcije greške izgledao bi na sledeći način:

<i>Opis računa</i>	<i>Duguje</i>	<i>Potražuje</i>
Neraspoređeni dobitak	280.000	
Odložena poreska sredstva	70.000	
Zalihe		350.000.

⁹⁵ Po MSFI 5 potrebno je da taj deo zadovoljava neki od sledećih opisa: predstavlja odvojenu značajniju liniju poslovanja ili geografsku oblast poslovanja; deo je jedinstvenog koordinisanog plana za prodaju odvojene linije poslovanja ili geografske oblasti poslovanja; ili je zavisni entitet stečen samo da bi bio ponovo prodan.

ostvareni rezultat mora odvojeno prikazati od rezultata iz redovnog poslovanja. Pri tome, u vezi sa prestankom poslovanja mogu da se pojave dva rezultata: dobitak (gubitak) ostvaren radom tog dela kompanije (do datuma prodaje) i dobitak (gubitak) ostvaren na njegovoj prodaji. Zbog različitog karaktera, potrebno je posebno iskazati i jedan i drugi rezultat. Svaki od ovih rezultata povlači i određeni porez na dobit, pa metoda obaveza zahteva da se taj porez pridruži povezanim pozicijama. Uobičajeno je iskazivanje dobitaka (gubitaka) po osnovu prestanka poslovanja u iznosima posle oporezivanja, što znači da nema posebnog iskazivanja poreskih rashoda (prihoda), ali se to čini u napomenama.⁹⁶ Odvajanje poreskih posledica aktivnosti koje se nastavljaju od poreskih posledica onih aktivnosti koje se obustavljaju preduslov je za uspešno predviđanje budućih novčanih tokova po osnovu poreza, te je insistiranje na unutarperiodičnoj alokaciji poreza važno sa aspekta upotrebljivosti prezentiranih informacija o porezima.

U okviru unutarperiodične alokacije poreza možemo svrstati i jedan specifičan tretman odloženih poreza, koji se javlja prilikom poslovnih kombinacija. Po pravilu, priznavanje odloženih poreskih sredstava i obaveza, kao i promena u ovim pozicijama povlači i priznavanje odloženih poreskih prihoda ili rashoda u bilansu uspeha ili u okviru sopstvenog kapitala. Međutim, u slučaju poslovnih kombinacija stečena odložena poreska sredstva ili obaveze biće tretirani kao smanjenje odnosno povećanje iznosa gubitka.⁹⁷

Na kraju ovog izlaganja može se zaključiti da alokacija poreza, prvenstveno međuperiodična, ali i unutarperiodična, značajno povećava upotrebnu vrednost informacija o porezu na dobit za korisnike finansijskih izveštaja. Međutim, iako nije sporno da je model odloženih poreza superiorniji od integrisanog modela izveštavanja, kao i da su usavršavanjem ovog modela pronađena neka bolja rešenja (metoda obaveza) od onih razvijenih na početku (metoda odlaganja), činjenica je takođe da model odloženih poreza još uvek pati od određenih slabosti i stoga nije panacea, nego izveštavanje o porezu na dobit ostaje i dalje vrlo kontroverzna i računovodstveno izazovna tema za istraživanje.

⁹⁶ Ovakva obelodanjivanja predviđena su paragrafom 81 h) MRS 12.

⁹⁷ O odloženim porezima u poslovnim kombinacijama biće više reči u trećem delu ovog rada.

3. Ocena modela odloženih poreza

Ideja odloženih poreza nije prvobitno lako prihvaćena. Tako je stav Američke računovodstvene asocijacije (American Accounting Association – AAA) bio da “odloženi porezi nemaju uobičajene karakteristike sredstava i obaveza” i da je obuhvatanje poreza kao rashoda na obračunskoj osnovi “često neopravdano komplikovano” i “može da bude pre zbunjujuće nego što bi povećalo transparentnost i zato je nepoželjno.”⁹⁸ Komisija za hartije od vrednosti u SAD (The Securities and Exchange Commission) takođe je bila protiv međuperiodične alokacije poreza, koju je ocenila kao računovodstveno sredstvo za stabilizaciju iskazanog periodičnog rezultata.⁹⁹ Ipak nije bilo moguće ignorisati distorzije u dobitku posle oporezivanja, koje je često produkovala primena integrisanog modela izveštavanja, kao i manjkavost prezentiranih informacija o porezu na dobit za potrebe finansijske analize i predviđanja, jer se u integrisanom modelu nije mogla uspostaviti logična veza između poreza na dobit i računovodstvenog dobitka. Upravo relevantnost pruženih informacija korisnicima finansijskih izveštaja bila je argument za definitivnu prevagu modela odloženih poreza nad integrisanim modelom.

Model odloženih poreza je u svojoj prvoj varijanti, nazvanoj metoda odlaganja, poboljšao iskaznu moć bilansa uspeha, ali posledice po izgled bilansa stanja i dalje nisu bile zadovoljavajuće. Iznosi odloženih poreza prikazani u bilansu stanja nisu korektno odražavali buduće poreske posledice nastalih događaja i transakcija. Da bi se prevazišao ovaj problem model odloženih poreza je morao da se dalje unapređuje, te je razvijena metoda obaveza u kojoj je fokus prebačen na bilans stanja, kako bi se priznavanje i merenje pozicija po osnovu poreza na dobit, koje se pojavljuju u ovom finansijskom izveštaju, prilagodilo opšteprihvaćenim računovodstvenim definicijama sredstava i obaveza. Nažalost i metoda obaveza ima nedostatke. U nekim slučajevima, poput promene poreske stope, prezentiranje relevantnih iznosa u bilansu stanja je moguće samo na uštrb informacija u bilansu uspeha, gde se narušava veza između računovodstvenog dobitka i poreskog

⁹⁸Accounting and Reporting Standards for Corporate Financial Statements, 1957 Revision, pp. 6-7, prema Keller T., 1966, *Interperiod Tax Allocation, in Modern Accounting Theory*, Edited by Morton Backer, Precentice Hall, pp. 388.

⁹⁹Keller T., OP. cit., pp. 388.

rashoda. Ipak metoda obaveza danas predstavlja dominantan pristup u računovodstvu poreza na dobit. MRS 12 je do 1996. godine dozvoljavao primenu i metode odlaganja i metode obaveza, ali je revizijom u ovoj godini propisana isključivo primena metode obaveza. Što se nacionalnih računovodstvenih standarda tiče, komparativna studija o računovodstvu odloženih poreza, koja je sprovedena 1996. godine u određenom broju evropskih zemalja pokazala je sledeće rezultate (Tabela 18):

Tabela 18 Primena metode odlaganja i metode obaveze u izabranim evropskim državama

Države	Metoda odlaganja	Metoda obaveza
Belgija		x
Češka	x	
Danska	x	x
Finska		x
Francuska	x	x
Nemačka	x	x
Irska		x
Italija	x	x
Holandija		x
Norveška		x
Poljska	x	
Švedska		x
V.B.		x

Izvor: Hoogendoorn M. N., 1996, "Accounting and Taxation in Europe - A Comparative Overview", *The European Accounting Review* 5: Supplement, pp 791.

Samo dve zemlje (Češka i Poljska) su predviđale primenu jedino metode odlaganja, dok je nekoliko zemalja (Francuska, Nemačka i Italija) dozvoljavalo izbor između metode odlaganja i metode obaveza, a u većini posmatranih država metoda obaveza je već bila prihvaćena kao obavezujuća. U američkim GAAP posle početnih problema u koncipiranju metode obaveza uspešno je izvršena tranzicija sa metode odlaganja na metodu obaveza, koja je propisana Izveštajem o finansijsko-računovodstvenim standardima br. 109 iz 1992. godine.¹⁰⁰

Iako je široko prihvaćena, metoda obaveza se ne može smatrati idealnim računovodstvenim odgovorom na problematiku poreza na dobit, ne samo zbog evidentnih

¹⁰⁰ Više o istorijatu računovodstva poreza na dobit u SAD pogledati: Schroeder G. R., Clark W. M., Cathey M. J., 2005, *Financial Theory and Analysis: Text readings and cases*, Eight edition, Wiley, pp. 398-406.

nedostataka u pogledu bilansa uspeha, nego još zbog niza spornih pitanja koja pokreće njena primena. Kao osnovne prednosti ove metode ističu se njena konceptualna doslednost i prikazivanje u bilansu stanja relevantnih iznosa za procenu budućih novčanih tokova, ali i to je predmet diskusija. Svakako da odložena poreska sredstva i odložene poreske obaveze u konceptualnom smislu predstavljaju pomak u odnosu na odložene poreze po metodi odlaganja. Ipak njihovo bolje uklapanje u definiciju sredstava i obaveza i dalje ne znači da su u potpunosti ispunjeni kriterijumi za priznavanje ovih pozicija kao sredstava ili obaveza.

Najpre, sporno je *da li odložene poreske obaveze predstavljaju sadašnje obaveze*, što je jedan od bazičnih kriterijuma za priznavanje obaveza, odnosno da bi se obaveza priznala u nekom obračunskom periodu potrebno je da već u tom periodu postoji “dužnost ili odgovornost da se postupi ili nešto izvrši na određeni način.”¹⁰¹ Činjenica je da buduća poreska plaćanja po osnovu nastalih događaja i transakcija ne predstavljaju u pravnom smislu obaveze, jer jedina obaveza prema fiskusu je tekuća poreska obaveza utvrđena po poreskoj prijavi za konkretni period i osim te obaveze plaćanja zakon ne predviđa nikakvu dodatnu obavezu da se vrše buduća plaćanja. Moglo bi se onda zaključiti da ne postoji sadašnja obaveza za buduća plaćanja i da su odložene poreske obaveze zapravo očekivane buduće obaveze, a buduće obaveze ne treba da budu predmet priznavanja.

Međutim, pravni aspekt nije presudan kada je u pitanju finansijsko izveštavanje nego se prednost daje ekonomskoj suštini.¹⁰² Korisnike finansijskih izveštaja treba opskrbiti informacijama koje će im olakšati donošenje ekonomskih odluka, a u te svrhe važna je procena budućih novčanih tokova. Na novčane tokove utiču i porezi, pa je informacija o odloženim poreskim obavezama korisna, jer ukazuje da nastali događaji i transakcije kojima su kreirane oporezive privremene razlike imaju za posledicu odlaganje dela poreskih plaćanja za buduće periode. Iz odredbi poreskih propisa proizilazi da će privremene oporezive razlike da postanu oporezivi iznosi u budućnosti, čime će dovesti do poreskih plaćanja, pa prema tome već u periodu nastanka ovih razlika postoji sadašnja obaveza da se plati (odloženi) porez u nekom narednom periodu.

¹⁰¹ Paragraf 60 Okvira za pripremanje i prikazivanje finansijskih izveštaja (po MRS/MSFI).

¹⁰² Prema Konceptualnom okviru MRS/MSFI (paragraf 35) “suština iznad forme” je jedno od najvažnijih kvalitativnih obeležja prezentiranih informacija.

Pretpostavka da odloženi porezi neće nikada da budu plaćeni bila bi u suprotnosti sa načelom stalnosti poslovanja na kojem je zasnovano sastavljanje finansijskih izveštaja. Na ovim argumentima istrajalo se u priznavanju odloženih poreskih obaveza, ali se ipak ne može tvrditi da su istaknuti prigovori posve neosnovani.

Slična je situacija i u pogledu priznavanja odloženih poreskih sredstava. Kada je reč o odloženim poreskim sredstvima proizašlim iz odbitnih privremenih razlika, postavlja se pitanje *da li kompanija ima pravo na buduće umanjene poreskih plaćanja*. Zakonsko pravo ne postoji, jer fiskus ne priznaje da je izvršeno plaćanje poreza unapred (jer je neki prihod priznat u poreske svrhe ranije, odnosno neki odbitak će tek kasnije biti priznat u poreske svrhe). Zakonska prava međutim ne igraju ključnu ulogu u priznavanju sredstava.

Odbitne privremene razlike po svojoj definiciji predmet su poništavanja, koje rezultuje u odbitnim sumama, odnosno umanjnjima oporezive dobiti. Odbitne sume se pojavljuju u onim budućim periodima kada dolazi do realizacije sredstava ili izmirenja obaveza u vezi sa kojima su razlike nastale, što nije sporno¹⁰³, ali se postojanje dovoljne oporezive dobiti (koja bi bila umanjena) javlja kao uslov za pritanje ekonomskih koristi. Doprinos novčanim tokovima za sve odbitne sume koje se prenose unapred, kao i za prenos gubitaka i poreskih kredita unapred, zavisi od ostvarenja budućih oporezivih dobitaka. S obzirom da su buduću dobiti neizvesni, njihovo pretpostavljanje i po tom osnovu priznavanje odloženih poreskih sredstava kosi se sa računovodstvenim principima, a posebno sa principom opreznosti. Buduće poreske uštede mogle bi se onda smatrati samo uslovljenim (potencijalnim) dobitcima, koji bi bili predmet obelodanjivanja u napomenama uz finansijske izveštaje. Sa druge strane, čini se prihvatljivim da se odložena poreska sredstva ipak priznaju ako je ostvarenje budućih oporezivih dobitaka verovatno, što bi se zaključilo na osnovu odgovarajućih dokaza, jer bi se na taj način dobili relevantniji iznosi i u bilansu stanja (za predviđanje budućih poreskih plaćanja) i u bilansu uspeha (za ocenu uspešnosti).

U savremenom finansijskom izveštavanju liberalniji pristup priznavanju odloženih poreskih sredstava je prevagnuo, ali mu se zamera da je objektivne kriterijume za priznavanje i merenje zamenio subjektivnim sudovima. Verovatnoću realizacije nije

¹⁰³ Čim su sredstva i obaveze predmet bilansiranja očekuje se njihova realizacija odnosno izmirenje.

moguće precizno odrediti, pa ostaje prostor za menadžersku diskreciju. To dalje može da se iskoristi na način da se preko priznavanja odnosno nepriznavanja odloženih poreskih sredstava utiče na veličinu iskazanog periodičnog rezultata. Ukidanje priznavanja odloženih poreskih sredstava ima za posledicu povećanje poreskih rashoda i smanjenje dobitka posle oporezivanja, dok se u periodima prevođenja nepriznatih u priznata odložena poreska sredstva rashodi smanjuju, a dobitak povećava. Proponenti priznavanja odloženih poreskih sredstava na bazi kriterijuma verovatnoće realizacije smatraju da pouzdanost finansijskih izveštaja nije time ugrožena, jer kompanije moraju dokazima da potkrepe svako (ne)priznavanje odloženih poreskih sredstava, a potom su njihovi sudovi predmet preispitivanja i od strane revizora. Ipak analitičari po pravilu pažljivije analiziraju promene u odloženim poreskim sredstvima kako bi ocenili da li su zasnovane na razumnim pretpostavkama.

Još jedna od primedbi koje se često upućuju modelu odloženih poreza tiče se *odliva odnosno priliva ekonomskih koristi po osnovu iskazanih odloženih poreskih obaveza i sredstava*. Moguće je tako da se buduća poreska plaćanja ili umanjenja poreskih plaćanja (uštede) permanentno odlažu, pa izostaje njihov očekivani uticaj na novčane tokove. U tom kontekstu prikazivanje odloženih poreskih obaveza i sredstava otežava umesto da unapređuje procene budućih novčanih tokova. Ovo se posebno odnosi na odložene poreske obaveze, jer neretko kompanije izveštavaju povećanje njihovog iznosa iz godine u godinu.

Ovo je regularni scenario kod kompanija u fazi rasta, jer se kontinuelno povećavaju investicije u osnovna sredstva. Uobičajeno je da usled ubrzane amortizacije u poreske svrhe poreska amortizacija bude veća od računovodstvene u prvim godinama korišćenja osnovnih sredstava, što vodi nastanku oporezivih privremenih razlika i odloženih poreskih obaveza. U narednim periodima ova razlika se poništava i odložene poreske obaveze se smanjuju. Međutim, ukoliko kompanija ulaže u nova osnovna sredstva onda se kreiraju i nove oporezive razlike koje mogu da premaše iznos povratnih razlika na «starijim» osnovnim sredstvima, te je neto efekat povećanje odloženih poreskih obaveza. Zahvaljujući investiranju ovaj trend može da traje, tako da izostaje smanjenje i plaćanje odloženih poreza. Postavlja se onda pitanje da li u ovim slučajevima treba da se priznaju odložene poreske obaveze, budući da se po ovom osnovu ne očekuje odliv resursa iz kompanije.

Ako odloženi porezi nisu predmet plaćanja u doglednoj budućnosti za korisnike finansijskih izveštaja moglo bi da bude relevantnije da se odloženi rashodi i odložene poreske obaveze ne priznaju, što bi zapravo značilo da se tretiraju kao trajne poreske uštede, koje vode rastu sopstvenog kapitala. Čak i ako bi došlo do smanjenja investicija, te bi u nekom periodu postojala neto povratna oporeziva privremena razlika (povratne razlike bi bile veće od originalnih) to ne bi moralo da znači i plaćanje odloženih poreza, jer smanjenje investicija može da bude posledica problema u poslovanju, koji se odražavaju na pad profitabilnosti, pa oporeziva dobit može da izostane, a onda nema ni obaveze plaćanja poreza.

Ukoliko ovo nije slučaj, moguće je da kompanije izbegnu plaćanje odloženih poreza na drugi način, tako što će na ostalim pozicijama sredstava ili obaveza kreirati nove oporezive razlike, koje će neutralisati poništenje oporezivih razlika na osnovnim sredstvima. Time će se obezbediti da iznos odloženih poreskih obaveza na nivou preduzeća ne bude smanjen. Ako bi naposljetku do plaćanja poreza i došlo to bi moglo da bude u tako dalekom budućem periodu da uvažavajući vremensku vrednost novca sadašnja vrednost tih plaćanja bude zanemarljiva.

Nepriznavanje odloženih poreza zasnovano na pretpostavci da neće dovesti do budućih plaćanja predmet je kritika po nekoliko osnova. Iako je kod rastućih preduzeća gotovo pravilo da se iznos odloženih poreskih obaveza (pa i sredstava) povećava iz perioda u period, to ne znači da obaveze ne dospevaju za plaćanje, nego se istovremeno stvaraju još veća nova odlaganja, pa je neto efekat ovih transakcija takav da se agregatni nivo obaveza povećava. Slično se dešava i na drugim pozicijama obaveza, ali sigurno neće izostati priznavanje obaveza zbog toga što se očekuje da se u momentu njihovog dospeća i plaćanja izvrši njihovo obnavljanje, odnosno novim zaduženjem supstituiše staro, te da se ovaj obrazac stalno ponavlja. Nema onda razloga da se i sa odloženim poreskim obavezama ne postupa na isti način.

Takođe, ne može se prihvatiti kao izvesno da će kompanija u budućim periodima uspeti da sprovodi investicije u istom ili većem obimu, što je preduslov da odloženi porezi ne budu plaćeni. Moguće je čak da se investiranje vrši, ali različitom dinamikom u pojedinim godinama, tako da se u nekoj godini može onda desiti da povratne oporezive

razlike prevaziđu originalne, te da usledi plaćanje dela odloženih rashoda. Sama pretpostavka da će u budućim periodima nastati događaji koji će neutralisati povratne oporezive razlike teško može da bude prihvaćena u finansijskom izveštavanju, jer ovi događaji još nisu nastali i stoga ni njihove poreske posledice ne mogu da budu priznate. Uostalom, propisivanjem odredbi koje daju povod za odložene poreze fiskus je imao nameru samo da dozvoli odlaganje poreza, a ne i njegovo definitivno neplaćanje, na šta bi ukazalo nepriznavanje odloženih poreza, te posledično uvećanje iskazanog neto dobitka posle oporezivanja. Ipak činjenica je da period odlaganja poreskih plaćanja može da bude prilično dug, te ne postoji jedinstven stav računovodstvene profesije da li je relevantnije da odloženi porezi budu priznati u potpunosti ili samo u onom delu u kojem se očekuje njihovo izmirenje u predvidljivoj budućnosti.

Preispitivanje modela odloženih poreza ukazuje da postoji i teorijska i praktična utemeljenost ovog modela, ali i da breme kritika nije malo, počev od konceptualnih nedoslednosti, te uvođenja subjektivnih ocena u proces izveštavanja, pa do osporavanja očekivanih efekata na novčane tokove. Tome treba dodati i da je sam model kompleksan, te da je njegova primena naišla na značajne otpore i tvrdnje da troškovi njegove primene prevazilaze povezane koristi. Naročito se dovodi u pitanje njegova upotrebna vrednost, jer se pokazalo da i važne grupe korisnika finansijskih izveštaja nemaju dovoljan stepen razumevanja ove problematike, te analizu performansi poslovanja okončavaju na nivou dobitka pre oporezivanja.¹⁰⁴

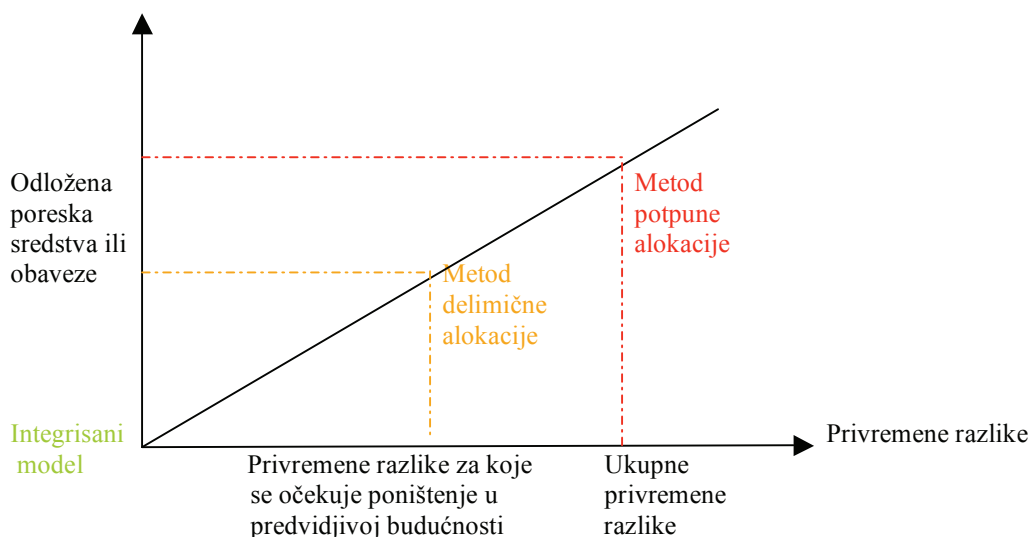
Međutim, u uslovima savremenog poslovnog okruženja, kojeg karakteriše kompleksnost poslovnih operacija, pa i njihovog računovodstvenog obuhvata, ne bi se moglo tvrditi da je računovodstvo odloženih poreza neprihvatljivo komplikovano, odnosno komplikovanije od računovodstvenog tretmana nekih drugih pozicija, poput finansijskih instrumenata. Kompleksnost odloženih poreza ipak je uzrok za određena neslaganja, koja vode pojavi različitih rešenja u globalnim okvirima za neka otvorena pitanja, od kojih je posebno aktuelno već pomenuto pitanje (ne)očekivane realizacije odloženih poreza, što nas

¹⁰⁴ White J., Sondhy A., Fried D., 2003, *The Analyses and Use of Financial Statements*, Third edition, Wiley, pp. 309.

uvodi u diskusiju o potpunoj versus delimičnoj međuperiodičnoj alokaciji poreza. Takođe je vrlo interesantno sagledati eventualne koristi i nedostatke uključivanja diskontovanja u proces merenja odloženih poreskih sredstava i obaveza.

4. Potpuna versus delimična primena modela odloženih poreza

Polemike o odloženim porezima proizvele su potpuno različite pristupe ovoj problematici. Dok se u integrisanom modelu ignorišu privremene razlike i odloženi porezi, te se uopšte ne vrši alokacija poreza između obračunskih perioda, po modelu odloženih poreza ova alokacija je neophodna. Razlike u njegovoj primeni se ipak javljaju, pa tako pristalice delimične alokacije zauzimaju umereniji stav da se međuperiodična alokacija treba da vrši samo po osnovu onih privremenih razlika kod kojih se poništenje može predvideti u skorijoj budućnosti, a ne po osnovu svih nastalih privremenih razlika, što je stav onih koji se zalažu za potpunu alokaciju. Uzimajući u obzir ukupne privremene razlike metod potpune alokacije širi međuperiodičnu alokaciju poreza i vodi iskazivanju komparativno najvećih iznosa odloženih poreskih sredstava i obaveza. Poređenje ovih različitih pristupa prikazano je i grafički na Slici 7:

Slika 7 Različiti pristupi alokaciji poreza

Prelazak sa integrisanog modela na model odloženih poreza uglavnom je bio u vidu prvobitnog prihvatanja delimične alokacije poreza. U SAD je tako Američki institut računovođa propisujući međuperiodičnu alokaciju poreza predvideo da ona ne treba da se primenjuje tamo gde se «razlike između poreske prijave i bilansa uspeha regularno obnavljaju»¹⁰⁵. Prema prvoj verziji MRS 12 (iz 1979. godine) bilo je dozvoljeno da se ne priznaju odložena poreska sredstva i obaveze «kada god postoje razumni dokazi da se vremenske razlike neće poništiti u nekom dužem periodu u budućnosti»¹⁰⁶, čime je kompanijama omogućeno da biraju da li će primeniti delimičnu ili punu alokaciju poreza. Ipak i u američkim GAAP, kao i u MRS dalje izmene bile su u pravcu prihvatanja metode potpune alokacije poreza.¹⁰⁷

Izuzetak u određenoj meri čini britanska računovodstvena regulativa, u kojoj metod delimične alokacije ima duboke korene. Iako se u samom početku regulisanja računovodstva poreza na dobit britanski komitet za računovodstvene standarde opredelio za metodu potpune alokacije, koja je tada već zaživela u američkoj praksi, ovaj pristup je naišao na značajne kritike i otpore, tako da nikad nije ni primenjen nego je izdat novi standard SSAP 15, koji je zahtevao primenu metode delimične alokacije.¹⁰⁸ Njime je eksplicitno propisano da se uzimaju u obzir samo one vremenske razlike po osnovu kojih je verovatno da bi priznata sredstva i obaveze bili realizovani, dok ukoliko ova realizacija nije verovatna vremenske razlike ne treba da budu predmet računovodstvenog obuhvata.

Prijemčivost ovog pristupa posledica je ekonomske realnosti da se neke vremenske razlike ne poništavaju u skorijoj budućnosti ili se njihovo poništenje neutrališe formiranjem novih razlika u istom budućem periodu, jer se kontinualno ponavljaju događaji koji ih izazivaju (poput investicija u osnovna sredstva), te tako dolazi do beskonačnog odlaganja njihovih poreskih efekata. Dok je ova situacija češća kod odloženih poreskih obaveza, moguće je da se javi i kod odloženih poreskih sredstava, koja su posledica na primer

¹⁰⁵ American Institute of Accountants, Committee on Accounting Procedure, 1944, "Accounting for Income Taxes", *Accounting Research Bulletin No.23*, prema Schroeder G. R., Clark W. M., Cathey M. J., 2005, *Financial Theory and Analysis: Text readings and cases*, Eight edition, Wiley, pp. 384.

¹⁰⁶ Prema IN3 MRS 12 (revidiran 1996).

¹⁰⁷ Accounting Principles Board, 1967, Opinion No.11 "Accounting for Income Taxes"; IASB, 1996, IAS 12 (revised).

¹⁰⁸ Accounting Standards Steering Committee, 1978, Statement of Standard Accounting Practice 15.

obračunatih penzija ili drugih naknada po penzionisanju. U poreske svrhe se po ovom osnovu dozvoljavaju odbici tek po izvršenim plaćanjima, tako da priznavanje u bilansu uspeha prethodi priznavanju u poreskom bilansu. Ukoliko broj zaposlenih raste obračunati troškovi mogu da prevazilaze izvršene isplate, te su originalne odbitne privremene razlike veće od povratnih i iznos odloženih poreskih sredstava pokazivaće trend rasta. Može se onda zaključiti da finansijski izveštaji pružaju bolju osnovu za procenu budućih novčanih tokova, ako se ne priznaju odložena poreska sredstva i obaveze po osnovu razlika koje se ne poništavaju, tj. ako se koristi metoda delimične alokacije.

Jaz između metode delimične i metode potpune alokacije poreza naročito je izražen u uslovima rasta investicija koji je podržan poreskim podsticajima u vidu značajno ubrzane amortizacije u poreske svrhe. Takva situacija vodi stvaranju velikih privremenih razlika na osnovnim sredstvima, a njihovo poništenje se permanentno odlaže. Ovakvo okruženje je postojalo u Velikoj Britaniji upravo u vreme uvođenja odloženih poreza u finansijsko izveštavanje, pa je metoda potpune alokacije poreza ocenjena kao neprihvatljiva, jer bi njena primena vodila kod mnogih kompanija do iskazivanja vrlo velikih i stalno rastućih iznosa odloženih poreskih obaveza. Pošto ne bi dolazilo do plaćanja ovih obaveza bilo bi teško interpretirati ovakve informacije, te bi relevantnost finansijskih izveštaja bila umanjena.

Ovome treba dodati i da bi prikazivanje velikih iznosa odloženih poreskih obaveza u bilansu stanja uticalo da se slika finansiranja kompanija pogorša. Takođe, ako bi se rashodi po osnovu poreza na dobit računali uzimajući u obzir sve vremenske razlike onda bi dobitak posle oporezivanja bio manji, pa i zarada po akciji, što bi se moglo odraziti na niže vrednovanje kompanija, te ne čudi vrlo aktivan otpor menadžera prema primeni metode potpune alokacije poreza¹⁰⁹.

Metoda delimične alokacije činila se i konceptualno podobnom, jer bez očekivanog transfera ili priliva koristi ne treba da se priznaju obaveze, odnosno sredstva. Sa druge

¹⁰⁹ Prema nekim procenama primena potpune umesto delimične alokacija poreza mogla bi da dovede do značajnog pada (i preko 30%) zarade po akciji za neke britanske kompanije, npr. kod British Airways za 36,4%: T. Smith, 1996, *Accounting for Growth: Stripping the Camouflage from Company Accounts*, Second edition, Random House prema Elliott B., Elliott J., 2005, *Financial Accounting and Reporting*, 9th edition, Prentice Hall, pp. 377.

strane, bilo je teško teorijski pravdati ignorisanje onih razlika, čiji će povraćaj biti ostvaren u budućem periodu, ali se očekuje da će biti anuliran formiranjem novih originalnih razlika u istom periodu. Ne samo da su budući događaji neizvesni, nego ni kod ostalih pozicija obaveza ne izostaje njihovo priznavanje, ako se očekuje da se agregatni iznos neće menjati kao rezultat više pojedinačnih transakcija. Zagovornici metode delimične alokacije međutim ističu da su odložene poreske obaveze specifične u odnosu na ostale obaveze, kod kojih je agregatni iznos rezultat stvarnih transakcija plaćanja i zaduživanja. Za utvrđivanje poreza na dobit relevantan je samo konačni iznos oporezive dobiti, a ne pojedinačne stavke, pa je prihvatljivo da se posmatra efekat na dobit po osnovu grupe privremenih razlika.¹¹⁰

Praktična primena metode delimične alokacije pokazala se ipak problematičnom. Utvrđivanje vremenskih razlika, koje neće da budu poništene ili će biti zamenjene novim zasnivalo se na budućim događajima i transakcijama, čije je predviđanje bilo opterećeno subjektivnim sudovima. Kompanije u sličnoj poziciji mogle su da priznaju različite iznose odloženih poreza u zavisnosti od toga da li su zauzele konzervativniji ili optimističniji stav prilikom pravljenja projekcija. Arbitrarnost je posebno dolazila do izražaja, jer su uzimani u obzir planovi menadžmenta, npr. o budućim investiranjima, što je otvorilo prostor za manipulacije i svesno uticanje na rezultat, kao i na visinu iskazanih obaveza.

Konceptualni i praktični nedostaci metode delimične alokacije, kao i činjenica da je potpuna alokacija u globalnim okvirima odnela primat, doveli su do preispitivanja računovodstva poreza na dobit u Velikoj Britaniji. Odbor za računovodstvene standarde izdao je 2000. godine novi standard¹¹¹ po kojem je propisana puna alokacija poreza. Međutim, iako deklarativno prihvaćena, ova metoda i dalje nema punu podršku, što ukazuju značajni izuzeci od njene primene, koji su predviđeni samim standardom. Međuperiodična alokacija poreza se tako vrši u većoj meri nego ranije, ali i dalje ne u potpunosti. Moglo bi se onda diskutovati da je ovo takođe primena metode delimične alokacije, pre nego potpune, samo uz strože kriterijume po pitanju situacija u kojima ne dolazi do priznavanja odloženih poreza.

¹¹⁰ Schroeder G. R., Clark W. M., Cathey M. J., 2005, *Financial Theory and Analysis: Text readings and cases*, Eight edition, Wiley, pp. 393.

¹¹¹ Financial Reporting Standard 19 (u daljem tekstu FRS 19).

Jedan od primera gde postoje privremene razlike, ali ne i priznavanje odloženih poreza su nerealizovani dobici i gubici utvrđeni prilikom ponovnog vrednovanja osnovnih sredstava. Ovi rezultati se u računovodstvene svrhe priznaju, dok u poreske svrhe priznavanje sledi tek po realizaciji, odnosno pri prodaji osnovnih sredstava. Osim ako ne postoji već zaključen sporazum o prodaji, prema FRS 19 ne treba po osnovu ovih privremenih razlika priznati odložene rashode ili prihode i odložene poreske obaveze ili sredstva, jer nije verovatno da će ovde doći do poreskih plaćanja (ili ušteda) u skorijoj budućnosti. Čak i kada bi se izvršila prodaja, obično je to u cilju nabavke sličnog osnovnog sredstva, kada je poreskim propisima obično predviđeno da se porez ne plaća, odnosno odgađa do momenta prodaje novog sredstva, mada se i tada može ponovo iskoristiti ova opcija i dalje odgoditi plaćanje poreza.

Ni MRS 12 nije potpuno dosledan u primeni pune međuperiodične alokacije poreza, ali je broj izuzetaka od ove prakse manji nego što je to slučaj kod FRS 19. Tako se na primer u vezi sa konsolidovanim finansijskim izveštajima pojavljuju privremene razlike, kada postoje neraspodeljeni dobici u zavisnim, zajedničkim ili pridruženim licima. Pripadajući deo ovih rezultata za matičnu kompaniju, odnosno investitora priznaje se u konsolidovanim izveštajima, dok se u poreske svrhe ignoriše dok ne dođe do njihove raspodele (tj. dok matična kompanija, odnosno investitor ne ostvari prihode od dividendi). Iz ugla bilansa stanja ove privremene razlike rezultiraju iz različite knjigovodstvene vrednosti investicija u zavisna, zajednička ili pridružena lica i njihove poreske osnovice.

Po MRS 12 ovakve privremene razlike neće se uzeti u obzir i neće se priznati odložene poreske obaveze, ako matična kompanija, odnosno investitor može da kontroliše vreme njihovog poništenja (tj. određuje dividendnu politiku) i ako je verovatno da u predvidljivoj budućnosti do poništenja neće da dođe (tj. neće se isplaćivati dividende).¹¹² Činjenica je da se u ovakvoj situaciji ne očekuju poreska plaćanja, te da je nepriznavanje odloženih poreskih obaveza pragmatičan odgovor na nastojanje da se korisnicima finansijskih izveštaja pruže što relevantnije informacije za procenu novčanih tokova umesto

¹¹² Dok se po MRS 12 traži ispunjenost ovih uslova da bi se odustalo od priznavanja odloženih poreskih obaveza, po FRS 19 nepriznavanje je gotovo izvesno, odnosno da bi se mogle priznati odložene poreske obaveze neophodno je da postoji ugovorni aranžman o povlačenju zarada, što je retko u praksi.

rigidnog insistiranja na primeni potpune poreske alokacije. Američki GAAP su po ovom pitanju stroži, jer se odložene poreske obaveze po osnovu neraspodeljenih dobitaka domaćih povezanih lica moraju evidentirati, te je nepriznavanje moguće samo u slučaju inostranih zavisnih ili zajedničkih lica.

Iako je metoda delimične alokacije načelno napuštena, osnovna ideja na kojoj je zasnovana još uvek je prisutna u računovodstvu poreza na dobit. Različit stepen njene zastupljenosti u pojedinim računovodstvenim standardima može da vodi nemalim razlikama u veličini iskazanog rezultata, kao i obaveza, te komparativna analiza finansijskih izveštaja koji nisu sastavljeni na istim osnovama podrazumeva poznavanje ovih razlika i odgovarajuća prilagođavanja prezentiranih informacija.¹¹³

U prilog tome da delimična alokacija nije u potpunosti dezavuisana govori i praksa onih investicionih analitičara, koji se detaljnije bave ovim pitanjem. Oni po pravilu pažljivo razmatraju privremene razlike u osnovi odloženih poreskih obaveza (pa i sredstava), te istražuju njihovo kretanje, tj. da li se smanjuju ili naprotiv dolazi do njihovog obnavljanja i čak rasta. U meri u kojoj ocene da proizašle odložene poreske obaveze neće dovesti do poreskih plaćanja, oni ih isključuju iz obaveza i tretiraju kao deo sopstvenog kapitala, čime se menja ne samo odnos duga i sopstvenog kapitala, nego i niz drugih pokazatelja za ocenu poslovanja prilikom finansijske analize. Ukoliko se, sa druge strane, ne očekuje realizacija odloženih poreskih sredstava onda se za njihov iznos sopstveni kapital koriguje na niže. Za banke je često karakteristično da pri analizi finansijskih izveštaja svojih dužnika odložene poreske obaveze ne tretiraju kao obaveze, ali ih ne uključuju ni u sopstveni kapital.¹¹⁴

Polemike oko novčanih posledica odloženih poreza i dalje nisu definitivno razjašnjene, pa je za tumačenje prezentiranih informacija bilo po metodi potpune ili delimične alokacije potrebno u svetlu njihovih prednosti i ograničenja izvršiti dublju analizu, a u tom pogledu su neophodne dodatne informacije. Prepoznajući kompleksnost ove problematike po pravilu se računovodstvenim standardima zahtevaju ekstenzivna

¹¹³ Kompanija Cadbury Schweppes je za 2000. godinu koristeći birtanske računovodstvene standarde iskazala odložene poreske obaveze u iznosu od 105 miliona funti, dok bi po američkim GAAP ove obaveze iznosile čak 163 miliona. Prema: White J., Sondhy A., Fried D., 2003, *The Analyses and Use of Financial Statements*, Third edition, Wiley, pp. 315-316.

¹¹⁴ Op. cit., pp. 304.

obelodanjivanja u napomenama, koja olakšavaju predviđanje iznosa i dinamike novčanih tokova po osnovu odloženih poreskih sredstava i obaveza. Kada se novčani tokovi očekuju, ali u daljoj budućnosti, nameće se još jedna dilema, a to je da li treba da se budući iznosi diskontuju ili ne.

5. Diskontovanje odloženih poreza

U mnogim slučajevima privremene razlike u osnovi odloženih poreskih sredstava i obaveza su po svojoj prirodi dugoročne, tako da se njihovo poništenje ne očekuje u nekoliko narednih godina. Čini se onda da bi diskontovanje novčanih tokova koji se očekuju po osnovu odloženih poreza u nekim daljim budućim periodima predstavljalo način da se prevaziđu sporenja oko primene metode potpune ili metode delimične alokacije poreza. Obuhvatanje svih privremenih razlika, ali uz priznavanje njihovih poreskih efekata ne u visini nominalne nego sadašnje vrednosti vodilo bi iskazivanju odloženih poreskih sredstava i obaveza u iznosima manjim nego da se primenjuje potpuna poreska alokacija, a većim u odnosu na one koji bi se dobili uz primenu delimične alokacije.

Diskontovanje odloženih poreza je atraktivna opcija, jer uvažava vremensku vrednost novca. Pretpostavimo dve kompanije, koje su u svemu jednake, osim što jedna koristi ubrzanu amortizaciju za poreske svrhe, dok druga koristi pravolinijsku metodu otpisa i za poreske i za računovodstvene svrhe. Iako će u dugom roku obe kompanije da plate isti iznos poreza na dobit, prva kompanija je u ekonomskom smislu bolja, jer će odložiti deo poreskih plaćanja iz prvih godina korišćenja osnovnih sredstava u kasnije godine. Novac koji ovoj kompaniji ostaje na raspolaganju u početnim godinama usled manjeg plaćanja poreza može da se iskoristi za neku produktivnu upotrebu, koja će doneti prinos do momenta kada bude trebalo da se izvrši poresko plaćanje. Taj prinos predstavlja zapravo redukciju poreskih troškova, što će da bude i prikazano u finansijskim izveštajima ukoliko se koristi diskontovanje.

Zahvaljujući diskontovanju u periodu kada je postignuto odlaganje poreza (tj. u periodu formiranja privremene razlike) bili bi priznati manji odloženi rashodi po osnovu

poreza na dobit te bi se onda iskazao veći dobitak, kao odraz boljih operativnih performansi ove kompanije. Ako se diskontovanje ne bi vršilo, to bi impliciralo primenu nulte diskontne stope, što nije realno, jer bi značilo da kompanija nema nikakvih koristi od odlaganja poreskih plaćanja. Prema tome, uz diskontovanje iskazna moć bilansa uspeha je veća.

Što se bilansa stanja tiče diskontovanje odloženih poreskih obaveza koje dospevaju u dugom roku konzistentno je sa računovodstvenim tretmanom drugih dugoročnih obaveza, poput obaveza po osnovu penzija, kapitalnog lizinga i izdatih obveznica. Ukoliko diskontovanje izostane obaveze bi bile precenjene, jer u periodu kada nastaje privremena razlika treba izdvojiti manji iznos novca koji bi uz odgovarajuće ukamaćenje obezbedio potrebnu sumu za poresko plaćanje o roku dospeća obaveza. Uostalom diskontovane sume smatraju se boljim pokazateljom budućih novčanih tokova, jer uzimaju u obzir vreme koje treba da protekne do plaćanja, a vremenska vrednost novca se ne sme prenebregnuti. Ovi argumenti govore u prilog diskontovanja i odloženih poreskih sredstava, jer nije svejedno da li se priliv koristi očekuje za tri, pet ili deset godina.

Diskontovanje odloženih poreza nije ipak česta praksa. Na primenu diskontovanja nailazi se kod britanskih kompanija, jer FRS 19 dozvoljava, mada ne zahteva da se diskontovanje vrši. Pri tome, stav britanskog odbora za računovodstvene standarde je da bi diskontovanje trebalo da se vrši.¹¹⁵ Razlog zbog kojeg diskontovanje nije propisano kao obavezno verovatno leži u kompleksnosti njegove primene u slučaju odloženih poreza, koja je posebno potencirana potrebom da se napravi detaljan vremenski raspored poništavanja svake privremene razlike. Troškovi diskontovanja bi onda mogli da prevaziđu koristi od pruženih informacija, naročito kada efekti njegove primene ne bi bili materijalni u pogledu uticaja na sadržinu finansijskih izveštaja i odluke koje se na osnovu njih donose. Sa druge strane, uvođenje opcije o primeni diskontovanja ima svoju lošu stranu, koja se ogleda u otežanoj uporedivosti (na bazi finansijskih izveštaja) performansi kompanija koje koriste diskontovanje i onih koje to ne čine.

Diskontovanje je jednostavnije kada su u pitanju privremene razlike koje se u celini poništavaju u jednom periodu, dok je kompleksniji postupak potreban kada se privremene

¹¹⁵ Elliott B., Elliott J., 2005, *Financial Accounting and Reporting*, 9th edition, Prentice Hall, pp. 376.

razlike poništavaju sukcesivno u nizu obračunskih perioda. U ovom drugom slučaju najpre se mora utvrditi koliki se iznos povratnih razlika očekuje u pojedinim godinama (s obzirom da se za svaku godinu razlikuje diskontni faktor). Potom se računa poreski efekat povratnih razlika koristeći odgovarajuću poresku stopu. Pošto je dobijeni iznos nediskontovana vrednost onda je još potrebno da se množeći sa odgovarajućim diskontnim faktorom svede na sadašnju vrednost, tj. vrednost na dan bilansa stanja posmatrane godine. Dilema oko izbora diskontne stope u FRS 19 je rešena tako što se predviđa primena stope prinosa (posle oporezivanja) na državne obveznice, s tim da njihov rok dospeća i valuta u kojoj su iskazane treba da odgovaraju roku dospeća i valuti u kojoj se realizuju odložena poreska sredstva i obaveze. To znači da će se u diskontnom računu razlikovati diskontne stope za svaku godinu u kojoj nastaju povratne razlike i za svaku poresku jurisdikciju.¹¹⁶

Primenu diskontovanja u izračunavanju odloženih poreskih sredstava i obaveza ilustrovaćemo najpre na primeru privremene razlike, koja se jednokratno poništava, a potom u slučaju poništavanja privremene razlike u većem broju obračunskih perioda. Pretpostavimo da je kompanija na dan 31.12.2011. godine imala poreski gubitak u iznosu od 300.000 din., koji može da prenese unapred u periodu od 10 godina, kao i da je poreska stopa 20%. Neka se očekuje da će se poreske uštede po osnovu poreskog gubitka realizovati za 6 godina (jer će tada kompanija imati dovoljnu oporezivu dobit). Nediskontovani iznos odloženih poreskih sredstava po ovom osnovu bio bi 60.000 din., a ako pretpostavimo da je odgovarajuća diskontna stopa 2% onda bi sadašnja vrednost ovih sredstava iznosila 53.278 din., tj. manja je za 6.722 din. Odloženi poreski prihod u 2011. godini je takođe manji za 6.722 din.

U narednim godinama evidentiraće se povećanje vrednosti odloženih poreskih sredstava, jer se bliži period njihove realizacije i raspolaganja povezanim ekonomskim koristima. Pošto je ovo povećanje vrednosti sredstava isključiva posledica vremenske vrednosti novca, istovremeno će se priznati prihodi od kamate u istom iznosu. Tako će na

¹¹⁶ Određena pojednostavljena su ipak moguća, ali pod uslovom da ne dovode do materijalnih razlika. Na primer moguće je da se koristi jedna diskontna stopa (umesto četiri različite) za sve razlike koje se poništavaju u periodu od jedne do četiri godine. Prema Paragrafu 54 FRS 19 i Paragrafu 7 Apendiksa 1 FRS 19.

dan 31.12.2012. u vezi sa poreskim gubitkom odložena poreska sredstva iznositi 54.344 din. ($53.278 \cdot 1,02$), a u bilansu uspeha prihodi od kamate 1.066 din. ($54.344 - 53.278$).

Za primer privremenih razlika koje se poništavaju u nizu obračunskih perioda uzećemo razlike po osnovu amortizacije opreme, pod pretpostavkom da kompanija koristi ubrzanu amortizaciju u poreske svrhe, a pravolinijsku metodu otpisa u računovodstvene¹¹⁷. Neka su u upotrebi dve mašine. Nabavna vrednost jedne mašine je 220.000 din., a druge 242.000 din. Korisni vek upotrebe i za jednu i za drugu mašinu je 10 godina, s tim da je prva mašina već u upotrebi 7 godina, a druga pet godina. Pretpostavićemo da su obe mašine nabavljene 31.12. i da nemaju rezidualnu vrednost, kao i da je u pitanju sastavljanje finansijskih izveštaja na dan 31.12.2011. godine. Stopa poreza na dobit neka iznosi 26%. Iznos troškova amortizacije u računovodstvene i poreske svrhe po pojedinim godinama upotrebe mašina dat je u Tabeli 20:

Tabela 20 Primer za ilustraciju efekata diskontovanja – pregled troškova amortizacije u bilansu uspeha i poreskom bilansu

Godina upotrebe	Prva nabavljena mašina		Druga nabavljena mašina	
	Troškovi amortizacije	Poreska amortizacija	Troškovi amortizacije	Poreska amortizacija
1.	22.000	40.000	24.200	44.000
2.	22.000	36.000	24.200	39.600
3.	22.000	32.000	24.200	35.200
4.	22.000	28.000	24.200	30.800
5.	22.000	24.000	24.200	26.400
6.	22.000	20.000	24.200	22.000
7.	22.000	16.000	24.200	17.600
8.	22.000	12.000	24.200	13.200
9.	22.000	8.000	24.200	8.800
10.	22.000	4.000	24.200	4.400
Ukupno	220.000	220.000	242.000	242.000

Do ukupne privremene razlike na dan 31.12.2011. godine možemo doći poredeći knjigovodstvenu vrednost mašina sa njihovom poreskom osnovicom, što je prikazano u Tabeli 21:

¹¹⁷ Primer je koncipiran imajući u vidu ilustrativni primer dat u Apendiksu 1 FRS 19.

Tabela 21. Primer za ilustraciju efekata diskontovanja – utvrđivanje privremenih razlika

	Knjigovodstvena vrednost	Poreska osnovica	Privremena razlika
Prva nabavljena mašina	66.000	24.000	42.000
Druga nabavljena mašina	121.000	66.000	55.000
Ukupno	187.000	90.000	97.000

Ukoliko se ne bi vršilo diskontovanje odložene poreske obaveze iznosile bi 25.220 din. ($97.000 \cdot 0,26$). Međutim, u slučaju diskontovanja obračun zahteva razlaganje ukupne privremene razlike po godinama, pa je u Tabeli 22 dat vremenski raspored poništavanja ove razlike, kao i diskontne stope, kojima se nediskontovani iznos odloženih poreskih obaveza svodi na diskontovanu veličinu:

Tabela 22. Ilustracija utvrđivanja diskontovanog iznosa odloženih poreskih obaveza

	Povratne razlike	Nediskontovani iznos OPO	Diskontna stopa*	Diskontovani iznos OPO
31.12.2012.	12.200	3.172	0,3404	3.161
31.12.2013.	20.600	5.356	0.3034	5.324
31.12.2014.	29.000	7.540	0,3848	7.454
31.12.2015.	15.400	4.004	0,5698	3.914
31.12.2016.	19.800	5.148	0,7548	4.958
Ukupno	97.000	25.220		24.811

* Diskontne stope utvrđene su prema stopama prinosa na britanske državne obveznice na dan 31.12.2011. godine (Izvor: Financial Times, markets/ft.com/research/Markets/Bonds) uz korekciju za poreski efekat (Stopa poreza 26%).

Razlike po godinama dobijamo poredeći troškove amortizacije sa poreskom amortizacijom (Tabela 20). U 2012. godini prva nabavljena mašina je u osmoj godini upotrebe, pa je računovodstvena amortizacija veća od poreske za 10.000 din. Kod druge mašine, koja je u šestoj godini upotrebe, računovodstvena amortizacija je veća od poreske za 2.200 din. Kada posmatramo obe mašine zajedno imamo povratnu razliku od 12.200 din. U narednim godinama i dalje na obe mašine nastaju povratne razlike pa se sabiraju kako bi se došlo do agregatnog iznosa povratne razlike. Nediskontovani iznosi odloženih poreskih obaveza dobijaju se primenom poreske stope na privremene razlike, a onda koristeći odgovarajuću diskontnu stopu izračunavaju se diskontovane vrednosti. Bilansni iznos odloženih poreskih obaveza umesto 25.220 din. iznosiće 24.811 din., tj. biće manji za 409

din. Za taj iznos biće manji i odloženi poreski rashodi. U narednim periodima uslediće priznavanje troškova kamate, koji su posledica izvršenog diskontovanja, jer se sa protokom vremena povećava sadašnja vrednost obaveza s obzirom da se bliži njihov rok dospeća.

Diskontovanje odloženih poreskih sredstava i obaveza ima i svoje nedostatke, zbog kojih je dominantan pristup u računovodstvenoj regulativi finansijskog izveštavanja takav da se diskontovanje ne dozvoljava.¹¹⁸ Svakako da su prisutne praktične poteškoće u sprovođenju diskontovanja, ali ne izostaju ni kritike konceptualne prirode. Američki odbor za računovodstvene standarde je prilikom donošenja standarda o porezu na dobit dobio komentare po pitanju diskontovanja i većina je bila negativna.¹¹⁹ Kada se diskontovanje sprovodi potrebno je prikupiti dosta podataka i izvesti tražene kalkulacije, što može da bude ne samo skupo nego i da rezultuje u nedovoljno pouzdanim bilansnim iznosima. Pre svega predviđanje vremena, odnosno vremenskog rasporeda, poništavanja privremenih razlika je često arbitrarno, posebno kada na poništenje utiču i budući događaji. Normalno je dalje očekivati da se ove procene menjaju, pa bi onda trebalo da se obuhvate i efekti promena u procenama. Kompleksnost obračuna uslovljena je takođe upotrebom većeg broja diskontnih stopa (za svaku godinu i svaku poresku jurisdikciju), pri čemu treba da se računa i sa promenama ovih stopa od jednog do drugog dana bilansiranja. Uz sve nabrojano moglo bi se ponekad desiti da kada su investicije promenljivog iznosa usledi neočekivani efekat diskontovanja, gde bi se eventualne obaveza zapravo transformisale u inicijalno sredstvo.¹²⁰

Generalno gledano, praktična implementacija je zahtevna. Međutim, postavlja se pitanje da li je diskontovanje odloženih poreza uopšte konceptualno opravdano. Odložena poreska sredstva i obaveze se dobijaju tako što se privremene razlike u vezi sa određenim sredstvima ili obavezama množe sa poreskom stopom. Ukoliko su ta sredstva i obaveze već iskazani po diskontovanoj vrednosti¹²¹, onda je koncept sadašnje vrednosti automatski

¹¹⁸ Diskontovanje nije dozvoljeno po MSFI, kao ni po američkim GAAP.

¹¹⁹ FASB, 1992, Statement of Financial Accounting Standards no. 109: Accounting for Income Taxes, Paragraph 198.

¹²⁰ Elliott B., Elliott J., 2005, *Financial Accounting and Reporting*, 9th edition, Prentice Hall, pp. 376.

¹²¹ Na primer, obaveze po osnovu penzija se priznaju u visini sadašnje vrednosti. U vezi sa ovom pozicijom obaveza po pravilu nastaju odložena poreska sredstva, jer se troškovi penzija u bilansu uspeha priznaju u onim obračunskim periodima kada su zaposleni pružili svoje "usluge" kompaniji i zauzvrat stekli pravo na penzijske naknade, dok u poreske svrhe priznavanje odbitka nastaje tek po izvršenoj novčanoj isplati po ovom osnovu.

uvažen prilikom utvrđivanja privremenih razlika i na njima zasnovanih odloženih poreskih sredstava ili obaveza. Drugim rečima, odložena poreska sredstva i obaveze već predstavljaju diskontovane iznose.¹²² Ako sredstva ili obaveze koji daju povod za odložene poreze nisu diskontovani, čini se da diskontovanje ne bi trebalo da bude relevantno ni za odložena poreska sredstva i obaveze.

Postoje i druge primedbe na račun diskontovanja. Pri njegovoj primeni razdvaja se priznavanje događaja i transakcija od njihovih ukupnih poreskih posledica, jer se priznavanje poreskih efekata vrši u nizu perioda. U narednim periodima se čak ovi efekti evidentiraju kao troškovi kamate (ili prihodi)¹²³ te se diskontovanjem smanjuje (ili povećava) stvarni poreski teret preduzeća. Ističe se i da odloženi porezi predstavljaju beskamatni kredit od države, tako da bi odgovarajuća diskontna stopa mogla samo da bude nula.¹²⁴

U finansijskom izveštavanju argumenti protiv diskontovanja odloženih poreza su prevagnuli. Postoji samo nekoliko izuzetaka, poput Velike Britanije i Holandije, koje dozvoljavaju njegovu primenu. Ipak diskusija o diskontovanju i dalje je aktuelna. U svrhe finansijske analize, s obzirom da ona nije ograničena važećom računovodstvenom regulativom, diskontovanje je čest izbor, jer omogućava bolje procene očekivanih novčanih tokova. Takođe mnoge studije o vrednovanju kompanija pokazuju da tržište reaguje na odložene poreze uz uvažavanje vremenske vrednosti novca.¹²⁵ Ostaje da se vidi da li će u nekom narednom periodu opcija diskontovanja možda ponovo da bude predmet preispitivanja od strane tela koja su zadužena za donošenje standarda za finansijsko izveštavanje.

¹²² FRS 19 uvažava ovu činjenicu i ne dozvoljava da se ponovo diskontuju odložena poreska sredstva i obaveze, koji proističu iz privremenih razlika određenih s obzirom na novčane tokove koji su već diskontovani. Prema Paragrafu 45 FRS 19.

¹²³ Pojavu prihoda imamo kod diskontovanja odloženih poreskih sredstava.

¹²⁴ Schroeder G. R., Clark W. M., Cathey M. J., 2005, *Financial Theory and Analysis: Text readings and cases*, Eight edition, Wiley, pp. 394.

¹²⁵ White J., Sondhy A., Fried D., 2003, *The Analyses and Use of Financial Statements*, Third edition, Wiley, pp. 305.

III TEORIJSKA I PRAKTIČNA ANALIZA NAJSLOŽENIJIH OBRAČUNA TEKUĆIH I ODLOŽENIH POREZA

Osnove modela odloženih poreza i način njegovog funkcionisanja obrazloženi su u prethodnom poglavlju ovog rada. Iako su i dalje prisutne određene nedoumice u pogledu najboljih rešenja preovlađujuće opredeljenje u savremenom finansijskom izveštavanju jeste u korist metode obaveza sa potpunim odlaganjem poreza i to bez upotrebe diskontovanja. Ovaj način izveštavanja o porezu na dobit u finansijskim izveštajima opšte namene karakteriše kompleksnost, pa je njegovo adekvatno sprovođenje izazov i za profesionalne računovođe. Ovo posebno dolazi do izražaja kada treba utvrditi poreske efekte složenijih poslovnih događaja. U tom smislu teorijska analiza i praktična primena kalkulacija tekućih i odloženih poreza u najzahtevnijim situacijama najbolji je način da se ova problematika rasvetli, te da se jednim strukturiranim pristupom obezbedi efikasno dolaženje do pouzdanih poreskih iznosa, koje treba prezentovati u finansijskim izveštajima.

Kod poslovnih kombinacija i sastavljanja konsolidovanih finansijskih izveštaja praćenje poreskih efekata naročito je složeno tako da je ovoj temi posvećen značajan deo trećeg poglavlja rada. U ovom delu rada biće obrađene još neke, iz perspektive izveštavanja o poreskim efektima izazovne teme, kao što su iskazivanje poreskih posledica u slučaju: računovodstvene politike ponovnog vrednovanja nekretnina, postrojenja i opreme; opcija na akcije, koje su dodeljene zaposlenima; složenih finansijskih instrumenata; finansijskih izveštaja, koji se sastavljaju u kraćim periodima od godinu dana, itd.

1. Poslovne kombinacije i sastavljanje konsolidovanih finansijskih izveštaja

U savremenom poslovanju privredni subjekti se često odlučuju na kombinovanje svog poslovanja sa poslovanjem drugih lica. Motivi za poslovne kombinacije mogu da budu različiti, pre svega brži rast i ostvarivanje brojnih prednosti po tom osnovu, ali nisu retke ni poreski (porezom na dobit) motivisane kombinacije, gde se stiču kompanije radi poreskih koristi kojima raspolažu. Da bi se u svrhe finansijskog izveštavanja neka

transakcija kvalifikovala kao poslovna kombinacija, ključno je da se u njoj stiče kontrola nad određenim poslovanjem. Lice koje je steklo kontrolu (sticalac) mora onda u svojim finansijskim izveštajima da prezentira novonastalu situaciju, odnosno da pruži relevantne informacije o posledicama poslovne kombinacije. Uticaj poslovne kombinacije na sastavljanje finansijskih izveštaja sticaoca zavisice od načina na koji je sticalac ostvario kontrolu nad drugim poslovanjem (stečenim entitetom).

Ukoliko je izvršeno pripajanje stečenog entiteta, spajanje sticaoca sa stečenim entitetom u novi entitet ili je poslovno kombinovanje ostvareno kupovinom sredstava (i eventualnim preuzimanjem obaveza) od drugog entiteta, pri čemu se stečena (neto) sredstva mogu okarakterisati kao poslovanje, onda se u knjigovodstvo sticaoca integrišu stečena sredstva i obaveze¹²⁶. Ako je sticanje izvršeno na dan sastavljanja finansijskih izveštaja, onda će se efekti poslovne kombinacije odmah odraziti samo na izgled bilans stanja sticaoca, dok bi u bilansu uspeha bili iskazani isključivo rezultati poslovanja sticaoca u prethodnom periodu. Uključivanje prihoda i rashoda stečenog entiteta ne bi bilo korektno, jer su oni nastali kada je taj entitet zasebno poslovao.

Kada bi se poslovna kombinacija realizovala u toku izveštajnog perioda, onda bi bilans uspeha sticaoca obuhvatio i rezultate poslovanja stečenog entiteta, ali samo od dana poslovne kombinacije. Svako naredno sastavljanje finansijskih izveštaja od strane sticaoca ne bi imalo nikakve specifičnosti u odnosu na sastavljanje pojedinačnih finansijskih izveštaja jednog entiteta, jer sticalac nastavlja poslovanje kao jedinstvena ekonomska i pravna celina sa stečenim entitetom.

Drugačija je situacija u pogledu finansijskog izveštavanja kada sticalac kupovinom akcija stiče kontrolu nad drugim entitetom, pri čemu stečeni entitet nastavlja da posluje kao samostalno pravno lice. U tom slučaju stečena sredstva i obaveze se ne integrišu u knjigovodstvo sticaoca. I pored zasebnog vođenja knjiga nije dovoljno objavljivanje samo pojedinačnih finansijskih izveštaja sticaoca i stečenog entiteta, jer se na taj način ne omogućava sagledavanje ekonomske realnosti, gde sticalac ima kontrolu nad stečenim entitetom. Od sticaoca (matične kompanije) se onda zahteva da sastavi konsolidovane

¹²⁶ U slučaju spajanja u knjigovodstvu novog entiteta integrisaće se sredstva i obaveze sticaoca i stečenog entiteta.

finansijske izveštaje, koji će reflektovati činjenicu da su sticalac i stečeni entitet ekonomski jedinstven entitet.

Sastavljanje konsolidovanih izveštaja komplikovanije je u odnosu na sastavljanje pojedinačnih izveštaja i pokreće nekoliko interesantnih tema u vezi sa odloženim porezima. Ovim temama, koje se tiču samo konsolidovanih izveštaja bavićemo se nešto kasnije, a pre toga razmotrićemo problematiku utvrđivanja odloženih poreza u prvim finansijskim izveštajima sticaoca u kojima su obuhvaćeni efekti poslovne kombinacije. Da bi se, pri tome, fokusirali na efekte poslovne kombinacije pretpostavićemo da se datum sastavljanja finansijskih izveštaja i dan poslovne kombinacije podudaraju.¹²⁷ Ova problematika je inače zajednička za sve oblike poslovnih kombinacija, tj. bez obzira da li se sastavljaju pojedinačni ili konsolidovani finansijski izveštaji.

1.1. Odloženi porezi u finansijskim izveštajima sticaoca na dan poslovne kombinacije

Na dan poslovne kombinacije sticalac sastavlja bilans stanja u kojem se ravnopravno sa drugim sredstvima i obavezama mogu pojaviti i odložena poreska sredstva i obaveze. Ove pozicije po pravilu se ne mogu dobiti jednostavno zbrajanjem njihovih iznosa koji su na taj datum postojali kod sticaoca i stečenog entiteta. Dok se iznos odloženih poreza u vezi sa sredstvima i obavezama, koje je sticalac posedovao pre poslovne kombinacije, ne menja, to nije slučaj sa stečenim sredstvima i obavezama u poslovnoj kombinaciji i to iz sledećih razloga:

- knjigovodstvene vrednosti stečenih sredstava i obaveza prilagođavaju se na fer vrednosti, dok njihove poreske osnovice mogu da ostanu nepromenjene ili da se promene u drugačijim iznosima i

¹²⁷ Ukoliko to nije slučaj, obuhvatanje promena u odloženim porezima između dana poslovne kombinacije i dana sastavljanja finansijskih izveštaja vrši se na uobičajen način, tj. u skladu sa opštim pravilima. Eventualne specifičnosti (npr. u vezi sa periodom odmeravanja ili konsolidovanim izveštajima) biće posebno naglašene u daljem tekstu.

- poslovna kombinacija može da dovede do priznavanja nekih sredstava i obaveza stečenog entiteta, koji ranije nisu zadovoljavali kriterijume priznavanja.

Odložena poreska sredstva i obaveze predstavljaju poreske efekte privremenih razlika, te se njihov iznos nužno menja sa svakom promenom odnosnih privremenih razlika. Pošto privremene razlike nastaju u vezi sa pojedinačnim sredstvima i obavezama, kao razlike između knjigovodstvene vrednosti i poreske osnovice ovih sredstava i obaveza, poslovna kombinacija može i najčešće dovodi do izmene njihovih iznosa.

To je posledica najpre pravila finansijskog izveštavanja, po kojima sredstva i obaveze stečenog entiteta u poslovnoj kombinaciji moraju da se iskažu po fer vrednosti u bilansu stanja sticaoca, što podrazumeva korigovanje postojećih knjigovodstvenih vrednosti u svim slučajevima kada se knjigovodstvena vrednost ne podudara sa fer vrednošću.¹²⁸ S obzirom da se značajan deo sredstava i obaveza ne meri po fer vrednosti, normalno je očekivati određeni broj korekcija. Nove knjigovodstvene vrednosti (koje odgovaraju fer vrednostima) ne moraju istovremeno da znače i promenu poreskih osnovica konkretnih sredstava i obaveza. Da li će prilikom poslovne kombinacije doći do promene poreskih osnovica i u kojoj meri definisano je poreskim propisima.

Poreske posledice poslovnih kombinacija mogu da budu različite u zavisnosti od načina na koji se sprovode. Treba imati u vidu da je kompanija sticalac u ulozi kupca u poslovnoj kombinaciji i kao kupac ne ostvaruje nikakvu dobit (ili gubitak), te ne može da ima ni obaveze po osnovu poreza na dobit, ali i pored toga za nju je značajan poreski tretman poslovne kombinacije, jer od njega zavisi kakve će poreske attribute doneti sa sobom stečeni entitet. Sa druge strane u poslovnoj kombinaciji materijalizuju se dobiti ili gubici na imovini stečenog entiteta i/ili akcionara stečenog entiteta, što je u poreske svrhe relevantan događaj.

Ipak neće sve poslovne kombinacije da dovedu do oporezivanja ostvarenih dobitaka (odbijanja u poreske svrhe gubitaka), jer pod određenim uslovima moguće je da se poslovna kombinacija okarakteriše kao neoporeziva. Nije zapravo reč o trajnom

¹²⁸ Ove korekcije knjigovodstvenih vrednosti neće se vršiti i u pojedinačnim finansijskim izveštajima stečenog entiteta, ukoliko ovaj entitet nastavlja da posluje kao samostalno pravno lice, tj. kada je poslovnom kombinacijom uspostavljena veza matična kompanija - zavisno lice.

oslobađanju od plaćanja poreza, nego samo o odlaganju poreskih plaćanja, jer se poreskim propisima zahteva da poreske osnovice stečenih sredstava ostanu nepromenjene, iako su ova sredstva u poslovnoj kombinaciji procenjena i plaćena po fer (tržišnoj) vrednosti. Ovim je potencijal za oporezivanje zadržan, pa ukoliko sticalac u nekom budućem periodu bude otuđio stečena sredstva, onda će u poreske svrhe dobitak da bude obračunat tako što će se porediti prodajna cena sa preuzetom (od stečenog entiteta) poreskom osnovicom, što će voditi plaćanju odloženog poreza.

Ako je, na primer, u neoporezivoj poslovnoj kombinaciji sticalac stekao zemljište čija je poreska osnovica 1.000.000 din., a fer vrednost 1.500.000 din., iznos kapitalnog dobitka od 500.000 din. neće da bude oporezovan prilikom poslovne kombinacije. Ako potom za 3 godine sticalac bude otuđio ovo zemljište za 2.500.000 din. iznos kapitalnog dobitka koji podleže oporezivanju neće iznositi 1.000.000 din., što je razlika između cene koju je sticalac platio (1.500.000 din.) i cene po kojoj je sredstvo prodao (2.500.000 din.), nego 1.500.000 din., jer je zadržana poreska osnovica od 1.000.000 din. Time je oporezivanju podlegao i kapitalni dobitak od 500.000 din. koji je materijalizovan pri poslovnoj kombinaciji, ali tada nije bio oporezovan usled dozvoljenog odlaganja poreskog plaćanja.

Odloženo oporezivanje pogoduje akcionarima stečenog entiteta, ali iz ugla kompanije sticaoca ovo buduće oporezivanje nije poželjan poreski atribut, jer sticalac ne uspeva da pri utvrđivanju oporezive dobiti dobije poreske odbitke u visini stvarno plaćene cene za stečena sredstva, što znači i manje poreske uštede. U prethodnom primeru, gde je zemljište stečeno sredstvo, u poreske svrhe se pri određivanju kapitalne dobiti ne uzima u obzir cena koju je sticalac realno platio, nego preuzeta poreska osnovica od stečenog entiteta. Ukoliko su u poslovnoj kombinaciji stečena osnovna sredstva, koja podležu otpisivanju, i čija je fer vrednost veća od preuzete poreske osnovice, onda će neželjene poreske posledice po osnovu upotrebe ovih sredstava da budu u vidu manjih amortizacionih odbitaka.

S obzirom da neoporezive poslovne kombinacije podrazumevaju odlaganje poreskih plaćanja, fiskus ovakav tretman dozvoljava samo po dosta restriktivnim uslovima, koje nije jednostavno ispuniti, pa značajan broj poslovnih kombinacija ipak podleže oporezivanju.

Iako se detaljna regulativa po kojoj poslovna kombinacija dobija ovaj privilegovani tretman razlikuje od zemlje do zemlje, po pravilu postoji nekoliko zajedničkih uslova koji u svakoj poreskoj jurisdikciji moraju da budu zadovoljeni.

Najpre, neophodno je da poslovna kombinacija ima ekonomsku suštinu, koja se ne svodi samo na izbegavanje poreza. Ukoliko ne postoji nijedan drugi značajan razlog za sprovođenje transakcije osim izbegavanja poreza, takva transakcija se neće kvalifikovati kao neoporeziva.

Drugi uslov podrazumeva očuvanje kontinuiteta stečenog poslovanja, što ukazuje da svrha neoporezive poslovne kombinacije treba da bude upravo sticanje nekog biznisa, a ne njegovo gašenje. Ovaj uslov se smatra ispunjenim i kada se ne nastavlja delatnost stečenog entiteta, ali se značajan deo stečenih sredstava u poslovnoj kombinaciji upošljava u obavljanju biznisa sticaoca.

Poslednji uslov na kojem se insistira je očuvanje kontinuiteta vlasničkih interesa od strane akcionara stečenog entiteta. To znači da naknada za njihove akcije mora da bude u najvećem delu u obliku akcija kompanije sticaoca. Poslovne kombinacije koje zadovoljavaju prethodne uslove imaju pre odlike reorganizacije postojećih biznisa nego klasične kupoprodajne transakcije, pa otuda i ne čudi njihova kvalifikacija kao neporezivih događaja.

Da bi se poslovna kombinacija u nekoj poreskoj jurisdikciji okarakterisala kao neoporeziva neophodno je da se sprovede u skladu sa odnosnim zakonskim odredbama.¹²⁹ U svim ostalim slučajevima poslovna kombinacija je oporeziva, odnosno ostvareni dobiti (gubici) prilikom poslovne kombinacije postaju predmet oporezivanja (odbijanja u poreske svrhe). Ukoliko su u oporezivoj poslovnoj kombinaciji na sticaoca preneti sredstva (i obaveze) stečenog entiteta, onda se stečenom entitetu u poreske svrhe obračunavaju dobiti i

¹²⁹ U Republici Srbiji, prema Zakonu o porezu na dobit pravnih lica, porez se odlaže prilikom statusnih promena. Ove promene su regulisane Zakonom o privrednim društvima (Deo sedmi) i mogu da budu: pripajanje, spajanje, podela i izdvajanje. Finansijsko izveštavanje o poslovnim kombinacijama odnosi se samo na sticanje, tj. u smislu našeg zakonodavstva na pripajanja i spajanja. U nekim poreskim jurisdikcijama i drugi vidovi sticanja mogu da budu neoporezivi, pa tako u SAD nije neophodno da stečeni entitet prestane da postoji kao posebno pravno lice, nego pod određenim uslovima i uspostavljanje veze matična kompanija-zavisno lice može da bude neoporeziva kombinacija. Takođe i kupovina (gotovo svih) sredstava targetirane (za sticanje) kompanije ponekad se kvalifikuje kao neoporeziva. Više o ovome pogledati: Jones S. M., Rhoades-Catanach S. C., 2005, *Advanced Strategies in Taxation*, Fourth edition, McGraw-Hill, pp. 358-364.

gubici¹³⁰ kao da su sva sredstva prodata (i obaveze izmirene) po fer tržišnim vrednostima. Ove vrednosti postaju ujedno i nove poreske osnovice datih sredstava i obaveza. Prema tome, sticalac u slučaju oporezive poslovne kombinacije ima pravo na buduće poreske odbitke (pri utvrđivanju oporezive dobiti), koji odgovaraju stvarnim troškovima sticanja konkretnih sredstava.

Ako se, radi ilustracije, poslužimo istim primerom sa sticanjem zemljišta (sa strane 2), ali pretpostavimo da je ovde reč o oporezivoj poslovnoj kombinaciji, onda će sticaocu u poreske svrhe tržišna vrednost zemljišta da bude priznata kao nabavna vrednost. Poreska osnovica zemljišta time ne ostaje ista kao što je bila kod stečenog entiteta, nego se prilagođava na tržišnu vrednost i iznosi 1.500.000 din. To omogućava sticaocu da prilikom kasnije prodaje ove nepokretnosti za 2.500.000 din. iskaže kapitalni dobitak samo u iznosu od 1.000.000 din., (a ne 1.500.000 din.). Na taj način uvaženi su stvarni troškovi, koje je sticalac imao prilikom nabavke ovog zemljišta.

Dok je ovo poželjan poreski tretman sa aspekta sticaoca, uslov za njegovo ostvarenje je da se porez po osnovu prenosa u poslovnoj kombinaciji plati odmah, što ne odgovara stečenom entitetu odnosno njegovim akcionarima. U našem ilustrativnom primeru, stečeni entitet bi morao u svom poreskom bilansu da prizna kapitalni dobitak od 500.000 din., dok bi posledice po akcionare stečenog entiteta zavisile od oblika poslovne kombinacije.

Ako bi rezultat poslovne kombinacije bilo pripajanje ili spajanje¹³¹, onda bi i akcionari morali da priznaju u svojim tekućim poreskim prijavama dobitke (ili gubitke) kao razliku između primljene naknade za akcije i poreske osnovice akcija koje su posedovali. Ako bi pak u poslovnoj kombinaciji neka kompanija prenela određeno poslovanje na sticaoca i potom nastavila da posluje, onda bi oporezivanje na nivou akcionara usledilo naknadno - kada bi sredstva od prodaje poslovanja (iznos posle oporezivanja) bila

¹³⁰ U slučaju kada stečeni entitet nije kompanija, nego samo neki njen deo (koji zadovoljava definiciju poslovanja), onda se porez obračunava kompaniji prenosiocu.

¹³¹ Pripajanje i spajanje su najčešće neoporezive poslovne kombinacije, ali ako nisu zadovoljeni zakonom postavljeni uslovi, na primer da naknade koju primaju akcionari društava prenosilaca budu prevashodno u akcijama, onda i ovakve kombinacije mogu da budu oporezive.

raspodeljena akcionarima bilo u vidu dividendi bilo prilikom likvidacije kompanije, tako da se dvostruko oporezivanje ne bi izbeglo.

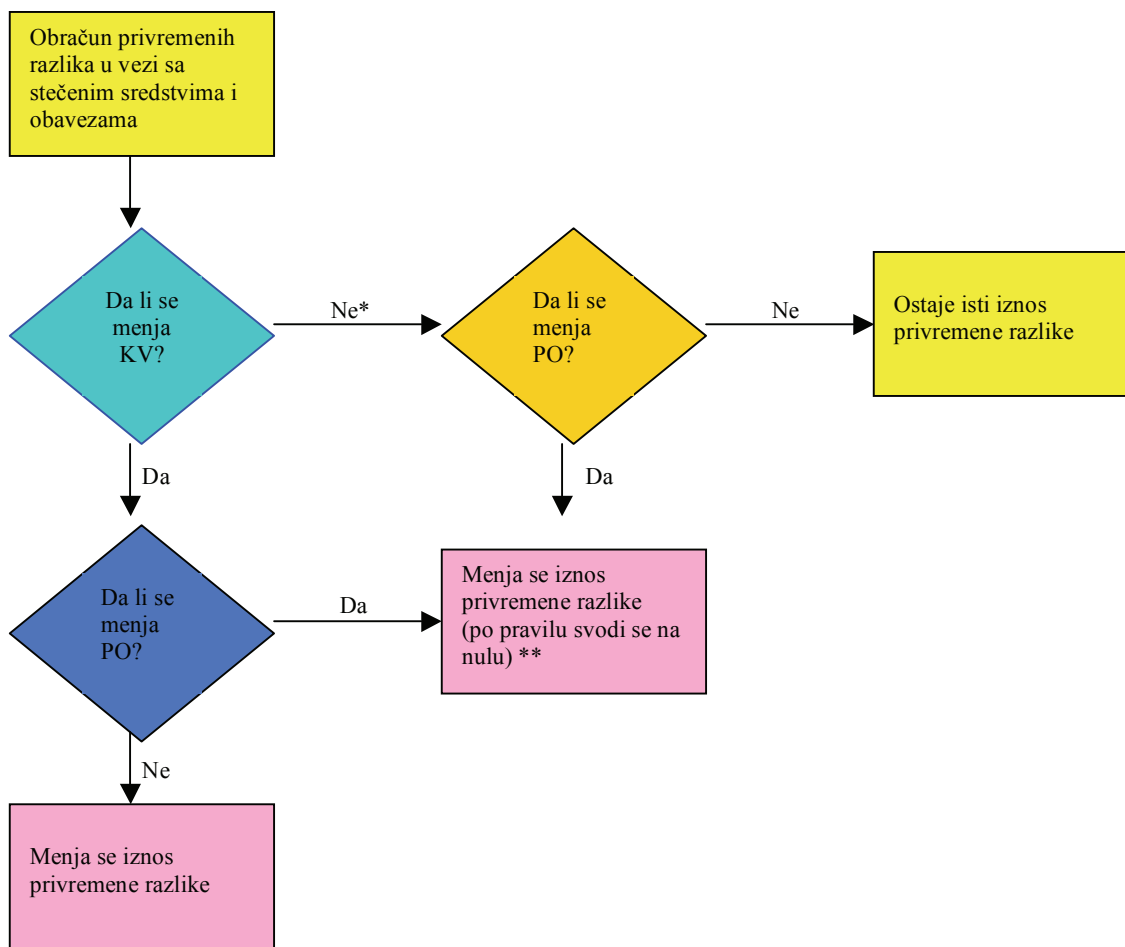
Kada se poslovno kombinovanje ostvaruje tako što sticalac kupovinom akcija stiče kontrolu nad drugim entitetom, onda će oporezivi status transakcije značiti da akcionari stečenog entiteta po osnovu prodaje svojih akcija odmah podležu oporezivanju ostvarenih kapitalnih dobitaka (odbijaju im se u poreske svrhe nastali kapitalni gubici), dok će poreska osnovica stečenih akcija za kompaniju sticaoca biti jednaka ceni koja je za njih plaćena.

Budući da u ovom slučaju stečeni entitet nastavlja da posluje kao samostalno pravno lice, njegovi poreski atributi se ne menjaju usled poslovne kombinacije. Poreske osnovice njegovih sredstava ostaju iste. Ukoliko je stečeni entitet imao poreske gubitke koji mu obezbeđuju buduće poreske uštede, što je poželjan poreski atribut, mogućnost ostvarivanja ovih ušteda ostaje na stečenom entitetu ako se posle poslovne kombinacije sastavljaju pojedinačne poreske prijave od strane sticaoca (matične kompanije) i stečenog entiteta (ekonomski zavisno lice). Međutim, ukoliko su zadovoljeni zakonski kriterijumi da se popuni konsolidovana poreska prijava i ako se izabere takva opcija, onda se na nivou konsolidovane grupe dozvoljava prebijanje oporezivih dobitaka jedne članice sa poreskim gubicima druge članice, čime se omogućava brža realizacija (i sprečava eventualno neiskorišćenje) poreskih koristi od nastalih gubitaka.

Utvrđivanje efekata poslovne kombinacije na poreske osnovice stečenih sredstava i obaveza neophodno je za potrebe sastavljanja finansijskih izveštaja sticaoca. Dok su promene knjigovodstvenih vrednosti ovih sredstava i obaveza uobičajene, jer se zahteva njihovo svođenje na fer vrednost, poreske osnovice mogu da ostanu neizmenjene ili pak da se i njihov iznos menja. Zadržavanje postojećih poreskih osnovica karakteristika je neoporezivih poslovnih kombinacija, ali i u slučaju oporezive kombinacije ostvarene sticanjem akcija, gde se uspostavlja veza matična kompanija - zavisno lice, sredstva i obaveze stečenog entiteta ne menjaju svoje poreske osnovice. Ostale oporezive poslovne kombinacije zahtevaju po pravilu prilagođavanje poreskih osnovica na tržišne vrednosti.

Poreske posledice stečenih sredstava i obaveza, iskazane u vidu odloženih poreskih sredstava i obaveza, najčešće se razlikuju od onih koje su iskazane kod stečenog entiteta,

jer se menja iznos povezanih privremenih razlika, te se u vezi sa njima zahteva novi obračun, kao što je i šematski prikazano na Slici 1:

Slika 1. Obračun privremenih razlika u vezi sa stečenim sredstvima i obavezama u poslovnoj kombinaciji

* Za ona sredstva i obaveze, koji su već iskazani po fer vrednosti, neće biti potrebno da se knjigovodstvena vrednost menja.

** Promena poreske osnovice podrazumeva njeno svodenje na tržišnu vrednost, koja bi u normalnim okolnostima trebalo da se podudara sa fer vrednošću, kako je ona definisana u računovodstvene svrhe.

U bilansu stanja sticaoca novi iznosi privremenih razlika u vezi sa sredstvima i obavezama, koji su pre poslovne kombinacije bili priznati kod stečenog entiteta, usloviće i drugačije iznose odloženih poreza. Međutim, usled poslovne kombinacije može doći i do

priznavanja novih sredstava i obaveza, što se takođe mora uzeti u obzir prilikom obračuna konačnog iznosa odloženih poreskih sredstava i obaveza.

Ovo je pre svega slučaj kada stečeni entitet poseduje nematerijalna sredstva, koja su interno generisana i kao takva nisu zadovoljavala kriterijume da budu priznata u njegovim finansijskim izveštajima. Budući da se u poslovnoj kombinaciji ovakava sredstva identifikuju i plaćaju od strane sticaoca, ona postaju predmet priznavanja, a stoga i njihove poreske posledice. Ako je reč, na primer, o patentu čija je fer vrednost 4.000.000 din., a poreska osnovica je nula, u vezi sa njim nastaje oporeziva privremena razlika od 4.000.000 din. Uz poresku stopu od 20%, priznavanje patente u finansijskim izveštajima sticaoca vodiće i priznavanju odloženih poreskih obaveza od 800.000 din.

Iako je i gudvil nematerijalno sredstvo, njegov tretman u cilju utvrđivanja odloženih poreza je specifičan. U poslovnim kombinacijama priznavanje gudvila je česta pojava. jer prilikom kupovine profitabilnih entiteta sticalac plaća veću cenu od fer vrednosti stečene neto imovine. Prilikom obračuna gudvila uzimaju se u obzir sva stečena sredstva i obaveze, pa i odložena poreska sredstva i odložene poreske obaveze. Ipak, videli smo da pozicije odloženih poreza ne mogu da se preuzmu od stečenog entiteta u istom iznosu nego je potrebno da se iznova izračunaju. Njihov iznos zavisi od knjigovodstvene vrednosti i poreske osnovice drugih sredstava i obaveza, što dalje znači da one poslednje ulaze u obračun gudvila.

Postupak utvrđivanja gudvila najbolje je strukturirati u nekoliko koraka:

- U prvom koraku potrebno je identifikovati sva sredstva i obaveze, koji se preuzimaju (osim odloženih poreskih sredstava i obaveza), uključujući i ona sredstva i obaveze koji tek usled poslovne kombinacije zadovoljavaju kriterijume za priznavanje, te potom odrediti i njihove fer vrednosti.
- U narednom koraku potreban je obračun odloženih poreskih efekata stečenih sredstava i obaveza. To podrazumeva utvrđivanje njihovih poreskih osnovica, a onda poredeći fer vrednost i poresku osnovicu na nivou svakog sredstva i obaveze dolazi se do iznosa odnosne privremene razlike. Kada se primeni odgovarajuća poreska stopa na privremene razlike dobija se iznos odloženih

poreskih sredstava ili obaveza. Gledano u celini, po osnovu stečenog entiteta, postojaće neto odloženo poresko sredstvo ili neto odložena poreska obaveza.

- U trećem koraku neto odloženo poresko sredstvo ili obaveza uzima se u obračun zajedno sa svim ostalim sredstvima i obavezama da bi se utvrdila fer vrednost stečene neto imovine. Gudvil se onda izračunava kao višak cene koju je sticalac platio nad fer vrednošću stečene neto imovine.¹³²

Ovaj obračun možemo da ilustrujemo sledećim primerom. Pretpostavimo da je jedna kompanija za 1.650.000 din. kupila 100% akcija druge kompanije, čime je stekla popuno kontrolisano zavisno lice. Da bi kompanija sticalac korisnicima njenih finansijskih izveštaja adekvatno prezentovala efekte ostvarene poslovne kombinacije, neophodno je da se na dan sticanja sastave finansijski izveštaji, odnosno u ovom slučaju potrebno je da se sastavi konsolidovani bilans stanja sticaoca (matične kompanije) i stečenog entiteta (zavisnog lica). U te svrhe, u prvom koraku, identifikuju se sva sredstva i obaveze stečenog entiteta, izuzev odloženih poreza i procenjuju po fer vrednosti, što je prezentovano u Tabeli 1:

Tabela 1 Identifikovanje sredstava i obaveza stečenog entiteta i određivanje njihovih fer vrednosti – ilustrativni primer

Sredstva i obaveze	KV	FV
Zemljište	250.000	300.000
Zgrade	1.250.000	1.400.000
Oprema	540.000	600.000
Nematerijalna sredstva (osim gudvila)	0	100.000
Zalihe	660.000	700.000
Ostala sredstva	100.000	100.000
Ukupno sredstva	2.800.000	3.200.000
Dugoročne obaveze	1.100.000	1.100.000
Kratkoročne obaveze	400.000	400.000
Ukupno obaveze	1.500.000	1.500.000

U drugom koraku potrebno je izračunati odložene poreze. Ovaj obračun dodat je u Tabeli 2:

¹³² U slučaju da postoje učešća bez prava kontrole

Tabela 2 Obračun odloženih poreza na dan poslovne kombinacije – ilustrativni primer

Sredstva i obaveze	KV	FV	PO	Oporezive (odbitne) privremene razlike	OPO ili (OPS)*
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)=(3)-(4)	(6)=(5)*20%
Zemljište	250.000	300.000	250.000	50.000	10.000
Zgrade	1.250.000	1.400.000	937.500	462.500	92.500
Oprema	540.000	600.000	300.000	300.000	60.000
Nematerijalna sredstva (osim gudvila)	0	100.000	0	100.000	20.000
Zalihe	660.000	700.000	660.000	40.000	8.000
Ostala sredstva	100.000	100.000	110.000	(10.000)	(2.000)
Ukupno sredstva	2.800.000	3.200.000	2.257.500	942.500	188.500
Dugoročne obaveze	1.100.000	1.100.000	1.000.000	(100.000)	(20.000)
Kratkoročne obaveze	400.000	400.000	400.000	-	-
Ukupno obaveze	1.500.000	1.500.000	1.500.000	(100.000)	(20.000)
Σ				742.500	168.500

*Priznavanje odloženih poreskih sredstava u poslovnoj kombinaciji se ipak ne sprovodi automatski za sve nastale odbitne privremene razlike, nego kao i u svim drugim slučajevima, mora se utvrditi da li je verovatna njihova realizacija. Samo onaj iznos, čije se iskorišćenje može očekivati, predmet je priznavanja.

U vezi sa sredstvima i obavezama stečenog entiteta nastaju neto odložene poreske obaveze u iznosu od 168.500 din. Prilikom obračuna fer vrednosti stečene neto imovine ove obaveze treba da se tretiraju na isti način kao i druge obaveze, što je učinjeno u Tabeli 3:

Tabela 3 Utvrđivanje fer vrednosti stečene neto imovine u poslovnoj kombinaciji – ilustrativni primer

Sredstva i obaveze	FV
Zemljište	300.000
Zgrade	1.400.000
Oprema	600.000
Nematerijalna sredstva (osim gudvila)	100.000
Zalihe	700.000
Ostala sredstva	100.000
Ukupno sredstva	3.200.000
Dugoročne obaveze	1.100.000
Kratkoročne obaveze	400.000
Odložene poreske obaveze	168.500
Ukupno obaveze	1.668.500
Neto imovina	1.531.500

Iznos gudvila sada se jednostavno utvrđuje kao višak plaćenog iznosa nad fer vrednošću stečene neto imovine:

$$\text{Gudvil} = 1.650.000 - 1.531.500 = 118.500$$

Kod sastavljanja konsolidovanog bilansa stanja iznos investicije sticaoca biće raspoređen na sredstva i obaveze kao u Tabeli 3, uključujući još i gudvil od 118.500 din. S obzirom da se odložene poreske obaveze uzimaju u obzir pri obračunu gudvila, može se zaključiti da je neposredna posledica upotrebe računovodstva odloženih poreza uvećanje aktive (gudvila) i pasive (obaveza) u konsolidovanom bilansa stanja sticaoca za 168.500 din. Generalno, bilansiranje odloženih poreskih obaveza pri poslovnoj kombinaciji povećava iznos gudvila (ili smanjuje iznos dobitka ostvarenog povoljnom kupovinom), dok odložena poreska sredstva smanjuju iznos gudvila (ili povećavaju dobitak ostvaren povoljnom kupovinom).

Pojava gudvila, kao nematerijalnog sredstva, pokreće pitanje njegovih poreskih posledica. I za ovu poziciju trebalo bi uporediti knjigovodstvenu vrednost sa njenom poreskom osnovicom kako bi se utvrdilo da li postoji osnov za bilansiranje odloženih poreza. Tretman gudvila u poreske svrhe je različit po pojedinim poreskim jurisdikcijama. Dok se negde uvažavaju troškovi sticanja gudvila, pa je dozvoljena njegoa amortizacija pri utvrđivanju oporezive dobiti, najčešće linearnom metodom u propisanom vremenskom periodu¹³³, u drugim zemljama ne postoji mogućnost dobijanja poreskih odbitaka po osnovu gudvila.

U slučaju kada je dozvoljena amortizacija gudvila, na dan poslovne kombinacije njegoa poreska osnovica i knjigovodstvena vrednost biće jednake, te neće po ovom osnovu postojati privremena razlika. U kasnijim periodima, kada budu sastavljeni finansijski izveštaji, dolazilo bi do pojave privremenih razlika kod gudvila, jer je računovodstveni tretman gudvila izmenjen u odnosu na raniju praksu pa se ne vrši njegoa amortizacija (ni po MRS/MSFI ni po američkim GAAP). Međutim, gudvil može da bude obezvređen. Tada je neophodno da se smanji njegoa knjigovodstvena vrednost i prizna gubitak usled obezvređenja. Pošto se obrazac promena u poreskoj osnovici i knjigovodstvenoj vrednosti razlikuje, privremene razlike su očekivane. Tokom zakonski propisanog perioda amortizacije gudvila, poreska osnovica gudvila se menja (smanjuje), čime se stvara razlika u odnosu na njegov knjigovodstveni iznos. Ova razlika se poništava u onim periodima kada se zbog gubitka usled obezvređenja otpisuje i knjigovodstveni iznos

¹³³ Na primer, u SAD amortizacija gudvila se vrši linearnom metodom u petnaestogodišnjem periodu.

gudvila. Proizilazi da ova razlika ima karakter oporezive privremene razlike, te vodi priznavanju odloženih poreskih obaveza.¹³⁴ Za sticaoca je poreska amortizacija gudvila-a vrlo povoljna okolnost, jer se deo ulaganja (kupovne cene) iznad fer vrednosti stečene neto imovine prevodi u poreske odbitke.

U slučaju kada amortizacija gudvila u poreske svrhe nije dozvoljena poreska osnovica gudvila je nula, tako da na sam dan poslovne kombinacije evidentno postoji razlika između nje i knjigovodstvene vrednosti, koja je gudvilu dodeljena. Ova razlika je po definiciji oporeziva privremena razlika (knjigovodstvena vrednost sredstva je veća od poreske osnovice i ta razlika će uticati na budući odnos računovodstvene i oporezive dobiti) i kao takva trebalo bi da predstavlja osnov za nastanak odložene poreske obaveze.

Međutim, ako bi se bilansirala odložena poreska obaveza pri inicijalnom priznavanju gudvila, računski gledano bio bi pokrenut niz iteracija, jer na iznos gudvila, kao rezidualne veličine, upravo utiče i visina odloženih poreskih obaveza. Drugim rečima, ako bi priznali odloženu poresku obavezu to bi značilo i povećanje gudvila za isti iznos, a onda bi veći gudvil značio i potrebu za većim odloženim poreskim obavezama i tako nadalje. Ovo zidanje iznosa aktive i pasive ne bi bilo smisljeno.

Pretpostavimo da se u našem ilustrativnom primeru gudvil ne može da odbije u poreske svrhe i da se po osnovu privremene razlike kod gudvila priznaju odložene poreske obaveze. Pošto je knjigovodstveni iznos gudvila 118.500 din., odložene poreske obaveze u vezi sa njim trebalo bi da iznose 23.700 din. $[(118.500-0)*0,20]$. Povećanje odloženih poreskih obaveza za 23.700 din., automatski vodi povećanju gudvila za isti iznos, tj. na 142.200 din. Knjigovodstvenoj vrednosti gudvila od 142.200 din. odgovaraju odložene poreske obaveze od 28.840 din., što znači da saldo na ovom računu treba povećati još za 4.740 din. Ovo je opet automatski i povećanje gudvila na 146.940 din. To bi pokrenulo novu iteraciju u obračunu itd.

Pošto nije prihvatljivo da se na ovaj način povećava bilansna suma, inicijalno priznavanje gudvila u poslovnoj kombinaciji bez obzira na postojanje povezane oporezive

¹³⁴ Moguće je da usled značajnog obezvređenja gudvila knjigovodstvena vrednost padne ispod poreske osnovice, kada bi nastala odbitna privremena razlika.

privremene razlike ne dovodi do priznavanja odloženih poreskih obaveza. Otuda je tretman gudivila iz ugla računovodstva odloženih poreza izuzetak u odnosu na uspostavljena pravila.

Ukoliko je za stečeni entitet plaćena manja cena od fer vrednosti stečene neto imovine onda će ova povoljna kupovina imati za posledicu priznavanje dobitka u bilansu uspeha sticaoca. Ako se u poreske svrhe ovaj iznos postepeno uključuje u oporezivu dobit, onda postoji oporeziva privremena razlika na dan poslovne kombinacije (knjigovodstvena vrednost je nula, dok je poreska osnovica odloženih prihoda jednaka iznosu ostvarenog dobitka), koja se poništava sa priznavanjem dobitka u poreskom bilansu. Potrebno je stoga bilansirati odložene poreske obaveze. Ukoliko se dobitak ostvaren na povoljnoj kupovini ne tretira kao oporeziv, onda je njegovo uključivanje u trgovački bilans uspeha, u periodu u kojem je računovodstveno iskazana poslovna kombinacija, stalna razlika, koja nema implikacije po buduće periode. Priznavanje odloženih poreza samim tim izostaje.

Ne samo da u finansijskim izveštajima sticaoca mogu da budu priznati odloženi porezi kao nus proizvod priznavanja drugih sredstava i obaveza koji nisu zadovoljavali kriterijume za priznavanje u finansijskim izveštajima stečenog entiteta nego i određena odložena poreska sredstva i obaveze mogu tek sa poslovnom kombinacijom da zadovolje kriterijume priznavanja. To se prevashodno odnosi na odložena poreska sredstva u vezi sa nastalim poreskim gubicima, koja nisu bila priznata kod stečenog entiteta, jer se nije očekivalo ostvarenje dovoljne oporezive dobiti u budućim periodima, koja bi omogućila njihovu realizaciju. Ako zahvaljujući poslovnoj kombinaciji postane verovatno da će se ova sredstva realizovati, jer će iznos oporezivih dobitaka sada kombinovanog entiteta biti dovoljan da se poreske uštede iskoriste, ova sredstva treba da se priznaju.¹³⁵

¹³⁵ U slučaju poslovne kombinacije koja rezultira u vezi matična kompanija - zavisno lice, moguće je da se očekivanja u pogledu oporezive dobiti zavisnog lica izmene, na primer zbog dobijanja novih profitabilnih poslova itd., pa da po tom osnovu bude verovatna realizacija do tada nepriznatih odloženih poreskih sredstava, ali ostvarenje poreskih koristi (koje opravdava priznavanje odloženih poreskih sredstava) po osnovu prebijanja poreskih gubitaka zavisnog lica sa oporezivim dobitcima matične kompanije (ili drugih članica grupe) po pravilu je moguće samo ako se od strane grupe sastavlja konsolidovana poreska prijava.

Ukoliko do njihovog priznavanja dođe, ova sredstva, kao i sva druga odložena poreska sredstva, moraju da budu uzeta u obzir pri obračunu gudvila, jer je gudvil rezidualna veličina.¹³⁶

Generalno gledano, priznavanje odloženih poreskih sredstava u vezi sa stečenim entitetom ima za posledicu smanjenje iznosa gudvila, dok će njihovo nepriznavanje voditi većem iznosu gudvila. Moguće je, pri tome, da se naknadno očekivanja po osnovu realizacije odloženih poreskih sredstava promene. Postavlja se onda pitanje da li izmena njihovog (ne)priznatog iznosa zahteva i korigovanje gudvila.

Čini se opravdanim da se gudvil koriguje ako je promena očekivanja posledica pribavljanja informacija o okolnostima koje su postojale na dan poslovne kombinacije (a ne događaja koji su nastali posle poslovne kombinacije).¹³⁷ Efekti korekcije treba da omogućе iskazivanje gudvila u onom iznosu, koji bi bio da je ova informacija bila poznata na dan poslovne kombinacije.

Dopunićemo, radi ilustracije, prethodni primer sa činjenicom da odloženo poresko sredstvo od 38.000 din. (po osnovu poreskih gubitaka stečenog entiteta u iznosu od 190.000 din. uz poresku stopu od 20%) nije bilo priznato na dan poslovne kombinacije, jer se nije očekivalo njegovo iskorišćenje. Ako je naknadno ocenjeno da će buduća oporeziva dobit da bude dovoljna da se iskoriste ova odložena poreska sredstva, onda je potrebno da se izvrši njihovo priznavanje uz istovremenu korekciju gudvila, tako da će novi iznos gudvila da bude 80.500 din. (118.500-38.000). Da je u međuvremenu došlo do promene poreske stope na 30%, priznavanje odloženih poreskih sredstava izvršilo bi se u iznosu od 57.000 din. (190.000*0,30), dok bi korekcija gudvila na niže i dalje bila 38.000 din., jer je promena poreske stope događaj koji je nastao posle dana poslovne kombinacije. Razlika od 19.000 din. bila bi uobičajeno tretirana (povećanje odloženih poreskih sredstava usled povećanja poreske stope) tj. priznata kao odloženi poreski prihod u bilansu uspeha.

¹³⁶ Ako bi sticalac utvrdio da je usled poslovne kombinacije postalo verovatno da će se njegova nepriznata odložena poreska sredstva realizovati, njihovo priznavanje bi trebalo da usledi, ali bez uključivanja u obračun gudvila.

¹³⁷ Po MRS/MSFI period u kojem su korekcije gudvila dozvoljene ograničen je na godinu dana od dana poslovne kombinacije. Posle ovog perioda samo korekcije grešaka (a ne i promena u procenama) vršile bi se retroaktivno.

Iznos odloženih poreza utvrđen na dan poslovne kombinacije mogao bi da se naknadno koriguje i usled prilagođavanja vrednosti drugih pozicija sredstava i obaveza, priznatih u poslovnoj kombinaciji, jer se po osnovu njih takođe mogu pribaviti nove informacije o okolnostima koje su postojale na dan sticanja. Korekcije ovih pozicija izazvale bi korekcije povezanih odloženih poreza, a sve to bi se onda odrazilo na iznos gudvila.

Pretpostavimo da je u ilustrativnom primeru dan poslovne kombinacije i dan sastavljanja finansijskih izveštaja 31.12.2009. godine i da je na taj dan vrednost nematerijalnog sredstva određena preliminarno (usled nedostatka vremena), dok je detaljna procena vrednosti pribavljena naknadno, u toku naredne godine. Po ovoj proceni vrednost nematerijalnog sredstva na dan poslovne kombinacije je 120.000 din. (a ne 100.000 din.). Korekcija ove vrednosti dovela bi i do promene povezanih odloženih poreskih obaveza, kao i promene gudvila, što je prikazano u Tabeli 4¹³⁸:

Tabela 4 Retroaktivno korigovanje vrednosti nematerijalnog sredstva stečenog u poslovnoj kombinaciji i povezane korekcije – ilustrativni primer

Pozicije		31.12.2009.		31.12.2010.	
		pre korekcije	posle korekcije	pre korekcije	posle korekcije
Nematerijalno sredstvo	KV	100.000	120.000	90.000*	108.000*
	PO	0	0	0	0
	Privremena razlika	100.000	120.000	90.000	108.000
OPO po osnovu nematerijalnog sredstva		20.000	24.000	18.000	21.600
Gudvil		118.500	102.500**	118.500	102.500

* Amortizacija nematerijalnog sredstva se vrši linearnom metodom, a korisni vek trajanja sredstva je 10 godina.

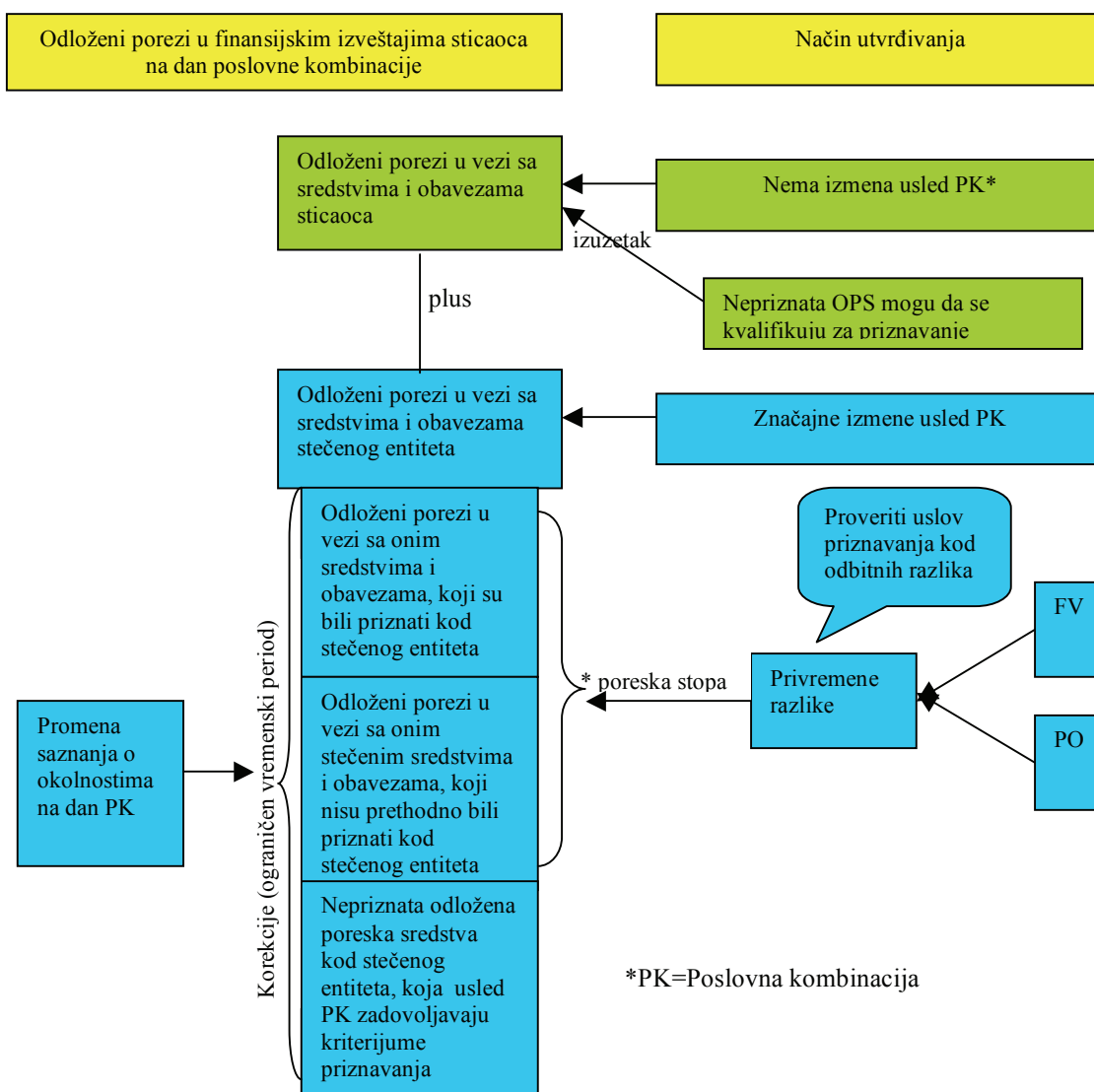
** Povećanje vrednosti nematerijalnog sredstva za 20.000 din. smanjuje za isti iznos gudvil, dok povećanje odloženih poreskih obaveza od 4.000 din. vodi povećanju gudvila, tako da je neto efekat ovih korekcija smanjenje gudvila za 16.000 din.

Iz praktičnih razloga računovodstvenim standardima se obično ograničava vremenski period u kojem se ovako retroaktivno vrše korekcije (uz korigovanje i gudvila), tako da se po isteku ovog perioda ne vrši više revidiranje računovodstva na dan poslovne

¹³⁸ Korektivno knjiženje na dan 31.12.2010. podrazumevalo bi i korekciju u bilansu uspeha. Troškovi amortizacije bili bi povećani za 2.000 din., a odloženi poreski prihodi za 400 din.

kombinacije.¹³⁹ Sva zahtevana prilagođavanja (osim eventualnih korekcija grešaka) vršila bi se kao da su rezultat događaja posle dana poslovne kombinacije.

Na osnovu prethodnih izlaganja može se zaključiti da je za adekvatno obuhvatanje efekata poslovne kombinacije na iznos odloženih poreza u finansijskim izveštajima sticaoca ključno da se pravilno odmere odloženi porezi u vezi sa stečenim sredstvima i obavezama, što je i šematski prikazano na Slici 2:

Slika 2 Utvrđivanje odloženih poreza u finansijskim izveštajima sticaoca na dan poslovne kombinacije

¹³⁹ I ovde su po MRS/MSFI retroaktivna primena novog tretmana i odgovarajuća korekcija gđvila ograničene na godinu dana od dana poslovne kombinacije.

Iznos odloženih poreza utvrđen na dan poslovne kombinacije biće postepeno eliminisan kako se budu poništavale privremene razlike, npr. zbog realizacije zaliha ili putem otpisa osnovnih sredstava. Sa druge strane, posle dana sticanja novog poslovanja dolazi svakako do formiranja novih privremenih razlika i priznavanja odloženih poreza, a pitanja koja se u vezi sa tim javljaju u sastavljanju konsolidovanih finansijskih izveštaja predmet su naše naredne analize.

1.2. Odloženi porezi u konsolidovanim finansijskim izveštajima

Prilikom sastavljanja konsolidovanih finansijskih izveštaja daje se prednost ekonomskoj suštini nad pravnom formom, pa se izveštava o finansijskoj poziciji i rezultatima poslovanja matične kompanije i njenih zavisnih lica kao da je reč o jednoj kompaniji, a ne pravno i računovodstveno zasebnim entitetima. Da bi se odrazila perspektiva grupe kao jednog entiteta, konsolidovani izveštaji se ne mogu dobiti sabiranjem istih pozicija iz pojedinačnih izveštaja članica grupe, nego je neophodno izvršiti niz prilagođavanja.

Jedna od najvažnijih korekcija tiče se internih rezultata, odnosno dobitaka ili gubitaka nastalih po osnovu transakcija između članica grupe. Sve dok ne dođe do njihovog ostvarenja u transakcijama sa licima izvan grupe, ovi rezultati se ne mogu smatrati realizovanim sa stanovišta grupe, pa stoga moraju da se eliminišu u izradi konsolidovanih izveštaja. Sa druge strane, ako članice grupe sastavljaju posebne poreske prijave ovi rezultati biće u poreske svrhe tretirani kao realizovani.

Ovakva situacija povod je za iskazivanje odloženih poreza u konsolidovanim izveštajima. Pri tome, odloženi porezi po ovom osnovu nisu predmet priznavanja u pojedinačnim izveštajima, te se obuhvat poreskih posledica eliminacije nerealizovanih internih rezultata odnosi samo na konsolidovane izveštaje. S obzirom da su ove eliminacije, po pravilu, česte i materijalne po svom iznosu, njihovi poreski efekti čine važnu komponentu ukupnih odloženih poreza u konsolidovanim izveštajima. Otuda je pravilno odmeravanje ovih poreskih efekata od posebnog značaja.

U kupoprodajnim transakcijama između članica grupe, onaj entitet koji vrši prodaju priznaje u svom pojedinačnom bilansu uspeha prihode i rashode od prodaje (odnosno dobitke i gubitke ostvarene na prodaji). Ukoliko grupa ne popunjava konsolidovanu poresku prijavu, nego se oporezivanje vrši na nivou članica grupe, onda će ovi prihodi i rashodi u istom obračunskom periodu biti uključeni i u obračun oporezive dobiti prodajnog entiteta. S obzirom da je tretman prodaje identičan u računovodstvene i poreske svrhe, u pojedinačnim finansijskim izveštajima prodajnog entiteta neće se pojaviti nikakvi odloženi poreski efekti.

Međutim, ako je na dan sastavljanja finansijskih izveštaja prodato dobro i dalje u posedu članice grupe, koja je izvršila kupovinu, onda ta prodaja iz perspektive grupe nije ostvarena, pa odgovarajućom korekcijom prihoda i rashoda prilikom izrade konsolidovanog bilansa uspeha ovakvi interni rezultati biće eliminisani. Pošto su ovi rezultati oporezovani, pre nego što su zarađeni (priznati u konsolidovanom bilansu uspeha), dolazi do stvaranja privremenih razlika i to odbitnog karaktera.

Ove privremene razlike mogu se izračunati i iz perspektive bilansa stanja i to poredeći knjigovodstvenu vrednost i poresku osnovicu interno kupljenih dobara. Njihova knjigovodstvena vrednost kod članice grupe, koja je izvršila kupovinu, jednaka je troškovima nabavke, koje je u vezi sa njima imala ova kompanija. To znači da su u nju uključeni rezultati interne prodaje. Prilikom konsolidacije ovakvi rezultati moraju da se eliminišu kako bi knjigovodstvena vrednost dobara u konsolidovanom bilansu stanja odrazila troškove nabavke (cenu koštanja) za grupu kao celinu. Poredeći ovu nižu knjigovodstvenu vrednost sa većom poreskom osnovicom dobija se iznos odbitne privremene razlike. Ukoliko članice grupe posluju u različitim poreskim jurisdikcijama, prilikom izračunavanja odloženih poreza na iznos privremene razlike treba primeniti poresku stopu, koja važi za jurisdikciju u kojoj će odnosna razlika da bude odbijena pri utvrđivanju oporezive dobiti.

Transakcije između povezanih lica predmet su posebne pažnje poreskih vlasti, pa je moguće da se u poreske svrhe zahteva korekcija interne kupoprodajne cene, kako bi ona odrazila tržišne uslove. Od entiteta koji vrši prodaju može se tako zahtevati da prilagodi svoje prihode na više u poreskom bilansu, čime bi oporeziva dobit bila veća od

računovodstvene. Ovakava razlika imala bi u računovodstvene svrhe karakter stalne razlike i ne bi dovela do bilansiranja odloženih poreza.

Ako se korekcija odnosi i na entitet koji je obavio kupovinu, poreska osnovica interno nabavljenog dobra biće veća od njegove knjigovodstvene vrednosti u pojedinačnim izveštajima ove članice grupe. U tom slučaju u pojedinačnim izveštajima kupca nastaje privremena razlika između knjigovodstvene vrednosti (interne kupoprodajne cene) i poreske osnovice posmatranog dobra i priznaće se po tom osnovu odloženo poresko sredstvo. To dalje znači da i u ovoj situaciji prilikom konsolidacije treba uzeti u obzir samo privremenu razliku između knjigovodstvene vrednosti (koja odgovara konsolidovanim izveštajima) i poreske osnovice do visine internog rezultata (jer je preostali deo privremene razlike već obuhvaćen u pojedinačnim izveštajima).

Da bismo ilustrovali utvrđivanje odloženih poreza u slučaju eliminacije nerealizovanih internih rezultata u uslovima postojanja različitih poreskih jurisdikcija poslužićemo se jednim primerom. Pretpostavimo da je pred kraj 2008. godine matična kompanija prodala robu zavisnoj kompaniji za 200.000 din. Nabavna vrednost ove robe za matičnu kompaniju iznosila je 130.000 din. Na dan sastavljanja finansijskih izveštaja roba je i dalje bila na zalihama kod zavisne kompanije. Stopa poreza na dobit za matičnu kompaniju iznosi 30%, a za zavisnu kompaniju 20% i svaka kompanija sastavlja posebnu poresku prijavu.

Pod ovim pretpostavkama matična kompanija će u svoj poreski bilans za 2008. godinu uključiti prihode od prodaje od 200.000 din. i troškove prodatih roba od 130.000 din, što će dovesti do povećanja njenih tekućih poreskih obaveza za 21.000 din. ($70.000 \cdot 0,30$). U pojedinačnom bilansu stanja zavisne kompanije kupljena roba tretiraće se kao deo zaliha i biće odmerena po vrednosti od 200.000 din., jer je to nabavna vrednost ove robe za zavisnu kompaniju. Prilikom buduće prodaje date robe zavisna kompanija će u svrhe utvrđivanja oporezive dobiti imati pravo na poreski odbitak u visini njene nabavne vrednosti, tako da je i poreska osnovica robe 200.000 din. Pošto se knjigovodstvena vrednost i poreska osnovica podudaraju, ne postoji privremena razlika koja bi u pojedinačnim izveštajima zavisnog lica dovela do odloženih poreza.

Razmotrimo sada konsolidovane finansijske izveštaje. Sa stanovišta grupe knjigovodstvena vrednost posmatrane robe od 200.000 din. je precenjena, jer sadrži u sebi interni dobitak od 70.000 din., koji nije realizovan i stoga mora pri konsolidaciji da bude eliminisan. Ovim se knjigovodstvena vrednost robe u konsolidovanom bilansu stanja svodi na 130.000 din., što je upravo nabavna vrednost ove robe za grupu kao celinu.

S obzirom da poreska osnovica robe ostaje 200.000 din. dolazi po ovom osnovu do stvaranja privremene razlike i javlja se potreba za bilansiranjem odloženih poreza. U iznosu od 14.000 din. ($70.000 \cdot 0,20$) biće priznato odloženo poresko sredstvo i odloženi poreski prihodi, jer u onom obračunskom periodu u kojem zavisno lice bude prodalo ovu robu oporeziva dobit u vezi sa prodajom biće manja od računovodstvene (gledano sa aspekta konsolidovanih izveštaja) za 70.000 din., čime će i iznos poreza koji treba da se plati biti manji u odnosu na priznate poreske rashode.

Uzmimo, na primer, da je prodaja robe licu izvan grupe izvršena u narednoj godini i to za 350.000 din. U pojedinačnom bilansu uspeha zavisnog lica biće iskazan (bruto) dobitak na prodaji u iznosu od svega 150.000 din. (prihodi od prodaje su 350.000 din, a troškovi prodatih roba 200.000 din.). Međutim, za grupu kao celinu troškovi prodatih roba su 130.000 din., pa je ukupno ostvareni dobitak na prodaji 220.000 din. U ovom iznosu sadržan je interni dobitak iz prethodnog perioda od 70.000 din., koji je sada i sa aspekta grupe realizovan. Prema tome, prilikom konsolidacije neophodna je korekcija troškova prodatih roba na niže za 70.000 din., čime će u konsolidovani bilans uspeha biti uključen realizovani interni rezultat.

Uključivanje ovog dobitka zahteva i iskazivanje povezanih poreskih rashoda u istim finansijskim izveštajima, tako da je potrebno i rashode po osnovu poreza na dobit uvećati u odnosu na iznos koji se preuzima iz pojedinačnog bilansa uspeha zavisnog lica i to za 14.000 din.¹⁴⁰ Ako pretpostavimo drugačiji scenario, tj. da ni u 2009. godini ne dolazi do

¹⁴⁰ U pojedinačnim izveštajima matične kompanije dobitak od 70.000 din. bio je priznat u prethodnoj godini, pa je povećao njen neraspoređeni dobitak za 56.000 din. (iznos posle oporezivanja). Prilikom konsolidacije u 2009. godini ovaj iznos se isključuje, tako da ukupna korekcija po osnovu internog dobitka podrazumeva: smanjenje neraspoređenog dobitka za 56.000, povećanje rashoda po osnovu poreza na dobit za 14.000 i smanjenje troškova prodatih roba za 70.000 din.

realizacije posmatrane robe (ako se na primer koristi Lifo metoda¹⁴¹ pri obračuna izlaza zaliha), onda bi i dalje u konsolidovanim finansijskim izveštajima trebalo da se prikažu odložena poreska sredstva od 14.000 din.¹⁴²

Kada je frekvencija međusobnih transakcija veća, te se i u početnim i u krajnjim zalihama nalaze interno kupljena dobra, obuhvat poreskih efekata nerealizovanih internih rezultata mogao bi se efikasno sprovesti rukovodeći se sledećim smernicama:

- U svrhe priznavanja odloženih poreskih sredstava potrebno je fokusirati se na krajnje zalihe. Interni rezultat sadržan u vrednosti krajnjih zaliha (koji je predmet isključivanja prilikom konsolidacije)¹⁴³ predstavlja odbitnu privremenu razliku te primenjujući na njega odgovarajuću poresku stopu dobija se iznos odloženih poreskih sredstava koji treba uključiti u konsolidovani bilans stanja.
- Korekcija u bilansu uspeha dobija se upoređivanjem internog rezultata u krajnjim i početnim zalihama i to:
 - Ukoliko je iznos internog rezultata u krajnjim zalihama veći nego u početnim, može se zaključiti da su u toku tekućeg perioda nastali novi nerealizovani interni rezultati. Od nerealizovanog dobitka iz krajnjih zaliha treba onda oduzeti nerealizovani dobitak u početnim zalihama¹⁴⁴, pa na ovu razliku primeniti relevantnu poresku stopu. Dobijeni iznos predstavljao bi odložene poreske prihode.
 - Ukoliko je iznos internog rezultata u početnim zalihama veći nego u krajnjim, onda je u toku tekućeg perioda realizovan deo internih rezultata iz prethodnih perioda. Od nerealizovanog dobitka iz početnih zaliha treba onda oduzeti nerealizovani dobitak u krajnjim zalihama, pa na ovu razliku primeniti relevantnu poresku stopu. Dobijeni iznos predstavljao bi odložene poreske rashode.

¹⁴¹ Ova metoda nije više dozvoljena po MRS/MSFI.

¹⁴² Korekcija pri konsolidaciji izgledala bi: smanjenje neraspoređenog dobitka za 56.000, povećanje odloženih poreskih sredstava za 14.000 i smanjenje zaliha za 70.000 din.

¹⁴³ Na vrednost krajnjih zaliha pa onda i na iznos internog rezultata u njima, utiće prihvaćena metoda obračuna izlaza zaliha.

¹⁴⁴ U slučaju da je i u krajnje i u početne zalihe interni rezultat uključen po istoj stopi bruto dobitka, onda je moguće ovu stopu primeniti na razliku u vrednosti zaliha kako bi se došlo do nerealizovanog internog rezultata za dati period.

U slučaju da je predmet kupoprodajne transakcije između članica grupe dobro, koje će se koristiti kao osnovno sredstvo, koje podleže amortizaciji, interni rezultat sadržan u njemu biće postepeno realizovan tokom korišćenja ovog sredstva, imajući u vidu razliku između troškova amortizacije u pojedinačnim i konsolidovanim finansijskim izveštajima. Iz ugla odloženih poreza to znači da će inicijalno priznato odloženo poresko sredstvo po osnovu nerealizovanog internog rezultata postepeno da se smanjuje. U isto vreme biće potrebno da se priznaju dodatni rashodi po osnovu poreza na dobit, jer su u pojedinačnim izveštajima entiteta kupca troškovi amortizacije veći nego što je njihov iznos za grupu kao celinu, pa stoga korekcija ovih troškova pri konsolidovanju dovodi do povećanja računovodstvenog rezultata, a time i povezanih poreskih rashoda.

Uzmimo, na primer, da je na kraju 2009. godine zavisno lice kupilo opremu od matične kompanije u vrednosti od 400.000 din. Na ovoj prodaji matična kompanija je ostvarila dobitak od 100.000 din. Oprema se otpisuje pravolinijskom metodom u periodu od 5 godina. Stopa poreza na dobit je 20%. U konsolidovanim izveštajima za 2009. godinu eliminacija internog dobitka od 100.000 din. (eliminiše se dobitak na prodaji iz pojedinačnog bilansa uspeha matične kompanije i smanjuje knjigovodstvena vrednost opreme iz bilansa stanja zavisnog lica) imaće za posledicu iskazivanje knjigovodstvene vrednosti opreme od 300.000 din., dok je poreska osnovica 400.000 din., što vodi priznavanju odloženih poreskih sredstava i odloženih poreskih prihoda u iznosu od 20.000 din. ($100.000 \cdot 0,20$).

Na dan 31.12.2010. godine, prilikom konsolidacije, potrebno je korigovati troškove amortizacije ove opreme sa 80.000 din. ($400.000/5$) na 60.000 ($300.000/5$). Povećanje rezultata na nivou grupe za 20.000 din. vodi iskazivanju dodatnih (u odnosu na pojedinačne izveštaje) rashoda po osnovu poreza na dobit od 4.000 din. Pošto je nerealizovani interni rezultat sada 80.000 din., onda su odložena poreska sredstva koja treba uključiti u konsolidovani bilans stanja 16.000 din. ($80.000 \cdot 0,20$).¹⁴⁵ Do ovog iznosa možemo doći i

¹⁴⁵ Ukupna korekcija pri konsolidaciji na dan 31.12.2010. izgledala bi: smanjenje neraspoređene dobiti za 80.000, smanjenje ispravke vrednosti za 20.000 i smanjenje opreme za 100.000, povećanje rashoda po osnovu poreza na dobit za 4.000, povećanje odloženih poreskih sredstava za 16.000 i smanjenje troškova amortizacije za 20.000 din.

tako što ćemo povezanu privremenu razliku utvrditi poredeći knjigovodstvenu vrednost opreme od 240.000 din. (300.000-60.000) sa njenom poreskom osnovicom od 320.000 din. (400.000-80.000), te onda na ovu razliku primeniti relevantnu poresku stopu.¹⁴⁶ Iskazivanje dodatnih rashoda po osnovu poreza na dobit, kao i odloženih poreskih sredstava nastaviće se po istoj logici i pri sastavljanju konsolidovanih izveštaja za naredne godine, dok se data oprema koristi (zaključno sa 2014. godinom).

Razmotrimo još odložene poreze po osnovu interne kupoprodaje zemljišta, kao osnovnog sredstva koje ne podleže amortizaciji. U periodu kada je prodaja realizovana (samo u okviru grupe) eliminacija internog rezultata vodila bi priznavanju odloženih poreskih sredstava i odloženih poreskih prihoda. U svakom narednom periodu, dok zemljište ne bude prodato licima izvan grupe, biće neophodno ponovo iz njegove knjigovodstvene vrednosti isključivati nerealizovani interni dobitak i priznavati odložena poreska sredstva. U onom periodu kada zemljište bude prodato, iskazivanje internog rezultata dovešće i do priznavanja (odloženih) poreskih rashoda. Tekuća poreska obaveza biće manja od rashoda usled realizacije odloženih poreskih sredstava.

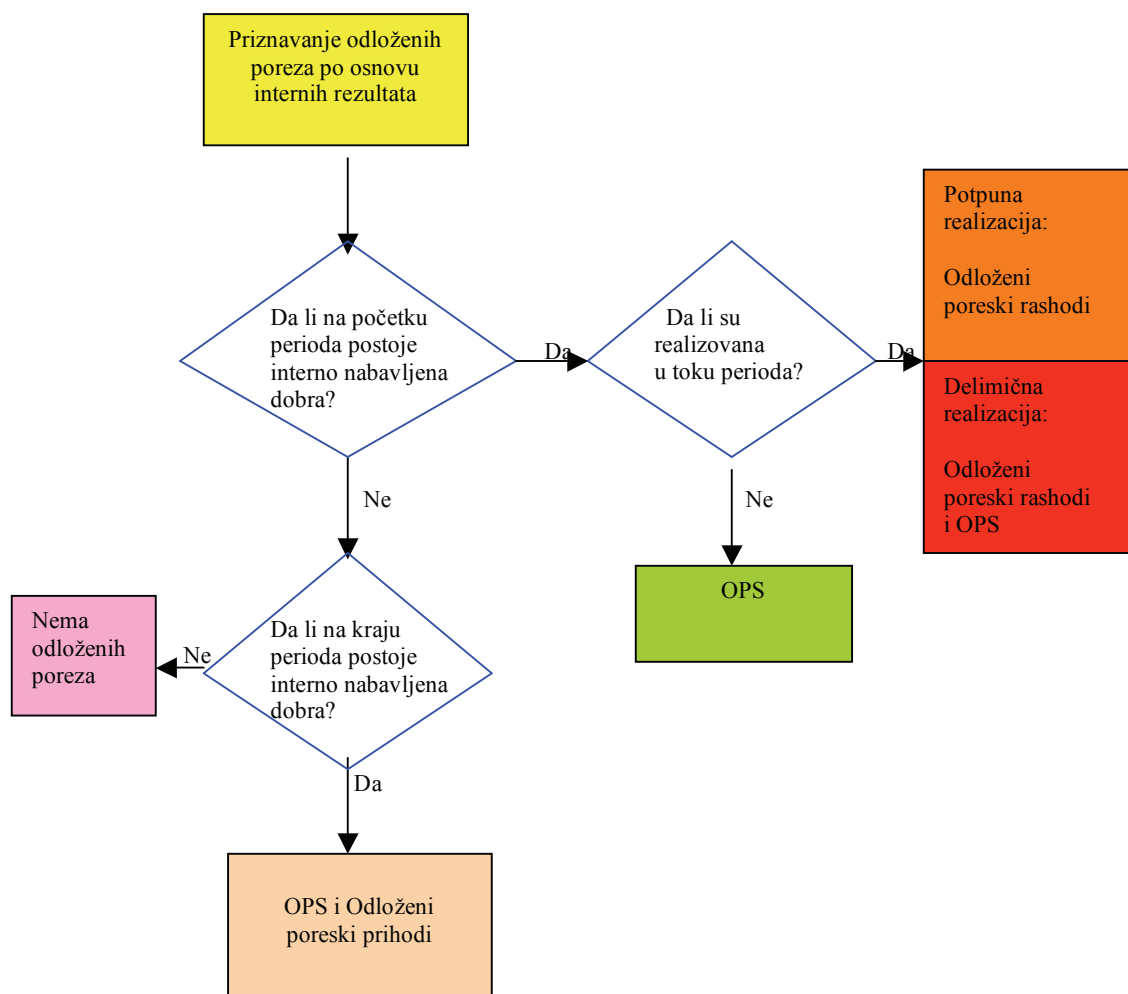
Generalno gledano, eliminacija internih rezultata iz konsolidovanih izveštaja ima za posledicu stvaranje odbitnih privremenih razlika i priznavanje odloženih poreskih sredstava.¹⁴⁷ U periodu inicijalnog priznavanja odloženih poreskih sredstava nasuprot njima priznaju se odloženi poreski prihodi, koji svode iznos poreskih rashoda tekućeg perioda na manji nivo (jer nije bilo realizacije internih rezultata pa ne treba da budu priznati ni njihovi poreski efekti). Međutim, ukoliko interni rezultati ne budu realizovani i u narednom periodu (ili narednim periodima), onda njihovo isključivanje opet prati priznavanje

¹⁴⁶ Da bismo izolovali poreski efekat eliminacije internog rezultata, ovde pretpostavljamo da se oprema kod zavisnog lica amortizuje na isti način u računovodstvene i poreske svrhe, pa je zbog toga uzeto da je poreska osnovica 320.000 din. Međutim, to najčešće nije slučaj, tako da će se u pojedinačnim izveštajima zavisnog lica po osnovu razlika u poreskoj i računovodstvenoj amortizaciji javiti privremene razlike i odložene poreske obaveze. Na primer, ako se amortizacija u poreske svrhe vrši linearnom metodom ali u periodu od 4 godine, onda će poreska osnovica opreme na kraju godine da bude 300.000 din. (400.000-100.000), te će u bilansu stanja zavisnog lica postojati odložene poreske obaveze od 4.000 din. $[(320.000-300.000)*0,20]$. Uključivanjem odloženih poreskih sredstava od 16.000 pri konsolidaciji, neto poreski efekat po osnovu opreme biće odložena poreska sredstva od 12.000. To je upravo iznos koji odgovara konsolidovanim izveštajima, jer iz ugla ovih izveštaja knjigovodstvena vrednost opreme od 240.000 je manja za 60.000 din. od poreske osnovice (300.000 din.), tako da nastaju odložena poreska sredstva do 12.000 din. $(60.000*0,20)$.

¹⁴⁷ Opšti uslov za bilansiranje odloženih poreskih sredstava (postojanje dovoljne oporezive dobiti) i ovde naravno mora da bude zadovoljen.

odloženih poreskih sredstava, ali sada uz korekciju neraspoređene dobiti (umesto korekcije u bilansu uspeha).

Tek kada interni rezultati budu ostvareni i u eksternim transakcijama, odložena poreska sredstva su iskorišćena (izostaje njihovo dalje priznavanje), te u tim periodima treba priznati odložene poreske rashode (ovim se poreski rashodi uvećavaju s obzirom da su u konsolidovani bilans uspeha uključeni interni rezultati iz prethodnih perioda koji su sad realizovani). Prema tome, u konsolidovanim finansijskim izveštajima u vezi sa eliminacijom nerealizovanih i uključivanjem realizovanih internih rezultata priznaju se različite pozicije po osnovu odloženih poreza, što je i šematski prikazano na Slici 3:

Slika 3 Priznavanje odloženih poreza u konsolidovanim finansijskim izveštajima usled eliminacije nerealizovanih i uključivanja realizovanih internih rezultata

Pored internih rezultata postoje i neka druga ishodišta odloženih poreza, koja su karakteristična samo za konsolidovane finansijske izveštaje. To su pre svega neraspodeljeni dobiti kod zavisnih lica, zajedničkih ulaganja ili pridruženih lica. Po osnovu posedovanja vlasničkih prava u ovim licima matična kompanija je obavezna da u svoj pojedinačni poreski bilans¹⁴⁸ uključi samo prihode od dividendi. Neraspodeljeni dobiti se tako ne uzimaju u obzir sve do momenta njihove raspodele u vidu dividendi.

Međutim, za konsolidovane finansijske izveštaje nije ključan momenat raspodele, s obzirom na ekonomsku povezanost članica grupe, tako da će neto rezultat u konsolidovanom bilansu uspeha reflektovati matičnoj kompaniji pripadajući deo (u skladu sa njenim učešćem u vlasništvu) ostvarenih dobitaka zavisnih lica, zajedničkih ulaganja ili pridruženih lica (bez obzira da li su raspodeljeni ili ne). Proizilazi onda da će u iznosu (eventualnih) neraspodeljenih dobitaka računovodstveni dobitak da bude veći od oporezivog. Ova razlika je privremena, jer će u nekom narednom periodu, kada budu raspodeljeni, ovi dobiti da budu uključeni i u oporezivu dobit. S obzirom da se njihovo oporezivanje odlaže treba priznati odložene poreske rashode i odložene poreske obaveze. Oporezive privremene razlike u vezi sa neraspodeljenim dobitcima očituju se i u bilansu stanja i to u većoj knjigovodstvenoj vrednosti investicija u zavisna, zajednička ili pridružena lica u odnosu na njihovu poresku osnovicu.¹⁴⁹

Iznos odloženih poreza po osnovu neraspodeljenih dobitaka u konsolidovanim izveštajima ipak je često manji nego što bi se na prvi pogled očekivalo. Dva osnovna uzroka tome su:

- poreska regulativa, po kojoj se primljene dividende delimično ili u potpunosti isključuju iz oporezive dobiti i
- računovodstvena regulativa, koja predviđa pod određenim uslovima izuzetak od priznavanja odloženih poreskih obaveza.

¹⁴⁸ Posledice po odložene poreze u slučaju sastavljanja konsolidovanog poreskog bilansa razmotrićemo nešto kasnije.

¹⁴⁹ Dok se poreska osnovica ne menja i odražava troškove sticanja učešća, investicije u pridružena i zajednička lica obuhvataju se u konsolidovanim izveštajima po equity metodi, dok se za zavisna lica koristi metoda potpunog konsolidovanja. U oba slučaja knjigovodstvena vrednost investicija se menja u skladu sa promenama u neto imovini povezanog lica kako bi odrazila procentualno učešće u vlasništvu nad tom imovinom od strane matične kompanije (investitora).

Pošto se dividende isplaćuju iz dobitka posle oporezivanja, njihovo uključivanje kao prihoda u oporezivu dobit kompanije investitora značilo bi ponovno oporezivanje, te bi iznos raspodeljenog dobitka koji na kraju ostaje na raspolaganju investitoru bio značajno manji imajući u vidu ukupni dobitak koji je ostvarilo zavisno, zajedničko ili povezano lice. Da bi se smanjio ovaj poreski teret, u većini poreskih jurisdikcija predviđene su određene olakšice po pitanju oporezivanja dividendi isplaćenih drugim kompanijama.

Olakšice su uglavnom predviđene za domaća investiranja i podrazumevaju da se dividende delimično ili u potpunosti izuzimaju iz oporezive dobiti investitora. Isti krajnji efekat se postiže i ako se dividende uključe u oporezivu dobit, ali se potom predviđa poreski odbitak.¹⁵⁰ Ukoliko se dividende potpuno izuzimaju onda nema povezanih poreskih posledica o kojima bi trebalo izveštavati (iznos tekućih i odloženih poreza je nula), dok se u slučaju delimičnog izuzimanja priznaju tekući i odloženi porezi, ali samo u srazmeri sa oporezivim delom dividendi.

Da bismo ilustrovali uticaj dividendnih olakšica, pretpostavimo da matična kompanija poseduje 60% učešća u kapitalu domaćeg lica, te da je zavisno lice ostvarilo dobitak posle oporezivanja u iznosu od 1.000.000 din. i objavilo dividende u iznosu do 30% ostvarenog dobitka. Stopa poreza na dobit je 20%. Izračunavanje tekućih i odloženih poreza matične kompanije u dva različita scenarija dato je u Tabeli 5.

Kada bi matična kompanija sastavljala zasebne finansijske izveštaje, u njih bi kao prihod integrisala samo primljene dividende (a ne pripadajući deo ukupnog dobitka zavisnog lica). Pošto bi dividende u istom periodu bile uzete u obzir i u poreske svrhe (nema odloženih poreskih efekata), usledilo bi priznavanje jedino tekućih poreskih rashoda i obaveza. Tek se u konsolidovanim izveštajima pojavljuju i odloženi poreski rashodi i obaveze, jer uključivanje neraspodeljenih dobitaka u ove izveštaje nije praćeno i njihovim uključivanjem u poreski bilans matične kompanije. Oporezivanje sledi tek po njihovoj raspodeli.

¹⁵⁰ U Republici Srbiji, prema čl. 25 Zakona o porezu na dobit pravnih lica, prihod koji rezidentni obveznik ostvari po osnovu dividendi i udela u dobiti drugog rezidentnog obveznika ne ulazi u poresku osnovicu. U nekim zemljama od procenta vlasništva zavisi i veličina olakšice, pa tako npr. u SAD ako je ovaj procenat ispod 20% onda se dobija poreski odbitak od 70% iznosa dividendi, ako je od 20% do 80% poreski odbitak iznosi 80%, a potpuno isključenje dividendi (poreski odbitak od 100%) je raspoloživo za učešća preko 80%.

Tabela 5 Ilustracija izračunavanja tekućih i odloženih poreza u slučaju poreskog odbitka za primljene dividende

<i>Pripadajući deo dobitka matičnoj kompaniji</i>		600.000	
Primljene dividende		(30%)	180.000
Neraspoređeni dobitak		(70%)	420.000
Potpuni poreski odbitak (100%)		Delimičan poreski odbitak (80%)	
Primljene dividende	180.000	Primljene dividende	180.000
Poreski odbitak (100%)	180.000	Poreski odbitak (80%)	144.000
Oporezivi iznos dividendi	0	Oporezivi iznos dividendi	36.000
Tekući porez zasnovan na primljenim dividendama (20%)	0	Tekući porez zasnovan na primljenim dividendama (20%)	7.200
Neraspodeljeni dobitak →	420.000	Neraspodeljeni dobitak →	420.000
Dividende		Dividende	
Poreski odbitak (100%)	420.000	Poreski odbitak (80%)	336.000
Oporezivi iznos budućih dividendi	0	Oporezivi iznos budućih dividendi	84.000
Odloženi porez zasnovan na neraspodeljenom dobitku (20%)	0	Odloženi porez zasnovan na neraspodeljenom dobitku (20%)	16.800

Poreski odbici po osnovu primljenih dividendi predstavljaju stalnu razliku između računovodstvene i oporezive dobiti. Za ovaj iznos oporeziva dobit je trajno manja od računovodstvene. Poreski odbici tako umanjuju iznos tekućih poreskih rashoda i obaveza, a ako se očekuje da će ovi odbici da budu na raspolaganju i u buduće (u vreme raspodele neraspodeljenih dobitaka) onda smanjuju i odložene poreske rashode i obaveze. Kada su ovi odbici na maksimalnom nivou od 100%, onda se iznosi poreza svode na nulu, kao u prvom primeru prezentovanom u Tabeli 5. U drugom primeru, zahvaljujući poreskom odbitku od 80% primljenih dividendi, tekući poreski rashodi i obaveze biće priznati u iznosu od 7.200 (umesto 36.000 din.), dok će odloženi poreski rashodi i obaveze da budu 16.800 (a ne 84.000 din.).

Kada matična kompanija (investitor) ima učešća u kapitalu inostranih lica, onda se njen poreski teret po osnovu primljenih dividendi najčešće smanjuje putem poreskog kredita. Dobit koju ostvari inostrano povezano lice predmet je najpre oporezivanja porezom na dobit u zemlji u kojoj ovo lice obavlja svoje poslovanje. Pored ovog poreza, dosta zemalja predviđa i plaćanje poreza po odbitku na isplaćene dividende inostranim kompanijama.¹⁵¹ Matična kompanija tako dobija iznos dividendi koji je umanjen sa pomenuta dva poreza. U tom slučaju većina zemalja predviđa da njihove rezidentne

¹⁵¹ Države često zaključuju bilateralne ugovore o izbegavanju dvostrukog oporezivanja, te se zahvaljujući ovim ugovorima smanjuju ili eliminišu porezi po odbitku.

matične kompanije prilikom obračuna oporezive dobiti uključe u nju dividende na bruto osnovi (tj. uvećane za plaćeni porez) uz istovremeno dobijanje poreskog kredita u visini plaćenog poreza u inostranstvu, mada uz jedno ograničenje. Iznos poreskog kredita ne može da bude veći od poreza koji bi se platio u domaćoj zemlji.¹⁵²

Potreba za bilansiranjem odloženih poreza po osnovu neraspodeljenih dobitaka inostranih zavisnih, zajedničkih i pridruženih lica javlja se u svim situacijama gde će buduća raspodela ovih dobitaka podrazumevati plaćanje poreza bilo inostranih bilo u zemlji matične kompanije. Poreski krediti smanjuju ova ukupna plaćanja, te i iznos poreskih rashoda i poreskih obaveza u konsolidovanim finansijskim izveštajima.¹⁵³

Pretpostavimo, na primer, da inostrano zavisno lice posluje u zemlji u kojoj je stopa poreza na dobit identična poreskoj stopi u zemlji matične kompanije, a porez po odbitku na isplaćene dividende nerezidentnoj matičnoj kompaniji se ne plaća. Raspodela dobitka ne bi u ovom slučaju dovela ni do kakvih poreskih plaćanja ukoliko je matičnoj kompaniji na raspolaganju poreski kredit u visini plaćenog poreza (na dobit) u inostranstvu. Izostaje onda i priznavanje odloženih poreza u konsolidovanim izveštajima. Razmotrimo utvrđivanje tekućih i odloženih poreza na još dva primera sa različitim pretpostavkama, datim u Tabeli 6.

U konsolidovane finansijske izveštaje integriše se dobitak zavisnog lica, pa u tekuće poreske rashode i tekuće poreske obaveze grupe treba uključiti sve poreze koji treba da se plate na ovaj dobitak, od strane zavisnog lica ili matične kompanije, u tekućem periodu. U prvom primeru oni iznose 415.000 din. (350.000+65.000), a u drugom 200.000 din. (100.000+72.000+28.000). Odlaganjem raspodele dobitka ovi porezi bili bi manji, jer tek raspodela dobitka dovodi do obaveze plaćanja poreza po odbitku i poreza u zemlji matične kompanije. Jedna od osnovnih strategija poreskog planiranja je upravo širenje poslovanja u zemlje sa povoljnijim poreskim okruženjem, jer se putem odlaganja isplate dividendi

¹⁵² Ovakva regulativa je i u Republici Srbiji. Zakon o porezu na dobit pravnih lica, Deo sedmi, sadrži odredbe o otklanjanju dvostrukog oporezivanja dobiti ostvarene u drugoj državi.

¹⁵³ Moguće je da su poreskim propisima predviđena određena ograničenja u vezi sa poreskim kreditima. U Republici Srbiji ovaj kredit je na raspolaganju samo ukoliko investitor ima učešće u kapitalu inostranog lica od najmanje 25% i u dužini trajanja od najmanje godinu dana (čl. 53 Zakona o porezu na dobit pravnih lica).

odlaže i deo poreskih plaćanja, pa je uvažavajući vremensku vrednost novca ostvarena poreska ušteda.

Tabela 6 Ilustracija utvrđivanja tekućih i odloženih poreskih efekata u konsolidovanim finansijskim izveštajima po osnovu (ne)raspodeljenih rezultata inostrane zavisne kompanije

Primer 1		Primer 2	
Zavisna kompanija		Zavisna kompanija	
Dobitak pre oporezivanja	1.000.000	Dobitak pre oporezivanja	1.000.000
Porez na dobit (35%)*	350.000	Porez na dobit (10%)	100.000
Dobitak posle oporezivanja	650.000	Dobitak posle oporezivanja	900.000
Objavljene dividende (40%)	260.000	Objavljene dividende (40%)	360.000
Porez po odbitku na dividende (25%)	65.000	Porez po odbitku na dividende (20%)	72.000
Isplaćene dividende	195.000	Isplaćene dividende	288.000
Matična kompanija (100%)		Matična kompanija (100%)	
Primljene dividende	195.000	Primljene dividende	288.000
Uvećanje dividendi**	205.000	Uvećanje dividendi	112.000
Oporezivi iznos dividendi	400.000	Oporezivi iznos dividendi	400.000
Porez na dobit (10%)	40.000	Porez na dobit (35%)	140.000
Poreski kredit***	40.000	Poreski kredit***	112.000
Poreska obaveza	0	Poreska obaveza	28.000
Konsolidovani finansijski izveštaji		Konsolidovani finansijski izveštaji	
Tekući poreski rashodi i obaveze	415.000	Tekući poreski rashodi i obaveze	200.000
Poreski efekti buduće raspodele sada neraspodeljenih dobitaka		Poreski efekti buduće raspodele sada neraspodeljenih dobitaka	
Neraspodeljeni dobitak → Dividende	390.000	Neraspodeljeni dobitak → Dividende	540.000
Porez po odbitku na dividende (25%)	97.500	Porez po odbitku na dividende (20%)	108.000
Isplaćene dividende	292.500	Isplaćene dividende	432.000
Uvećanje dividendi	307.500	Uvećanje dividendi	168.000
Oporezivi iznos dividendi kod matične kompanije	600.000	Oporezivi iznos dividendi kod matične kompanije	600.000
Porez na dobit (10%)	60.000	Porez na dobit (35%)	210.000
Poreski kredit***	60.000	Poreski kredit***	168.000
Poreska obaveza matične kompanije	0	Poreska obaveza matične kompanije	42.000
Konsolidovani finansijski izveštaji		Konsolidovani finansijski izveštaji	
Odloženi poreski rashodi i obaveze	97.500	Odloženi poreski rashodi i obaveze	150.000

* Pretpostavićemo da nema nikakvih privremenih niti stalnih poreskih razlika, te da su računovodstveni i oporezivi dobitak jednaki, kao i da nema poreskih kredita niti prenosa gubitaka unapred. Porez na dobit od 350.000 din. predstavlja onda u potpunosti tekuće poreske rashode (i obaveze) u finansijskim izveštajima zavisne kompanije.

** Uvećanje dividendi vrši se za iznos poreza koji se plaća u inostranstvu = Porez po odbitku na dividende (65.000) + Srazmerni deo poreza na dobit (350.000*0,40=140.000).

*** Poreski kredit se odobrava u visini plaćenog poreza u inostranstvu (uvećanje dividendi), ali maksimalno do visine poreza koji bi se platio u domaćoj zemlji.

Pošto proces konsolidacije vodi uključivanju ne samo raspodeljenih nego i neraspodeljenih dobitaka zavisne kompanije u finansijske izveštaje grupe neophodno je

iskazati odložene poreske efekte koji se očekuju u vezi sa ovim dobitcima u budućnosti. U prvom primeru buduća poreska plaćanja biće 97.500 din., što je iznos jednak porezu po odbitku na dividende, koji se plaća u inostranstvu. Zahvaljujući poreskom kreditu nikakva plaćanja neće biti zahtevana u domaćoj zemlji, ali pošto je iznos poreskih dažbina u inostranstvu veći od domaćih, a visina poreskog kredita je ograničena na iznos poreza koji bi se platio u domaćoj zemlji, efektivna poreska stopa grupe biće povećana u odnosu na nominalnu poresku stopu domaće zemlje.

U drugom primeru buduća raspodela iskazanih dobitaka vodiće plaćanju poreza i u zemlji i u inostranstvu. Razlog su manje inostrane poreske dažbine, pa visina poreskog kredita ne neutrališe u potpunosti poresku obavezu u domaćoj zemlji. Odloženi porezi odmeravaju se onda u visini od 150.000 din. (108.000+42.000).

Priznavanje odloženih poreskih rashoda i obaveza po osnovu neraspodeljenih dobitaka zavisnih, zajedničkih ili pridruženih lica ipak može da izostane. Ako se ne očekuje da će neraspodeljeni dobitci u nekoj doglednoj budućnosti da budu isplaćeni u vidu dividendi, te da će po tom osnovu doći do poreskih plaćanja, onda neiskazivanje odloženih poreskih obaveza bolje odslikava ekonomsku realnost. Upravo zbog toga po važećoj računovodstvenoj regulativi uglavnom se u ovom slučaju pravi izuzetak od pune primene modela odloženih poreza.

Po MRS 12 se tako ne vrši priznavanje odloženih poreskih obaveza kada matična kompanija, odnosno investitor može da kontroliše vreme poništenja privremenih razlika po ovom osnovu, i kada je verovatno da razlike neće biti poništene u doglednoj budućnosti. Oba uslova moraju da budu zadovoljena. Prvi uslov podrazumeva kontrolu nad politikom dividendi, a drugi uslov dopunjava kontrolu sa namerom da se dividende ne isplaćuju.

Postojanje kontrole nad politikom dividendi pridruženog lica malo je verovatno, tako da kompanija investitor po osnovu učešća u neraspodeljenom dobitku pridruženog lica po pravilu formira odložene poreske obaveze. Jedino u slučaju da postoji ugovor, kojim je predviđeno da neće biti isplaćivane dividende u doglednoj budućnosti izostaju odloženi porezi.

Kod ulaganja u zavisna lica situacija je posve drugačija. Ovde postoji kontrola i ako je praćena namerom da se dividende neraspodeljuju u doglednoj budućnosti, matična

kompanija ne vrši priznavanje odloženih poreskih obaveza. Postojanje namere da se dividende ne isplaćuju može se potkrepiti npr. dokumentovanim odlukama menadžmenta, budžetima koji se zasnivaju na pretpostavci da neće dolaziti do raspodele dobitka zavisnog lica itd. Dužina vremenskog perioda, koji bi se mogao smatrati doglednom budućnošću, nije eksplicitno određena, nego je ovakvom formulacijom ostavljena izvesna fleksibilnost preduzećima da sama donesu sud shodno svojoj situaciji kako bi se korisnicima finansijskih izveštaja pružile što relevantnije informacije. Prisutni subjektivizam ipak uslovljava da se u napomenama uz finansijske izveštaje daju detaljne informacije.

Što se ulaganja u zajedničke poduhvate tiče, ovde mogu nastati vrlo raznoliki odnosi između ulagača. Način donošenja odluka o raspodeli dobitka uglavnom je regulisan međusobnim ugovorom. Često ulagač nema mogućnost da samostalno donese odluku o raspodeli, ali nije moguće ni da takva odluka bude donesena bez njegove saglasnosti. Mogućnost da se spreči raspodela daje onda osnov za nepriznavanje odloženih poreza, ako je naravno dopunjena namerom da do raspodele ne dođe.

U američkim GAAP prihvaćen je nešto drugačiji pristup ovom pitanju. Pravi se tako razlika u tretmanu poreskih efekata neraspodeljenih dobitaka u zavisnosti da li je reč o ulaganjima u kapital domaćih ili inostranih lica. Dozvoljeno je da se izostavi samo obuhvatanje odloženih poreza u vezi sa neraspodeljenim dobitcima inostranih lica, kada se praktično očekuje permanentno odlaganje isplate dividendi, dok ova mogućnost ne postoji u slučaju domaćih ulaganja.

Računovodstveni tretman poslovnih kombinacija i sastavljanje konsolidovanih finansijskih izveštaja podrazumevaju obuhvatanje povezanih poreskih posledica, pa je poznavanje specifičnosti u vezi sa priznavanjem i odmeravanjem, pre svega, odloženih poreza u ovim situacijama neophodno. Pored ovog segmenta računovodstva poreza na dobit, izveštavanje o poreskim efektima revaluacije nekretnina, postrojenja i opreme privlači značajnu pažnju.

2. Revaluacija nekretnina, postrojenja i opreme

Za merenje nekretnina, postrojenja i opreme dugo vremena je isključivo važio model istorijskih troškova, po kojem se ove pozicije inicijalno odmeravaju u visini svoje nabavne vrednosti (odnosno cene koštanja), koja se potom umanjuje po osnovu amortizacije i nastalih gubitaka usled obezvređenja, dok eventualna povećanja u vrednosti ovih sredstava nisu predmet priznavanja. Ovakav pristup u skladu je sa opreznim odmeravanjem računovodstvenog rezultata, jer se sprečava njegovo povećavanje za iznos nerealizovanih dobitaka.

Sa druge strane, nekretnine, postrojenja i oprema predstavljaju sredstva koja se u poslovanju koriste duži niz godina, te se u tim vremenskim intervalima često dešava da, usled različitih okolnosti (inflacija, rast cena nekretnina itd.), njihova vrednost zapravo poraste. U tim uslovima prikazane vrednosti u bilansu stanja mogu značajno da odstupaju od aktuelnih, pa se kao alternativa modelu istorijskih troškova razvio model ponovnog procenjivanja vrednosti (revaluacije ili revalorizacije) osnovnih sredstava. Ponovna procena treba da omogući iskazivanje ovih sredstava po njihovoj fer vrednosti u bilansu stanja, što je svakako relevantna informacija za korisnike finansijskih izveštaja. Primena ovog modela ima opravdanje i sa aspekta bilansa uspeha, jer aktuelizuje iznos troškova amortizacije i tako sprečava precenjivanje rezultata do kojeg dolazi sučeljavanjem tekućih prihoda sa istorijskim troškovima.¹⁵⁴

Ponovno procenjivanje vrednosti nekretnina, postrojenja i opreme može imati za posledicu kako korigovanje njihove knjigovodstvene vrednosti na veći iznos, tako i njeno smanjenje, ukoliko je fer vrednost niža. Ove promene u knjigovodstvenoj vrednosti najčešće nisu praćene i promenama u poreskoj osnovici posmatranih sredstava. Za utvrđivanje poreske osnovice relevantni su samo stvarni troškovi sticanja ovih sredstava i jedino oni mogu da se prevedu u poreske odbitke (putem amortizacije) pri utvrđivanju oporezive dobiti. Povećanja ili smanjenja vrednosti osnovnih sredstava (usled promena u

¹⁵⁴ Prema MRS 16 Nekretnine, postrojenja i oprema, model ponovne procene vrednosti predstavlja dopušteni alternativni postupak za naknadno merenje ovih pozicija.

fer vrednosti) odražavaju dobitke ili gubitke nastale po osnovu držanja sredstava, koji se u poreske svrhe uobičajeno priznaju tek sa njihovom realizacijom u prodajnoj transakciji.

Pošto se usled revalorizacije koriguje knjigovodstvena vrednost sredstva, dok poreska osnovica ostaje ista, jasno je da revalorizacija utiče na iznos privremene razlike u vezi sa sredstvom, pa bi time trebalo da utiče i na iskazani iznos odloženih poreza. Ipak priznavanje odloženih poreskih efekata po osnovu revalorizacije nije bez kontroverzi. Kada revalorizacija dovodi do povećanja knjigovodstvene vrednosti sredstva, onda nastaje oporeziva privremena razlika, koja u skladu sa metodom obaveza treba da rezultira u iskazivanju odloženih poreskih obaveza. Sa poreskog aspekta ovo povećanje vrednosti se priznaje tek prilikom prodaje sredstava, te bi tada usledilo i plaćanje odloženih poreza.

Može se onda postaviti pitanje da li je uopšte opravdano bilansirati odložene poreske obaveze, ako kompanija nema nameru da sredstvo proda, jer tada neće ni doći do plaćanja poreza i odliva novca po tom osnovu. Neplaćanje (odnosno dalje odlaganje plaćanja) odloženih poreza je čak moguće i ako dođe do prodaje sredstva, jer se u većini poreskih jurisdikcija odlaže oporezivanje dobitaka na prodaji osnovnih sredstava, ako se novac dobijen prodajom reinvestira u slično sredstvo. Oporezivanje bi tako moglo da usledi posle veoma dugog vremenskog perioda, kada više ne bi bila na raspolaganju ili ne bi bila iskorišćena ova poreska olakšica. Priznavanje odloženih poreskih obaveza u ovim situacijama može da oteža umesto da unapredi predviđanje budućih novčanih tokova.

Ovo je još jedan slučaj koji pokreće rasprave o prednostima delimične versus potpune međuperiodične alokacije poreza. S obzirom da britanski standardi finansijskog izveštavanja pokazuju najveću sklonost ka rešenjima u korist delimične alokacije, ne čudi što je i po pitanju revalorizacije zauzet stav da ne treba priznati odložene poreze po osnovu nerealizovanih dobitaka i gubitaka na fiksnim sredstvima, osim ako već postoji sporazum o njihovoj prodaji. Odložene poreze ne treba po FRS 19 priznati čak ni za realizovane dobitke i gubitke na prodaji fiksnih sredstava, ako se koristi opcija odlaganja oporezivanja po osnovu ulaganja u slična sredstva, jer ni tada se nikakav porez neće platiti do prodaje

ovih novih sredstava u nekom momentu u budućnosti, a i tada bi plaćanje usledilo samo ako se opet ne iskoristi odlaganje zbog reinvestiranja.¹⁵⁵

Sa druge strane, primena potpune međuperiodične alokacije poreza podrazumevala bi priznavanje odloženih poreza bez obzira da li će doći do prodaje i da li će se moći odložiti oporezivanje usled nabavke sličnog sredstva. Pošto je potpuna alokacija poreza danas dominantno prihvaćena, po osnovu revalorizacije nekretnina, postrojenja i opreme uglavnom dolazi do iskazivanja pozicija odloženih poreza.¹⁵⁶

Može se, pri tome, primetiti da ni potpuna alokacija poreza ne mora da ima za posledicu dugotrajno zadržavanje u bilansu stanja iznosa odloženih poreskih sredstava ili obaveza priznatih usled revalorizacije, jer kod svih sredstava koja su namenjena upotrebi u preduzeću, a pri tome su predmet amortizacije, privremene razlike bivaju postepeno poništene kako se sredstva koriste i amortizuju. Tako će se povećanje vrednosti sredstava usled revalorizacije pretočiti u veće troškove amortizacije u bilansu uspeha nego što je njihov iznos u poreskom bilansu, pa se u budućim periodima očekuje da oporeziva dobit bude veća od računovodstvene. U tom smislu bilansiranje odloženih poreskih obaveza jeste relevantno za korisnike finansijskih izveštaja, jer će poreska plaćanja da budu veća nego što bi se očekivalo na osnovu računovodstvenog dobitka.

Priznavanje odloženih poreza u vezi sa revalorizacijom tangira i unutarperiodičnu alokaciju poreza na dobit. Pošto se pozitivni i negativni učinci revalorizacije principijelno evidentiraju u okviru sopstvenog kapitala (obično na poziciji Revalorizacionih rezervi), tako bi trebalo evidentirati i sa njima povezane poreske prihode ili rashode. Prikazivanje poreskih prihoda i rashoda se pri tome ne vrši zasebno, nego se učinci revalorizacije iskazuju na neto osnovi (posle umanjenja za odnosne poreze). Drugim rečima, priznavanje odloženih poreskih sredstava ili obaveza vršiće se direktno u korist ili na teret revalorizacionih rezervi.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Paragrafi 14-20, FRS 19.

¹⁵⁶ Ovo je prihvaćen pristup i u MRS/MSFI i u američkim GAAP. Dok originalni MRS 12 nije zahtevao, ali je dozvoljavao priznavanje odloženih poreza po osnovu revalorizacije, sada je ovo priznavanje obavezno.

¹⁵⁷ Kada dolazi do povećanja vrednosti osnovnih sredstava onda se to povećanje evidentira u sopstvenom kapitalu. Ako potom usledi smanjenje vrednosti, ovo smanjenje se obuhvata u sopstvenom kapitalu najviše do iznosa prethodno knjiženog povećanja, a svaki iznos preko toga knjiži se u bilansu uspeha. Ponovni rast vrednosti morao bi najpre da se knjiži u bilansu uspeha do visine prethodno knjiženog smanjenja, a sve preko

Da bismo ilustrovali utvrđivanje odloženih poreza prilikom revalorizacije, pretpostavićemo da je preduzeće na dan 31.12.2007. godine izvršilo ponovnu procenu vrednosti opreme, koju koristi u proizvodne svrhe i koja je nabavljena tri godine ranije. Procenjeno je da vrednost opreme treba da se poveća na 180.000 din. Nabavna vrednost opreme iznosila je 150.000 din. Amortizacija opreme se u računovodstvene svrhe vrši pravolinijskom metodom u toku njenog korisnog veka trajanja, koji je procenjen na 6 godina. U poreske svrhe oprema se amortizuje takođe pravolinijski, ali u periodu od 5 godina. Stopa poreza na dobit je 20%. U skladu sa ovim podacima u Tabeli 7 prikazane su privremene razlike i odložene poreske obaveze, koje nastaju u vezi sa posmatranom opremom, pri čemu je izvršeno njihovo podvajanje s obzirom da li potiču od amortizacije nabavne vrednosti ili od revalorizacije:

Tabela 7 Utvrđivanje odloženih poreza u vezi sa opremom koja je predmet revalorizacije – ilustrativni primer

31.12.200X.	KV	PO	Amortizacija nabavne vrednosti			Revalorizacija		
			PR*	OPO	Δ OPO	PR*	OPO	Δ OPO
2004	150.000	150.000	-	-	-	-	-	-
2005	125.000	120.000	5.000	1.000	+1.000	-	-	-
2006	100.000	90.000	10.000	2.000	+1.000	-	-	-
2007	180.000	60.000	15.000	3.000	+1.000	105.000	21.000	+21.000
2008	120.000	30.000	20.000	4.000	+1.000	70.000	14.000	-7.000
2009	60.000	0	25.000	5.000	+1.000	35.000	7.000	-7.000
2010	0	0	0	0	-5.000	0	0	-7.000

*PR = Privremene razlike.

U 2007. godini po osnovu revalorizacije povećava se knjigovodstvena vrednost opreme za 105.000 din., što vodi kreiranju oporezive privremene razlike u istom iznosu. Ova privremena razlika mora da se podvoji od privremene razlike nastale u istoj godini usled različitog obračuna amortizacije u računovodstvene i poreske svrhe. Razlog tome leži u potrebi da se ispoštuje unutarperiodična alokacija poreza. Nastanak odloženih poreskih obaveza po osnovu revalorizacije neće biti evidentiran preko bilansa uspeha (na teret odloženih poreskih rashoda), nego na teret revalorizacionih rezervi. Na dan 31.12.2007.

toga u okviru sopstvenog kapitala. Ako se povećanja ili smanjenja vrednosti usled revalorizacije evidentiraju preko bilansa uspeha, onda se na isti način evidentiraju i poreski efekti.

godine iznos odloženih poreskih obaveza usled revalorizacije je 21.000 din. $(105.000 * 0,20)$.¹⁵⁸ Formiranjem odloženih poreskih obaveza pozitivan učinak revalorizacije smanjuje se na 84.000 din., što je iznos posle oporezivanja $(105.000 - 21.000)$.

U narednim godinama odložena poreska obaveza od 21.000 din. se smanjuje (po 7.000 din. godišnje) da bi na kraju 2010. godine bila u potpunosti izmirena. Ovo je posledica činjenice da je usled revalorizacije računovodstvena amortizacija veća od poreske (105.000 din. ukupno, odnosno 35.000 din. godišnje), pa knjigovodstvena vrednost brže opada u odnosu na poresku osnovicu, čime se smanjuje (poništava) oporeziva privremena razlika, a time i iznos odloženih poreskih obaveza.

Pošto je po ovom osnovu računovodstveni dobitak manji od oporezivog, onda i rashod po osnovu poreza na dobit treba pravilno odmeriti tako što će se tekući poreski rashod (koji odražava iznos poreza koji treba da se plati u tekućem periodu shodno oporezivoj dobiti) adekvatno umanjiti. Ovo se postiže zahvaljujući evidentiranju smanjenja odloženih poreskih obaveza preko bilansa uspeha, tj. priznavanjem odloženih poreskih prihoda. Prema tome, iznos odloženih poreza koji je iskazan direktno u sopstvenom kapitalu (prilikom formiranja odloženih poreskih obaveza) nije pod uticajem kasnijeg smanjenja odloženih poreskih obaveza. Ovaj iznos rashoda definitivno zaobilazi bilans uspeha i predstavlja direktno umanjenje sopstvenog kapitala.

Kada je prilikom ponovne procene vrednost nekretnina, postrojenja i opreme manja od knjigovodstvene vrednosti, onda korekcija knjigovodstvene vrednosti na niže može dovesti do kreiranja odbitne privremene razlike i bilansiranja odloženih poreskih sredstava, ili će se poreski efekat revalorizacije ispoljiti u smanjenju oporezive privremene razlike koja je postojala na sredstvu i formiranju manje odložene poreske obaveze. Posledice zavise od odnosa nove knjigovodstvene vrednosti i poreske osnovice. Ako je knjigovodstvena vrednost manja od poreske osnovice onda nastaju odložena poreska

¹⁵⁸ Knjigovodstveni stav formiranja odloženih poreskih obaveza izgledao bi na sledeći način:

<i>Opis računa</i>	<i>Duguje</i>	<i>Potražuje</i>
Revalorizacione rezerve	21.000	
Odložene poreske obaveze		21.000.

sredstva, dok u slučaju da je knjigovodstvena vrednost i dalje veća od poreske osnovice sledi priznavanje odloženih poreskih obaveza.

Do evidentiranja smanjenja u vrednosti osnovnih sredstava dolazi ne samo kada preduzeće primenjuje računovodstvenu politiku odmeravanja ovih sredstava po revalorizovanim iznosima, nego i prilikom primene modela istorijskih troškova. Obezvredenje sredstava mora da se iskaže, jer bi u suprotnom u finansijskim izveštajima resursi preduzeća bili iskazani veći nego što jesu, te bi korisnici izveštaja bili dovedeni u zabludu. Kod modela istorijskih troškova gubici usled obezvređenja obuhvataju se u bilansu uspeha, pa se tu i iskazuju povezani poreski prihodi ili rashodi. Ovo može da bude slučaj i kod revalorizacije, ako je najpre došlo do smanjenja vrednosti stalnih sredstava, odnosno kada iznos prethodno knjiženog pozitivnog učinka revalorizacije nije dovoljan da apsorbuje kasnije smanjenje vrednosti sredstava. Unutarperiodična alokacija poreza može tako podrazumevati u slučaju revalorizacije ne samo evidentiranje odloženih poreza u sopstvenom kapitalu nego i preko bilansa uspeha.

Priliv ekonomskih koristi po osnovu nekretnina, postrojenja i opreme ostvaruje se putem njihove upotrebe u poslovanju ili putem njihove prodaje. Ova dva alternativna načina realizacije sredstava mogu da imaju različite poreske posledice. Uobičajeno je da se prihod generisan upotrebom sredstava tretira kao redovan prihod, dok prodaja nekretnina, postrojenja i opreme može da generiše kapitalni dobitak.¹⁵⁹ U nekim poreskim jurisdikcijama redovni prihod i kapitalni dobitci oporezuju se po različitim stopama. Moguće je i da se na različit način utvrđuje poreska osnovica, pa se tako, na primer, u svrhe utvrđivanja kapitalnog dobitka vrši indeksacija troškova nabavke, kako bi se uzeli u obzir efekti inflacije. Pošto iznos poreza koji treba da se plati može da bude drugačiji u zavisnosti od toga da li se sredstvo upotrebljava ili prodaje, neophodno je prilikom merenja odloženih poreza uvažiti očekivani način realizacije sredstva.

Pretpostavimo, na primer, da preduzeće poseduje zgradu, čija je nabavna vrednost iznosila 150.000.000 din. Knjigovodstvena vrednost sada iznosi 130.000.000 din., a poreska osnovica je 100.000.000 din. Neka je na dan bilansa po osnovu revalorizacije

¹⁵⁹ Definicija kapitalnih dobara i način utvrđivanja kapitalnih dobitaka (gubitaka) razlikuje se po pojedinim poreskim jurisdikcijama. U Republici Srbiji, prema Zakonu o porezu na dobit pravnih lica, prodaja nekretnina generiše kapitalne dobitke (gubitke), dok to nije slučaj kod prodaje opreme i postrojenja.

povećana knjigovodstvena vrednost zgrade na 160.000.000 din. Stopa poreza na (redovnu) dobit je 20%, a na kapitalnu dobit 30%.

Ukoliko je namera preduzeća da i dalje koristi datu zgradu u svrhe svog poslovanja, onda nasuprot oporezivim koristima koje se očekuju po osnovu korišćenja zgrade u iznosu od 160.000.000 din. dobiće se poreski odbici od 100.000.000 din., što znači da će se u redovnoj delatnosti preduzeća pojaviti oporezivi iznos od 60.000.000 din., te odloženu poresku obavezu treba odmeriti u iznosu od 12.000.000 din. ($60.000.000 * 0,20$).

U slučaju da je namera preduzeća da zgradu proda odmeravanje odloženih poreskih obaveza treba da se izvrši uvažavajući poreske posledice takve prodaje.¹⁶⁰ Ako se kao poreska osnovica zgrade za utvrđivanje kapitalnog dobitka uzima nabavna vrednost umanjena za poresku amortizaciju, onda bi prodaja zgrade za 160.000.000 din. generisala kapitalni dobitak u visini od 60.000.000 i pri poreskoj stopi od 30% dovela do poreskog plaćanja u iznosu od 18.000.000 din., pa bi to bio iznos po kojem treba da se odmere odložene poreske obaveze. Ako se, pak, kapitalni dobitak odmerava samo kao višak prodajne cene iznad nabavne vrednosti (istorijskog troška), dok se dobitak do visine prethodnih poreskih odbitaka usled amortizacije (koji su umanjivali raniji redovni dobitak za oporezivanje) tretira kao redovni dobitak, onda bi odložene poreske obaveze trebalo da se priznaju u iznosu od 13.000.000 din. ($50.000.000 * 0,20 + 10.000.000 * 0,30$).¹⁶¹ S obzirom da se odloženi porezi utvrđuju imajući u vidu očekivani način realizacije sredstava, svaka promena u ovim očekivanjima treba da se preispita sa aspekta uticaja na iznos odloženih poreskih sredstava ili obaveza, te da se izvrše neophodna prilagođavanja.

U mnogim poreskim jurisdikcijama utvrđivanje poreskih posledica u slučaju prodaje stalnih sredstava kompleksnije je nego u slučaju kada se ova sredstva koriste u svrhe poslovanja. Kada prodaja može da generiše kako redovni tako i kapitalni dobitak onda je neophodno ukupnu privremenu razliku na sredstvu dekomponovati imajući u vidu

¹⁶⁰ Promena namene može da dovede i do promene knjigovodstvene vrednosti stalnih sredstava, što bi se takođe odrazilo na iznos privremene razlike i merenje odloženih poreza. Tako bi prema MRS/MSFI (MSFI 5) u slučaju da je zadovoljen uslov da je prodaja stalnog sredstva vrlo verovatna, takvo sredstvo trebalo da se reklasifikuje u stalna sredstva namenjena prodaji, što znači da bi odmeravanje ovog sredstva bilo po nižoj od knjigovodstvene vrednosti ili fer vrednosti umanjene za troškove prodaje.

¹⁶¹ U Republici Srbiji, prema Zakonu o porezu na dobit pravnih lica, kapitalni dobitak predstavlja razliku prodajne cene i nabavne cene umanjene za amortizaciju.

kako je poreskim propisima definisana poreska osnovica za utvrđivanje jednog odnosno drugog dobitka, te onda primeniti odgovarajuće poreske stope. Neophodno je potom izolovati efekat revalorizacije kako bi se izvršila unutarperiodična alokacija poreza.

U našem prethodnom primeru, kada smo pretpostavili da se ukupni dobitak na prodaji oporezuju kao kapitalni dobitak, poreski efekat revalorizacije je jednostavno utvrditi množeći revalorizacioni višak sa poreskom stopom za kapitalne dobitke, što daje iznos od 6.000.000 din. U drugom slučaju iznos revalorizacije od 30.000.000 donosi odložene poreske obaveze od 7.000.000 din. Ovaj iznos je dobijen dekomponujući iznos revalorizacije na redovni i kapitalni dobitak ($20.000.000 * 0,20 + 10.000.000 * 0,30$). Alternativno, do poreskog efekta revalorizacije u ovoj situaciji može se doći poredeći ukupan iznos odložene poreske obaveze od 13.000.000 din. sa iznosom, koji bi bio da nije bilo revalorizacije, a to je 6.000.000 din. $[(130.000.000 - 100.000.000) * 0,20]$. Poreski efekat revalorizacije evidentira se direktno u sopstvenom kapitalu, dok će preostala promena u iznosu odloženih poreskih obaveza da bude uključena u bilans uspeha.

Imajući u vidu da se promene u očekivanom načinu realizacije sredstava po pravilu odražavaju na iznos odloženih poreskih sredstava ili obaveza, te da očekivanja nisu obavezujuća, ni objektivna kategorija, čini se da je ovde ostavljen prostor da se očekivanja izraze shodno željenom ishodu (na primer da bude priznat manji iznos odloženih poreskih obaveza). Ipak, računovodstveni tretman nekretnina, postrojenja i opreme, danas je prevashodno determinisan upravo namenom ovih sredstava, tako da bi njihovo razvrstavanje u određenu kategoriju uticalo i na iskazivanje odloženih poreza.

Tako, na primer, prema MRS/MSFI stalna sredstva kod kojih je prodaja vrlo verovatna klasifikuju se u stalna sredstva namenjena prodaji, pa pretpostavka prodaje važi i za odmeravanje povezanih odloženih poreza. Međutim, kod sredstava koja se upotrebljavaju u poslovanju kompanije situacija nije tako jasna. Najčešće se odloženi porezi odmeravaju shodno upotrebi, ali ako postoji očekivanje prodaje (iako ona još uvek ne može da se okarakterise kao vrlo verovatna) to bi moralo da se uvaži. U zemljama u kojima se kapitalni dobitci oporezuju po niskim stopama mogla bi da postoji preferencija ka izražavanju očekivanja prodaje. Ova očekivanja ipak moraju da budu utemeljena. Iskazivanje nerealnih očekivanja bilo bi teško održivo jer bi povlačilo i sagledavanje

posledica po nastavak poslovanja, koje mogu da budu značajne ukoliko se otuđuju stalna sredstva. Odmeravanje odloženih poreza stoga ne može da se vrši izolovano.

Utvrđivanje odloženih poreza s obzirom na način na koji će sredstvo da budu realizovano donekle je specifično kada je u pitanju zemljište. Vrednost zemljišta se ne smanjuje kao posledica njegovog korišćenja, odnosno njegov vek upotrebe je praktično neograničen. Ova karakteristika zemljišta uslovljava da se ono ne amortizuje ni u računovodstvene ni u poreske svrhe. Po osnovu upotrebe zemljišta ne nastaju nikakve razlike (ni tekuće ni buduće) između računovodstvene i oporezive dobiti.

Međutim, u slučaju da se zemljište meri po modelu revalorizovane vrednosti, knjigovodstvena vrednost će se usklađivati sa fer vrednošću zemljišta, tj. korigovati na više ili niže, što će uz nepromenjenu poresku osnovicu dovesti do stvaranja privremenih razlika. U skladu sa potpunom međuperiodičnom alokacijom poreza, po osnovu nastale privremene razlike moraju da se priznaju odloženi porezi. Pri tome, ova razlika može da bude poništena samo prilikom prodaje zemljišta, pa su za odmeravanje odloženih poreza relevantne poreske posledice prodaje, čak i kada se zemljište koristi u poslovanju preduzeća i ne postoji namera da se izvrši njegova prodaja.

U cilju ilustracije ove problematike pretpostavimo da kompanija poseduje zemljište, koje koristi u proizvodne svrhe i čija je nabavna vrednost iznosila 20.000.000 din. Prilikom revalorizacije knjigovodstvena vrednost je korigovana na 24.000.000 din., kako bi odrazila aktuelnu fer vrednost zemljišta. Neka je poreska stopa na dobit ostvarenu u proizvodnim aktivnostima 20%, dok je porez na kapitalnu dobit 15%. Privremena razlika koja nastaje u vezi sa revalorizacijom zemljišta iznosila bi 4.000.000 din. (jer nema promene u poreskoj osnovici). Bez obzira što se zemljište koristi u proizvodnoj aktivnosti i ne postoji namera da se proda, odložene poreske obaveze utvrdile bi se u iznosu od 600.000 din. ($4.000.000 * 0,15$), jer će u tom iznosu da se plati veći porez (nego što bi se očekivalo prema računovodstvenom dobitku) u periodu kada dođe do realizacije iskazane knjigovodstvene vrednosti zemljišta.

Pretpostavka prodaje pri utvrđivanju odloženih poreza kod zemljišta je uvek relevantna, bez obzira na njegovu namenu, tako da važi i u slučaju kada se zemljište drži radi sticanja zarade po osnovu njegovog izdavanja, pa je u svrhe finansijskog izveštavanja

razvrstano u investicione nekretnine. Međutim, nameće se pitanje kako odmeriti odložene poreze u vezi sa građevinskim objektima, koji su iskazani kao investicione nekretnine i koje se mere po modelu fer vrednosti. Ovi objekti nisu predmet otpisivanja u računovodstvene svrhe, iako su po svojoj suštini “otpisiva” imovina. U poreske svrhe se, po pravilu, priznaju poreski odbici po osnovu njihove amortizacije.

Privremene razlike koje nastaju u vezi sa njima mogu da budu poništene po osnovu njihove upotrebe, jer ne samo da poreska osnovica, nego naposljetku i knjigovodstvena vrednost, s obzirom na ograničeni vek upotrebe ovih sredstava, teži nuli. Sa druge strane, vrlo često se građevinski objekti kao investicione nekretnine drže i radi izdavanja, ali i radi uvećavanja vrednosti koje bi se moglo materijalizovati u prodajnoj transakciji. Uvažavajući ovu činjenicu i u MRS/MSFI, a i u američkim GAAP doneto je pragmatično pravilo da se merenje odloženih poreza vrši pretpostavljajući prodaju, jer bi procena načina realizacije kod ove imovine bila “komplikovana i subjektivna”. Pretpostavka prodaje prema MRS/MSFI nije relevantna jedino u slučaju kada se objekat drži u okviru poslovnog modela, čiji je cilj da se gotovo sve ekonomske koristi objekta iskoriste tokom vremena.¹⁶²

Nepostojanje jedinstvenog profesionalnog mišljenja po pitanju odloženih poreza u slučaju revalorizacije nekretnina, postrojenja i opreme ukazuje da je ova tema i dalje vrlo aktuelna i zahtevna iz ugla korisnika informacija iz finansijskih izveštaja, jer se negde (kao npr. kod kompanija koje sastavljaju izveštaje u skladu sa britanskim standardima) ove pozicije gotovo da ne pojavljuju dok se drugde priznaju u poptunosti. Neophodno je onda poznavanje ovih razlika i adekvatno tumačenje prezentiranih podataka. Pored toga, specifičnosti unutarperiodične alokacije poreza, kao i uvažavanje očekivanog načina realizacije sredstava čine izveštavanje o poreskim posledicama revalorizacije i njegovo razumevanje dodatno kompleksnim.

Naredna tema, koja je značajna iz ugla odmeravanja odloženih poreza, odnosi se na izveštavanje o poreskim efektima opcija na akcije, koje su dodeljene menadžerima i zaposlenima. Ove opcije se najčešće različito tretiraju u računovodstvene i poreske svrhe, te tako predstavljaju poslednjih godina sve veći izvor divergencije računovodstvene od oporezive dobiti.

¹⁶² U 2010. godini usvojen je amandman na MRS 12, koji propisuje ovakvo rešenje (paragraf 51C).

3. Kompenzacije zaposlenima u vidu opcija na akcije

Tradicionalne naknade zaposlenima isključivo u novčanom obliku sve više se potiskuju u korist kompleksnijih aranžmana, koji podrazumevaju i nenovčane vidove kompenzacija. Imajući u vidu korporacijama imanentan agencijski problem, kompenzacije zasnovane na akcijama pojavile su se kao veoma interesantan način da se interesi menadžmenta, pa i ostalih zaposlenih usaglase sa interesima vlasnika. U onoj meri u kojoj cena akcija raste zaposleni stiču veću kompenzaciju, te su motivisani da svojim ponašanjem doprinose što uspešnijem poslovanju preduzeća i tako rastu njegove vrednosti.

U praksi su razvijeni različiti oblici kompenzacija zasnovanih na akcijama, među kojima opcije na akcije zauzimaju značajno mesto. Upotreba opcija je tokom 90-tih doživela ekspanziju u SAD¹⁶³, a nešto kasnije se ovaj trend preneo i na Evropu. Pogodnost za zaposlene po osnovu primljenih opcija na akcije ogleda se u tome što im je omogućeno da zarade ako dođe do povećanja cena akcija, dok sa druge strane nisu izloženi gubicima ukoliko cena akcija pada. S obzirom da ovaj vid kompenzacija ne zahteva odliv novca, korporacije ga rado koriste, posebno u fazi rasta poslovanja, kada je potreba za novcem izražena. Pored toga, u nekim poreskim jurisdikcijama uvažava se kompenzacioni karakter opcija, te se pri utvrđivanju oporezive dobiti korporacija dozvoljavaju poreski odbici po ovom osnovu.¹⁶⁴

Iz ugla postojećih akcionara negativna strana opcija je što njihovo izvršenje može da vodi razvodnjavanju vlasništva, te ustupanju dela vlasničkih prava. Ovo se može izbeći ukoliko se za izvršenje opcija ne koriste novoizdate akcije, nego se putem otkupa već emitovanih akcija obezbedi njihov dovoljan broj. Otkup sopstvenih akcija se pri tome u

¹⁶³ Jedno od istraživanja, koje je obuhvatilo kompanije u S&P 500, pokazalo je da se u periodu od 1992. do 2000. godine preko 10 puta povećala vrednost opcija na akcije, koje su godišnje ove kompanije dodeljivale svojim zaposlenima (sa 11 na 119 milijardi dolara). Vrednost je utvrđena na dan dodeljivanja po Blek-Šolsovom modelu. Prema: Hall, B. and Murphy K., 2003, "The Trouble with Stock Options", *Journal of Economic Perspectives* 17, pp. 49.

¹⁶⁴ U SAD, gde je najraširenija upotreba opcija, prema predviđenom poreskim tretmanom opcija razlikuju se dve vrste: kvalifikovane ili podsticajne opcije na akcije i nekvalifikovane. Prve su povoljnije za zaposlene, jer se odlaže oporezivanje njihovih prihoda do momenta prodaje stečenih akcija preko opcija i pri tome se menja karakter datih prihoda iz redovnih u kapitalne. Međutim, po osnovu ovih opcija korporacije nemaju poreske odbitke. Kod nekvalifikovanih opcija već izvršenje opcija dovodi do oporezivanja zaposlenih, ali se istovremeno korporaciji dozvoljava poreski odbitak. Pošto su povoljnije za poslodavce, nekvalifikovane opcije se češće koriste.

većini zemalja ne sprovodi potpuno slobodno, nego je zakonom ograničena transakcija, jer suštinski vodi smanjenju sopstvenog kapitala akcionarskog društva.

Što se računovodstvenog tretmana opcija na akcije tiče, pokazalo se da on nije nebitan u stimulanju odnosno destimulanju upotrebe opcija. Prisutnost opcija je zapravo nametnula ozbiljan izazov računovodstvenoj teoriji i praksi, jer su se javile intenzivne polemike u pogledu odgovarajućeg računovodstvenog pristupa, koji se uz to pokazao i kao politički vrlo osjetljiva tema. Osnovna dilema ticala se priznavanja ili nepriznavanja rashoda po osnovu dodeljenih opcija.

Kompenzacioni karakter opcija ukazivao je da ih treba tretirati kao rashode, što je slučaj i sa najvećim delom kompenzacija za zaposlene. Sa druge strane, transakcije sa sopstvenim akcijama ne bi trebalo da utiču na rezultat, pa bi iskazivanje rashoda po osnovu opcija predstavljalo izuzetak, a mogla bi se osporiti i priroda rashoda u ovom slučaju, jer izvršenje opcija putem izdavanja novih akcija čak vodi povećanju sopstvenog kapitala.¹⁶⁵

Većina nacionalnih računovodstvenih standarda prvobitno je predviđala samo određena obelodanjivanja o dodeljenim opcijama, dok je ozbiljnije regulisanje ove materije učinjeno najpre u SAD¹⁶⁶, što je logična posledica činjenice da je primena opcija ovde imala najveće razmere, te se morao uvažiti njihov uticaj i po izgled finansijskih izveštaja. Budući da su opcije suštinski kompenzacije zaposlenima za njihov rad, odnosno "usluge" koje su pružili kompaniji u ostvarivanju njenih prihoda, prevladalo je mišljenje da je iskazivanje rashoda u vrednosti dodeljenih opcija neophodno da bi se tačno odmerio periodični rezultat.

Međutim, visina rashoda je odmeravana samo prema unutrašnjoj vrednosti opcija u momentu njihovog dodeljivanja zaposlenima, što je zapravo značilo da, osim u retkim slučajevima, nije zapravo dolazilo ni do kakvog priznavanja rashoda, jer je najčešće cena za kupovinu akcija po opciji jednaka ili nešto veća od tržišne cene akcija u momentu kada se opcije emituju.¹⁶⁷ U međuvremenu finansijska teorija je jasno dokazala da opcije ne moraju

¹⁶⁵ U slučaju da se putem otkupa već emitovanih sopstvenih akcija obezbeđuju akcije za izvršenje opcija, onda bi iznos sopstvenog kapitala mogao i da bude smanjen, što bi se i desilo kada god je izvršna cena po opciji manja od otkupne cene.

¹⁶⁶ Accounting Principles Board Opinion No. 25: "Accounting for Stock Issued to Employees", AICPA, 1972.

¹⁶⁷ APB No. 25 izdat je godinu dana pre objavljivanja Blek-Šolsovog modela za vrednovanje opcija.

da budu bezvredne ni u momentu njihove emisije, jer je vrednost opcija determinisana ne samo trenutnom razlikom između tržišne cene akcija i njihove cene po opcijama, nego i očekivanjima u pogledu budućeg odnosa ovih veličina (vremenska vrednost), pa je proizlazilo da bi i u računovodstvene svrhe trebalo uvažiti obe komponente vrednosti, odnosno da se rashod kompenzacija treba da odmerava prema fer vrednosti opcija.

Prelazak na ovaj novi način izveštavanja značio je iskazivanje rashoda koji su do tada ostajali van bilansa uspeha, te obaranje periodičnog rezultata, kao i zarade po akciji, što bi posebno bilo izraženo kod korporacija koje su u većoj meri koristile opcije kao kompenzacije zaposlenima. Ne čudi onda što su otpori ovakvoj praksi bili veliki, tako da je i u novom standardu¹⁶⁸ ostavljena mogućnost da se računovodstveni tretman opcija na akcije bazira na unutrašnjoj vrednosti, mada se nedvosmisleno ukazivalo da odmeravanje rashoda kompenzacija u visini fer vrednosti opcija vernije odražava ekonomsku realnost i čini finansijske izveštaje relevantnijim.¹⁶⁹ Insistiralo se onda da kada se preduzeća ne opredele da koriste metod fer vrednosti, u svojim napomenama ipak obelodane kakav bi efekat nastao po neto rezultat i zaradu po akciju kada bi ovaj metod bio primenjen. Tek devet godina kasnije stvoreni su uslovi da se pređe samo na model fer vrednosti.¹⁷⁰

Odbor za međunarodne računovodstvene standarde isključivo je predvideo upotrebu fer vrednosti kao osnove za obuhvatanje svih transakcija plaćanja instrumentima sopstvenog kapitala.¹⁷¹ Pri tome, ove transakcije bi trebalo da se priznaju po fer vrednosti sredstava ili usluga koje su primljene u zamenu za instrumente sopstvenog kapitala, a kada se ova vrednost ne može utvrditi, kao kod usluga koje su zaposleni pružili, onda se koristi fer vrednost dodeljenog instrumenta. Prema tome, kod opcija na akcije dodeljenih

¹⁶⁸ Statement of Financial Accounting Standards (SFAS) No. 123: Accounting for Stock-Based Compensation, FASB, 1995.

¹⁶⁹ Kompromis je bio neminovan s obzirom na intenzitet protivljenja iskazivanju ovih rashoda. Više o argumentima koji su se iznosili u korist nepriznavanja rashoda pogledati: Revsine L., Collins D., Johnson B, Amernic J., 2001, *Financial Reporting and Analysis*, Prentice Hall, pp. 784-786.

¹⁷⁰ SFAS No. 123, Revision, FASB, 2004. Budući da je revidirani standard vodio obaveznom iskazivanju rashoda kompenzacija, postojala je velika zainteresovanost da se sagledaju efekti po iskazane rezultate. Prema jednom od istraživanja, koje je sprovedla Bear, Stearns & Co. Inc., primena revidiranog standarda na podatke iz 2004. godine vodila bi smanjenju neto dobitka posle oporezivanja (iz kontinuelnih operacija) kod kompanija S&P 500 za 5%, dok bi za kompanije u NASDAQ 100 ovaj pad bio čak 22%. (www.bearstearns.com)

¹⁷¹ MSFI 2 "Plaćanje akcijama", IASB, 2004.

zaposlenima potrebno je proceniti njihovu fer vrednost na dan dodeljivanja, koja će se potom priznati kao rashod kompenzacije, ali po pravilu ne samo jednog obračunskog perioda.

Da bi se zaposleni što duže zadržali i njihova lojalnost povećala obično je iskorišćenje opcija uslovljeno protekom određenog vremenskog perioda. Ako tokom tog perioda zaposleni napuste kompaniju, to povlači i gubitak njihovog prava na realizaciju opcija. Pošto je rad zaposlenog, odnosno pružanje njegovih usluga kompaniji u ovom predviđenom periodu (najčešće je to nekoliko godina) neophodan uslov da se iskoristi opcija, tj. dobije kompenzacija, onda i rashodi kompenzacije treba da se raspodele na vremenskoj osnovi tako da srazmerno terete sve obuhvaćene obračunske periode, umesto da se u celini priznaju u periodu dodeljivanja opcija.

Prilikom utvrđivanja rashoda uzima se u obzir i realna činjenica da usled restriktivnog vremenskog uslova, neće sve dodeljene opcije naposljetku biti raspoložive za izvršenje (jer će jedan broj opcija da bude poništen usled gubitka prava zaposlenih na njih), tako da je potrebno ukalkulisati rashode imajući u vidu samo očekivani broj aktivnih opcija po isteku predviđenog vremenskog perioda. Što se procene fer vrednosti opcija tiče, ona se može zasnivati na nekom od opšteprihvaćenih modela određivanja cena opcija, poput Blek-Šolsovog ili binomnog modela, ali je neophodno da se u napomenama obelodani koji je model primenjen, te inputi koji su u modelu korišćeni i generalno sve informacije koje će korisnicima finansijskih izveštaja pojasniti kako je iznos fer vrednosti utvrđen.¹⁷²

Dok se u računovodstvene svrhe model fer vrednosti iskristalisao kao najbolje rešenje, poreski pristup opcijama na akcije, koje se dodeljuju zaposlenima, vrlo je različit po pojedinim zemljama. Najpre, u poreske svrhe nije globalno prihvaćeno da bi korporacijama trebalo dati pravo na poreske odbitke po osnovu dodeljenih opcija na akcije zaposlenima.

¹⁷² Opcije na akcije za zaposlene su karakteristične po tome što najčešće nisu prenosive i nisu predmet trgovanja, tako da ne postoje tržišne cene koje bi se mogle primeniti u svrhe odmeravanja kompenzacionih rashoda, nego se do cene opcija dolazi primenom modela razvijenih u finansijskoj teoriji. Treba imati u vidu da su i ovi modeli koncipirani za prenosive opcije kojima se trguje, te da su zasnovani na nizu pretpostavki, npr. o veku trajanja opcija (period od dodeljivanja do iskorišćenja opcija), volatilnosti cene akcija, dividendama na akcije itd. Obelodanjivanja o utvrđivanju fer vrednosti su onda veoma važna u korektnom informisanju korisnika finansijskih izveštaja.

Prema istraživanju OECD, koje je sprovedeno u periodu od 2002-2004. godine, među zemljama, koje nikada ne dozvoljavaju poreske odbitke, nalaze se: Austrija, Belgija, Mađarska, Irska, Slovačka i dr. Sa druge strane, na poreske odbitke se uvek može računati u Luksemburgu, Holandiji, Švedskoj, Portugalu, Švajcarskoj, Velikoj Britaniji (od 2003. godine) i Turskoj. Treću grupu zemalja čine one, koje dozvoljavaju odbitke samo ako su određeni uslovi zadovoljeni ili je korišćenje odbitaka moguće samo pod određenim okolnostima. Tako, na primer, u SAD, Islandu i Grčkoj poreski odbici su predviđeni po standardnim šemama kompenzacije zaposlenih u opcijama na akcije, dok povlašćene šeme (za zaposlene)¹⁷³ ne nose i odbitak za poslodavca. U zemljama poput Australije, Finske, Francuske, Japana, Norveške, dobijanje odbitaka zavisi od načina na koji su obezbeđene akcije koje će biti izdate po opcijama, pa tako ako se opcije izmiruju u novoizdatim akcijama odbici nisu dozvoljeni.¹⁷⁴ Čak i kada su odbici u poreske svrhe dozvoljeni, period u kojem se odbici odobravaju i način kalkulisanja njihovog iznosa razlikuju se po pojedinim poreskim jurisdikcijama.

Generalno gledano, problematika odloženih poreza relevantna je samo u onim slučajevima gde se kompenzacije u opcijama priznaju i u računovodstvene i u poreske svrhe, ali na drugačiji način.¹⁷⁵ Do pojave odloženih poreza ne dolazi kada se rashodi u finansijskim izveštajima priznaju, ali ne postoji mogućnost njihovog iskazivanja prilikom utvrđivanja oporezive dobiti. Pošto ovakvi rashodi ne donose ni tekuću ni buduću poresku uštedu, onda nema osnova za priznavanje kako tekućih tako ni odloženih poreskih sredstava. Razlika u računovodstvenom i poreskom pristupu ovde je po svom karakteru

¹⁷³ Zaposleni po ovim šemama imaju povlastice, koje se manifestuju u odlaganju plaćanja poreza do momenta prodaje akcija kupljenih po opcijama i/ili u njegovom umanjenju.

¹⁷⁴ OECD Tax Policy Studies No. 11: The Taxation of Employee Stock Options, 2005, OECD, pp. 48.

¹⁷⁵ Do pojave odloženih poreza došlo bi i u situaciji gde se kompenzacije ne priznaju u računovodstvene svrhe kao rashod, ali se po osnovu njih dobijaju poreski odbici. Međutim, danas je prisutan trend u finansijskom izveštavanju da se iskazuju rashodi kompenzacija po osnovu opcija i to po modelu fer vrednosti, pogotovo sa rastom uticaja MRS/MSFI. Treba ipak imati u vidu da računovodstvo opcija na akcije u nekim zemljama još uvek nije regulisano, što najčešće rezultira u neiskazivanju kompenzacionih rashoda ili nacionalni računovodstveni standardi dozvoljavaju kompanijama da same izaberu da li će ili ne iskazivati rashode. Ako se rashodi ne iskazuju, a nisu dozvoljeni ni poreski odbici, onda se po osnovu opcija na akcije ne mogu pojaviti privremene razlike, a time ni odloženi porezi. Prema istraživanju koje je u 2002. godini za potrebe Evropske komisije sprovedla revizorska kuća PricewaterhouseCoopers, takva situacija postojala je npr. u Francuskoj, gde u vezi sa opcijama koje su izmirivane u novoizdatim akcijama nije dolazilo do priznavanja rashoda, a ni poreskih odbitaka. Prema: Employee Stock Options in the EU and the USA: France, Final Report, August 2002, PricewaterhouseCoopers.

stalna (permanentna) i ima za rezultat povećanje efektivne poreske stope iznad propisane.¹⁷⁶ Povod za priznavanje odloženih poreza izostaje i kada je obuhvatanje kompenzacija u bilansu uspeha i poreskom bilansu identično.

Međutim, najčešće se razlikuje i vremenski period u kojem se smatra da su kompenzacije nastale, kao i iznos u kojem ih treba odmeriti. U finansijskom izveštavanju¹⁷⁷ iznos kompenzacija se utvrđuje na dan dodeljivanja opcija, jer se tada imajući u vidu tekuće i anticipirane ekonomske uslove poslodavac obaveza, a zaposleni prihvatio ovaj vid nadoknade za svoj rad. Pošto su opcije na akcije nadoknada zaposlenima za usluge koje pružaju, da bi se što relevantnije odmerio periodični rezultat značajno je da se troškovi odnosnih kompenzacija uključe pravovremeno u njegov obračun, tj. u periodu dodeljivanja opcija, ako zaposleni odmah imaju pravo da ih iskoriste, odnosno u periodima od dodeljivanja do sticanja prava na iskorišćenje, kada ovo pravo mora da se zaradi pružanjem usluga u određenom vremenskom intervalu (obično 3-5 godina). U svakom slučaju ukupan iznos rashoda kompenzacija jednak je fer vrednosti opcija na dan dodeljivanja, a ona se odmerava na bazi nekog od opšteprihvaćenih modela određivanja cena opcija.

Iako je fer vrednost merodavna za finansijsko izveštavanje, poresko zakonodavstvo, po pravilu, nije sklonu integrisanju koncepta fer vrednosti u proces utvrđivanja oporezive dobiti. U poreske svrhe favorizuje se upotreba realizovanih vrednosti, jer su one definitivne i kao takve ne podležu nikakvim subjektivnim sudovima. Određivanje fer vrednosti kod opcija na akcije zasniva se na modelima procene koji baziraju na nizu pretpostavki, pri čemu se i manje izmene korišćenih varijabli mogu značajnije odraziti na konačno dobijenu vrednost.

Ovakve procene nisu pogodne za svrhe utvrđivanja dozvoljenih poreskih odbitaka, jer mogu da se iskoriste za erodiranje poreske osnovice, čime se ugrožava ostvarivanje poreskih prihoda, što je osnovna funkcija poreskog sistema. Pored toga lako bi mogla da se naruši i pravičnost poreskog sistema, pogotovo ako bi postojala mogućnost izbora modela za procenu, kao što je slučaj u finansijskom izveštavanju. Čak i kada ne bi došlo do

¹⁷⁶ U SAD kvalifikovane (podsticajne) opcije, za razliku od nekvalifikovanih, ne omogućavaju poslodavcima da iskazuju poreske odbitke, iako se u računovodstvene svrhe i jedne i druge obuhvataju na isti način, tj. dovode do iskazivanja rashoda kompenzacija.

¹⁷⁷ Mi ćemo ovde pretpostaviti izveštavanje po MRS/MSFI.

zloupotrebe manipulativnog prostora, procene su komplikovane za poresko aministriranje. Odobravanje poreskih odbitaka po osnovu kompenzacija tek u momentu izvršenja opcija čini se onda boljim rešenjem, jer je tek tada izvestan i determinisan iznos kompenzacije koju zaposleni prisvaja po opciji. Taj iznos je jednak razlici između manje cene po kojoj zaposleni kupuje akcije (cena po opciji) i veće trenutne tržišne cene akcija.

Ovim se postiže i vremenska usaglašenost poreskog tretmana kompenzacija na nivou zaposlenog i na nivou korporacije, jer će u istom vremenskom periodu kompenzacija da bude uključena u oporezivi prihod zaposlenog i da bude tretirana kao poreski odbitak pri utvrđivanju oporezive dobiti korporacije. Poreskoj logici bi protivrečilo da se korporaciji dozvoli poreski odbitak pre nego što je zaposleni oporezovan po osnovu primljene kompenzacije, a to bi upravo bio slučaj ukoliko bi se već u periodu dodeljivanja opcija korporacijama dalo pravo na poreski odbitak. Period dodeljivanja nije pogodan za iskazivanje odbitaka i zbog toga što jedan broj opcija gotovo sigurno neće da bude iskorišćen, što bi značilo da zaposleni neće da ima oporezivi prihod nasuprot kome bi korporaciji moglo da se odobri umanjeње oporezive dobiti.

Prevazilaženje ovih problema na način da se pomeri oporezivanje zaposlenih na period dodeljivanja opcija nije prihvatljivo, kako zbog činjenice da opcije mogu da ostanu neiskorišćene, tako i zbog problema likvidnosti s kojim bi zaposleni bili suočeni, jer bi trebalo da plate porez, pre nego što raspolažu prihodom, koji se oporezuje. Imajući u vidu sve pomenute argumente, poreski odbici priznaju se po pravilu u periodu izvršenja opcija i najčešće u iznosu jednakom unutrašnjoj vrednosti opcija na dan izvršenja.¹⁷⁸

U ovom slučaju posledice drugačijeg pristupa u finansijskom i poreskom izveštavanju ogledaju se u vremenu obuhvata kao i u iznosu kompenzacija, što je prikazano u Tabeli 8:

¹⁷⁸ Navedeni način utvrđivanja poreskih odbitaka nije univerzalan. Prisutna su i neka druga rešenja. Tako, na primer, u zemljama gde su poreski odbici dozvoljeni samo u slučaju kada se opcije izmiruju u otkupljenim sopstvenim akcijama (a ne i novoizdatim) predviđaju se poreski odbici u periodu izvršenja opcija i u visini razlike između otkupne cene akcija i cene po kojoj se akcije prodaju po osnovu opcija. Međutim, u svim slučajevima gde se poreski odbici kalkulišu na drugačiji način nego rashodi u finansijskim izveštajima osnovne odlike računovodstva odloženih poreza su iste.

Tabela 8 Razlike u računovodstvenom i poreskom tretmanu kompenzacija po osnovu opcija na akcije zaposlenima

Razlike	Period(i) priznavanja rashoda (odbitaka)	Odmeravanje rashoda (odbitaka)
Finansijsko izveštavanje	Periodi od dodeljivanja do sticanja prava na iskorišćenje opcija	Fer vrednost opcija na dan dodeljivanja
Poresko izveštavanje	Period izvršenja opcija	Unutrašnja vrednost opcija na dan izvršenja

Ove razlike imaju za posledicu iskazivanje odloženih poreza u finansijskim izveštajima, pri čemu je proces utvrđivanja i prikazivanja odloženih poreza specifičan po nekoliko osnova. Najpre, metoda obaveza podrazumeva poređenje knjigovodstvene vrednosti i poreske osnovice sredstava i obaveza kako bi se došlo do iznosa privremenih razlika. Međutim, po osnovu usluga koje su zaposleni pružili i za koje se kompenzuju opcijama, ne dolazi do nastanka sredstava ili obaveza u bilansu stanja, nego se u periodima konzumiranja “usluga” priznaju rashodi odnosnih kompenzacija, dok, sa druge strane, dolazi do povećanja sopstvenog kapitala.

Što se poreskog aspekta tiče, utrošene usluge imaju poresku osnovicu, koja je jednaka iznosu budućih poreskih odbitaka na koje će kompanija imati pravo kada dođe do izvršenja opcija. Prema tome, može se zaključiti da postoji osnov za iskazivanje odloženih poreza, jer postoji razlika između knjigovodstvene vrednosti (koja je evidentno nula) i poreske osnovice. Prenebregavanje ovakve razlike, jer ne postoji pozicija u bilansu stanja za koju se ona vezuje, neopravdano bi dovela do umanjenja iskazanog iznosa odloženih poreza.

S obzirom da će utvrđena razlika biti poništena u periodu izvršenja opcija, kada će da ima za posledicu iskazivanje niže oporezive dobiti u odnosu na računovodstvenu, ovde je reč o pojavi odbitne privremene razlike na osnovu koje treba da se priznaju odložena poreska sredstva. Zahvaljujući bilansiranju odloženih poreskih sredstava, postaju vidljive buduće poreske uštede koje sleduju kompaniji.

Međutim, iznos ovih ušteda nije izvestan do momenta izvršenja opcija i zavisi od kretanja cene akcija kompanije poslodavca. Kod kompanija čiji je rast cena akcija intenzivniji, što je posebno slučaj kod mlađih uspešnih kompanija, iznos poreskih ušteda

može da bude veoma značajan. Sa druge strane, u uslovima krize moguć je pad cena akcija, što može učiniti izvršenje opcija neisplativim, a time bi izostale i bilo kakve poreske uštede. Za svrhe finansijskog izveštavanja upotreba procena je uobičajena, pa se i u ovom slučaju pribegava najboljoj mogućoj proceni budućih poreskih odbitaka i povezanih poreskih ušteda. Prema MRS/MSFI, kao aproksimacija buduće cene akcija (na dan izvršenja opcija) uzima se cena akcija na kraju obračunskog perioda za koji se izveštavanje vrši.¹⁷⁹

Specifičnost odloženih poreza kod opcija na akcije ogleda se i u potrebi njihovog podvajanja na deo, koji se priznaje u bilansu uspeha i deo, koji se priznaje u bilansu stanja. Nužnost unutarperiodične alokacije proizilazi iz karaktera privremene razlike na kojoj odloženi porezi baziraju. Jednim delom ova razlika predstavlja vremensku razliku, jer se rashodi kompenzacija priznaju u različitim vremenskim periodima u bilansu uspeha i poreskom bilansu, odnosno priznavanje rashoda u bilansu uspeha prethodi njihovom priznavanju u poreskom bilansu. Odloženi porezi koji su posledica vremenskih razlika obuhvataju se preko bilansa uspeha, tako da će priznavanje odloženih poreskih sredstava da vodi iskazivanju odloženih poreskih prihoda u bilansu uspeha. Na ovaj način se rashodi po osnovu poreza na dobit koriguju na niže da bi odrazili poreske uštede koje će se steći po osnovu priznatih rashoda kompenzacija.

Vremenske razlike nisu jedine, jer se po pravilu ne priznaje isti iznos rashoda u bilansu uspeha i poreskom bilansu, što je posledica činjenice da se unutrašnja vrednost opcija na dan njihovog izvršenja¹⁸⁰ retko podudara sa fer vrednošću opcija na dan njihovog dodeljivanja. U meri u kojoj (očekivani) poreski odbici prevazilaze rashode u bilansu uspeha, priznavanje odloženih poreskih koristi treba da se izvrši direktno u okviru sopstvenog kapitala. Ovo je odraz računovodstvenog tretmana transakcije izdavanja opcija na akcije zaposlenima, jer se ona obuhvata kako u bilansu uspeha, tako i u okviru sopstvenog kapitala. Onaj iznos odbitaka, koji ne proizilazi iz evidentiranih rashoda, smatra se onda da je posledica izdavanja instrumenata sopstvenog kapitala, te povezane poreske koristi treba da se i iskažu u sopstvenom kapitalu.

¹⁷⁹ Prema paragrafu 68C MRS 12.

Uzmimo kao ilustraciju jedan primer. Neka je kompanija dodelila 100.000 opcija na početku godine, koje mogu da se iskoriste tek sa protekom 4 godine i neka je fer vrednost jedne opcije na dan dodeljivanja 300 din. Pretpostavimo takođe da je relevantna poreska stopa 20% i da su sve opcije iskorišćene u petoj godini. S obzirom da je verovatno da će jedan broj zaposlenih da izgubi pravo na opcije, u Tabeli 9 dati su podaci o (očekivanom) broju akcija koje će po isteku četvorogodišnjeg perioda da nose pravo na iskorišćenje (za prve tri godine koriste se procene, dok je na kraju četvrte godine izvestan broj opcija koje su ostale aktivne), te je na osnovu svih raspoloživih podataka izvršen obračun rashoda kompenzacije:

Tabela 9 Obračun rashoda kompenzacije po osnovu opcija na akcije dodeljenih zaposlenima – ilustrativni primer

Godina	% aktivnih opcija po isteku perioda od 4 godine	Korigovani broj opcija	Ukupna FV*	Kumulativni % alokacije FV* na rashode	Kumulativni iznos rashoda	Iznos tekućih rashoda
Prva	85%	85.000	25.500.000	25%	6.375.000	6.375.000
Druga	85%	85.000	25.500.000	50%	12.750.000	6.375.000
Treća	80%	80.000	24.000.000	75%	18.000.000	5.250.000
Četvrta	78%	78.000	23.400.000	100%	23.400.000	5.400.000

* FV=Fer vrednost.

Na kraju prve godine procenjuje se da će po isteku četvrte godine 85% opcija i dalje da nosi pravo na iskorišćenje, što u apsolutnom iznosu znači 85.000 opcija ($100.000 \cdot 0,85$). Ukupna fer vrednost dodeljenih akcija jednaka je onda proizvodu korigovanog broja opcija i jedinične fer vrednosti utvrđene na dan dodeljivanja opcija (300 din.). Eventualne promene u fer vrednosti opcija, koje su nastale u međuvremenu, ne uzimaju se u obzir. Ukupna fer vrednost treba da se pretoči u rashode ova četiri obračunska perioda - između dana dodeljivanja opcija i dana sticanja prava zaposlenih na njihovo iskorišćenje. Pošto je reč o periodima istog trajanja (godina dana), vremenska srazmera znači da na kraju prve godine treba da bude priznato 25% fer vrednosti kao rashod, na kraju druge godine 50%, na kraju treće 75% i na kraju četvrte godine 100%.

Iznos ukupne fer vrednosti na kraju svakog obračunskog perioda se ponovo izračunava, s obzirom na moguće korekcije usled izmene očekivanja u pogledu broja

opcija, koje će moći da se realizuju na kraju četvrtne godine, tako da se do iznosa tekućih rashoda za svaki period dolazi kada se od kumulativnog iznosa rashoda koji odgovara novom podatku o fer vrednosti oduzme već evidentirani iznos rashoda u prethodnim periodima. U trećoj godini će npr. izmena broja akcija sa 85.000 na 80.000 din. uticati i na promenu ukupne fer vrednosti. U skladu sa novim iznosom fer vrednosti (24.000.000), ukupno evidentiran rashod zaključno sa trećom godinom trebalo bi da iznosi 18.000.000, a budući da je do treće godine priznat rashod u iznosu od 12.750.000 din., onda preostaje da se u trećoj godini prizna još 5.250.000 din.

U posmatrane četiri godine računovodstveno su obuhvaćene kompenzacije u opcijama, pa u skladu sa računovodstvom poreza na dobit neophodno je da se u istim obračunskim periodima obuhvate i povezani poreski efekti. Imajući u vidu da iznos poreskih odbitaka nije poznat dok ne dođe do iskorišćenja opcija, njihova veličina se procenjuje na bazi očekivanog broja opcija koje će se izvršiti i njihove očekivane unutrašnje vrednosti u momentu izvršenja. Pri tome, procene unutrašnje vrednosti opcija baziraju se na aktuelnoj (na dan sastavljanja finansijskih izveštaja) ceni akcija. Ove procene date su u Tabeli 10, te je na bazi njih kao i broja opcija izvršen obračun poreskih odbitaka. Tek u petoj godini iznos poreskih odbitaka postaje izvestan.

Tabela 10 Utvrđivanje poreskih odbitaka po osnovu kompenzacija zaposlenih u opcijama na akcije – ilustrativni primer

Godina	Unutrašnja vrednost jedne opcije	Korigovani broj opcija*	Ukupni poreski odbici za četvorogodišnji period	Kumulativna alokacija poreskih odbitaka (%)	Kumulativni iznos poreskih odbitaka
Prva	100	85.000	8.500.000	25%	2.125.000
Druga	250	85.000	21.250.000	50%	10.625.000
Treća	320	80.000	25.600.000	75%	19.200.000
Četvrta	400	78.000	31.200.000	100%	31.200.000
Peta	450	78.000	35.100.000		

* Pretpostavićemo da se očekuje da će sve opcije koje budu na raspolaganju posle isteka četvorogodišnjeg perioda da budu i izvršene, te se procene broja opcija za potrebe utvrđivanja rashoda kompenzacije i poreskih odbitaka podudaraju.

U Tabeli 11 prikazano je utvrđivanje iznosa odloženih poreskih sredstava, kao i adekvatno alociranje poreskih prihoda između bilansa uspeha i sopstvenog kapitala:

Tabela 11 Računovodstvo poreza na dobit kod kompencacija zaposlenih u opcijama na akcije – ilustrativni primer

Godine	Rashodi kompencacije (kumulativno)	Poreski odbici (kumulativno)	Višak poreskih odbitaka nad rashodima	OPS	Δ OPS	Odloženi poreski prihodi	
						BU	SK
Prva	6.375.000	2.125.000	-	425.000	425.000	425.000	-
Druga	12.750.000	10.625.000	-	2.125.000	1.700.000	1.700.000	-
Treća	18.000.000	19.200.000	1.200.000	3.840.000	1.715.000	1.475.000	240.000
Četvrta	23.400.000	31.200.000	7.800.000	6.240.000	2.400.000	1.080.000	1.320.000
Peta	23.400.000	35.100.000	11.700.000	0	(6.240.000)	(4.680.000)	(1.560.000)
				Ukupan tekući poreski prihod		Tekući poreski prihodi	
						BU	SK
				7.020.000		4.680.000	2.340.000

U prvoj godini evidentirani su rashodi kompencacija od 6.375.000 din., ali se po osnovu njih očekuju poreski odbici samo od 2.125.000 din, tako da se odložena poreska sredstva priznaju u iznosu od 425.000 din. ($2.125.000 \cdot 0,20$) i u potpunosti preko bilansa uspeha. Na kraju druge godine procenjeni iznos budućih poreskih odbitaka je 10.625.000 din., pa su očekivane poreske uštede 2.125.000 din., što znači da se u tom iznosu odmeravaju odložena poreska sredstva. Imajući u vidu da su odložena poreska sredstva na kraju prethodne godine bila 425.000 din., sada se povećavaju za 1.700.000 din., a taj iznos u potpunosti predstavlja odložene poreske prihode, koji treba da se prikažu u bilansu uspeha, jer za prve dve godine posmatrane zajedno očekivani poreski odbici su i dalje manji od priznatih rashoda kompencacija.

Na kraju treće godine ukupni rashodi su 18.000.000 din., dok su budućí poreski odbici 19.200.000, te po osnovu viška poreskih odbitaka nad rashodima (1.200.000) odloženi poreski prihodi ($1.200.000 \cdot 0,20$) treba da budu alocirani u sopstveni kapital¹⁸¹. Pošto je povećanje odloženih poreskih sredstava u trećoj godini 1.715.000 din. ($19.200.000 \cdot 0,20 - 2.125.000$), onda ostatak od 1.475.000 din. ($1.715.000 - 240.000$) predstavlja iznos odloženih poreskih prihoda koji pripada bilansu uspeha.

¹⁸¹ Kao i u drugim slučajevima alokacije poreskih prihoda (rashoda) u sopstveni kapital, ove pozicije nisu predmet posebnog iskazivanja, nego se povezane stavke u sopstvenom kapitalu iskazuju na neto osnovi, tj. psrole umanjnja za poreske efekte.

U četvrtoj godini odložena poreska sredstva povećavaju se za 2.400.000 din. U ovoj godini knjiži se poslednji deo rashoda kompenzacija i budući da su ukupno evidentirani rashodi za četvorogodišnji period manji od očekivanih poreskih odbitaka za 7.800.000 din., odloženi poreski prihodi koji se iskazuju u sopstvenom kapitalu iznose 1.560.000 din. U prethodnoj godini u sopstveni kapital je već alociran iznos od 240.000 din., tako da u četvrtoj godini treba još evidentirati 1.320.000 din. Preostala promena odloženih poreskih sredstava (1.280.000 din.) priznaje se u korist bilansa uspeha.

Ako se na kraju četvrte godine sumiraju efekti na finansijske izveštaje po osnovu kompenzacija u opcijama na akcije, može se videti da su ukupno priznati rashodi kompenzacija 23.400.000 din., ukupno priznati odloženi poreski prihodi u bilansu uspeha 4.680.000 din. ($23.400.000 \cdot 0,20$), iskazana odložena poreska sredstva su 6.240.000 din. ($31.200.000 \cdot 0,20$) i ukupno priznati odloženi poreski prihodi u sopstvenom kapitalu su 1.560.000 din.

U petoj godini opcije su iskorišćene, čime su dobijene poreske uštede, pa su odložena poreska sredstva realizovana (njihov iznos svodi se na nulu). Realizacija odloženih poreskih sredstava (smanjenje od 6.240.000 din.) evidentira se na teret odloženih poreskih rashoda, jer se na ovaj način neutrališe smanjenje tekućih poreskih rashoda za uštede koje ne pripadaju ovom obračunskom periodu (nego prethodnim). Alokacija odloženih poreskih rashoda između bilansa uspeha i sopstvenog kapitala vrši se u onoj srazmeri u kojoj su prethodno prikazani odloženi poreski prihodi.

Iako su odložena poreska sredstva pozicija čije je priznavanje uvek uslovljeno postojanjem dovoljne buduće oporezive dobiti, te po tom osnovu njihov iznos može do konačne realizacije da bude predmet korekcija, u slučaju opcija na akcije korekcije u iznosu odloženih poreskih sredstava redovna su pojava. Volatilnost cena akcija prenosi se zapravo na odmeravanje odloženih poreskih sredstava, jer se na kraju svakog obračunskog perioda poreski odbici procenjuju na bazi trenutne cene akcija. U našem ilustrativnom primeru, na kraju druge godine odložena poreska sredstva ne iznose 850.000 din., nego 2.125.000 din., jer je od kraja prethodne godine došlo do rasta cena akcija sa 100 na 250 dinara.

Volatilnost cena akcija može usloviti fluktuacije i u nivou efektivne poreske stope.¹⁸² Ako dopunimo prethodni primer podatkom da je u prve dve godine računovodstveni dobitak kompanije iznosio po 100 miliona dinara, onda možemo izračunati da bi efektivna poreska stopa bila za 0,85 procentnih poena veća od nominalne stope u prvoj godini¹⁸³, dok bi u drugoj godini bila manja za 0,425 procentnih poena¹⁸⁴.

Inkorporiranje promena u cenama akcija u finansijske izveštaje zbog izražene volatilnosti ne smatra se generalno poželjnim, pa se npr. u američkim GAAP izabrao drugačiji pristup priznavanju i odmeravanju odloženih poreskih sredstava u slučaju opcija na akcije. Iznos odloženih poreskih sredstava bazira se na rashodima kompenzacija priznatim u računovodstvene svrhe, što implicira da rashodi kompenzacija predstavljaju aproksimaciju budućih poreskih odbitaka, te promene u ceni akcija nisu relevantne u odmeravanju odloženih poreskih sredstava i ne izazivaju prilagođavanja njihovog iznosa. Tek u periodu kada dođe do izvršenja opcija iznos poreskih odbitaka postaje izvestan, pa se tada i vrši evidentiranje viška (ako su poreski odbici veći od rashoda) ili manjka (ako su poreski odbici manji od rashoda) poreskih koristi u odnosu na prvobitno prikazane. Ovim se izbegavaju periodične oscilacije u odloženim poreskim sredstvima, kao i efektivnoj poreskoj stopi. Međutim, značajna manjkavost ovakvog pristupa je što iskazani iznos odloženih poreskih sredstava ne predstavlja suštinski očekivanu buduću poresku uštedu, jer je odmeren prema rashodima kompenzacije koji najčešće ne korespondiraju sa iznosom poreskih odbitaka.

Pored odloženih poreza, analiza tekućih poreza po osnovu kompenzacija zaposlenih u opcijama na akcije je takođe interesantna. U periodu iskorišćenja opcija, poreski

¹⁸² Efektivna poreska stopa neće biti podložna fluktuacijama, nego će se izjednačiti sa nominalnom stopom, počevši od narednog perioda u odnosu na onaj u kojem kumulativno gledano poreski odbici premaše iznos rashoda kompenzacije (ili se izjednače sa njima) i pod pretpostavkom da i nadalje ukupni poreski odbici budu veći ili jednaki ukupnim rashodima kompenzacije. Ovo je posledica činjenice da će u pomenutim uslovima promene u cenama akcija voditi fluktuacijama u višku poreskih odbitaka nad rashodima, a poreski efekat ovog “viška” evidentira se u sopstvenom kapitalu (a ne u bilansu uspeha), te ne utiče na efektivnu poresku stopu.

¹⁸³ Rashodi kompenzacije iznose u ovoj godini 6.375.000, ali povezana poreska ušteda (odloženi poreski prihodi) nije priznata u iznosu od 1.275.000 din. ($6.375.000 * 0,20$) nego 425.000 din., te je manja za 850.000 din. Ovo umanjeње stavljeno u odnos sa računovodstvenim dobitkom daje odstupanje efektivne od nominalne poreske stope za 0,85 procentnih poena ($850.000/100.000.000$).

¹⁸⁴ Rashodi kompenzacije su i u ovoj godini 6.375.000 din., a odloženi poreski prihodi iznose 1.700.000, što je za 450.000 din. više od očekivane poreske uštede imajući u vidu propisanu poresku stopu.

dozvoljeni odbici u visini unutrašnje vrednosti opcija donose poreske uštede, koje moraju da se alociraju između bilansa uspeha i sopstvenog kapitala. U okviru sopstvenog kapitala prikazuju se tekući poreski prihodi, koji odgovaraju poreskim koristima stečenim po osnovu viška poreskih odbitaka nad rashodima kompenzacija, dok se ostatak poreskih ušteda evidentira u bilansu uspeha. Iz ovoga proizilazi da će izvršenje opcija imati za posledicu iskazivanje manjih tekućih poreskih obaveza u odnosu na iznos tekućih rashoda po osnovu poreza na dobit u bilansu uspeha (jer deo tekućih poreskih prihoda direktno uvećava sopstveni kapital umesto da bude obuhvaćen preko pozicije poreza na dobit u bilansu uspeha).

U našem ilustrativnom primeru, realizacija opcija u petoj godini umanjíće oporezivu dobit za 35.100.000 din., a time i porez koji treba da se plati (tekuću poresku obavezu) za 7.020.000 din. Međutim, od ovih 7.020.000 din. jedan deo su tekući poreski prihodi u sopstvenom kapitalu i to u iznosu od 2.340.000 din. ($11.700.000 \cdot 0,20$), a ostatak od 4.680.000 din. pripada bilansu uspeha i koriguje na niže tamo iskazani tekući rashod po osnovu poreza na dobit. Prema tome, tekući poreski rashodi u bilansu uspeha su za 2.340.000 din. veći od tekuće poreske obaveze.

Imajući u vidu da se efektivna poreska stopa preduzeća računa ignorišući unutarperiodičnu alokaciju poreza, tj. zanemarujući činjenicu da je deo poreskih efekata prikazan i izvan bilansa uspeha (u sopstvenom kapitalu), nego se uzimaju u obzir samo rashodi po osnovu poreza na dobit iz bilansa uspeha, onda je moguće da dođe do značajne devijacije ove stope kada su u pitanju opcije na akcije. U praksi se naime pokazalo da neretko poreski odbici umnogome premašuju iznos rashoda kompenzacije¹⁸⁵, ali se ove poreske uštede (koje prevazilaze poreski efekat vremenskih razlika) uopšte ne objektiviziraju putem smanjenja efektivne poreske stope preduzeća. Može se zaključiti da su tekući poreski rashodi i efektivna poreska stopa precenjeni u meri u kojoj su izostavljene uštede prikazane u sopstvenom kapitalu, te ne odražavaju stvarno podneti poreski teret u periodima izvršenja opcija.

¹⁸⁵ Na primer, za period od 2002. do 2006. godine Cisco Systems je imao poreske odbitke po osnovu iskorišćenih opcija u iznosu od 169 miliona \$, a rashod kompenzacija koji odgovara ovom iznosu odbitaka je svega 21 milion \$. Prema: Slaton D., 2008, Solving Stock Option Compensation: Why Book-Tax Conformity May Not Be The Answer, Houston Business and Tax Law Journal, Volum IX, pp. 20.

U analitičke svrhe ovo ne sme da se prenebregne, pogotovo kada su efekti materijalni. U svrhe procene dodatnih poreskih ušteda po osnovu opcija na akcije koriste se pre svega napomene uz finansijske izveštaje, kako u delu informacija o porezu na dobit, tako i u delu informacija o opcijama na akcije. Dok neke kompanije imaju praksu detaljnijih obelodanjivanja, druge su sklone oskudnijem informisanju, tako da nije uvek jednostavno izvršiti željene procene. Kada su iznosi ovih poreskih ušteda značajniji, trebalo bi da budu vidljivi (odnosno posebno iskazani) i u izveštaju o promenama na kapitalu, kao i u izveštaju o tokovima gotovine.¹⁸⁶

Razlike u računovodstvenom i poreskom tretmanu opcija na akcije dodeljenih zaposlenima često su zaslužne za velika odstupanja oporezive dobiti od računovodstvene.¹⁸⁷ Ovo je posebno izraženo u uslovima intenzivnog korišćenja opcija kao vida kompenzacije i značajnijeg rasta cena akcija kompanije poslodavca, jer tada poreski odbici višestruko prevazilaze iznose rashoda u bilansu uspeha. Erodiranje poreske osnovice u ovim uslovima pokrenulo je pitanje adekvatnosti poreskog pristupa ovoj problematici. Drugačije rešenje u vidu usaglašavanja poreskih pravila sa računovodstvenim donelo bi izdašnije poreske prihode fiskusu. Međutim, prihvatanje računovodstvene metodologije bilo bi u suprotnosti sa nizom drugih poreskih principa, pa se ovakav zaokret u poreskoj praksi čini malo verovatnim.

Treba, pri tome, imati u vidu da je promena računovodstva opcija na akcije na način da se zahteva iskazivanje rashoda kompenzacija već sama po sebi uticala na mnoge kompanije da se okrenu drugim vidovima kompenzacije zaposlenih, pa je poslednjih godina prisutan trend smanjenja upotrebe opcija.¹⁸⁸ Može se onda očekivati da se u

¹⁸⁶ Detaljnije o mogućnostima i problemima procene pogledati: Hanlon M., 2003, "What Can We Infer About a Firm's Taxable Income from its Financial Statements?", *National Tax Journal* 56 No 4., pp. 831-863.

¹⁸⁷ Jedno od istraživanja na ovu temu (Desai, 2003), koje je sprovedeno u SAD na uzorku preduzeća sa imovinom preko 250 miliona \$, pokazalo je da je u periodu od 1998-2000. godine najveća komponenta gega između računovodstvene i oporezive dobiti bila rezultat izvršenja opcija. Prema: Desai M., 2003, "The Divergence Between Book and Tax Income", *Tax Policy and the Economy* 17, pp. 169-206.

¹⁸⁸ Na primer, Microsoft je bio jedna od prvih kompanija koja je odustala od upotrebe opcija na akcije. To i ne čudi imajući u vidu da je 2002. godine ova kompanija objavila da bi njen dobitak pre oporezivanja u toj godini bio manji za više od 30% (ili 3,6 milijarde \$), ako bi koristila za računovodstvo opcija na akcije metod fer vrednosti (koji tada još nije bio obavezan). Više o ovome pogledati: Poitras G., 2007, "Accounting Standards for Employee Stock Option Disclosure", *International Journal of Business Governance and Ethics* 3, pp. 481 i Slaton D., 2008, Solving Stock Option Compensation: Why Book-Tax Conformity May Not Be The Answer, *Houston Business and Tax Law Journal*, Volum IX, pp. 196. Istraživanje u Francuskoj pokazalo

budućem periodu smanje razlike između računovodstvene i oporezive dobiti po ovom osnovu, a onda i iznosi povezanih odloženih i tekućih poreskih ušteda u finansijskim izveštajima. Ovaj efekat pojačan je svetskom ekonomskom krizom i padom cena akcija. Usled manje unutrašnje vrednosti opcija manji su i dozvoljeni poreski odbici. Onda se može javiti potpuno obrnuta situacija u odnosu na raniji period, tj. rashodi kompenzacija mogu da premaše iznos poreskih odbitaka. Moguće je čak da je pad cena akcija učinio izdate opcije bezvrednim, odnosno “van novca” (engl. out-of-the-money), pa se njihovo iskorišćenje ne očekuje, a time u celini izostaju i poreski odbici. To bi dalje značilo i da nema privremenih razlika i odloženih poreskih ušteda. Ukoliko su prethodno bila priznata odložena poreska sredstva, uslediće njihovo otpisivanje.

Iz svega prethodno navedenog može se zaključiti da zahtevi računovodstva poreza na dobit u slučaju opcija na akcije dodeljenih zaposlenima nisu mali. Ovo posebno važi za kompanije koje posluju u više poreskih jurisdikcija, jer obračune odloženih poreza moraju da sprovode zasebno za svaku jurisdikciju uzimajući u obzir njihove poreske zakone, s obzirom da se poreski pristup opcijama na akcije razlikuje od zemlje do zemlje. Tome treba dodati potrebu prilagođavanja iznosa odloženih poreskih sredstava na svaki dan bilansa, jer se po pravilu menjaju pretpostavke na kojima se zasnivala procena na prethodni dan bilansa. U te svrhe moraju se prikupiti odgovarajući podaci i izvršiti neophodne procene. Alokacija odloženih poreza između bilansa stanja (sopstvenog kapitala) i bilansa uspeha čini proces računovodstvenog obuhvata još kompleksnijim. Ni tumačenje prikazanih poreskih efekata opcija na akcije u finansijskim izveštajima nije jednostavno i treba da se vrši imajući u vidu uticaj promena u cenama akcija na iznos odloženih poreskih sredstava i efektivne poreske stope, kao i da se poreske uštede prikazane u sopstvenom kapitalu ne reflektuju na visinu efektivne poreske stope.

je da je posle primene MSFI (pa stoga i modela fer vrednosti za opcije na akcije) udeo kompenzacija baziranih na opcijama među CEOs u kotiranim kompanijama pao sa 51%, koliko je iznosio u 2004. godini na 34% u 2005. godini. Prema: Slaton D, op. cit., pp. 205.

4. Ostala složena područja obračuna tekućih i odloženih poreza

Prilikom sastavljanja finansijskih izveštaja računovodstvo poreza na dobit je veoma zastupljeno, a pri tome njegova primena neretko je povezana sa teorijskim ili praktičnim poteškoćama, pa otuda potreba da se, pored već razmatranih tema, obrade još neke iz perspektive obračuna poreskih efekata kompleksne teme i to:

- odloženi porezi kod složenih finansijskih instrumenata;
- izveštavanje o porezu na dobit u finansijskim izveštajima sastavljenim za periode kraće od godinu dana i
- računovodstveni tretman neizvesnosti u vezi sa iznosima unetim u poresku prijavu.

4.1. Složeni finansijski instrumenti

U skladu sa računovodstvenim principom da je “suština iznad forme” finansijski instrumenti treba da budu prikazani u finansijskim izveštajima shodno suštini ugovornog aranžmana na kojem počivaju. Primena ovog principa u slučaju izdavanja složenih finansijskih instrumenata, koji istovremeno poseduju karakteristike duga i sopstvenog kapitala, podrazumeva njihovu separaciju na komponente, koje je moguće odrediti kao čisto dužničke instrumente ili instrumente sopstvenog kapitala, te ih onda i prikazati u okviru odgovarajućih računovodstvenih kategorija.

Alokacija vrednosti složenog finansijskog instrumenata na njegove komponente vrši se imajući u vidu da su vlasnički interesi uvek rezidualni, tako da se najpre procenjuje vrednost dužničke komponente - finansijske obaveze, a ostatak vrednosti složenog finansijskog instrumenta po odbitku utvrđenog iznosa obaveza biće deo koji se alocira na sopstveni kapital. Ovo podvajanje prezentacije složenih finansijskih instrumenata značajno je za kvalitet finansijskih izveštaja, jer doprinosi realnijem prikazivanju finansijske pozicije kompanije emitenta. Međutim, poresko zakonodavstvo uglavnom ne sledi ovaj dualni računovodstveni pristup, nego se složeni finansijski instrument tretira kao jedna celina, što

neizostavno vodi razlici između knjigovodstvene i poreske osnovice obaveza, a time se stvara osnov i za bilansiranje odloženih poreza.

Specifičnosti odloženih poreza u slučaju složenih finansijskih instrumenata razmotrićemo na primeru konvertibilnih obveznica, s obzirom da one predstavljaju jedan od najčešće korišćenih složenih finansijskih instrumenata. Konvertibilne obveznice objedinjuju u sebi dužnički instrument – obveznicu sa derivativnim instrumentom - opcijom, koja daje pravo kupcima ovih obveznica da ih konvertuju u akcije, te stoga ima karakteristike instrumenta sopstvenog kapitala. Ugrađena opcija konverzije ne može da se zanemari, jer poseduje vrednost kako za investitore tako i za emitente.

Ukoliko cena akcija bude rasla investitori će imati mogućnost da steknu ekonomsku korist zahvaljujući konverziji obveznica u akcije po ranije utvrđenoj nižoj ceni akcija u opciji, pa stoga već u momentu emisije konvertibilnih obveznica iako je unutrašnja vrednost opcije po pravilu nula, opcija nije bezvredna. Iz očekivanog rasta cena proizilazi vremenska vrednost opcija, koju su investitori spremni da plate. Opcija konverzije omogućava onda emitentima da ponude nižu kamatu po konvertibilnim obveznicima, nego što bi to bio slučaj da su emitovane obveznice bez ove opcije.

Kada se ugovoreni budući novčani tokovi po konvertibilnim obveznicama (po osnovu plaćanja kamate i otplate glavnice duga) diskontuju po tekućoj tržišnoj kamatnoj stopi za slične obveznice bez opcije konverzije dobija se cena koju bi investitori bili spremni da plate za obveznicu ukoliko stiču samo poverilačka prava, tako da je ovo upravo način da se dođe do (knjigovodstvene) vrednosti dužničke komponente konvertibilnih obveznica. Knjigovodstvena vrednost opcije se posredno određuje kao razlika između cene po kojoj su konvertibilne obveznice prodate i utvrđene knjigovodstvene vrednosti u njima sadržanog dužničkog instrumenta. Prema tome, prilikom inicijalnog priznavanja konvertibilnih obveznica one se odmeravaju po fer vrednosti primljene nadoknade, koja se potom raspodeljuje između obaveza i sopstvenog kapitala.

U većini poreskih jurisdikcija konvertibilne obveznice tretiraju se u celini kao dužnički instrument, pa se celokupno primljena nadoknada po osnovu njihove prodaje alocira na obavezu i svako izmirenje obaveze sa manjim novčanim iznosom od ukupne dobijene nadoknade vodi iskazivanju oporezivog dobitka. Poreska osnovica obaveza

jednaka je onda fer vrednosti složenog finansijskog instrumenta i kao takva veća je od vrednosti obaveza, koja je prikazana u knjigama (za iznos knjigovodstvene vrednosti vlasničke komponente). Nastala razlika se u budućim periodima poništava i vodi većem oporezivom dobitku od računovodstvenog, pa stoga predstavlja oporezivu privremenu razliku. Pojava ove razlike uzrokuje odložene poreske obaveze, koje su karakteristične po sledećem:

- priznavanje obaveza vrši se na teret odloženih poreskih rashoda, koji se iskazuju direktno u okviru sopstvenog kapitala i
- smanjenje obaveza priznaje se kao odloženi poreski prihod u bilansu uspeha.

Iako se oporeziva privremena razlika utvrđuje u vezi sa pozicijom obaveza, ona suštinski predstavlja posledicu izdvajanja vlasničke komponente iz složenog finansijskog instrumenta. Pošto zasebno iskazivanje komponente sopstvenog kapitala dovodi do pojave privremene razlike, onda i odloženi porez koji proizlazi iz ove razlike treba da se prikaže u okviru sopstvenog kapitala. S obzirom da inicijalno priznavanje složenog finansijskog instrumenta nema nikakav uticaj ni na bilans uspeha ni na poreski bilans, iskazivanje poreskih efekata u bilansu uspeha bilo bi i u suprotnosti sa principom korelacije, te bi imalo negativne efekte po obračun periodičnog rezultata. U skladu sa uobičajenim postupkom, odloženi porezi koji se evidentiraju u sopstvenom kapitalu ne prikazuju se kao posebne stavke, nego se povezana komponenta sopstvenog kapitala iskazuje u iznosu posle oporezivanja.

Oporeziva privremena razlika formirana u periodu inicijalnog priznavanja složenog finansijskog instrumenta poništava se u narednim periodima, jer se knjigovodstvena vrednost dužničke komponente postepeno povećava i tako približava poreskoj osnovici. Povećanje knjigovodstvene vrednosti obaveze nužan je odraz realnosti da se sa protekom vremena približava dospeće obveznica, a time i isplata glavnice duga u visini nominalne vrednosti obveznica. Kupci konvertibilnih obveznica platili su zapravo manje za sticanje poverilačkih prava nego što je nominalna vrednost konvertibilnih obveznica. Međutim, ako se opcija konverzije ne iskoristi, o roku dospeća obveznica isplata duga biće izvršena po nominalnoj vrednosti, pa je iz ugla dužničke komponente ovde reč o prodaji sa diskontom.

Diskont se u računovodstvene svrhe preliva u rashode kamate, što vodi iskazivanju većih rashoda u odnosu na nominalnu, stvarno plaćenu kamatu, koja se jedino uzima u obzir kada je obračun oporezive dobiti u pitanju. Iskazivanje odloženih poreskih obaveza u periodu prodaje složenog finansijskog instrumenta predstavlja onda važnu informaciju za korisnike finansijskih izveštaja, jer ukazuje da će se po ovom osnovu u budućim periodima plaćati veći porez nego što bi se očekivalo na osnovu računovodstvenog dobitka, s obzirom da se deo troškova kamate (u visini diskonta) ne priznaje u poreske svrhe kao odbitak.

Diskont se pri tome ne uključuje jednokratno u rashode kamate, nego se alocira između obračunskih perioda do dospeća obveznica. U svim ovim periodima oporezivi dobitak biće veći od računovodstvenog (za amortizaciju diskonta u rashode kamate), te će odložene poreske obaveze dospevati na plaćanje. Smanjenje odloženih poreskih obaveza vrši se uvek u korist odloženih poreskih prihoda, a njihovo priznavanje u ovom slučaju treba da bude u bilansu uspeha, jer se tako iznos tekućih poreskih rashoda koriguje na niže čime se obezbeđuje bolje sučeljavanje poreskih rashoda sa višim rashodima kamate koji se priznaju u finansijskim izveštajima. Drugim rečima, odložene poreske obaveze nastale su kao posledica kreiranja diskonta (usled izdvajanja vlasničke komponente složenog instrumenta), pa je evidentiranje smanjenja odloženih poreskih obaveza u bilansu uspeha konzistentno sa priznavanjem amortizacije diskonta u istom izveštaju.

Primenu računovodstva odloženih poreza u slučaju složenih finansijskih instrumenata islustrovaćemo na jednom slučaju. Pretpostavićemo da su 31.12.2009. godine emitovane obveznice, koje nose kamatu od 4% na godišnjem nivou. Njihova ukupna nominalna vrednost je 15 miliona dinara i rok dospeća 5 godina, a imaju i opciju konverzije u obične akcije kompanije emitenta. Neka su obveznice prodane po nominalnoj vrednosti¹⁸⁹, pri čemu je na dan prodaje tržišna kamatna stopa na uporedive obveznice bez opcije konverzije iznosila 7%. Na bazi ove činjenice može se utvrditi inicijalna vrednost dužničke komponente konvertibilnih obveznica i ona će iznositi 13.154.911 din.¹⁹⁰ Pošto je ovo fer vrednost duga, onda proizilazi da je za opciju konverzije plaćeno 1.845.089 din.

¹⁸⁹ Da bismo izolovali uticaj izdvajanja vlasničke komponente na formiranje diskonta pretpostavili smo da u momentu prodaje nema razlike između nominalne i efektivne kamatne stope na konvertibilne obveznice.

¹⁹⁰ Ovaj iznos predstavlja sadašnju vrednost ugovorenih novčanih tokova po osnovu obveznice ($13.154.911 = 600.000/1,07 + 600.000/1,07^2 + 600.000/1,07^3 + 600.000/1,07^4 + 600.000/1,07^5 + 15.000.000/1,07^5$).

(15.000.000-13.154.911), pa se u tom iznosu povećava sopstveni kapital i ujedno kreira diskont u vezi sa obavezama. Knjigovodstvena vrednost obaveza se na svaki naredni dan bilansa koriguje na više za amortizaciju diskonta po metodi efektivne kamatne stope.

Nasuprot ovome, pretpostavićemo da se u poreske svrhe konvertibilne obveznice tretiraju kao dug od 15.000.000 din., pa će taj iznos predstavljati poresku osnovicu obaveza i ova osnovica ostaje nepromenjena tokom celog perioda do dospeća obveznica. Stopa poreza na dobit iznosi 20%. Na osnovu datih podataka, u Tabeli 12 prikazana su kretanja knjigovodstvene vrednosti obaveza, a zatim i obračun odloženih poreza.

Tabela 12 Utvrđivanje odloženih poreza kod konvertibilnih obveznica u slučaju kada nije dozvoljen odbitak amortizovanog diskonta u poreske svrhe – ilustrativni primer

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
KV obaveza na početku godine	-	13.154.911	13.475.755	13.819.058	14.186.392	14.579.439	
Amortizacija diskonta	-	320.844	343.303	367.334	393.047	420.561	
KV obaveza na kraju godine	13.154.911	13.475.755	13.819.058	14.186.392	14.579.439	15.000.000	
Poreska osnovica	15.000.000	15.000.000	15.000.000	15.000.000	15.000.000	15.000.000	
Oporeziva privremena razlika na početku godine	-	1.845.089	1.524.245	1.180.942	813.608	420.561	
Oporeziva privremena razlika na kraju godine	1.845.089	1.524.245	1.180.942	813.608	420.561	0	
OPO na početku godine	-	369.018	304.849	236.188	162.722	84.112	
OPO na kraju godine	369.018	304.849	236.188	162.722	84.112	0	
Δ OPO	Iznos	369.018	(64.169)	(68.661)	(73.446)	(78.610)	(84.112)
	SK ili BU	SK	BU	BU	BU	BU	

Prilikom inicijalnog priznavanja obveznica kreira se oporeziva privremena razlika od 1.845.089 din. i na osnovu nje evidentiraju se odložene poreske obaveze od 369.018. din. Povezani poreski rashodi prikazuju se u okviru sopstvenog kapitala. Na kraju svake naredne godine knjigovodstvena vrednost obaveza je veća, čime se smanjuje originalna privremena razlika, a time i odložene poreske obaveze. Smanjenje odloženih poreskih obaveza prikazuje se u bilansu uspeha. Na ovaj način se postiže adekvatno sučeljavanje rashoda po osnovu poreza na dobit sa periodičnim računovodstvenim dobitkom.

U 2009. godini je kreiran diskont na obavezama, koji će predstavljati samo rashode kamate u knjigama, dok neće moći da bude priznat kao poreski odbitak, pa se po ovom osnovu očekivani veći porez (u odnosu na računovodstveni dobitak) tretira u celini kao poreski rashod u 2009. godini, iako se tada ne vrše plaćanja ovog poreza. U narednim obračunskim periodama odloženi porez se plaća, ali nije rashod tih perioda, pa bi tekući poreski rashodi trebalo da se koriguju na niže, što se postiže priznavanjem odloženih poreskih prihoda.

Tako, na primer, u 2010. godini rashodi kamate u računovodstvene svrhe su 920.844 din. ($13.154.911 * 0,07$), pa je odgovarajuće umanjeње rashoda po osnovu poreza na dobit 184.169 din. ($920.844 * 0,20$). Međutim, iznos tekućih poreskih rashoda određuje se samo uz uvažavanje nominalne kamate, jer ona izaziva novčane izdatke, pa će tako plaćanje kamate od 600.000 din. voditi umanjeњу tekućih poreskih rashoda za 120.000 din. ($600.000 * 0,20$). Tek zahvaljujući iskazivanju odloženih poreskih prihoda od 64.169¹⁹¹ din. rashodi po osnovu poreza na dobit svode se na adekvatan nivo.

Do potpunog poništavanja formirane oporezive privremene razlike može doći i pre roka dospeća obveznica ukoliko kompanija emitent izvrši raniji otkup obveznica. U periodu otkupa došlo bi onda do plaćanja preostalih odloženih poreskih obaveza, jer bi izmirenje obaveza po knjigovodstvenoj vrednosti (koja je manja u odnosu na poresku osnovicu) imalo za posledicu iskazivanje dobitka u poreskom bilansu, te bi oporeziva dobit bila veća od računovodstvene.

Ako bi u našem prethodnom primeru pretpostavili otkup obveznica na dan 31.12.2011. godine za 13.819.058 din., u poreske svrhe nastao bi dobitak od 1.180.942 din., što bi vodilo plaćanju većeg poreza (u odnosu na iznos računovodstvenog dobitka) za 236.188 din., koliki je iznos preostalih odloženih poreskih obaveza. Eliminisanje odloženih poreskih obaveza vršilo bi se preko bilansa uspeha, jer bi se tako postiglo potrebno prilagođavanje iznosa poreskih rashoda. Međutim, ukoliko bi se obaveze izmirile putem konverzije u obične akcije, onda u periodu konverzije ne bi postojao uticaj ni na poreski

¹⁹¹ Ovaj iznos je prikazan u tabeli 12, a može se izračunati i kao poreski efekat viška efektivne nad nominalnom kamatom ($320.844 * 0,20$).

bilans ni na bilans uspeha, pa bi lociranje odloženih poreskih prihoda direktno u sopstvenom kapitalu umesto u bilansu uspeha bilo bolje rešenje.

Imajući u vidu brojnost i raznolikost finansijskih instrumenata, kao i da je računovodstvo finansijskih instrumenata kompleksno i predmet čestih izmena u cilju pronalazjenja relevantnijeg načina izveštavanja, ne čudi česta divergencija poreskih od računovodstvenih pravila u ovoj oblasti. Poreska rešenja više naginju jednostavnosti i izvesnosti, mada je u situacijama gde nije reč o konceptualno neprihvatljivim razlikama moguće očekivati da poresko zakonodavstvo integriše računovodstveni pristup.

Osim u manjem broju zemalja, koje imaju razvijen finansijski i poreski sistem, problematika novih finansijskih instrumenata zapravo tek predstavlja predmet poreskog razmatranja i regulisanja. U tom smislu finansijsko računovodstvo može da bude dobar model, s tim da su određena prilagođavanja u poreske svrhe uvek potrebna, posebno kada je u pitanju zaštita fiskalnih prihoda. Međutim, činjenica je i da neretko novi finansijski instrumenti vode izbegavanju poreskih plaćanja, a s obzirom da računovodstveni standardi prednost daju suštini, a ne formi instrumenata, koja često dominira u poreske svrhe, oslanjanje poreske na računovodstvenu regulativu može čak doprineti očuvanju poreske osnovice, kao i izbegavanju ekonomskih distorzija zbog različitog tretmana suštinski istih instrumenata.

4.2. Izveštavanje o porezu na dobit u finansijskim izveštajima sastavljenim za periode kraće od godinu dana

Pored problema koji se ispoljavaju prilikom kalkulisanja tekućih i odloženih poreza u vezi sa pojedinim pozicijama sredstava i obaveza, primena računovodstva poreza na dobit u uslovima sastavljanja finansijskih izveštaja za periode kraće od godinu dana (međuperiodični izveštaji) nameće dodatne izazove. Bazična dilema prilikom sastavljanja međuperiodičnih izveštaja ispoljava se u tretmanu međuperioda kao integralnih delova godišnjeg perioda ili kao zasebnih izveštajnih perioda, kojima treba da se pristupi na isti

način kao i godišnjem periodu.¹⁹² Međutim, u slučaju poreza na dobit ova dilema gotovo da se ne pojavljuje, jer se godišnja perspektiva ispoljava kao najpodobnija, s obzirom da je porez nametnut od strane fiskusa isključivo na godišnji rezultat.

Da bi se realizovala godišnja perspektiva svrsishodno je osloniti se na godišnju efektivnu poresku stopu, jer ova stopa odražava stvarni poreski teret koji kompanija podnosi u određenom godišnjem periodu. Do iznosa međuperiodičnih poreskih rashoda može se onda doći primenom date stope na rezultat ostvaren u međuperiodu. Efektivna poreska stopa za razliku od nominalne (zakonski propisane) nije unapred poznata i po pravilu se i za istu kompaniju razlikuje od od jedne do druge godine poslovanja, pa je njen godišnji nivo za svrhe međuperiodičnog izveštavanja neophodno proceniti. To se postiže putem procene godišnjeg rezultata i pripadajućeg poreskog rashoda.

Imajući u vidu da se koriste procene, normalno je očekivati da sa protekom vremena dođe do revidiranja prethodno procenjenih iznosa. Da bi obračun bio što aktuelniji i omogućio korisnicima bolju projekciju iznosa u godišnjim izveštajima, na kraju svakog međuperioda potrebno je iznova proceniti efektivnu poresku stopu. Primenom ove stope na ukupan rezultat ostvaren do tog dana u posmatranoj godini dobiće se poboljšana procena iznosa poreskih rashoda za taj deo godine. Od ovog iznosa potrebno je onda oduzeti već evidentirane rashode u prethodnim međuperiodima posmatrane godine da bi se utvrdili poreski rashodi koji treba da se iskažu u tekućem međuperiodu. Poreski rashodi u prethodnim periodima se tako ne koriguju retroaktivno, nego se efekat nove procene efektivne poreske stope obuhvata u tekućem međuperiodu. Ovo je u skladu sa generalno prihvaćenim principom prospektivnog tretiranja promena u procenama pri sastavljanju finansijskih izveštaja.

Pretpostavimo, na primer, da kompanija kvartalno objavljuje finansijske izveštaje i da posluje pri propisanoj stopi poreza na dobit od 30%. Pošto se u tekućoj godini očekuje poreski kredit po osnovu ulaganja u osnovna sredstva, kao i ostvarenje neoporezivih prihoda od kamate usled ulaganja u municipalne obveznice, godišnja efektivna poreska stopa trebalo bi da bude manja od 30%. Tačan iznos ove stope biće poznat tek na kraju

¹⁹² Dok američki GAAP favorizuju "godišnji" pristup, u MSFI (MRS 34) prednost se daje tretmanu međuperioda kao nezavisnih izveštajnih perioda.

četvrtog kvartala, pa se na kraju prva tri kvartala u svrhe međuperiodičnog izveštavanja koriste procene. U Tabeli 13 sadržane su projekcije, odnosno stvarni iznosi na kraju četvrtog kvartala, godišnjeg dobitka i poreza iz kojih se izvodi efektivna poreska stopa na godišnjem nivou:

Tabela 13 Ilustracija izračunavanja godišnje efektivne poreske stope za potrebe kvartalnog izveštavanja

Godišnji iznosi	Procena na dan 31.03.	Procena na dan 31.06.	Procena na dan 31.09.	Ostvareni iznosi u toku godine
Računovodstveni dobitak (dobitak pre oporezivanja)	250.000	250.000	210.000	230.000
Porez po propisanoj stopi (30%)	75.000	75.000	63.000	69.000
Poreski efekat stalnih razlika*				
Poreski kredit	15.000	18.000	18.000	18.000
Neoporezivi prihodi od kamate (30.000)	9.000	9.000	9.000	9.000
Rashodi po osnovu poreza na dobit	51.000	48.000	36.000	42.000
Efektivna poreska stopa	20,48%	19,2%	17,14%	18,26%

* Pretpostavićemo su ovo jedine razlike između računovodstvene i oporezive dobiti, tako da ne postoje privremene razlike, a onda ni odloženi porezi. Rashodi po osnovu poreza na dobit jednaki su porezu koji treba da se plati za tekuću godinu.

Variranje efektivne poreske stope posledica je promena u proceni računovodstvenog dobitka i prava na poreski kredit. U drugom kvartalu usled povećanja ulaganja u osnovna sredstva revidiran je iznos očekivanog poreskog kredita na više (sa 15.000 na 18.000 din.), dok se na kraju trećeg kvartala usled smanjenja prihoda očekuje i smanjenje godišnje dobiti (sa 250.000 na 210.000 din.). Iznos ostvarenog dobitka u godišnjem bilansu uspeha ipak je veći (230.000 din.) nego što se predvidelo na kraju trećeg kvartala (210.000).

U Tabeli 14 dat je iznos ostvarenog dobitka u pojedinim međuperiodima, te uz primenu raspoloživog podataka o efektivnoj poreskoj stopi (Tabela 13) izračunat je iznos pripadajućih rashoda po osnovu poreza na dobit:

Tabela 14 Ilustracija izračunavanja rashoda po osnovu poreza na dobit u kvartalnim izveštajima

	Kvartal			
	Prvi	Drugi	Treći	Četvrti
Računovodstveni dobitak	40.000	60.000	70.000	60.000
Ukupan računovodstveni dobitak od početka godine do kraja posmatranog kvartala	40.000	100.000	170.000	230.000
Efektivna poreska stopa	20,48%	19,2%	17,14%	18,26%
Ukupni rashodi po osnovu poreza na dobit od početka godine do kraja posmatranog kvartala	8.192	19.200	29.138	41.998
Ukupni rashodi po osnovu poreza na dobit u prethodnim kvartalima	0	8.192	19.200	29.138
Rashodi po osnovu poreza na dobit u tekućem kvartalu	8.192	11.008	9.938	12.860

U prethodnom primeru pretpostavili smo postojanje samo stalnih razlika između računovodstvene i oporezive dobit, ali u uslovima kada se pored njih javljaju i privremene razlike, za utvrđivanje efektivne poreske stope potrebno je još da se projektuju i odloženi porezi. Komplikovaniji obračun efektivne poreske stope nastaje i u slučaju operisanja sa više (nominalnih) poreskih stopa, što može da bude slučaj usled:

- promene važeće stope,
- postojanja progresivne poreske strukture,
- poslovanja u više poreskih jurisdikcija ili
- oporezivanja različitih kategorija dobitka (redovni ili kapitalni) po različitim stopama.

Efektivna godišnja poreska stopa se u ovim situacijama najčešće kalkuliše kao ponderisani prosek.¹⁹³ Uzmimo kao ilustraciju primer kompanije, koja posluje u jurisdikciji gde je poreska stopa 20% na prvih 500.000 din. oporezive dobiti, dok se preko ovog iznosa primenjuje stopa od 25%. Na kraju prvog kvartala utvrđuje se rashod po osnovu poreza na dobit na osnovu sledećih relevantnih podataka (Tabela 15):

¹⁹³ Prema MRS 34 (paragraf B 14) u meri u kojoj je izvodljivo treba da se računa posebna efektivna poreska stopa za svaku poresku jurisdikciju ili kategoriju dobitka, ali takav stepen preciznosti nije neophodan kada god ponderisani prosek predstavlja razumno približnu procenu efekata koji bi proizašli iz primene posebnih stopa.

Tabela 15 Ilustracija izračunavanja rashoda po osnovu poreza na dobit u kvartalnom izveštaju u slučaju progresivne poreske strukture i postojanja odloženih poreza

	Procene godišnjih iznosa na dan 31.03.	Ostvareni iznosi u prvom kvartalu
Računovodstveni dobitak	680.000	250.000
Stalne razlike		
Rashodi koji se ne mogu odbiti u poreske svrhe	50.000	30.000
Privremene razlike	70.000	15.000
Oporezive - po osnovu amortizacije		
Oporeziva dobit	660.000	265.000
Tekući poreski rashod	140.000	53.625
Odloženi poreski rashod	(500.000*0,20+160.000*0,25)	
	14.000	3.000
	(70.000*0,20)	
Ukupan rashod po osnovu poreza na dobit	154.000	56.625
Dobitak posle oporezivanja	526.000	193.375
Efektivna poreska stopa	22,65%	22,65%

Pored tekućih poreskih rashoda u posmatranoj godini očekuju se i odloženi poreski rashodi, kao posledica pojave privremene razlike po osnovu amortizacije. Njihovo odmeravanje trebalo bi da se izvrši po poreskoj stopi koja će se primenjivati prilikom poništenja povezane razlike u narednim periodima.

Pretpostavimo da se očekuje da će računovodstveni dobitak u ovim periodima biti manji od 500.000 din. U tom slučaju relevantna poreska stopa je 20%.¹⁹⁴ Odloženi poreski rashod biće tako na godišnjem nivou 14.000 din., a u prvom kvartalu, imajući u vidu ostvarenu privremenu razliku od 15.000 din., njihov iznos je 3.000 din. Obračun prosečne ponderisane godišnje efektivne poreske stope od 22,65% omogućava kalkulisanje ukupnih rashoda po osnovu poreza na dobit za prvi kvartal ($250.000 * 22,65\% = 56.625$). Kada se od ovog iznosa oduzmu odloženi poreski rashodi (3.000 din.) dobija se iznos tekućih poreskih rashoda 53.625 din. Priznavanje tekućih i odloženih poreskih rashoda u kvartalnom bilansu uspeha imaće implikacije i po kvartalni bilans stanja u vidu iskazivanja tekućih i odloženih poreskih obaveza.

¹⁹⁴ Da smo pretpostavili ostvarenje dobitka u iznosu većem od 500.000 din., onda bi prema MRS 12 (Paragraf 49) odmeravanje odloženih poreza trebalo da se izvrši po prosečnoj stopi koja se primenjuje na oporezivu dobit u periodima poništenja privremene razlike, što bi zahtevalo projektovanje oporezivih dobitaka i povratnih razlika u ovim periodima.

Za razliku od odloženih poreskih obaveza, priznavanje odloženih poreskih sredstava uvek je uslovljeno i ne može da se sprovede bez prethodne ocene verovatnoće njihove realizacije. U slučajevima nepriznavanja odloženih poreskih sredstava u punom iznosu ili naknadne promene procena u pogledu mogućnosti njihove realizacije, iznos periodičnih rashoda po osnovu poreza na dobit neće biti jednak proizvodu računovodstvene dobiti i nominalne poreske stope. Drugim rečima, dolazi do odstupanja efektivne poreske stope od nominalne, pa se ovaj faktor mora imati u vidu prilikom procene godišnje efektivne poreske stope i međuperiodičnih rashoda po osnovu poreza na dobit.

Ako bi se, na primer, očekivao godišnji gubitak (u računovodstvene i poreske svrhe) od 200.000 din., uz poresku stopu 30% i mogućnost prenosa gubitka unapred, potencijalna buduća poreska ušteda bila bi 60.000 din. Međutim, ako usled nedovoljne oporezive dobiti u budućnosti kompanija ne očekuje da će realizovati ukupnu uštedu, nego samo deo od 20.000 din., onda bi procenjena godišnja efektivna poreska stopa iznosila 10% (20.000/200.000). Na međuperiodične gubitke (dobitke) primenjivala bi se ova stopa u cilju izračunavanja odloženih poreza. Trebalo bi pri tome voditi računa da odložena poreska sredstva ni u kom međuperiodu ne prevaziđu iznos od 20.000 din.¹⁹⁵ U slučaju da se u tekućoj godini promene procene u vezi sa odloženim poreskim sredstvima iz ranijih perioda, učinak ovih procena odraziće se takođe na godišnju efektivnu poresku stopu.

Pretpostavimo da je na kraju prvog kvartala procenjeno da će kompanija u tekućoj godini poslovati profitabilnije nego što se ranije očekivalo i da će oporeziva dobit biti dovoljna za realizaciju nepriznatih odloženih poreskih sredstava iz ranije godine u iznosu od 40.000 din., a koja se odnose na neiskorišćeni poreski kredit. Iako bi striktna primena analogije sa godišnjim periodom¹⁹⁶ podrazumevala da se već na kraju prvog kvartala priznaju u bilansu stanja odložena poreska sredstva, čija je realizacija postala verovatna, efekat ove procene neće biti isključivo obuhvaćen u prvom kvartalu nego se uključuje u kalkulisanje efektivne godišnje poreske stope i tako koriguje iskazani porez u svim kvartalima.

¹⁹⁵ Ako bi ukupan iznos gubitka od početka godine do kraja nekog međuperioda iznosio više od 200.000 din., onda bi priznavanje poreskih koristi bilo ograničeno na 20.000 din.

¹⁹⁶ Po MRS 34 (paragraf 28) prilikom sastavljanja međuperiodičnih izveštaja zahteva se primena onih računovodstvenih politika, koje važe i prilikom izrade godišnjih finansijskih izveštaja.

Neka je u našem primeru poreska stopa 30% i procenjeni godišnji dobitak 180.000 din. (očekuje se dobitak od po 40.000 din. u prva dva kvartala i po 50.000 din. u poslednja dva kvartala), pa se obračun efektivne poreske stope vrši na sledeći način (uz pretpostavku da nema razlika između računovodstvene i oporezive dobiti, niti nekih drugih stavki – osim analizirane, koje bi vodile odstupanju efektivne od nominalne poreske stope) :

Računovodstveni dobitak	180.000
Porez po stopi od 30%	54.000
Poreski efekat priznavanja OPS	(40.000)
Rashodi po osnovu poreza na dobit	14.000
Efektivna poreska stopa	7,78%

Poreski rashodi u prva dva kvartala bili bi po 3.112 din. ($40.000 \cdot 7,78\%$), a u poslednja dva po 3.890 din. ($50.000 \cdot 7,78\%$). Prema tome, umesto priznavanja odloženih poreskih sredstava na kraju prvog kvartala u iznosu od 40.000 din., što bi vodilo neto poreskim prihodima od 28.000 din. ($12.000 - 40.000$) i efektivnoj poreskoj stopi za ovaj kvartal od 70% ($28.000 / 40.000$), smanjenje poreskih rashoda obuhvata se u obračunu godišnje efektivne poreske stope, jer najbolja procena ove stope treba da posluži u određivanju kvartalnih poreza.¹⁹⁷

Postoji niz tema u vezi sa obračunom tekućih i odloženih poreza, koje su karakteristične samo za međuperiodično izveštavanje. U prethodnom izlaganju obrađene su neke od njih sa ciljem da se ukaže na osnovne principe kojima se treba rukovoditi prilikom izračunavanja međuperiodičnih poreza. Za sve entitete koji sastavljaju finansijske izveštaje za kraće vremenske periode unutar godine¹⁹⁸ ova problematika je relevantna i zahteva sistematski pristup izveštavanju, posebno usled značajne upotrebe projektovanih iznosa, te potrebe njihovog regularnog revidiranja više puta u toku jedne godine.

¹⁹⁷ Prema MRS 34 (Paragraf 30c) međuperiodični rashodi po osnovu poreza na dobit treba da odražavaju najbolju procenu godišnje efektivne poreske stope, dok američki GAAP mnogo detaljnije regulišu problematiku rashoda po osnovu poreza na dobit u međuperiodičnim izveštajima, pa tako promene u početnoj ispravci vrednosti odloženih poreskih sredstava (tj. promene u priznavanju odloženih poreskih sredstava iz ranijih perioda) obuhvataju se u obračunu godišnje efektivne poreske stope samo kada su posledica promena u procenama o realizaciji odloženih poreskih sredstava u tekućoj godini, dok u slučaju da se menjaju pretpostavke o (mogućoj) realizaciji sredstava u budućim periodima, efekat promena obuhvata se u kvartalu u kojem se procena izmenila. Detaljnije o načinu obračunu poreskih rashoda u međuperiodima po američkim GAAP pogledati: Deloitte (2011): “A Roadmap to Accounting for Income Taxes”.

¹⁹⁸ Po MRS/MSFI međuperiodično izveštavanje nije obavezno. Međutim, moguće je da se ono zahteva određenim zakonskim propisima zemlje u kojoj kompanija posluje ili da se sama kompanija opredeli da svoje korisnike izveštava u kraćim intervalima, kako bi im još u toku godine pružila uvid u svoja ostvarenja.

4.3. Računovodstveni tretman neizvesnosti kod iskazivanja poreskih pozicija

Neizvesnost je višestruko prisutna u računovodstvu poreza na dobit. Ne samo da je imanentna proceni budućih ostvarenja, koja je važna u svrhe priznavanja odloženih poreskih sredstava ili za potrebe međuperiodičnog izveštavanja, nego ne postoji uvek ni izvesnost u pogledu pravilne primene važeće poreske regulative prilikom obračuna poreskih posledica nastalih događaja i transakcija. Sastavljanje poreskog bilansa i popunjavanje poreske prijave prepušteno je poreskom obvezniku, koji se u uslovima obimnih i kompleksnih poreskih zakona, kao i brojnih i raznolikih poslovnih događaja i transakcija, gotovo sigurno suočava sa nejasnim poreskim tretmanom određenih stavki.

Ukoliko se obveznik opredeli za tumačenje propisa na način koji je za njega povoljniji poreske koristi biće odmah prisvojene (dolazi do manjeg odliva novca po osnovu plaćanja poreza), ali se mora uvažiti neizvesnost u pogledu njihovog definitivnog ostvarenja. Sve dokle postoji mogućnost poreske kontrole, postoji i pretnja eventualnog osporavanja primenjenog tretmana, što bi moglo da ima za posledicu gubitak ušteda, odnosno novčana plaćanja koja bi nadoknadila ranije potcenjeni poreski dug, uključujući i kamate i kazne usled kašnjenja u plaćanju.

Kako bi korisnici finansijskih izveštaja dobili što relevantnije informacije o poreskim sredstvima i obavezama, neophodno je u finansijskim izveštajima na adekvatan način obuhvatiti sve pozicije, koje je kompanija zauzela u poreske svrhe, a čiji je konačni ishod neizvestan. Iako su neizvesne poreske pozicije prisutna i važna tema računovodstva poreza na dobit, tek im se u skorije vreme posvećuje više pažnje, pa je u 2006. godini u SAD doneto tumačenje u vezi sa računovodstvom neizvesnosti kod poreza na dobit¹⁹⁹, dok faza razmatranja mogućih rešenja još uvek traje kada su u pitanju MRS/MSFI.

U skladu sa računovodstvenim principom opreznosti jasno je da priznavanje poreskih koristi (tj. umanjenja poreskih rashoda i obaveza) po osnovu neizvesnih poreskih pozicija ne može da se spovodi automatski, jer bi moglo da vodi precenjivanju periodičnog

¹⁹⁹ FIN 48: Accounting for Uncertainty in Income Taxes.

rezultata i potcenjivanju iskazanih obaveza, s obzirom na prisutnu neizvesnost u pogledu njihovog konačnog prisvajanja. Opravdano bi bilo da se koristi priznaju samo u onoj meri u kojoj je verovatno da bi bile prihvaćene od strane poreske uprave.

Na ovaj način rizik agresivnijeg pristupa redukciji poreskog tereta ne ostaje izvan finansijskih izveštaja, nego se korisnici blagovremeno informišu o mogućim većim odlivima novca po osnovu poreskih plaćanja. Takođe inkorporiranjem u bilans uspeha samo verovatnih koristi, umesto ukupno raspoloživih, u obračunskom periodu u kojem se zauzima rizična poreska pozicija, sprečava se precenjivanje periodičnog rezultata. Na primer, ako bi se pri poreskoj stopi od 20% određeni rashod u iznosu od 80.000 din. uključio u poreski bilans kao odbitak, iako nije izvesno da li se može u potpunosti okarakterisati kao poslovni, i ako bi procena iznosa poreskih koristi koje bi se održale prilikom poreske kontrole bila 10.000 din., onda bi efekti ove pozicije po finansijske izveštaje bili sledeći:

- Tekuće poreske obaveze (i stvarni odliv novca po osnovu plaćanja poreza) bile bi manje za 16.000 din.
- Rashodi po osnovu poreza na dobit ne bi bili umanjeni za svih 16.000 din., nego bi bili odmereni uvažavajući samo iznos očekivanih koristi od 10.000 din.
- U bilansu stanja bile bi pored tekućih poreskih obaveza priznate dodatne obaveze u iznosu od 6.000 din.

Dok je logika integrisanja faktora neizvesnosti u finansijske izveštaje jasna, računovodstveni tretman neizvesnih poreskih pozicija bremenit je brojnim dilemama. Jedna od njih odnosi se na uključivanje ili ignorisanje rizika otkrivanja ovakvih poreskih pozicija. Iako kompanije sigurno kalkulišu prilikom zauzimanja agresivnijih pozicija sa verovatnoćom da do poreske kontrole uopšte neće ni doći, kao i da u toku spovođenja kontrole date pozicije neće da budu otkrivene, finansijsko izveštavanje u cilju fer i potpunih obelodanjivanja pre bi trebalo da isključi ovakve kalkulacije u vezi sa “izigravanjem” poreskog sistema i odrazi očekivane buduće poreske posledice nastalih neizvesnih pozicija pod pretpostavkom da će one biti predmet ispitivanja i to od strane poreske administracije koja raspolaže sa svim relevantnim informacijama.

Kao zamerka ovom pristupu može se istaći iskazivanje često većih obaveza nego što su realna očekivanja u pogledu odliva novca. Ipak korisnici na ovaj način stižu uvid u najšire definisani rizik neizvesnih pozicija, a postiže se i konzistentnost u tretmanu ovakvih pozicija što doprinosi njihovom boljem razumevanju. Procena budućih ishoda se tako vezuje samo za stručno tumačenje neizvesne poreske pozicije od strane poreskog autoriteta, uključujući i eventualne dogovore sa poreskom upravom ili razrešenja putem sudskog spora. Međutim, i pored favorizovanja ignorancije detekcionog rizika²⁰⁰, u nedostatku konkretnih pravila moguće je očekivati da po ovom osnovu postoje razlike u finansijskom izveštavanju kompanija.²⁰¹

Razmimoilaženja su prisutna i kada je u pitanju postupak priznavanja efekata po osnovu neizvesnih pozicija. Dilema se odnosi na ustanovljavanje određene granice (praga) za priznavanje. Opšteprihvaćeno je da se stavke u finansijskim izveštajima priznaju samo ako je verovatno da će po osnovu njih priticati ili oticati ekonomske koristi.²⁰² Da bi se preciznije odredio termin “verovatno” moguće ga je formalizovati, npr. “verovatnije da hoće nego da neće”, što bi značilo verovatnoću preko 50%. Formalizacija ima svoje manjkavosti, pa tako stavka sa verovatnoćom od 49% ne bi bila uopšte priznata, dok bi druga stavka, samo 2 procentna poena verovatnija (verovatnoća 51%) bila iskazana. Mala razlika u oceni verovatnoće imala bi tako značajno različite efekte po finansijske izveštaje.²⁰³

Umesto postavljanja formalnog praga priznavanja, verovatnoća priliva ili odliva ekonomskih koristi mogla bi se faktički obuhvatiti u samom procesu merenja. Ipak u američkim GAAP preovladao je pristup gde je priznavanje koristi po osnovu neizvesnih poreskih pozicija uslovljeno zadovoljenjem kriterijuma da je “verovatnije da hoće nego da neće” koristi biti održane prilikom poreskog ispitivanja.²⁰⁴ Ovim je elimisana mogućnost korišćenja dosta eksploatisanog pristupa u praksi, gde se najverovatniji pojedinačni ishod

²⁰⁰ Ovaj pristup prihvaćen je u američkim GAAP (FIN 48), a predviđen je i u predlogu revizije MRS 12 iz 2009. godine (Exposure Draft – ED/2009).

²⁰¹ MRS 12 još uvek ne reguliše neizvesne poreske pozicije.

²⁰² Ovaj zahtev decidirano je istaknut u Paragrafu 83 Okvira za pripremanje i prikazivanje finansijskih izveštaja (po MRS/MSFI).

²⁰³ Searching for Clarity in Uncertain Tax Positions, 2010, Ernst & Young, pp. 6.

²⁰⁴ Paragraf 6 FIN 48.

smatra najboljom procenom očekivanih koristi. U uslovima većeg broja ishoda sa manjim verovatnoćama, ovakav način izveštavanja pokazao se kao nepodoban, jer upućuje na pogrešne zaključke.²⁰⁵

Pretpostavimo, na primer, da kompanija nije sigurna da li ima pravo na određeni poreski kredit ili ne, ali ga je uzela u obzir prilikom izračunavanja poreskog duga, čime je platila manji porez za 10.000 din. Analiza ove neizvesne poreske pozicije ukazala je da je moguće da se ona na različite načine razreši prilikom poreske kontrole. Ocena mogućih ishoda i verovatnoća njihovog nastanka data je u Tabeli 16:

Tabela 16 Distribucija mogućih ishoda u slučaju neizvesne poreske pozicije – ilustrativni primer

<i>Mogući iznos poreskih koristi</i>	<i>Verovatnoća pojedinačnih ishoda</i>
10.000	15%
9.000	13%
7.500	12%
6.000	11%
5.000	10%
3.500	11%
2.000	9%
1.000	10%
0	9%

Najveću pojedinačnu verovatnoću u ovom primeru ima najuspešniji ishod, tj. ishod gde bi poreski organi prihvatili zauzetu poresku poziciju koja nosi koristi od 10.000 din. Međutim, umanj enje rashoda po osnovu poreza na dobit i poreskih obaveza za svih 10.000 din., kada je verovatnoća ovakvog ishoda samo 15%, što je daleko ispod kriterijuma “verovatnije da će nastati nego da neće”, ne bi realno odrazilo postojeću neizvesnost. Po FIN 48 iznos poreskih koristi koji može da se prizna mora da ima verovatnoću veću od 50%.

Alternativni pristup u pogledu priznavanja neizvesnih pozicija jeste da se neizvesnost ne analizira iz ugla zadržavanja poreskih koristi, nego iz perspektive obaveza, tj. da li se očekuje da bi usled poreske revizije neizvesnih pozicija moglo doći do odliva ekonomskih koristi. Prag priznavanja zahtevao bi se onda za obaveze. Najčešće se kao prag

²⁰⁵ Jones J., Campbell W., 2007, “Financial Reporting Effects of Uncertain Tax Positions”, *The CPA Journal*, Vol. 77, March 2007 Issue.

za priznavanje obaveza uzima takođe “verovatnije da hoće (doći do odliva koristi) nego da neće”. Ovaj prag je npr. usvojen po MRS/MSFI za priznavanje rezervisanja, koja upravo predstavljaju neizvesne obaveze u pogledu roka i iznosa.²⁰⁶

Merenje efekata neizvesne poreske pozicije izaziva dodatne dileme. Budući da obično postoji mogućnost većeg broja različitih ishoda, metode merenja koje uvažavaju samo jedan ishod po pravilu su inferiorne. Takav slučaj je sa metodom pojedinačno najverovatnijeg ishoda, jer se može desiti da usledi (kao u prethodno prezentiranom primeru) priznavanje iznosa koji nema prihvatljivu verovatnoću realizacije. Nepodobna je i metoda “sve ili ništa”, gde se zadovoljenje postavljenog praga priznavanja smatra dovoljnim za priznavanje ukupnih koristi (ili obaveza u alternativnom pristupu). Da bi priznavanje nekog iznosa poreskih koristi moglo da se smatra opravdanim potrebno je, ali i dovoljno da je taj iznos verovatan, pa je u američkim GAAP prihvaćen afirmativni pristup po kojem se priznaje najveći iznos poreskih koristi koji zadovoljava kriterijum “verovatnije da hoće nego da neće” da bude ostvaren. Ovaj pristup se zasniva na kumulativnoj verovatnoći nastanka određenog iznosa poreskih koristi.

Pretpostavimo radi ilustracije da je kompanija određeni rashod u iznosu od 200.000 din. tretirala kao poreski odbitak. Neka je poreska stopa 20%. Iako kompanija ima argumente za ovakav tretman i očekuje da je “verovatnije da hoće nego da neće” ostvariti konačni priliv koristi, određena neizvesnost ipak postoji. U svrhe obuhvatanja efekata neizvesne pozicije, izvršena je procena mogućih ishoda i njihovih verovatnoća. Ovi podaci, zajedno sa obračunom kumulativne verovatnoće, dati su u Tabeli 17:

Tabela 17 Merenje neizvesne poreske pozicije po metodi kumulativne verovatnoće – ilustrativni primer

<i>Mogući iznos poreskih koristi</i>	<i>Verovatnoća pojedinačnog ishoda</i>	<i>Kumulativna verovatnoća</i>
40.000	40%	40%
32.000	30%	70%
20.000	20%	90%
0	10%	100%

²⁰⁶ Paragraf 23 MRS 37 “Rezervisanja, potencijalne obaveze i potencijalna sredstva”.

Iako najveću pojedinačnu verovatnoću nastanka (40%) ima najpovoljniji ishod za kompaniju, povezani iznos poreskih koristi (40.000 din.) ne zadovoljava kriterijum priznavanja. Verovatnoća nešto malo manje povoljnog ishoda, gde bi poreski odbitak bio odobren u iznosu od 160.000 din., utvrđena je na nivou od 30%. Iznos poreskih koristi pri ovakvom ishodu je 32.000 din. Međutim, verovatnoća da će kompanija raspolagati sa poreskim koristima od 32.000 din. nije 30%, nego 70%, jer i prethodni ishod uključuje realizaciju ovog iznos koristi. Prema tome, uvažavajući kumulativnu verovatnoću nastanka, najveći iznos koristi koji zadovoljava kriterijum priznavanja i koji kao takav treba da se prizna u finansijskim izveštajima je 32.000 din.

Budući da je u poreske svrhe zauzeta pozicija, gde se računa sa odbitkom od 40.000 din., neophodno je za ovu razliku od 8.000 din. povećati rashode i obaveze.²⁰⁷ Ukoliko se, pri tome, očekuje da bi razrešenje poreske pozicije na predviđeni način dovelo, u skladu sa važećim poreskim propisima, do plaćanja kamate i kazne usled neadekvatnog obračuna poreza i odlaganja poreskog plaćanja, onda se i njihov iznos mora obračunati i ukalkulisati u rashode i obaveze.

Za razliku od metode kumulativne verovatnoće, gde se obračun ne zasniva na perspektivi svih ishoda, kompletniji pristup utvrđivanju očekivanog iznosa poreskih koristi postigao bi se primenom metode očekivane vrednosti, koja podrazumeva uvažavanje svakog ishoda koji bi pri tome bio ponderisan verovatnoćom njegovog nastanka. Na ovaj način bolje bi se odlikala ekonomska realnost, ali je ovaj metod i nešto kompleksniji za sprovođenje.²⁰⁸ Utvrđivanje za svaku neizvesnu poresku poziciju svih mogućih ishoda i njihovih verovatnoća svakako zahteva značajan angažman pre svega poreskih odeljenja, kako bi se prikupile sve relevantne informacije i napravile što bolje procene. Na prethodno ilustrovanom primeru, metoda očekivane vrednosti rezultirala bi u sledećem obračunu (Tabela 18):

²⁰⁷ Prema FIN 48, ukoliko se izmirenje ovih obaveza ne očekuje u periodu od godinu dana, te nije reč o tekućim obavezama, to ne podrazumeva njihovo iskazivanje u okviru odloženih poreskih obaveza, nego se naprotiv zahteva odvojeno iskazivanje.

²⁰⁸ Kompleksnost u implementaciji predstavljala je argument za neprihvatanje ove metode u američkim GAAP. Prema: Jones J., Campbell W., 2007, "Financial Reporting Effects of Uncertain Tax Positions", *The CPA Journal*, Vol. 77, March 2007 Issue.

Tabela 18 Merenje neizvesne poreske pozicije po metodi očekivane vrednosti – ilustrativni primer

<i>Mogući iznos poreskih koristi</i>	<i>Verovatnoća pojedinačnog ishoda</i>	<i>Ponderisani iznos poreskih koristi</i>
40.000	40%	16.000
32.000	30%	9.600
20.000	20%	4.000
0	10%	0
Σ	100%	29.600

Očekivani iznos poreskih koristi po osnovu analizirane neizvesne pozicije je 29.600 din. Očigledno je da metoda očekivane vrednosti ne produkuje isti efekat na finansijske izveštaje kao metoda kumulativne verovatnoće. Dok je u američkim GAAP metoda kumulativne verovatnoće odnela primat, računovodstvo poreske neizvesnosti još nije regulisano MRS/MSFI, ali se može desiti da bude favorizovana metoda očekivane vrednosti, što je bio slučaj u predlogu revizije MRS 12 (iz 2009. godine).²⁰⁹ Za sada, usled ne postojanja eksplicitne regulative, kompanije koje sastavljaju izveštaje po MRS/MSFI na različite načine mogu da odmeravaju neizvesne poreske pozicije, pa po ovom osnovu nastaje ključna razlika u tekućoj praksi računovodstva poreza na dobit između MRS/MSFI i američkih GAAP.²¹⁰ Pri tome, merenje efekata neizvesnih poreskih pozicija je u svakom slučaju prilično opterećeno subjektivnim sudovima, pa je u cilju kvalitetnog izveštavanja neophodno da kompanije razviju procedure koje će osigurati odgovoran i konzistentan pristup procenama. Neophodno je i da sve procene budu adekvatno dokumentaciono potkrepljene.

Efekti neizvesnih poreskih pozicija nisu ograničeni samo na tekuće poreze, već se mogu odraziti i na odložene poreze, što je uvek slučaj kada očekivani ishod u odnosu na zauzetu poziciju vodi drugačijem iznosu privremenih razlika. Takođe, moguće je i da nepriznate poreske koristi budu u određenim okolnostima obuhvaćene kao smanjenje poreskih sredstava umesto kao povećanje obaveza. Ako bi, na primer, neizvestan tretman

²⁰⁹ Od regulisanja računovodstva neizvesnih poreskih pozicija u MRS 12 se ipak privremeno odustalo, dok se ne završi predviđena revizija MRS 37, jer se želi obezbediti konzistentan pristup neizvesnosti u svim standardima.

²¹⁰ Epstein J. B., Jermakowicz K. E., 2010, Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards, Wiley, pp. 753.

nekih rashoda kao poreskog odbitka, vodio iskazivanju (ili povećanju) poreskog gubitka, pri čemu se gubitak može preneti unapred, onda bi uzimanje u obzir neizvesnosti u vezi sa ovom pozicijom uticalo na odmeravanje manjeg iznosa odloženih poreskih sredstava. Može se zaključiti da će se računovodstveni pristup neizvesnosti reflektovati u svim pozicijama u vezi sa porezom na dobit, pa je značaj ove teme i veći nego što se u prvi mah čini.

Uvažavanje neizvesnosti u vezi sa zauzetim poreskim pozicijama generalno vodi iskazivanju većih poreskih obaveza (ili manjih sredstava) i većih poreskih rashoda (ili manjih prihoda). Kod kompanija koje se intenzivnije bave poreskim planiranjem normalno je očekivati da ovi efekti budu izraženiji, jer mnogi postupci koji vode smanjenju poreskih plaćanja, čak i kada ne predstavljaju kršenje zakona, mogu da budu osporeni od strane poreskih autoriteta ako se okarakterišu kao "neprihvatljivo minimiziranje poreske obaveze". Reč je o ponašanju, koje nije u duhu zakona i u suprotnosti je sa ciljevima koji se zakonom žele postići.²¹¹

Budući da pojam "neprihvatljivog minimiziranja" nije precizno određen ostaje dovoljno prostora za različita tumačenja, pa zauzimanje pozicija sa povoljnijim ishodom izlaže kompanije riziku da ostvarene poreski koristi neće biti i zadržane. Može se očekivati i da računovodstveni tretman neizvesnih poreskih pozicija dovede do veće volatilnosti računovodstvenog dobitka (posle oporezivanja), kao i efektivne poreske stope, jer se procene u vezi sa neizvesnošću, usled pribavljanja novih informacija, mogu menjati od jednog do drugog dana bilansa, a i samo razrešenje neizvesnih pozicija može za posledicu da ima veće ili manje odlive novca od očekivanih, što će u periodu razrešenja dovesti do jednokratnog povećanja (ili smanjenja) poreskih rashoda.

Transparentno izveštavanje o neizvesnim poreskim pozicijama sigurno podrazumeva i dodatna objašnjenja u napomenama uz finansijske izveštaje. Međutim, ovo je osetljivo pitanje, jer iako nije sporno da je za kvalitet finansijskih izveštaja, odnosno njihovu upotrebnu vrednost veoma važno da pružaju uvid u izloženost kompanije rizicima poslovanja, po osnovu poreskih rizika ovakva obelodanjivanja mogu da privuku pažnju

²¹¹ Popović D. (1997), *Nauka o porezima i poresko pravo*, Open Society Institute/Constitutional and Legislative Policy Institute, Budapest, str. 453.

poreskih organa i da budu upravo iskorišćena kao argument u osporavanju zauzetih pozicija. Određivanje prave mere u obelodanjivanjima predstavlja onda ozbiljan izazov.

Prilikom propisivanja obaveznih obelodanjivanja, FASB je vodio računa o ovom pitanju, pa se npr. zahteva pružanje agregiranih informacija o neizvesnim pozicijama, što u uslovima poslovanja u više poreskih jurisdikcija, ne daje dovoljne smernice poreskim organima u njihovim naporima da naplate veći porez, a opet, sa druge strane, ovaj nivo obelodanjivanja dovoljan je da ostale grupe korisnika finansijskih izveštaja dobiju uvid u: sklonost kompanije ka poreskom riziku, verovatne buduće odlive novca, promene u procenama menadžmenta...²¹² Iako nisu idealna za potrebe poreskih istraga, ova obelodanjivanja ipak predstavljaju izvor informacija za poreznike, tako da bi se moglo desiti da kompanije reaguju na izveštajne zahteve u pogledu neizvesnih poreskih pozicija tako što će modifikovati svoje ponašanje na način da manje ulaze u rizičnije poreske pozicije. To bi dalje značilo i veće odlive novca za poreska plaćanja.

Pokazalo se da je izveštavanje o neizvesnim poreskim pozicijama i teorijski i praktično vrlo kompleksan deo računovodstva poreza na dobit. Ipak njegovo regulisanje, kao što je to učinjeno u američkim GAAP, doprinosi uporedivosti i relevantnosti finansijskih izveštaja. Može se očekivati da će američka praksa podstaći i druge donosioc računovodstvenih standarda da se pozabave ovim pitanjem. U suprotnom, kompanije će i dalje na različite načine da računovodstveno tretiraju poresku neizvesnost, što uz skromna obelodanjivanja, značajno umanjuje mogućnosti korisnika finansijskih izveštaja da prosuđuju o posledicama poreskih pozicija.

Implementacija računovodstva poreza na dobit generalno može da se okarakteriše kao kompleksna. Jedno istraživanje revizorske kuće Deloitte pokazalo je da mnoge (čak i vrlo poznate) kompanije nisu sigurne u pogledu korektnosti iznosa, koje su po osnovu poreza na dobit obračunale i iskazale u svojim finansijskim izveštajima.²¹³ Imajući u vidu da su praktične poteškoće obračuna poreskih efekata značajne, namera izlaganja u ovom delu rada bila je da se putem razmatranja teorijskih argumenata i razvijanja praktičnih

²¹² Lifting the Fog: Accounting for Uncertainty in Income Taxes, 2006, PricewaterhouseCoopers LLP, pp. 5.

²¹³ Machperson A., Coles N., Getz C. J., Booth P., Cowan S., 2007, *Best Practice Tax Reporting in a Changing Environment*, Deloitte.

smernica i primera bliže rasvetle upravo područja, gde su najizraženiji potencijalni problemi u vezi sa priznavanjem i odmeravanjem poreskih pozicija.

Ne samo da je računovodstvo poreza na dobit zahtevno za one koji sastavljaju finansijske izveštaje, nego se i korisnici ovih izveštaja još u većoj meri suočavaju sa problemima tumačenja i analize iskazanih poreskih pozicija. Tome u prilog govori činjenica da mnogi analitičari, i pored svih stručnih znanja kojima raspolažu, često odustaju od razmatranja pozicija u vezi sa porezom na dobit.²¹⁴ Ovakva praksa neopravdano potcenjuje informacioni potencijal poreskih pozicija i sa njima povezanih obelodanjivanja, pa je u narednom delu ovog rada fokus upravo na analitičkoj vrednosti modela odloženih poreza po kojem se danas dominantno izveštava o poreskim posledicama nastalih događaja i transakcija. U ovom kontekstu, posebna pažnja biće usmerena na obelodanjivanja, jer od njihovog obima i kvaliteta umnogome zavisi mogućnost izvođenja svrsishodnih zaključaka o tekućim (i budućim) performansama analiziranih kompanija.

²¹⁴ White J., Sondhy A., Fried D., 2003, *The Analyses and Use of Financial Statements*, Third edition, Wiley, pp. 309.

IV ANALITIČKA VREDNOST MODELA ODLOŽENIH POREZA

1. Mogućnosti i ograničenja uporedivosti finansijskih izveštaja entiteta iz različitih zemalja usled drugačijeg izveštavanja o porezu na dobit

Kvalitetna analiza pozicija u vezi sa porezom na dobit može da obezbedi vredne inpute za procenu zarađivačke sposobnosti, finansijske pozicije i novčanih tokova preduzeća. Preduslov za sprovođenje ovakve analize je najpre razumevanje računovodstvenog pristupa izveštavanju o poreskim posledicama, ali i poznavanje karakteristika sistema oporezivanja dobiti, posebno interakcije poreskih sa računovodstvenim pravilima izveštavanja. Iako se na prvi pogled može učiniti da je dominantno prihvatanje modela odloženih poreza kao superiornijeg nad integrisanim modelom, dovelo do harmonizacije računovodstvenog izveštavanja o porezu na dobit, izvesno je da se u primeni ovog modela ispoljava niz varijeteta, koji često imaju za posledicu značajno različite iznose prikazanih poreskih pozicija. Adekvatno tumačenje ovih pozicija i njihova komparacija između kompanija koje podležu drugačijim izveštajnim pravilima zahteva onda poznavanje postojećih razlika.

Pored računovodstvenih razlika, kontekst poreske jurisdikcije uvek mora da se ima u vidu prilikom razmatranja poreskih pozicija. Veličinu i relativni značaj odloženih poreza u finansijskim izveštajima opredeljuju dva ključna faktora: iznos privremenih razlika i veličina poreske stope. I jedan i drugi faktor zavise od poreskog okruženja u kojem kompanija posluje. Odnos poreskih i računovodstvenih pravila može značajno da varira po pojedinim poreskim jurisdikcijama - od visokog stepena usaglašenosti (mali broj privremenih razlika) do ekstenzivnih odstupanja (širok spektar potencijalnih privremenih razlika), a razlike među poreskim sistemima su svakako prisutne i u pogledu visine poreske stope (ili stopa). Generalno gledano, iznos odloženih poreza biće veći u onim poreskim jurisdikcijama gde je intenzitet divergencije poreskog od finansijskog računovodstva veći i gde su poreske stope određene na višem nivou.

Računovodstvena regulativa po pitanju odloženih poreza može da se razlikuje po više osnova. S obzirom na aspekt računovodstvenog tretmana koji je tangiran, ove razlike mogle bi se sistematizovati u četiri grupe:

- razlike u pogledu priznavanja odloženih poreza;
- razlike u odmeravanju poreskih efekata;
- razlike u načinu prezentacije i
- razlike u obimu i vrsti zahtevanih obelodanjivanja.

Imajući u vidu da su MRS/MSFI i američki GAAP danas dva najrespektabilnija seta računovodstvenih standarda, čija se rešenja u sve većoj meri integrišu u računovodstvene standarde mnogih zemalja, pogotovo kada su u pitanju kompleksnije teme, poput odloženih poreza, čini se korisnim da se razlike u primeni modela odloženih poreza analiziraju upravo poredeći ova dva seta standarda. Prisutne razlike između njih pokazale su se kao duboko ukorenjene, jer i pored percipiranih koristi od njihove eliminacije i projekta konvergencije, koji je započeo još 2003. godine, do približavanja zauzetih stavova nije došlo.

Apostrofiranje ovih razlika neophodno je onda u cilju sagledavanja potrebnih i mogućih prilagođavanja u ovom segmentu finansijskih izveštaja kako bi se obezbedilo smisleno upoređivanje performansi entiteta koji slede različit set pravila izveštavanja. Navođenje razlika istovremeno ukazuje na područja, koja i dalje predstavljaju izazov za teoriju i praksu u smislu pronalaženja najboljeg načina izveštavanja. U prethodnom delu rada smo u više navrata ukazivali na postojeće razlike među pomenutim standardima, ali je za potrebe uporedne analize relevantno da se na jednom mestu sumarno prikažu i elaboriraju aktuelne razlike. Bez namere da dajemo potpunu listu razlika, fokusiraćemo se na one koje su po svojim efektima najznačajnije.

Držeći se prethodno date sistematizacije, razmatranje počinjemo sa razlikama, koje se tiču priznavanja odloženih poreza. Iako se eksplicitno opredeljuju za potpunu, a ne delimičnu primenu metoda odloženih poreza, činjenica je da i MRS/MSFI i američki GAAP predviđaju niz izuzetaka gde privremene razlike između knjigovodstvene vrednosti sredstava i obaveza i njihove poreske osnovice ne dovode do priznavanja odloženih poreza. Ovi izuzeci se samo delimično podudaraju, tako da u pogledu obuhvata privremenih razlika, koje su osnov za odložene poreze, nastaju zapravo najveća razmimoilaženja između

ovih profesionalnih regulativa. U pogledu priznavanja odloženih poreskih sredstava takođe su zauzete drugačije pozicije. Pregled najvažnijih razlika u priznavanju dat je u Tabeli 1:

Tabela 1 Razlike između MRS/MSFI i američkih GAAP u priznavanju odloženih poreza

<i>Ishodišta razlika</i>	<i>MRS/MSFI</i>	<i>Američki GAAP</i>
Investicije u zavisna lica, zajednička ulaganja ili pridružena lica	Odložene poreske obaveze se priznaju po osnovu viška knjigovodstvene nad poreskom osnovicom, osim ako je investitor u poziciji da kontroliše vreme poništenja privremenih razlika i ako je verovatno da do ovog poništenja neće doći u predvidljivoj budućnosti.	Odložene poreske obaveze se ne priznaju po osnovu veće knjigovodstvene vrednosti nad poreskom osnovicom investicija u inostrana zavisna lica ili zajednička ulaganja, kada je ova razlika suštinski trajnog karaktera, osim ako postane jasno da će se formirana privremena razlika poništiti u predvidljivoj budućnosti.
Kupoprodajne transakcije između članica grupe	Nastale privremene razlike vode priznavanju odloženih poreza.	Odložena poreska sredstva se ne priznaju po osnovu viška poreske osnovice nad knjigovodstvenom vrednošću interno kupljenih dobara.
Prevođenje nemonetarnih stavki sredstava i obaveza iz lokalne u funkcionalnu valutu	Nastale privremene razlike vode priznavanju odloženih poreza.	Odloženi porezi se ne priznaju po osnovu razlika između knjigovodstvene vrednosti i poreske osnovice, koje nastaju kao posledica izmene kursa razmene odnosnih valuta ili usled indeksacije poreske osnovice
Pribavljanje sredstava ili nastanak obaveza, čija se knjigovodstvena vrednost razlikuje od poreske osnovice, a transakcija u kojoj je sredstvo pribavljeno (ili obaveza nastala): a) nije poslovna kombinacija i b) ne utiče ni na bilans uspeha ni na poreski bilans.	Privremene razlike nemaju za posledicu priznavanje odloženih poreza.	Privremene razlike vode priznavanju odloženih poreza.
Priznavanje odloženih poreskih sredstava	Dozvoljeno je samo do stepena u kojem je verovatno da će postojati oporeziva dobit naspram koje bi se mogle iskoristiti poreske uštede.	Priznavanje se vrši u potpunosti, a onda se evidentiranjem ispravke vrednosti odložena poreska sredstva svode na iznos koji je verovatnije da hoće nego da neće da bude realizovan.

Prvih pet razlika posledica je drugačije definisanih odstupanja od potpune međuperiodične alokacije poreza. Odstupanja od prihvaćenih bazičnih principa uvek su predmet preispitivanja, pa se u ovom delu razlika možda najpre može očekivati da se postigne željena konvergencija. Do određenih pomaka u približavanju mišljenja je i došlo u toku projekta konvergencije standarda, ali implementacija ovih rešenja nije još usledila, tako da ovaj tip razlika može i dalje da u značajnoj meri umanju uporedivost prezentiranih informacija u finansijskim izveštajima.

Nepotpuno priznavanje odloženih poreskih obaveza koje proističu iz investicija u zavisna lica, zajednička ulaganja ili pridružena lica motivisano je pružanjem relevantnije osnove za procenu budućih novčanih tokova, jer nije redak slučaj da se u predvidljivom vremenskom horizontu ne očekuje isplata dividendi investitoru, pa time izostaje i plaćanje povezanih poreskih obaveza. Ipak, imajući u vidu nedostatke delimične međuperiodične alokacije poreza, u MRS/MSFI se i po osnovu ovih investicija afirmiše potpuno priznavanje obaveza, dok se odstupanje dozvoljava samo izuzetno u precizno definisanim okolnostima, što znači da se višak knjigovodstvene vrednosti nad poreskom osnovicom pomenutih investicija mora kvalifikovati za eventualno nepriznavanje odloženih poreskih obaveza. Kod američkih GAAP po osnovu ovog tipa oporezivih privremenih razlika, koje su pri tome suštinski permanentne, nepriznavanje je regularni zahtev, dok se priznavanje obaveza definiše kao izuzetak, koji bi se primenio ako postane verovatno da će se razlike poništiti u predvidljivoj budućnosti.

Na prvi pogled moglo bi se onda zaključiti da su MRS/MSFI rigidniji u pogledu nepriznavanja odloženih poreskih obaveza. Tome u prilog govori i postavljanje uslova, koji nije previđen u američkim GAAP, da investitor mora da kontroliše vreme povraćaja privremenih razlika. Međutim, američki GAAP doslednije primenjuju potpunu alokaciju poreza, jer uže definišu privremene razlike po osnovu kojih može uslediti nepriznavanje, pa su to samo privremene razlike po osnovu investicija u inostrana lica, i to zavisna lica ili zajednička ulaganja, dok za pridružena lica ova mogućnost ne postoji. Kod ulaganja u inostrana u odnosu na domaća lica obično je obračun poreskih osnovica značajno komplikovaniji, pa se u uslovima trajnog zadržavanja privremenih razlika postavlja pitanje

opravdanosti napora na kalkulisanju odloženih poreskih obaveza. Samo u ovom slučaju predviđeno je onda po GAAP nepriznavanje povezanih obaveza.

MRS/MSFI ne prave razliku između domaćih i inostranih ulaganja, dok se kod ulaganja u pridružena lica uvažava činjenica da investitor retko može da kontroliše dividendnu politiku, te je nepriznavanje obaveza uslovljeno postojanjem sporazuma o tome da dobitak neće da bude raspodeljivan. Iz prethodnog proizilazi da primena MRS/MSFI u odnosu na primenu GAAP može da vodi iskazivanju manjeg iznosa odloženih poreskih obaveza.

Prema MRS/MSFI kompanije nisu dužne, mada se podstiču u uslovima kada obračun nije nepraktičan, da obelodane nepriznate obaveze po osnovu investicija u zavisna lica, zajednička ulaganja ili pridružena lica. Obaveza obelodanjivanja postoji samo za agregatni iznos povezanih privremenih razlika. Nikakvo detaljnije raščlanjavanje nije propisano. Po GAAP obavezno je da se obelodane nepriznate odložene poreske obaveze po osnovu investicija u inostrana zavisna i zajednička lica, ali i ova informacija može da izostane, ako je obračun nepraktičan.

Prema tome, ovaj tip razlika u priznavanju između MRS/MSFI i GAAP ne može se prevazići ni uz upotrebu obelodanjivanja, te ograničava uporedivost prezentiranih informacija. Treba ipak imati u vidu da primena MRS/MSFI retko ima za posledicu nepriznavanje obaveza po osnovu ulaganja u pridružena lica, jer se sporazumi o neraspodeljivanju dobitaka samo izuzetno praktikuju, kao i da po osnovu domaćih ulaganja često u potpunosti ili delimično izostaje oporezivanje dividendi, tako da ona nemaju za posledicu ni pri primeni američkih GAAP iskazivanje odloženih poreskih obaveza (jer su jednake nuli), ili su priznati iznosi manji nego što bi se u prvi mah očekivalo.

Interesantno je razmotriti i pristup ovom pitanju u britanskim standardima finansijskog izveštavanja, s obzirom na sklonost ka delimičnoj primeni odloženih poreza. Po ovim standardima propisuje se nepriznavanje odloženih poreza u slučaju neraspoređenih dobitaka kod zavisnih, zajedničkih i pridruženih lica, jer vodi relevantnijem informisanju korisnika finansijskih izveštaja, a ovakva praksa uklapa se i u njihov konceptualni okvir. Tek raspodela ostvarenih dobitaka predstavlja događaj koji za rezultat ima nastanak obaveze, tako da se obaveza javlja i treba da se prizna samo kada su već priznata i

potraživanja po osnovu dividendi ili eventualno kada postoje sporazumi o raspodeli dobitka, što se generalno retko dešava.

Razlika u priznavanju odloženih poreza po MRS/MSFI i američkim GAAP može nastati i po osnovu kupoprodajnih transakcija između članica grupe. Kada se transfer dobara vrši između kompanija, koje su uključene u krug konsolidovanja za svrhe finansijskog izveštavanja, ali ne predaju istovremeno konsolidovanu, nego pojedinačne poreske prijave, onda je poreska osnovica interno kupljenih dobara, po ceni koja u sebi uključuje određeni profit za kompaniju prodavca, veća od njihove knjigovodstvene vrednosti u konsolidovanim finansijskim izveštajima. Ovo je posledica neophodne eliminacije nerealizovanih internih rezultata u postupku konsolidovanja.

Po ovom osnovu javlja se onda odbitna privremena razlika, koja po MRS/MSFI vodi priznavanju odloženih poreskih sredstava, dok se po američkim GAAP ovde pravi još jedan izuzetak od pune primene odloženih poreza. Smatra se zapravo da je prilikom konsolidovanja potreban konzistentan pristup, te da isključenje nerealizovanih internih rezultata iz konsolidovanih izveštaja treba da bude praćeno i isključenjem njihovih poreskih posledica. U suprotnom, međukompanijski transferi bili bi generalno eliminisani iz konsolidovanih izveštaja, a ipak bi tangirali poreske pozicije, a preko njih i periodični rezultat.

Za interno realizovana dobra, koja su na dan bilansa još prisutna unutar grupe, GAAP ne dozvoljavaju priznavanje odloženih poreskih sredstava, iako će u periodu prodaje ovih dobara trećim licima oporeziva dobit u jurisdikciji kupca da bude manja od računovodstvene, ali se istovremeno ne priznaju ni poreski rashodi ukoliko je u jurisdikciji prodavca nastala obaveza plaćanja poreza na interni rezultat. Priznavanje ovih rashoda se odlaže do realizacije internog rezultata, odnosno tretira kao i bilo koje drugo plaćanje troškova unapred. Druga računovodstvena mogućnost je da se za ovaj porez smanji iznos internog rezultata, koji se eliminiše pri konsolidaciji, što bi vodilo povećanju knjigovodstvene vrednosti interno realizovanog dobra u konsolidovanim izveštajima.

Imajući u vidu da se stope poreza na dobit mogu značajno razlikovati po poreskim jurisdikcijama, te da su transferi dobara u okviru grupe česta praksa, onda se ne može zanemariti uticaj razlika u tretmanu poreskih posledica nerealizovanih internih rezultata na

izgled finansijskih izveštaja. Ako je, na primer, poreska stopa u jurisdikciji kupca veća, onda bi se po MRS/MSFI iskazala Odložena poreska sredstava, koja bi bila veća nego iznos Unapred plaćenih troškova, koji bi se priznali po GAAP. U bilansu uspeha MRS/MSFI vodili bi iskazivanju manjeg iznosa rashoda po osnovu poreza na dobit, jer bi se u ovoj situaciji priznali istovremeno tekući poreski rashodi (s obzirom na poresku jurisdikciju prodavca) i odloženi poreski prihodi (u jurisdikciji kupca), s tim da bi prihodi bili veći od rashoda. Po GAAP bilans uspeha ne bio tangiran.²¹⁵

U toku projekta konvergencije, FASB je po pitanju ove razlike u priznavanju izrazio nameru konvergencije sa MRS/MSFI, čime bi se potvrdila privrženost ideji potpune međuperiodične alokacije poreza.²¹⁶ Međutim, do ukidanja predviđenog izuzetka još nije došlo, tako da ograničenje uporedivosti finansijskih izveštaja po ovom osnovu i dalje postoji.

Sledeća razlika u priznavanju između MRS/MSFI i GAAP javlja se u situacijama, gde se lokalna valuta inostranog poslovanja razlikuje od funkcionalne valute, kao valute koja dominantno oblikuje njegovo ekonomsko okruženje (prodajne cene autputa, nabavne cene inputa itd.). Pri ovakvim okolnostima za potrebe uključivanja finansijskih izveštaja inostranog entiteta u konsolidovane izveštaje, neophodno je najpre izvršiti njihovo prevođenje iz lokalne u funkcionalnu valutu, a potom iz funkcionalne u prezentacionu valutu investitora (ukoliko se funkcionalna valuta inostranog poslovanja razlikuje od prezentacione valute investitora).²¹⁷

Prevođenje nemonetarnih stavki sredstava i obaveza iz lokalne u funkcionalnu valutu vrši se po istorijskim kursovima razmene ovih valuta, tj. kursovima na dan kada su sredstva nabavljena, odnosno obaveze nastale. Knjigovodstvene vrednosti onda su determinisane shodno istorijskim kursovima. Međutim, poreska osnovica je najčešće određena u lokalnoj valuti, što znači da će izmena kursa razmene između lokalne i

²¹⁵ Efekat po bilans uspeha izostao bi i kod primene MRS/MSFI ukoliko su kupac i prodavac u istoj poreskoj jurisdikciji, ili se oporezuju po istoj poreskoj stopi, jer bi po osnovu internog transfera iznosi tekućih poreskih rashoda prodavca i odloženih poreskih prihoda kupca bili jednaki, tako da bi se međusobno neutralisao njihov uticaj na konačan iznos rashoda po osnovu poreza na dobit i neto dobitka posle oporezivanja u konsolidovanom bilansu uspeha.

²¹⁶ www.fasb.org.

²¹⁷ Više pogledati: Epstein J. B., Jermakowicz K. E., 2010, *Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards*, Wiley, pp. 969-973.

funkcionalne valute promeniti i iznos buduće odbitne ili oporezive sume u jedinicama funkcionalne valute, pa je za prevođenje poreske osnovice relevantnije da se koristi tekući (zaključni) kurs. Kada se tekući kurs razlikuje od istorijskog nastaje onda razlika između knjigovodstvene vrednosti i poreske osnovice, koja po MRS/MSFI vodi priznavanju odloženih poreza. Promena kursa menja zapravo u funkcionalnoj valuti iskazan iznos očekivanih novčanih tokova po osnovu budućih poreskih plaćanja, pa to treba da se odrazi i preko pozicija odloženih poreskih sredstava ili obaveza. Priznavanje odloženih poreskih obaveza ili sredstva vrši se pri tome na teret ili u korist odloženih poreskih rashoda ili prihoda.

Po američkim GAAP, iako se u razmatranim okolnostima pojavljuje privremena razlika, promena kursa ne dovodi do priznavanja pozitivnih ili negativnih kursnih razlika, pa stoga treba da izostane i priznavanje odloženih poreza. Na ovaj način postiže se ne samo konzistentnost, nego i izbegava nepotrebna kompleksnost međuvalutnih obračuna odloženih poreza.²¹⁸ U suprotnom, jedna od posledica mogla bi da bude i značajna volatilitnost odloženih poreza, što bi otežalo upotrebljivost prezentiranih informacija. Priznavanje odloženih poreza nije dozvoljeno ni za privremene razlike, koje su rezultat indeksiranja poreske osnovice u lokalnoj valuti.

Imajući u vidu nameru da se smanji broj izuzetaka od pune primene odloženih poreza, u sprovođenju projekta konvergencije FASB je i po pitanju ove razlike u priznavanju izrazio nameru konvergencije sa MRS/MSFI, ali za sada i dalje važi regulativa po kojoj se priznavanje odloženih poreza u navedenim slučajevima ne vrši.

Još jedna razlika u priznavanju odloženih poreza javlja se u situacijama kada prilikom inicijalnog priznavanja sredstava i obaveza nastaju privremene razlike, a pri tome su sredstva pribavljena (ili obaveze nastale) u transakcijama, koje ne predstavljaju poslovnu kombinaciju, a ne utiču ni na bilans uspeha ni na poreski bilans tekućeg perioda. Ako bi kompanija pribavila neko sredstvo, kod kojeg se samo deo nabavne vrednosti kvalifikuje za

²¹⁸ Paragraf 119, SFAS 109.

priznavanje u poreske svrhe ili se u potpunosti ne priznaje u poreske svrhe, onda bi knjigovodstvena vrednost po inicijalnom priznavanju bila veća od poreske osnovice.²¹⁹

Dok ovakve razlike po američkim GAAP imaju za posledicu priznavanje odloženih poreza, izuzetak od priznavanja predviđen je MRS/MSFI. Ovde nije zapravo sporno priznavanje odloženih poreskih sredstava ili obaveza, jer ove pozicije imaju jasno tumačenje, ali problem se javlja u pogledu izbora pozicija u čiju će korist, odnosno na čiji će teret biti priznata ova sredstva ili obaveze.

U poslovnim kombinacijama se, na primer, priznavanje ovih odloženih poreskih sredstava i obaveza, koje proističu iz inicijalnog priznavanja, vrši preko gudvila (njegovim smanjenjem ili povećanjem). Međutim, ako transakcija nije poslovna kombinacija, onda se kao mogućnost javlja obuhvatanje odloženih poreskih efekata u bilansu uspeha. U situaciji kada posmatrana transakcija ne utiče ni na bilans uspeha ni na poreski bilans tekućeg perioda te se ne remeti odnos priznatih poreskih rashoda i povezanih poreskih plaćanja, ovakav tretman ne bi doprineo korisnosti bilansa uspeha. Uostalom pretpostavka je da se u transakciji pribavljanja između nezavisnih lica razmenjuju jednake (fer) vrednosti, te ne bi trebalo da dođe do bilo kakvog momentalnog priznavanja dobitka ili gubitka.

Druga mogućnost je da se za iznos priznatih odloženih poreskih sredstava ili obaveza koriguje knjigovodstvena vrednost pribavljenog sredstva (nastale obaveze). Korekcija knjigovodstvene vrednosti vodila bi promeni iznosa privremene razlike, što bi zahtevalo korekciju odložene poreske pozicije, a to bi onda opet dovelo do korigovanja knjigovodstvene vrednosti povezanog sredstva ili obaveze itd. Bio bi pokrenut niz iteracija, u kojima bi se knjigovodstvena vrednost posmatranog sredstva ili obaveze udaljavala od njegove fer vrednosti, što bi umanjilo relevantnost finansijskih izveštaja.

Imajući u vidu neželjene posledice po finansijske izveštaje, MRS/MSFI zabranjuju evidentiranje odloženih poreza. To nije slučaj i sa GAAP, po kojima se predviđaju različiti postupci obuhvata odloženih poreza. Uglavnom se efekat odloženih poreza ne evidentira odmah u bilansu uspehu, nego se najčešće implementira iterativni postupak, tj. putem

²¹⁹ Moguća je i obrnuta situacija, gde je poreska osnovica pri inicijalnom priznavanju veća od knjigovodstvene vrednosti. Na primer, u nekim poreskim jurisdikcijama u nameri da se podstakne investiranje u određena sredstva dozvoljava se u poreske svrhe odbitak u većem iznosu nego što su troškovi u vezi sa pribavljanjem sredstva.

sistema linearnih jednačina izračunava se knjigovodstvena vrednost pribavljenog sredstva i sa njim povezanog odloženog poreskog sredstva ili obaveze.²²⁰

S obzirom da je razlikovanje poreske osnovice od knjigovodstvene vrednosti u inicijalnom priznavanju obično posledica nekih specifičnih poreskih pravila, u onim poreskim jurisdikcijama gde su ovakve odredbe više prisutne mogu se očekivati izraženi razlike u priznavanju odloženih poreza u zavisnosti da li se izveštavanje vrši po MRS/MSFI ili američkim GAAP.

Tendencija IASB je da se dosledno primenjuje potpuna međuperiodična alokacija poreza, te da se ovaj izuzetak eliminiše, ali još uvek nije izvestan način priznavanja odloženih poreza. Moguće rešenje do kojeg se došlo u projektu kovergencije podrazumevalo bi sledeći postupak²²¹:

- da se pribavljeno sredstvo (nastala obaveza) odmerava po fer vrednosti,
- da se povezano odloženo poresko sredstvo ili obaveza prizna i meri imajući u vidu razliku između knjigovodstvene (fer) vrednosti i poreske osnovice i
- da se razlika između: a) date (primljene) nadoknade i b) sume (razlike) fer vrednosti sredstva ili obaveze i povezanog odloženog poreskog sredstva ili obaveze evidentira u bilansu stanja, ali kao diskont ili premija u vezi sa računom odloženih poreza, koji bi se potom postepeno amortizovali u bilans uspeha.

Osim ipak ograničenog broja izuzetaka, i po jednom i po drugom setu standarda privremene razlike generalno vode priznavanju odloženih poreza. Međutim, kada su u pitanju odložena poreska sredstva postupak priznavanja je nešto kompleksniji, jer je neophodno oceniti da li će ona zaista dovesti do priliva ekonomskih koristi u kompaniju, s obzirom da to nije izvesno, nego zavisi od raspoloživosti buduće oporezive dobiti. Pitanju priznavanja odloženih poreskih sredstava pristupilo se različito po MRS/MSFI i američkim GAAP.

MRS/MSFI predviđaju prag za priznavanje, te je potrebno da realizacija odloženih poreskih sredstava bude verovatna da bi usledilo njihovo priznavanje. GAAP sa druge

²²⁰ Više pogledati: Paragraphs 740-10-25-49 through 25-55, FASB Accounting Standards Codification 740.

²²¹ FAS 109 and IAS 12: Insights on the corporate income tax accounting convergence project, 2008, Deloitte Development LLC, pp. 2.

strane promovišu pristup “ispravke vrednosti”, gde se odložena poreska sredstva priznaju u potpunosti, a onda otpisuju preko ispravke vrednosti, ako je “verovatnije da hoće nego da neće” neki deo ili celina odloženih poreskih sredstava ostati nerealizovana. U suštini, da li će se umanjene priznate vrednosti odloženih poreskih sredstava vršiti direktno ili preko ispravke vrednosti ne bi trebalo da dovede do razlike u neto iznosu odloženih poreskih sredstava iskazanih u bilansu stanja.

Pristupu ispravke vrednosti mogla bi se ipak dati prednost, jer ne samo da je informaciono sadržajnije, nego se usled značajnije upotrebe procena (ne)priznati iznosi često revidiraju, pa se indirektan otpis čini primerenijim. U okviru projekta konvergencije ovaj pristup je i načelno prihvaćen od strane Odbora za MRS. Međutim, po važećoj regulativi, ispravka vrednosti, odnosno nepriznata odložena poreska sredstva nisu eksplicitno vidljiva iz izveštaja sastavljenih po MRS/MSFI. Obelodanjivanje se zahteva za iznos odbitnih privremenih razlika, te neiskorišćenih poreskih gubitaka i kredita po osnovu kojih nije došlo do priznavanja odloženih poreskih sredstava, što u kompleksnijim okolnostima nije dovoljno za obračun nepriznatih sredstava.

Dodatna razlika je da MRS/MSFI zahtevaju kao uslov priznavanja odloženih poreskih sredstava verovatnu realizaciju, dok po GAAP neto odložena poreska sredstva treba da zadovolje kriterijum da je “verovatnije da hoće nego da neće” doći do njihove realizacije. Naizgled je reč o terminološkoj razlici, ali dok GAAP preciziraju da je potrebno (i dovoljno) da verovatnoća bude veća od 50%, u MRS/MSFI izostaje detaljnije objašnjenje verovatne realizacije, pa ako bi se pretpostavio neki drugi procentualni prag nego što je to po GAAP, onda bi se razlikovala (ne)priznata odloženih poreskih sredstava po ovim standardima. Usaglašavanje terminologije doprinelo bi stoga eliminisanju potencijalnih razlika po ovom osnovu.

Računovodstveni tretman poreza na dobit po MRS/MSFI i američkim GAAP razlikuje se ne samo u pogledu priznavanja poreskih pozicija nego i kada je u pitanju njihovo merenje. MRS/MSFI tako zahtevaju da se odložena poreska sredstva i obaveze mere imajući u vidu poreske stope i zakone koji su usvojeni ili gotovo da su usvojeni. Predviđanjem ove druge mogućnosti postiže se veća relevantnost u izveštavanju, jer se efekat promena u propisima na poziciju kompanije blagovremeno obuhvata. Da se, sa druge

strane, ne bi izgubilo na pouzdanosti finansijskih izveštaja ovakva mogućnost je opravdana samo kada su novi propisi suštinski prošli najvažnije instance, te je rizik njihovog neusvajanja zanemarljivo mali. Akcenat je na zakonskoj proceduri, pa primena nove poreske stope (ili druga izmena poreskih propisa) postaje relevantna, kada preostale procedure ne menjaju krajnji ishod. Ovaj momenat se razlikuje od jedne do druge poreske jurisdikcije.

Za razliku od MRS/MSFI američki GAAP dozvoljavaju priznavanje efekata promena u poreskim propisima tek u periodu njihovog usvajanja. Ovo je posledica zakonskog okruženja u SAD, gde predsednik ima pravo veta na donošenje novih propisa, te se ne smatra prihvatljivim da se merenje vrši shodno propisima za koje nije okončana kompletna procedura usvajanja. Eventualna izmena kojoj je FASB po ovom pitanju sklon odnosi se na prihvatanje pristupa MRS/MSFI, kada je reč o poslovanju kompanija izvan SAD, dok se i dalje u pogledu poslovanja u SAD usvojene stope smatraju najadekvatnijim.

Računovodstveni standardi ne podrazumevaju ni identičan izbor poreske stope za merenje odloženih (i tekućih) poreza po osnovu poslovanja u onim poreskim jurisdikcijama, gde se dobit oporezuje po različitim stopama u zavisnosti da li je zadržana u kompaniji ili se raspodeljuje. Dok MRS/MSFI isključivo predviđaju upotrebu poreske stope, koja važi za neraspodeljenu dobit i tek sa raspodelom dobiti, tj. priznavanjem obaveza po osnovu dividendi zahtevaju evidentiranje poreskih posledica dividendi, američki GAAP u određenim situacijama favorizuju stopu kojom se oporezuje raspodeljena dobit. Tako, kada se pri sastavljanju konsolidovanih finansijskih izveštaja priznaju odloženi porezi po osnovu neraspodeljenih dobitaka u inostranim zavisnim i zajedničkim licima, što implicira da se očekuje njihova raspodela, onda se čini konzistentnim i da se odmeravanje poreskih pozicija vrši po stopi za raspodeljenu dobit. U okolnostima kada se poreske stope na neraspodeljeni i raspodeljeni deo dobiti razlikuju, MRS/MSFI zahtevaju da se obelodani karakter poreskih posledica isplate dividendi (dodatna plaćanja ili povraćaj poreza), kao i iznos odnosnog poreza (povraćaja poreza), ako je praktično da se utvrdi.

Pored razlika u pogledu primenjivih poreskih stopa, koje se ispoljavaju u donekle specifičnim situacijama, iznenađujuće je da ne postoji jedinstven pristup pojmu poreske osnovice, koji je bazičan za računovodstvo odloženih poreza orijentisano ka bilansu stanja.

U GAAP definicija poreske osnovice nije posebno apostrofirana, kao što je to slučaj u MRS/MSFI. Navodi se da je poreska osnovica stvar poreskih propisa i iznos koji se koristi u poreske svrhe. Osim u pogledu neizvesnih poreskih pozicija, odmeravanje poreske osnovice ne smatra se posebno problematičnim.

MRS 12 inkorporira dosta kompleksnu definiciju poreske osnovice, te postoje preferencije da se ona pojednostavi i učini konzistentnijom sa američkom praksom. Određeni pomak je već napravljen. Umesto odmeravanja poreske osnovice shodno očekivanom načinu izmirenja ili realizacije knjigovodstvene vrednosti na čemu se do sada insistiralo, amandmanom iz 2010. inkorporirana je pretpostavka prodaje prilikom određivanja poreskih posledica kod investicionih nekretnina koje se mere po modelu fer vrednosti, kao i kod neotpisivih osnovnih sredstava koja se revalorizuju.²²² Na ovaj način se pojednostavljuje iskazivanje odloženih poreza, ali i postiže veća objektivnost izveštavanja, s obzirom da se izbegava da očekivanja menadžmenta budu input u određivanju iznosa bilansiranih poreza.

Merenje neizvesnih poreskih pozicija naročito je aktuelan izvor divergencije MRS/MSFI i američkih GAAP. Dok u MRS 12 ne postoji eksplicitan zahtev u pogledu merenja ovih pozicija, pa se one u praksi različito tretiraju, GAAP daje jasne smernice, kojima je predviđeno da se po osnovu neizvesnih pozicija priznaju samo one poreski koristi za koje je “verovatnije da hoće nego da neće” doći do realizacije i da se one onda odmeravaju po najvišem iznosu za koji je zadovoljen ovaj prag verovatnoće. Za sada ne izgleda da je ovaj pristup prihvatljiv i za IASB, koji pokazuje veću sklonost ka metodi očekivane vrednosti, tako da se konvergencija u ovom aspektu računovodstva poreza na dobit očito neće lako postići.

U pogledu prikazivanja odloženih poreza najaktuelnija razlika tiče se klasifikacije odloženih poreskih sredstava i obaveza. Dok MRS/MSFI ni u kom slučaju ne predviđaju da se odložena poreska sredstva i obaveze mogu prikazati kao tekuća aktiva ili pasiva, američki GAAP zahtevaju u slučaju klasifikacije pozicija bilansa stanja na tekuće i netekuće da se i odložena poreska sredstva i obaveze podvoje na tekući i netekući deo

²²² Mada je i ovde u određenim uslovima dozvoljena suspenzija pretpostavke prodaje. Više pogledati u trećoj glavi rada.

polazeći od prirode sredstava i obaveza, koje ih generišu. Tako će se, na primer, odložena poreska sredstva ili obaveze po osnovu privremenih razlika na osnovnim sredstvima klasifikovati kao netekuća. Karakter onih poreskih pozicija koje se ne mogu povezati sa konkretnim sredstvima ili obavezama iskazanim u bilansu stanja (npr. odložena poreska sredstva po osnovu prenosa gubitaka unapred) određuje se imajući u vidu očekivani period njihove realizacije (izmirenja), odnosno povraćaja odnosnih privremenih razlika.

Iako je moguće da se u nekoj narednoj verziji MRS 12 pomenuta klasifikacija usvoji²²³, i u sadašnjim okolnostima su suštinski informacije o tekućim i netekućim odloženim poreskim pozicijama raspoložive po MRS/MSFI, samo što nisu prikazane u samom bilansu stanja. Naime, u napomenama uz finansijske izveštaje sastavljene po MRS/MSFI obelodanjuje se u vezi sa svakom privremenom razlikom iznos odloženih poreskih sredstava i obaveza, te je razvrstavanje ovih pozicija na tekuće i netekuće potpuno izvodljivo.

Koncept unutarperiodične alokacije odloženih poreza prihvaćen je u oba seta standarda, čime je omogućeno da se odloženi poreski prihodi ili rashodi u vezi sa pozicijama priznatim direktno u sopstvenom kapitalu konzistentno prikazuju takođe u sopstvenom kapitalu. Međutim, ako se u nekom narednom periodu izmeni iznos odloženih poreza koji se tiče stavke ranije evidentirane u sopstvenom kapitalu, npr. usled promene poreske stope, onda MRS/MSFI zahtevaju da se izvrši prilagođavanje iznosa iskazanih u sopstvenom kapitalu, dok se prema GAAP sve korekcije koje se tiču prošlih perioda treba da prikažu u bilansu uspeha, odnosno uzmu u obzir pri određivanju rashoda po osnovu poreza na dobit iz redovnih aktivnosti.

Pristup MRS 12 je konceptualno korektniji, ali značajno kompleksniji za implementaciju, pa je u toku projekta konvergencije ocenjeno da bi bilo opravdano prihvatiti jednostavnije rešenje koje podrazumevaju američki GAAP. Treba imati u vidu da ova razlika nije zanemarljivog efekta, jer se odražava na obračun efektivne poreske stope, s obzirom da će na nju uticati samo korekcije koje se evidentiraju u bilansu uspeha.

²²³ U verziji izmenjenog standarda, koja je bila data na uvid javnosti u martu 2009. godine, bio je inkorporiran zahtev za klasifikacijom. Ova verzija je kasnije povučena. Više pogledati: www.iasb.org.

Vrlo ekstenzivna obelodanjivanja u pogledu računovodstva poreza na dobit zahtevaju se i po MRS/MSFI i po GAAP. Određene razlike ipak postoje. Obrazloženje uzroka odstupanja iskazanih rashoda po osnovu poreza na dobit od iznosa koji bi se dobio primenom propisane poreske stope na (računovodstveni) dobitak pre oporezivanja posebno je korisno u analitičke svrhe i zahteva se u svakom slučaju. Međutim, po američkim GAAP nije neophodno da se kod nekotirajućih kompanija vrši kvantifikacija efekata po stavkama koje uzrokuju ova odstupanja. Ovakav zahtev po MRS 12 važi za sve izveštajne entitete.

Iako su u prethodnom izlaganju navedene samo neke od razlika u računovodstvenoj regulativi i praksi²²⁴, jasno je da njihovo postojanje otežava uporedivost finansijskih izveštaja entiteta iz različitih izveštajnih okruženja. Koristi od usaglašavanja standarda su neosporne, posebno kada se ima u vidu globalizacija tržišta kapitala, te koliko bi harmonizovani izveštaji olakšali investitorima da sprovedu komparaciju performansi kompanija. Računovodstvena profesija bi takođe mnogo dobila harmonizacijom, jer bi se od obrazovanja do prakse pred nju postavljali isti zahtevi.

Pokazalo se da je računovodstvo poreza na dobit još uvek kontroverzno područje, koje nije lako harmonizovati. Napori da se ostvari konvergencija nisu u prethodnom periodu dali ozbiljnije rezultate. Zajednički rad FASB i IASB doveo je do predloga nove verzije MRS 12, ali je usled brojnih negativnih komentara ovaj predlog odbačen, te je doneta odluka da se umesto radikalnije izmene računovodstva poreza na dobit ide na manje promene putem amandmana.

Što se američkih GAAP tiče, FASB je još 2009. godine suspendovao rad na ovom projektu konvergencije, tako da nije izvesno da li će se i kada nastaviti put ka približavanju standarda. Moguće je da se umesto konvergencije izlaz za prevazilaženje razlika nađe u prihvatanju MRS/MSFI kao osnove za finansijsko izveštavanje i u SAD. Imajući u vidu prednosti izveštavanja po jedinstvenom setu globalnih standarda, Komisija za hartije od vrednosti SAD već duže vreme razmatra prelazak na MRS/MSFI. Očekuje se da u toku 2012. godine bude donesena odluka da li će se MRS/MSFI uvesti, kada i na koji način.

²²⁴ Američki GAAP imaju specifične zahteve u pogledu određenih industrija (pre svega kod regulisanih entiteta) i aktivnosti (poput lizinga koji je delimično finansiran iz pozajmljenih izvora). Takođe, razlike u računovodstvenom tretmanu određenih transakcija po MRS/MSFI i GAAP, npr. u slučaju dodeljivanja opcija na akcije zaposlenima, uzrok su razlika i u iskazanom iznosu odloženih poreza.

2. Analiza obelodanjivanja o porezu na dobit

Ne zanemarujući određene razlike u standardima koji regulišu računovodstvo poreza na dobit, činjenica je da su bazična opredeljenja ista, te da se izveštavanje vrši po modelu odloženih poreza. Implementacija ovog modela rezultira u spektru informacija, koje korisnicima finansijskih izveštaja omogućavaju da sagledaju poresku poziciju kompanije i njen uticaj na najvažnije aspekte poslovanja, ali time se ne iscrpljuje njihova upotrebna vrednost. Imajući u vidu da su porezi uvek u vezi sa određenim aktivnostima ili bilansnim pozicijama, detaljnija obelodanjivanja poreskih efekata istovremeno pružaju uvid i u povezane aktivnosti i pozicije, koji se ponekad ne može dobiti drugde u finansijskim izveštajima. Poreska obelodanjivanja mogu poslužiti i za izvođenje određenih zaključaka o kvalitetu računovodstvenog dobitka, odnosno eventualnim aktivnostima na oblikovanju računovodstvenog rezultata.

Ipak kompleksnost metoda odloženih poreza predstavlja često prepreku za puno iskorišćenje njegovog informacionog kapaciteta. Uz to, ne sme se prenebregnuti da ovaj model podrazumeva značajnu upotrebu menadžerskih procena, te je potrebna dodatna opreznost pri tumačenju prezentiranih informacija. Analiza poreskih pozicija i obelodanjivanja stoga predstavlja ozbiljan izazov, kojem treba pristupiti na celovit i sistematičan način. S obzirom da model odloženih poreza ostavlja trag ne samo na iskazivanje rashoda po osnovu poreza na dobit, nego uvodi i nove pozicije sredstava i obaveza, onda se analitičke teme mogu sistematizovati na one koje u svom fokusu imaju pozicije stanja – odložene poreske obaveze ili odložena poreska sredstva i one koje su okrenute bilansu uspeha, sa posebnim akcentom na efektivnoj stopi poreza na dobit.

2.1 Analiza odloženih poreskih obaveza

Model odloženih poreza obezbedio je iskazivanje ukupnih poreskih obaveza koje proizilaze iz poslovanja kompanije, bez obzira da li je njihovo plaćanje već zahtevano ili tek predstoji. Priznavanjem pored tekućih još i odloženih poreskih obaveza pružena je vredna osnova za procenu budućih novčanih tokova u vezi sa porezom na dobit. U odnosu

na integrisani model primena modela odloženih poreza vodi iskazivanju dodatnih obaveza za sve kompanije koje imaju neto oporezive privremene razlike, te se učešće duga u izvorima finansiranja povećava i slika finansijske strukture pogoršava.

Međutim, odložene poreske obaveze zbog svojih specifičnosti - neplaćanje interesa (i pored dugoročnih odlaganja), a često ni glavnice duga - nemaju, po pravilu, u analitičke svrhe isti tretman kao druge obaveze. Promena u orijentaciji modela odloženih poreza sa bilansa uspeha na bilans stanja imala je upravo za cilj da iskazivanje odloženih poreza u bilansu stanja uskladi sa opšteprihvaćenim definicijama sredstava i obaveza. Odložena poreska sredstva i obaveze su tako prilagođene u konceptualnom smislu da poseduju potrebne karakteristike sredstva i obaveza kako bi njihovo bilansiranje bilo moguće.

Ipak, i pored dominacije argumenata u prilog njihovog priznavanja i to po osnovu svih nastalih privremenih razlika (izuzev nekoliko izuzetaka)²²⁵ njihov konačni efekat po buduće novčane tokove i dalje je pod znakom pitanja, pa se u analitičke svrhe, gde ne važe ograničenja izveštajne regulative, ove pozicije uobičajeno preispituju kako bi se potvrdila ili opovrgla njihova priroda sredstava ili obaveza.

Analiza odloženih poreskih obaveza nameće se kao važna pre svega u svrhe ocene solventnosti kompanija, jer ukoliko se po osnovu ovih obaveza ne očekuje (u celini ili delimično) odliv resursa u predvidljivom budućem periodu, onda ova pozicija ima (u celini ili delom) karakteristike sopstvenog kapitala pre nego obaveza, te je relevantno da se izvrši reklasifikacija odgovarajućeg iznosa, što će svakako imati posledice po odnos duga i sopstvenog kapitala. Da bi se izveli zaključci o pravoj prirodi odloženih poreskih obaveza potrebno je njihovo detaljno razmatranje.

U bilansu stanja iznos odloženih poreza može da bude iskazan na neto osnovi usled saldiranja odloženih poreskih obaveza sa odloženim poreskim sredstvima, što je slučaj kada god se ovi porezi odnose na istu poresku jurisdikciju i ukoliko je u poreske svrhe dozvoljeno njihovo tretiranje (po realizaciji) u neto iznosu. To implicira da se iz bilansa stanja najčešće ne može videti ukupan (bruto) iznos odloženih poreskih obaveza. Ukoliko su odložena poreska sredstva veća od odloženih poreskih obaveza, tada čak izostaje bilo

²²⁵ Pitanja konceptualne doslednosti, kao i potpune versus delimične primene odloženih poreza detaljno su obrađena u drugom poglavlju ovog rada.

kakva informacija o odloženim poreskim obavezama u samom bilansu stanja. Kod multinacionalnih kompanija uobičajeno da je se u bilansu stanja istovremeno iskazuju i odložena poreska sredstva i odložene poreske obaveze, što je posledica različitih poreskih pozicija u pojedinim poreskim jurisdikcijama. Negde kompanija poseduje neto odložena poreska sredstva, dok drugde ima neto odložene poreske obaveze.

Informacije iz bilansa stanja dopunjuju obelodanjivanja o poreskim pozicijama u napomenama uz finansijske izveštaje, koja bi trebalo da budu ekstenzivna, pa su tako i najvredniji izvor u analitičke svrhe. U napomenama se tako pruža uvid u bruto iznos odloženih poreskih obaveza, ali i njihovu strukturu s obzirom na izvore iz kojih su generisane, odnosno privremene razlike koje su ih izazvale. Ovakvo dekomponovanje odloženih poreskih obaveza ključno je za finansijsku analizu i zahteva se kako po MRS/MSFI, tako i po američkim GAAP. Nivo detaljnosti ipak nije preciziran, pa se javlja prilična neujednačenost u izveštavanju, koja ne pogoduje korisnicima izveštaja.

Poželjno bi bilo da se obezbeđuje uvid u sve pojedinačno značajne izvore nastanka odloženih poreskih obaveza. Generalno gledano značajne informacije su one čije bi izostavljanje ili pogrešno navođenje moglo da utiče na odluke korisnika finansijskih izveštaja. U američkoj praksi, shodno sugestijama iz SEC, smatra se da je potrebno obelodaniti svaku komponentu, koja je jednaka ili veća od 5% bruto odloženih poreskih obaveza.²²⁶

Odložene poreske obaveze najčešće nastaju kao posledica ranijeg priznavanja rashoda u poreskom bilansu u odnosu na bilans uspeha ili ranijeg priznavanja prihoda u bilansu uspeha u odnosu na poreski bilans. Njihovo plaćanje uslediće u periodima kada poreski rashodi padnu ispod računovodstvenih, odnosno kada poreski prihodi premaše računovodstvene. Najtipičniji izvor odloženih poreskih obaveza je višak poreske nad računovodstvenom amortizacijom. Kod mnogih kompanija ovo je dominantan izvor odloženih poreskih obaveza. Na primer, u finansijskim izveštajima Coca-Cola Hellenic kompanije za 2010. godinu odložene poreske obaveze po osnovu amortizacije čine oko 94% ukupnih odloženih poreskih obaveza (276,3 mil. evra/293 mil. evra).²²⁷

²²⁶ A Roadmap to Accounting for Income Taxes, 2011, Deloitte Development LLC, pp. 187.

²²⁷ Note 9, Coca-Cola Hellenic Consolidated Financial Statements 2010.

Ovo ne iznenađuje, jer da bi podstakla investiranje većina zemalja u poreske svrhe propisuje bržu amortizaciju nego što je stvarni tempo prenošenja ekonomskih koristi osnovnih sredstava, koji opredeljuje izbor metode otpisa u računovodstvene svrhe. Neretko se stoga nailazi na primere gde se prilikom finansijskog izveštavanja troškovi amortizacije utvrđuju primenom pravolinijske metode, dok se degresivna metoda koristi kod poreskog izveštavanja. Da li će se i u kojoj meri odložene poreske obaveze pa osnovu ovog tipa privremenih razlika pojaviti kod neke kompanije zavisi od karakteristika poreske jurisdikcije u kojoj kompanija posluje, ali i od karakteristika same kompanije.

Mogućnost da se uopšte implementiraju različite metode otpisa zavisi od odnosa poreskih i računovodstvenih pravila izveštavanja, pa tako u onim poreskim jurisdikcijama gde se zahteva njihova podudarnost, izostaje povod za iskazivanje odloženih poreskih obaveza. U napomenama uz finansijske izveštaje Lufthanze za 2010. godinu se naglašava da od ove godine zahvaljujući izmenama zakona ne mora da postoji podudarnost poreske i računovodstvene amortizacije, te se za avione, kao i neke druge komponente osnovnih sredstava prešlo sa degresivne na pravolinijsku metodu otpisa, s obzirom da ona bolje odlikava obrazac trošenja ekonomskih koristi ovih sredstava. Pojava razlike između knjigovodstvene vrednosti i poreske osnovice pomenutih sredstava rezultovala je onda u kreiranju odloženih poreskih obaveza.²²⁸ Ovo nije bio slučaj u prethodnim godinama, kada su iznosi amortizacije bili jednaki.

Međutim, čak i u jurisdikcijama gde se mogu obračunati različiti iznosi amortizacije, neke kompanije slede poresku regulativu i u svrhe finansijskog izveštavanja. Iako jednostavnija ovakva praksa je prihvatljiva samo ako nije na uštrb kvaliteta finansijskih izveštaja, tj. ako poreska pravila odgovaraju očekivanom veku upotrebe sredstva i načinu njegovog trošenja. U suprotnom, drugačiji izbor metode otpisa je nužan, što vodi pojavi privremenih razlika.

Iznos odloženih poreskih obaveza biće determinisan visinom poreske stope i veličinom privremenih razlika. Na ovaj drugi element ključno utiče nivo ulaganja u osnovna sredstva. One kompanije koje imaju veća ulaganja u otpisiva osnovna sredstva

²²⁸ Note 2, Deutsche Lufthansa AG Financial Statements 2010. U prvom delu ovog rada ukazano je da je Nemačka bila primer zemlje sa usaglašenim izveštavanjem u komercijalne i poreske svrhe, ali da je ovakav pristup izmenjen u 2009. godini.

imaju i veće privremene razlike i posledično odložene poreske obaveze. Kapitalno intenzivne industrije su one gde bi se onda moglo očekivati da ovaj tip odloženih poreskih obaveza bude značajan. Na primer, kod avionske kompanije Air France- KLM na dan 31.03.2011. (datum sastavljanja finansijskih izveštaja) odložene poreske obaveze po osnovu letачke opreme iznose čak 1.091 miliona evra.²²⁹ Ako bi, radi aproksimacije, pretpostavili da je za utvrđivanje poreskog efekta svih privremenih razlika po osnovu amortizacije primenjena poreska stopa u Francuskoj 34,43%, onda bismo došli do materijalnog iznosa privremenih razlika od 3.169 miliona evra.

Odložene poreske obaveze koje proizlaze iz razlika u amortizaciji su posebno interesantne za finansijsku analizu. Iako se privremene razlike formirane na pojedinačnim osnovnim sredstvima svakako poništavaju, gledano na nivou kompanije privremene razlike na osnovnim sredstvima mogu u dužem vremenskom intervalu da pokazuju tendenciju rasta. Ovakva situacija je uobičajena kod kompanija koje rastu i vrše značajna ulaganja u nova osnovna sredstva. Čak i kad se rast uspori, dokle god se osnovna sredstva obnavljaju takvim tempom da ukupne originalne privremene razlike budu veće ili jednake iznosu povratnih razlika, saldo odloženih poreskih obaveza se neće smanjivati. Drugim rečima, ove obaveze neće biti predmet plaćanja.

Uzmimo, radi ilustracije, jedan primer gde je kompanija nabavila krajem 2004. godine opremu od 50.000 din., koja se u svrhe finansijskog izveštavanja otpisuje pravolinijskom metodom u periodu od 5 godina, dok se u poreske svrhe koristi ubrzana amortizacija. Neka je pri tome ovde reč o nabavci mašine za proizvodnju i pretpostavimo dalje da kompanija širi svoje poslovanje i svake godine nabavlja još po jednu mašinu po istoj nabavnoj ceni. Iznos privremenih razlika i njihov uticaj na odložene poreske obaveze prikazan je u Tabeli 2:

²²⁹ Note 12.5., Air France KLM Financial Statements 2010-11. Iako nije eksplicitno navedeno da ove odložene poreske obaveze proističu iz razlika u amortizaciji, posredno se može zaključiti da je to najvećim delom slučaj, jer se osnovna sredstva odmeravaju po istorijskom trošku (nema privremenih razlika po osnovu revalorizacije) i nisu nastali nikakvi gubici usled obezvređenja ove imovine (izostaju privremene razlike po osnovu obezvređenja).

Tabela 2 Ilustracija izračunavanja privremenih razlika i odloženih poreskih obaveza u slučaju konstantnog nivoa investiranja

Godina	Oprema	KV	PO	Privremene razlike	OPO*	Δ OPO
2005	1. mašina	40.000	33.333	6.667	1.333	+ 1.333
2006	2. mašina	40.000	33.333	6.667	1.333	+ 1.333
	1. mašina	30.000	20.000	10.000	2.000	+ 667
	ukupno	70.000	53.333	16.667	3.333	+ 2.000
2007	3. mašina	40.000	33.333	6.667	1.333	+ 1.333
	2. mašina	30.000	20.000	10.000	2.000	+ 667
	1. mašina	20.000	10.000	10.000	2.000	0
	ukupno	90.000	63.333	26.667	5.333	+ 2.000
2008	4. mašina	40.000	33.333	6.667	1.333	+ 1.333
	3. mašina	30.000	20.000	10.000	2.000	+ 667
	2. mašina	20.000	10.000	10.000	2.000	0
	1. mašina	10.000	3.333	6.667	1.333	- 667
	ukupno	100.000	66.667	33.333	6.667	+ 1.333
2009	5. mašina	40.000	33.333	6.667	1.333	+ 1.333
	4. mašina	30.000	20.000	10.000	2.000	+ 667
	3. mašina	20.000	10.000	10.000	2.000	0
	2. mašina	10.000	3.333	6.667	1.333	- 667
	1. mašina	0	0	0	0	-1.333
	ukupno	100.000	66.667	33.333	6.667	0
2010	6. mašina	40.000	33.333	6.667	1.333	+ 1.333
	5. mašina	30.000	20.000	10.000	2.000	+ 667
	4. mašina	20.000	10.000	10.000	2.000	0
	3. mašina	10.000	3.333	6.667	1.333	- 667
	2. mašina	0	0	0	0	-1.333
	ukupno	100.000	66.667	33.333	6.667	0

*Odložene poreske obaveze su proizvod privremenih razlika i poreske stope od 20%.

Sprovedeni obračuni u Tabeli 2 pokazuju da se odložene poreske obaveze postepeno povećavaju od 2005. do 2008. godine, pa se potom stabilizuju na nivou od 6.667 din. Ovo je posledica činjenice da je od 2009. godine povećanje odloženih poreskih obaveza po osnovu dve poslednje nabavljene mašine jednako smanjenju odloženih poreskih obaveza po osnovu prve dve nabavljene mašine. Poništavanje privremenih razlika stvorenih usled različite računovodstvene i poreske amortizacije prve dve mašine, koje bi trebalo da vodi plaćanju odloženih poreza u potpunosti je neutralisano stvaranjem u istom iznosu novih oporezivih privremenih razlika (na dve poslednje nabavljene mašine). Iznos odloženih poreskih obaveza tako ostaje nepromenjen u svim narednim godinama dokle god se investiranje vrši u istom obimu, tj. nabavlja jedna mašina svake godine i po istoj ceni, kao i pod pretpostavkom da se poreska stopa i regulativa ne menjaju.

Može se onda zaključiti da u ovoj situaciji ne dolazi niti će doći do plaćanja odloženih poreza. To bi bio slučaj i ako bi kompanija u narednim godinama povećavala nabavke mašina ili se suočila sa rastom troškova njihove nabavke. Tada bi originalne oporezive privremene razlike čak prevazilazile povratne, što bi vodilo porastu odloženih poreskih obaveza, a nikako njihovom smanjenju i plaćanju.

Imajući u vidu kako faktor investiranja utiče na odložene poreske obaveze po osnovu amortizacije, neophodno ih je analizirati sa ciljem da se procene izgledi njihovog (ne)izmirenja u doglednoj budućnost. Ukoliko nije verovatno da će biti izmirene, u analitičke svrhe njihov tretman kao obaveza ne bi bio relevantan, jer bi vodio precenjivanju budućih novčanih odliva za poreska plaćanja.²³⁰ Budući da bi izostajalo njihovo servisiranje, što nije karakteristično za druge pozicije obaveza (pogotovo bez plaćanja bilo kakvog interesa), razumno ih je tretirati kao «kvazi» sopstveni kapital i reklasifikovati iz obaveza u sopstveni kapital prilikom ocene finansijskog leveridža.

Najveći izazov za analitičare predstavlja procena budućeg kretanja odloženih poreskih obaveza. Više faktora mora se uzeti u obzir. Ako se, na primer, već niz godina ove obaveze kontinuelno povećavaju i ukoliko je realno očekivati da se investiranje nastavlja na konstantnom ili konstantno rastućem nivou onda se može zaključiti da postoji tendencija njihovog neizmirenja. Međutim, za izvođenje konačne procene neophodno je uvek skenirati i poresko okruženje, odnosno poresku regulativu. Promene u regulativi, bilo da je reč o promeni poreske stope ili neke druge odredbe poreskih zakona, nisu retka pojava, a mogu se značajno odraziti na iznos odloženih poreza. Kada poreskim propisima ne bi bila više predviđena pogodnost u vidu ubrzane amortizacije, kumuliranje odloženih poreskih obaveza bi izostalo, pa bi ove obaveze počele da dospevaju na plaćanje. Ovakav scenario ipak nije mnogo verovatan. Sa druge strane, promene u poreskim stopama se mogu očekivati.

Uzmimo, kao primer, da se smanjuje poreska stopa u jurisdikciji, gde kompanija posluje. Odloženi porezi biće onda plaćeni po manjoj stopi, pa se odložene poreske obaveze u bilansu stanja koriguju na niže. Iako bi u ovom slučaju došlo do prekida trenda rasta u

²³⁰ Za potrebe finansijskog izveštavanja prihvaćeno je priznavanje punog iznosa odloženih poreskih obaveza, s obzirom da ovakav pristup ima određene prednosti, ali i dalje je ovo pitanje prilično kontraverzno. Više o potpunoj versus delimičnoj alokaciji poreza pogledati u drugom poglavlju rada.

odloženim poreskim obavezama i njihovog smanjenja, to ne bio argument u prilog njihovog tretmana kao obaveza, nego upravo suprotno. Za iznos smanjenja obaveza povećao bi se sopstveni kapital, jer ovakvo smanjenje ne bi imalo za posledicu novčane odlive. Ovaj deo obaveza bi definitivno poprimio karakter sopstvenog kapitala. Dok se za potrebe finansijskog izveštavanja izmene u poreskim propisima koriste tek kada su usvojene ili gotovo usvojene, kvalitetna finansijska analiza zasniva se na anticipiranju promena u poreskoj regulativi kako bi se blagovremeno sagledao njihov efekat na odložene poreze.

Kod kompanija koje su u ekspanziji uobičajeno je povećanje odloženih poreskih obaveza po osnovu amortizacije. Ipak realno je očekivati da u jednom momentu dođe do usporavanja rasta i do većih povratnih u odnosu na originalne razlike na osnovnim sredstvima, pa bi odloženi porezi počeli da dospevaju na naplatu. Međutim, i tada bi po pravilu samo jedan deo odloženih poreza bio plaćen, jer ukoliko se nastavi ulaganje u osnovna sredstva kreiraće se i dalje nove oporezive razlike, koje će delimično neutralisati povratne razlike. U onoj meri u kojoj se plaćanja očekuju potvrđuje se karakter obaveza za odložene poreske obaveze, te one tako treba i da se tretiraju u analizi - kao prave obaveze. Ako se plaćanja očekuju tek po proteku dužeg vremenskog perioda onda bi bilo ekonomski realnije da se ove obaveze odmere po sadašnjoj vrednosti budućih plaćanja, umesto da se koristi nominalni nediskontovani iznos. Diskontovanje pre iz praktičnih razloga, a ne konceptualnih uglavnom nije dozvoljeno u svrhe finansijskog izveštavanja, ali to nije prepreka da se koristi u finansijskoj analizi.

Stadijum u razvoju kompanije, ali i ekonomsko okruženje u kojem kompanije posluju odražava se na trend odloženih poreskih obaveza. Tako je, na primer, dug period prosperiteta u SAD uticao da odložene poreske obaveze kod mnogih kompanija, pre svega u kapitalno-intenzivnim delatnostima, kontinuelno rastu ili se bar ne smanjuju. Retki su bili primeri plaćanja odloženih poreza.²³¹ Međutim, sada je globalno gledano u velikoj meri prisutan suprotan trend, tj. smanjenje odloženih poreskih obaveza usled razvoja ekonomske krize, koja je poslednjih godina značajno pogodila svetsku privredu i dovela do manjeg obima investicija.

²³¹ Comiskey E., Mulford C., 2000, *Guide to Financial Reporting and Analysis*, John Wiley and Sons, pp. 205. Autori navode samo nekoliko primera kada su iz određenih razloga neke industrije bile izložene nepovoljnijim okolnostima poslovanja, te je usledilo plaćanje odloženih poreskih obaveza.

Smanjenje ulaganja u osnovna sredstva najčešće je signal da će u skorijoj budućnosti odloženi porezi (u određenoj meri) da budu predmet plaćanja. Ipak i tada može izostati uticaj odloženih poreskih obaveza na novčane tokove. Ako smanjenje investicija bude posledica pogoršanja performansi poslovanja kompanije, onda se može desiti da se pojave veće povratne od originalnih oporezivih razlika na osnovnim sredstvima u periodima kada kompanija uopšte ne ostvaruje oporezivu dobit, nego naprotiv iskazuje gubitak u poreskom bilansu. Tada ne dolazi do poreskih plaćanja, te smanjenje odloženih poreskih obaveza neće imati nikakve novčane posledice po kompaniju.

Analiza formiranih privremenih razlika po jednom osnovu treba naposljetku da se dopuni sa analizom drugih stavki odloženih poreskih obaveza i sredstava, jer se porez na dobit plaća na konačni iznos oporezive dobiti, a ne na njegove komponente. Moguće je tako da se smanjenje odloženih poreskih obaveza po osnovu amortizacije neutrališe formiranjem odloženih poreskih obaveza po drugom osnovu. Neće onda biti efekata po oporezivu dobit i iznos poreskih plaćanja. Agregatni iznos odloženih poreskih obaveza ostaće isti.

Za sve značajnije komponente odloženih poreskih obaveza korisno je da se sprovede analiza, koja će ukazati na verovatnoću njihovog plaćanja. Ukoliko je plaćanje određenog iznosa verovatno, potrebno je i da se proceni vreme plaćanja, kako bi se mogla utvrditi sadašnja vrednost odnosnih obaveza. Kod multinacionalnih kompanija često materijalan izvor odloženih poreskih obaveza predstavljaju neraspoređeni dobiti povezanih lica.

Uzmimo kao ilustraciju kompaniju Apple. Jedina značajna komponenta odloženih poreskih obaveza kod ove kompanije su obaveze proistekle iz neraspoređenih dobitaka inostranih zavisnih lica i na dan 25.09.2010. (dan sastavljanja izveštaja) one iznose 4.979 mil. \$. S obzirom da su ukupne obaveze kompanije 27.392 mil. \$, iznos odloženih poreskih obaveza nije zanemarljiv.²³² Za razliku od odloženih poreskih obaveza po osnovu amortizacije, obaveze koje proizilaze iz neraspoređenih dobitaka su nešto jednostavnije za analizu, jer se iznos koji se ne očekuje da će biti plaćen, usled permanentnog investiranja zarada, ne priznaje kao obaveza u finansijskim izveštajima. Na primer, kod kompanije

²³² Note 6, Apple Inc Financial Statements 2009-10. Izveštaji su sastavljeni u skladu sa američkim GAAP.

Apple na posmatrani dan bilansa iznos nepriznatih obaveza po ovom osnovu je procenjen na 4 milijarde \$.

Prihvaćeni princip izveštavanja je da priznavanje obaveza u vezi sa neraspoređenim dobitcima sledi samo ako se očekuje da će se oporezive razlike u njihovoj osnovi poništiti u skorijoj budućnosti. Povratne razlike su onda izvesne u nekoliko narednih godina, ali i u ovom slučaju može da dođe do istovremenog kreiranja novih originalnih razlika koje bi ih neutralisale. Ako se, na primer, očekuje i dalje profitabilno poslovanje povezanih lica i raspodela ostvarenih dobitaka u istom ili većem iznosu, ova komponenta odloženih poreskih obaveza može da bude relativno stabilna ili da raste. Ispoljavanje ovakve tendencije ukazalo bi na bolju finansijsku strukturu kompanije nego što bi se moglo zaključiti na bazi izveštajnih iznosa u bilansu stanja, jer obaveze ne bi zapravo bile predmet izmirivanja. Tek sa očekivanjima da će doći do smanjenja obaveza i poreskih plaćanja trebalo bi utvrditi sadašnju vrednost budućih plaćanja i tretirati je kao deo obaveza.

U izveštajima kompanije Apple za 2008/9, 2009/10. i 2010/11. godinu odložene poreske obaveze po osnovu neraspoređenih dobitaka zavisnih lica iznose 2.744 mil. \$, 4.979 mil \$ i 8.896 mil. \$, što ukazuje da istovremeno sa dospevanjem na naplatu ranije odloženih poreza iznosi novih odlaganja poreskih plaćanja su još veći, tako da je izražena progresija odloženih poreskih obaveza, a ne njihovo smanjenje.²³³ Ako bi dalja analiza ukazala da se trend rasta nastavlja i u narednom periodu, bilo bi adekvatnije da se ovi iznosi ne tretiraju kao obaveze u oceni solventnosti već kao deo sopstvenog kapitala.

Pored pomenutih izvora odloženih poreskih obaveza, u finansijskim izveštajima kompanija često se nailazi na primere odloženih poreskih obaveza po osnovu amortizacije nematerijalnih ulaganja, nerealizovanih dobitaka na ulaganjima u hartije od vrednosti ili investicione nekretnine, revalorizacionih dobitaka na nekretninama, postrojenjima i opremi, kapitalizovanja određenih rashoda, koji se odmah otpisuju u poreske svrhe itd. Ukoliko su iznosi ovih obaveza materijalni njihovo detaljnije istraživanje je potrebno. Za razliku od frekventnih transakcija, kod kojih je potrebno oceniti šta će se dešavati sa agregatnim iznosom odloženih poreskih obaveza, transakcije koje se retko obavljaju pojedinačno se analiziraju. Na primer, ako kompanija koristi računovodstvenu politiku ponovnog

²³³ Note 6, Apple Inc Financial Statements 2009-10 i Note 5 Apple Inc Financial Statements 2010-11.

procenjivanja za odmeravanje zemljišta i iskazuje značajne revalorizacione dobitke, onda će postojati i odložene poreske obaveze, čije će plaćanje uslediti u periodu prodaje ovog zemljišta. Trebalo bi onda razmotriti da li se i kada očekuje prodaja (npr. usled napuštanja određenog regiona), kao i da li bi eventualna prodaja bila praćena novom kupovinom u istoj poreskoj jurisdikciji, što bi se moglo kvalifikovati za odlaganje poreskih plaćanja do prodaje novog nabavljenog zemljišta.

Ukoliko se ne izvrši analiza odloženih poreskih obaveza i njihovo podvajanje s obzirom na očekivane efekte po novčane tokove, racia leveridža neće dati pravi sliku finansijske strukture kompanije. Potcenjivanje kreditne sposobnosti kompanija usled nerealno uvećanih obaveza (i umanjenog sopstvenog kapitala) imalo bi niz negativnih efekata po poslovanje. Povećanje troškova finansiranja je verovatna posledica, jer bi usled iskazane veće zaduženosti bila i veća percepcija rizika u vezi sa finansiranjem, te veće kamate na pozajmljena sredstva, a pogotovo u slučaju da kompanija prekrši neke granice zaduženja predviđene postojećim ugovorima. Kompanija onda može da propusti i neke profitabilne projekte, ili da ih finansira iz sopstvenih izvora, što je skuplje.

Detaljna analiza odloženih poreskih obaveza ipak često u praksi izostaje, pa se one ili u celini tretiraju kao obaveze ili se u potpunosti ignorišu automatski pretpostavljajući da će se trend neplaćanja iz ranijih perioda nastaviti. Prisutni su primeri banaka i drugih kreditora koji prilikom analiza finansijskih izveštaja svojih klijenata odložene poreske obaveze isključuju iz obaveza, ali sa druge strane ih ne tretiraju ni kao sopstveni kapital. Rejting agencija Standard and Poor's takođe ne tretira odložene poreske obaveze kao dug, ali ih uključuje u netekućem iznosu u stalni kapital prilikom izračunavanja stope prinosa.²³⁴

Treba imati u vidu da i u napomenama nije uvek pružen dovoljan obim informacija za kompletniju analizu. Iako je po MRS/MSFI potrebno da se obelodani za svaki tip privremenih razlika iznos povezanih odloženih poreskih obaveza, kompanije to čine na vrlo različite načine. Dok je negde eksplicitno identifikovan izvor odloženih poreskih obaveza, na primer, da obaveze proističu iz "Viška poreske nad računovodstvenom amortizacijom", drugde se iznosi odloženih poreskih obaveza povezuju sa pozicijama bilansa stanja, na

²³⁴ White J., Sondhy A., Fried D., 2003, *The Analyses and Use of Financial Statements*, Third edition, Wiley, pp. 305.

primer, obaveze koje proističu iz privremenih razlika na poziciji “Nekretnina, postrojenja i opreme” ili na poziciji “Ostalih obaveza”.

Ovakav prikaz je u skladu sa orijentacijom modela odloženih poreza ka bilansu stanja, ali na bazi njega ponekad nije jednostavno ili nije uopšte moguće razlučiti šta je dovelo do odlaganja poreza, jer se na nekim pozicijama bilansa stanja razlike mogu da formiraju po više osnova, a korišćenje zbirnih pozicija poput “Ostala sredstva” ili “Ostale obaveze” predstavlja dodatni problem. Na primer, u finansijskim izveštajima BMW grupe za 2010. godinu navedeno je da se u strukturi odloženih poreskih obaveza iznos od 4 milijarde evra (što predstavlja 32% ukupnih odloženih poreskih obaveza) javlja po osnovu pozicije Ostala tekuća sredstva.²³⁵ Internim adresatima na raspolaganju je više informacija, pa su i u poziciji da bolje procene trend odloženih poreskih obaveza.

Može se zaključiti da stabilne ili rastuće odložene poreske obaveze povoljno utiču na finansijsku strukturu kompanije, ali da ovakav trend može da se izmeni, te je neophodan uvid u izvore njihovog formiranja kako bi se procenila verovatnoća njihovog daljeg obnavljanja. Za upravu kompanije je važno da blagovremeno utvrdi da će ove obaveze početi da dospevaju na naplatu, kako bi se obezbedila adekvatna novčana sredstva za njihovo izmirenje ili pronašli načini za generisanje novih odlaganja.

Činjenica je da su mogućnosti odlaganja poreza ograničene poreskim propisima, ali evidentan je značajan prostor u kojem kompanije konkretnim aktivnostima ili samim izborom računovodstvenih politika mogu da utiču na iznose odloženih poreza. Eksploatacija mogućnosti odlaganja poreza jedan je od najefikasnijih načina redukcije poreskog tereta, iako ovde nije reč o definitivnom izbegavanju poreskih plaćanja, nego samo o njihovom pomeranju u kasnije periode. Zadržani novac usled manjeg plaćanja poreza može da se iskoristi za neku produktivnu upotrebu koja će doneti kompaniji prinos do momenta kada bude trebalo da izvrši poresko plaćanje, te taj prinos predstavlja realnu poresku uštedu koja se kreira odlaganjem poreza. Treba, pri tome, imati u vidu da se odlaganje poreza neće odraziti u povećanju neto dobitka (posle oporezivanja), jer se po modelu odloženih poreza odloženi porezi iskazuju kao komponenta rashoda po osnovu

²³⁵ Note 14, BMW Group Financial Statements 2010.

poreza na dobit u punom (nediskontovanom) iznosu. Odlaganje poreza onda ne dovodi ni do smanjenja efektivne poreske stope. Korisnost odlaganja manifestuje se u povećanom novčanom toku.

Pozitivni efekti odlaganja poreza jasni su u uslovima stabilnog poreskog okruženja. Međutim monitoring relevantne poreske regulative je neophodan, jer promena određenih pravila, kao i poreskih stopa može da poništi ili ojača efekte odlaganja. Tako, na primer, u uslovima porasta poreskih stopa biće najviše pogođene kompanije koje poseduju značajne iznose odloženih poreskih obaveza. Potencijalne poreske uštede usled odlaganja mogu da budu dobrim delom izgubljene ili čak prevaziđene porastom troškova. U tom smislu iznos konačnih novčanih odliva pri izmirenju odloženih poreskih obaveza manje je izvestan nego kod nekih drugih vrsta obaveza.

Do sada smo akcenat u analizi obelodanjivanja o odloženim poreskim obavezama stavili na novčane konsekvence ovih obaveza, ali informacije koje su pružene u napomenama mogu da posluže i u druge svrhe. S obzirom da se obelodanjuje struktura odloženih poreskih obaveza prema tipu privremenih razlika koje su ih izazvale, moguće je prikupiti informacije o određenim aktivnostima firme ili promenama na nekim bilansnim pozicijama, koje možda nisu drugde u finansijskim izveštajima raspoložive. Na primer, priznavanje odloženih poreskih obaveza po osnovu neraspoređenih dobitaka zavisnih lica ili pak njihovo nepriznavanje ukazuje kakve su namere menadžmenta matične kompanije u vezi sa ostvarenim dobitcima zavisnih lica - da li se planira raspodela u skorijem roku ili reinvestiranje, kao i u kojim iznosima. Podaci o odloženim poreskim obavezama usled kapitalizacije troškova razvoja omogućavaju istovremeno uvid u veličinu investicija u razvoj. Iako ove informacije treba da se nađu i u okviru drugih obelodanjivanja (obelodanjivanja o nematerijalnim ulaganjima), njihovo izostajanje može se pravdati primenom principa materijalnosti, a ovaj princip nije lišen subjektivog prosuđivanja. Poreska obelodanjivanja tako mogu da budu dodatni izvor informacija.

Na bazi podataka u poreskim obelodanjivanjima mogu se čak unaprediti međukompanijske komparacije. Ako, na primer, konkurentske kompanije koriste različite metode otpisa osnovnih sredstva, recimo jedna kompanija koristi pravolinijsku, dok druga koristi degresivnu metodu amortizacije, onda bi i pri realno jednakim zarađivačkim

performansama ove kompanije iskazale različite periodične rezultate kao direktnu posledicu izabranih metoda otpisa. Podaci za preračunavanje troškova amortizacije na iznos dobijen alternativnom metodom najčešće nisu raspoloživi u finansijskim izveštajima.

Međutim, pravila za utvrđivanje poreske amortizacije (u istoj poreskoj jurisdikciji) jednaka su za sve kompanije. Iako poreska amortizacija ne mora da bude prava mera ekonomskog trošenja osnovnih sredstava, njeno korišćenje umesto računovodstvene amortizacije ima smisla u svrhe poređenja periodičnih rezultata, jer se na taj način eliminišu efekti upotrebe različitih računovodstvenih procena. Poreski bilans nije raspoloživ eksternim adresatima finansijskih izveštaja, ali se do iznosa poreske amortizacije može doći ako je obelodanjen iznos odloženih poreskih obaveza po osnovu amortizacije.

Pretpostavimo da su ove obaveze 1.500.000 din. i da je poreska stopa 30%. Privremene razlike usled amortizacije iznose onda 5.000.000 ($1.500.000/0,30$). Ako su troškovi amortizacije u bilansu uspeha 12.000.000 din., sledi da je poreska amortizacija 17.000.000 din. ($12.000.000+5.000.000$).²³⁶

2.1 Analiza odloženih poreskih sredstava

Analiza odloženih poreskih sredstava otvara suštinski ista pitanja kao i analiza odloženih poreskih obaveza, tj. da li će i u kojoj meri po osnovu ovih pozicija doći do konkretnih novčanih tokova, ali je analiza odloženih poreskih sredstava još kompleksnija, jer njihovo bilansiranje podrazumeva upotrebu menadžerskih procena u značajnoj meri. Ova diskrecija može da bude povod za ispoljavanje oportunitizma, pa je u analizi odloženih poreskih sredstava neophodan kritički pristup i preispitivanje realnosti pretpostavki na kojima su zasnovani prezentirani iznosi.

U finansijskim izveštajima nekih kompanija naglašava se da su odložena poreska sredstva jedno od područja gde su procene najviše korišćene. Na primer, kod kompanije Air-France odložena poreska sredstva navedena su među pozicijama gde su izvršene glavne

²³⁶ Revsine L., Collins D., Johnson B, Amernic J., 2001, *Financial Reporting and Analysis*, Prentice Hall, pp. 656-657. Ova situacija ilustrovana je na primeru kompanija Motorola i Intel, gde je Motorola koristila ubrzanu amortizaciju, dok je Intel primenjivao pravolinijsku metodu otpisa osnovnih sredstava.

procene pri sastavljanju finansijskih izveštaja.²³⁷ Kompanija Tojota uključuje ispravku vrednosti odloženih poreskih sredstva u područja najznačajnijih procena.²³⁸ Proizilazi onda da kada su odložena poreska sredstva zastupljena u većim iznosima u finansijskim izveštajima, njihovo precenjivanje ili potcenjivanje može ozbiljno da naruši poštnu prezentaciju finansijskih izveštaja, te je pažljiva analiza odnosnih pozicija neophodna. Jedna analiza kompanija uključenih u nemački berzanski indeks Dax 30²³⁹ pokazala je da vrednost odloženih poreskih sredstava stiže i do 40% iznosa sopstvenog kapitala, što ukazuje na materijalnost ovih pozicija.²⁴⁰

Iako se porez na dobit pre povezuje sa pozicijama rashoda i obaveza, primena modela odloženih poreza dovodi često do priznavanja nemalih iznosa sredstava u bilansu stanja. Odložena poreska sredstva su čak kod mnogih kompanija veća od odloženih poreskih obaveza, pa su ove kompanije u poziciji neto odloženih poreskih sredstava. To je gotovo redovna pojava kod kompanija koje nisu kapitalno intenzivne pa izostaju veći iznosi odloženih poreskih obaveza po osnovu amortizacije. Postoji više razloga za ovakvu pojavu.

Najpre, postoji dosta situacija u kojima se rashodi priznaju ranije u računovodstvene nego u poreske svrhe. Da bi se sprečilo precenjivanje imovine u finansijskim izveštajima i time dovođenje u zabludu korisnika ovih izveštaja u pogledu resursa kojima kompanije raspolazu, računovodstveni princip opreznosti podrazumeva da se u svim slučajevima kada je očekivani priv ekonomskih koristi po osnovu nekog sredstva manji od njegove knjigovodstvene vrednosti izvrši otpis date imovine na realizivu vrednost. Istovremeno se u bilansu uspeha priznaju gubici usled njenog obezvređenja, iako će se ovi gubici objektivizirati tek u nekom narednom periodu prilikom realizacije odnosnih sredstava.

Gubici usled obezvređenja imovine se uobičajeno pojavljuju u bilansu uspeha i u periodima redovnog poslovanja, ali njihovo prisustvo je naročito izraženo u periodima recesije ili ekonomskih kriza, jer se tada iznos nenaplativih potraživanja, obezvređenih zaliha ili obezvređenih osnovnih sredstava još više povećava. Međutim, ovi gubici s

²³⁷ Note 3, Air France KLM Financial Statements 2010-11.

²³⁸ Note 2, Toyota Financial Statements 2010.

²³⁹ Dax indeks (Deutscher Aktien Index) se obračunava na bazi 30 najvećih nemačkih korporacija, čije se akcije kotiraju na frankfurtskoj berzi.

²⁴⁰ B. Erle, 2006, "Tax Risk Management and Board Responsibility", Tax and Corporate Governance Symposium, Max Planck Institute for Intellectual Property, Competition and Tax Law, pp. 7.

obzirom na njihov obračunski karakter ne priznaju se, po pravilu, u poreskom bilansu do njihove realizacije, pa su izvor odbitnih privremenih razlika između računovodstvene i oporezive dobiti i vode priznavanju odloženih poreskih sredstava. Obezvredjenje kao ishodište za odložena poreska sredstva je naročito aktuelizovano sa donošenjem računovodstvenih standarda koji regulišu ovu problematiku, s obzirom na formalizovanje zahteva u pogledu provere i merenja eventualnog umanjenja vrednosti.

Drugi tip obračunskih pozicija rashoda koji se najčešće kasnije, tek po konkretnim novčanim odlivima, tretira kao odbitak pri odmeravanju oporezive dobiti, jesu rashodi rezervisanja. Značajni iznosi odloženih poreskih sredstava mogu da budu rezultat ranijeg priznavanja ovih rashoda u finansijskim izveštajima. Ovo se posebno odnosi na rezervisanja po osnovu restrukturiranja, jer sve veći pritisak konkurencije i borba za opstanak ili veće profite tera kompanije na radikalnije promene i ulaženje u obimne programe restrukturiranja. Rezervisanja formirana i po drugim osnovama, kao na primer rezervisanja u vezi sa sudskim sporovima ili rezervisanja za date garancije, takođe su dosta prisutan izvor odloženih poreskih sredstava.

Još jedan primer ranijeg priznavanja rashoda u bilansu uspeha javlja se kod primanja zaposlenih. Finansijsko-računovodstveni pristup primanjima zaposlenih bazira na principu da ova primanja treba da se priznaju kao trošak u onim periodima u kojima je zaposleni radeći za kompaniju (pružajući svoje “usluge”) stekao pravo, tj. zaradio odnosna primanja, a ne u periodu kada će mu ona biti i efektivno isplaćena. Na primer, ako kompanija ima penzijski plan ili obezbeđuje svojim zaposlenima druga primanja po prestanku radnog odnosa (plaćanje zdravstvenih usluga itd.), priznavanje troškova neće biti odloženo do novčanih isplata, nego se ova (odložena) primanja (kao i tekuća) smatraju kompenzacijom za tekući rad i terete stoga rezultat tekućeg perioda.

U poreske svrhe priznavanje ovih troškova je uobičajeno na gotovinskoj osnovi, pa kompanija nema tekuće već odložene poreske koristi. Slično je i sa drugim primanjima zaposlenih. Otpremnine se priznaju u bilansu uspeha kada se kompanija obaveže na njihovu isplatu, što obično prethodi periodu ili periodima isplate. Opcije na akcije zaposlenima se uključuju kao rashod u bilans uspeha godinama pre nego što se po tom osnovu

dobiju poreski odbici. Ne čudi onda što su primanja zaposlenih jedan od najaktuelnijih izvora odloženih poreskih sredstava.

Kreiranju odloženih poreskih sredstava doprinosi i protežiranje fer vrednosti za bilansiranje određenih pozicija imovine, pre svega finansijskih sredstava. U slučajevima kada se po osnovu promene vrednosti ovih pozicija javljaju gubici (priznati u bilansu uspeha ili sopstvenom kapitalu), dolazi do odbitnih privremenih razlika, jer će priznavanje gubitaka u poreskom bilansu tek naknadno uslediti.

Pored navedenih komponenti odloženih poreskih sredstava koje su posledica prihvatanja gotovinske osnove za odbitke u poreskom bilansu u odnosu na obračunski pristup rashodima u finansijskom računovodstvu, veoma zastupljeni izvori odloženih poreskih sredstava su prenosi gubitaka, kao i neiskorišćenih poreskih kredita u naredne obračunske periode.

Na prvi pogled može se učiniti da su odložena poreska sredstva po osnovu gubitaka svojstvena samo kompanijama koje su u ozbiljnim poteškoćama, ali ovakav tip odloženih poreskih sredstava može zapravo da se pojavi i kod profitabilnih kompanija i to iz dva razloga. U poreske svrhe pravi se razlika između redovnih (poslovnih) prihoda i rashoda i kapitalnih dobitaka i gubitaka, pri čemu je saldiranje dopušteno samo za stavke istog karaktera. Kao posledica ovakvog pristupa može se desiti da kompanija koja iskazuje (značajnu) računovodstvenu i oporezivu (redovnu) dobit, ali ima višak kapitalnih gubitaka and kapitalnim dobitcima, u okviru odloženih poreskih sredstava bilansira iznos po osnovu prenosa kapitalnih gubitaka unapred. Takođe kod kompanija koje posluju u više poreskih jurisdikcija nemogućnost iskorišćenja gubitaka iz jedne jurisdikcije za umanjenje dobitaka u drugim jurisdikcijama uslovlila bi istovremeno plaćanje poreza (u jurisdikciji gde je ostvaren dobitak) uz iskazivanje odloženih poreskih koristi po osnovu neiskorišćenih gubitaka.

U zemljama gde su predviđeni veći poreski podsticaji putem odobravanja poreskih kredita može se očekivati da ovi krediti ne budu u potpunosti iskorišćeni u tekućem periodu, pa se neiskorišćeni iznosi javljaju kao (potencijalni) izvor budućih poreskih koristi (sredstava). Dok neke kompanije detaljnije obelodanjuju komponente odloženih poreskih sredstava, te posebno prikazuju iznose koji potiču iz prenosa kredita unapred od iznosa koji

su posledica prenosa gubitaka unapred, pa čak i ovu komponentu razlažu u zavisnosti da li je reč o poslovnom ili kapitalnom gubitku, česti su, sa druge strane, primeri da se neiskorišćeni poreski gubici i krediti tretiraju kao jedan izvor. Analitički uvid time se ograničava. Na primer, u slučaju da se predviđa promena poreske stope ne bi bilo izvodljivo da se proceni efekat po iznos ove komponente i dobitka posle oporezivanja, jer bi se odložene poreske koristi po osnovu gubitaka promenile, dok se na poreske koristi po osnovu poreskih kredita promena poreske stopa ne održava.

Analiza odloženih poreskih sredstava mora da uvaži specifičnosti ovog tipa sredstava kako bi se sagledao njihov realni uticaj na priliv ekonomskih koristi, odnosno umanjenje budućih poreskih plaćanja. Važna odlika ovih sredstava je da su neopipljivog tj. nematerijalnog karaktera i uz to neodvojiva (ne mogu se prodati, iznajmiti, razmeniti, raspodeliti...) od konteksta konkretne kompanije koja ih poseduje, te se njihova vrednost ne može zasebno utvrditi i realizovati. Ni za kompaniju koja je u poziciji da stekne odložena poreska sredstva (jer ima gubitke, odbitne privremene razlike...) buduća smanjenja poreskih plaćanja nisu izvesna, s obzirom da se kao uslov realizacije poreskih ušteda javlja ostvarenje dovoljne oporezive dobiti i to u odgovarajućim budućim periodima. Menadžmentu se tako stavlja u zadatak da proceni kapacitet stvaranja oporezive dobiti, kako bi se u skladu sa tim utvrdio iznos odloženih poreskih sredstava za koji je verovatno da će biti realizovan i koji stoga treba i da bude priznat, jer će doneti ekonomsku korist kompaniji. Onaj deo sredstava za koji realizacija nije verovatna ne može ni da bude predmet priznavanja.²⁴¹

Iako su profesionalnom regulativom predviđene smernice za ocenu raspoloživosti buduće oporezive dobiti, značajna neizvesnost i kompleksnost procena o mogućoj realizaciji odloženih poreskih sredstava neosporno uvodi subjektivnost pri odlučivanju o iznosu i vremenu njihovog priznavanja.²⁴² Ove odluke se, pri tome, odražavaju ne samo na izgled bilansa stanja, nego i na visinu neto dobitka posle oporezivanja, što otvara prostor za

²⁴¹ Ranije u radu je navedeno da američki GAAP zahtevaju priznavanje punog iznosa odloženih poreskih sredstava, ali se potom putem upotrebe računa ispravke vrednosti, njihov bilansni iznos takođe svodi na realizivi deo, tj. deo za koji je "verovatnije da hoće nego da neće biti realizovan".

²⁴² O pozitivnim i negativnim indikatorima mogućnosti realizacije odloženih poreskih sredstava detaljno je pisano u drugoj glavi rada.

njihovu instrumentalizaciju u svrhe oblikovanja iskazanog rezultata. Priznavanje odloženih poreskih sredstava tako povećava dobitak posle oporezivanja, dok njihovo nepriznavanje ima za posledicu smanjenje dobitka.²⁴³

Neophodno je stoga u analizi preispitati dokaze na bazi kojih su odložena poreska sredstva priznata ili nisu priznata, kako bi se sagledala korektnost prezentiranih iznosa i eventualno izvela drugačija ocena o mogućnostima realizacije ovih sredstava. S obzirom da se povraćaj oporezivih privremenih razlika smatra najpouzdanijim izvorom oporezive dobiti, logično je očekivati da kompanije koje su u poziciji neto odloženih poreskih obaveza imaju veće mogućnosti za realizaciju odloženih poreskih sredstava u odnosu na kompanije koje su u poziciji neto odloženih poreskih sredstava.²⁴⁴

Ipak ne treba zaboraviti da je tek vremenska podudarnost povraćaja oporezivih sa odbitnim razlikama garancija da će odložena poreska sredstva da budu realizovana. To ne mora da bude čest slučaj, ako se ima u vidu da oporezive razlike u značajnoj meri mogu da budu predmet permanentnog obnavljanja (npr. po osnovu amortizacije) dok se povraćaj odbitnih privremenih razlika ne može uvek izbeći. Međutim, i u ovim uslovima ostaje mogućnost da se odložena poreska sredstva realizuju, tako što će se namenski preduzeti akcije kojim će se ubrzati povraćaj oporezivih razlika i time kreiranje oporezive dobiti. Na primer, da bi sprečila neiskorišćenje kapitalnih gubitaka kompanija može da proda hartije od vrednosti koje će doneti kapitalni dobitak.

Kompanije koje nemaju dovoljne oporezive razlike, čiji bi povraćaj osigurao ostvarenje odloženih poreskih sredstava, mogu uprkos tome da imaju odlične izgleda za realizaciju ovih sredstava. Na primer, kod profitabilnih kompanija sa istorijom oporezivih dobitaka, koje su uspešno realizovale svoja odložena poreska sredstava u prošlosti i kod kojih se i nadalje očekuju dobra ostvarenja, priznavanje odloženih poreskih sredstava u

²⁴³ Najveći deo promena u odloženim poreskim sredstvima evidentira se preko bilansa uspeha, ali usled unutarperiodične alokacije poreza moguće je da neke promene ne utiču na bilans uspeha (nego se npr. obuhvataju direktno u sopstvenom kapitalu).

²⁴⁴ Rezultati jedne studije na ovu temu pokazali su da je ispravka vrednosti odloženih poreskih sredstava evidentirana kod 43% kompanija sa neto odloženim poreskim obavezama u odnosu na 72% kompanija u poziciji neto odloženih poreskih sredstava. Prema: Comiskey E., Mulford C., 1994, "Evaluating Deferred Tax Assets: Some Guidance for Lenders", Commercial Lending Review, pp. 12-25.

punom iznosu je potpuno opravdano. Strategije poreskog planiranja takođe se eksploatišu od strane kompanija kako bi se obezbedila realizacija odloženih poreskih sredstava.

Iako se čini da kompanije imaju mnogo načina da spreče gubitak poreskih ušteda sadržanih u odloženim poreskim sredstvima, praksa pokazuje da se ovakve situacije ipak dešavaju. Kompanije nekada nisu u mogućnosti da kreiraju (dovoljnu) oporezivu dobit. U tom smislu postojanje poreskih gubitaka u tekućem i/ili prethodnim periodima može ozbiljno da ugrozi relevantnost pretpostavke o ostvarenju oporezive dobiti u budućnosti, pa je naročito osetljivo pitanje priznavanja odloženih poreskih sredstava u ovim okolnostima.

Priznavanje može da bude opravdano, ako je, na primer, gubitak bio prolaznog karaktera ili kompanija raspolaže sa oporezivim privremenim razlikama, čiji se povraćaj očekuje, a time i kreiranje oporezive dobiti. Ako se i pored nedovoljnih oporezivih razlika i prisustva gubitaka, odložena poreska sredstva ipak priznaju, MRS/MSFI traže obelodanjivanje iznosa ovako priznatih sredstava kao i dokaza koji potkrepljuju odluku o priznavanju. Eksterni korisnici izveštaja imaju onda priliku da i sami prosude o opravdanosti ovakvog pristupa.

Gotovo po pravilu kod kompanija koje poseduju odložena poreska sredstva po osnovu prenosa gubitaka unapred, što je pokazatelj postojanja poreskih gubitaka u ranijem periodu, prisutna su i nepriznata odložena poreska sredstva. Važi i obrnuto. Sa druge strane, na primer, kod kompanije Apple ne postoje u 2010. ni u 2009. godini nepriznata odložena poreska sredstva (ispravka vrednosti je nula), što i ne čudi, jer uvid u strukturu odloženih poreskih sredstava kod ove kompanije pokazuje da ona nema sredstava po osnovu prenetih gubitaka, pa izostaje negativan dokaz (postojanje ranijih poreskih gubitaka) u vezi sa priznavanjem odloženih poreskih sredstva.²⁴⁵

U pogledu nepriznatih odloženih poreskih sredstava obelodanjuje se iznos privremenih razlika, neiskorišćenih poreskih gubitaka i kredita za koje odložena sredstva nisu priznata kao i vremensko ograničenje za njihovo eventualno korišćenje. Može se očekivati da nepriznavanje usledi najvećim delom za neiskorišćene gubitke i kredite, jer je u većini zemalja ograničen vremenski period u kojem se ove stavke mogu koristiti za umanjenje oporezive dobiti. Što se odbitnih privremenih razlika tiče njihov povraćaj u

²⁴⁵ Note 6, Apple Inc Financial Statements 2009-10. Izveštaji su sastavljeni u skladu sa američkim GAAP.

periodu kada nema oporezive dobiti transferisao bi ih u gubitak, čiji bi rok iskorišćenja tada počeo da teče, te se raspoloživi period za realizaciju odnosnih poreskih koristi prolongira.

Čini se da je veća pažnja i u izveštavanju i u reviziji izveštaja posvećena priznatim, (nego nepriznatim) iznosima odloženih poreskih sredstava sa ciljem da se ne dozvoli njihovo precenjivanje. Međutim, menadžment može da bude sklon upravo potcenjivanju priznatih iznosa, kako bi u narednim periodima sebi ostavio mogućnost da naknadnim priznavanjem ovih sredstava ili njihovom realizacijom podigne iznos neto dobitka posle oporezivanja ili obezbedi njegov ujednačeniji iznos u nizu godina.

Ako, na primer, kompanija nije priznala odložena poreska sredstva po osnovu kapitalnih gubitaka, a pokazuje se da se koristi realizuju, to može biti indikator da je prisutno upravljanje iskazanim dobitkom, kako bi se obezbedio njegov stabilniji trend. Umesto da se poreske koristi od nastalog gubitka priznaju u jednoj godini (godini nastanka gubitka) njihovo priznavanje protegnuće se na veći broj perioda u kojima se ostvaruju kapitalni dobitci.²⁴⁶

Iako se retko u okviru komponenti rashoda po osnovu poreza na dobit eksplicitno obelodanjuju iznosi koristi (umanjenja rashoda po osnovu poreza na dobit) koji su posledica ranije nepriznatih odloženih poreskih sredstava, ovakve informacije mogu se dobiti iz obaveznog obelodanjivanja o uzrocima razlika između efektivne i nominalne poreske stope (odnosno iskazanog iznosa rashoda po osnovu poreza na dobit i prozoda računovodstvenog dobitka i nominalne poreske stope), jer bi se ove poreske koristi odrazile na smanjenje efektivne poreske stope.

Detaljnije informacije o nepriznatim odloženim poreskim sredstvima kompanije retko pružaju, pa je i analiza ovih iznosa na bazi javno raspoloživih podataka teško izvodljiva, pogotovo kada kompanije posluju u u više poreskih jurisdikcija. Na primer, kompanija Nestle objavila je da je na dan 31.12.2010. godine iznos nepriznatih odloženih poreskih sredstava 544 miliona CHF, i da je ovaj iznos posledica odbitnih privremenih razlika, neiskorišćenih poreskih gubitaka i kredita u iznosu od 1.980 mil. CHF, kojima rok

²⁴⁶ Comiskey E., Mulford C., 2000, *Guide to Financial Reporting and Analysis*, John Wiley and Sons, pp 227-228.

iskorišćenja ističe prema sledećem rasporedu: u toku jedne godine za iznos od 56 mil. CHF, između dve i pet godina za iznos od 276 mil. CHF i preko pet godina za 1.648 mil. CHF.²⁴⁷

Za razliku od ove kompanije, u napomenama uz svoje finansijske izveštaje BMW navodi detaljniju elaboraciju nepriznatih odloženih poreskih sredstava (odnosno ispravke vrednosti), pa se navodi da je na dan 31.12.2010. godine iznos kapitalnog gubitka u Velikoj Britaniji ostao nepromenjen u odnosu na prethodnu godinu i iznosi 1,9 milijardi evra, kao i da su potencijalna odložena poreska sredstva po ovom osnovu 516 mil. evra. Ova sredstva se u potpunosti smatraju nerealizivim, jer se ne očekuju kapitalni dobiti koji bi omogućili njihovo iskorišćenje. Naglašava se, pri tome, da kapitalni gubici nisu povezani sa tekućim poslovnim operacijama.²⁴⁸

U svakom slučaju, iz obelodanjivanja o efektivnoj poreskoj stopi, moguće je sagledati u kojoj se meri procene menjaju odnosno ostvarenja razlikuju od izvršenih procena, što svakako može da bude posledica i objektivnih promena u poslovnim okolnostima, kao i nesavršenosti izvedenih procena, ali i indikator aktivnosti usmerenih na korišćenje procena kako bi se na željeni način uticalo na izgled finansijskih izveštaja.

Priznati deo odloženih poreskih sredstava uvećava imovinu kompanija i posledično njihov sopstveni kapital. Tek sa uvođenjem modela odloženih poreza kompanije koje su očekivale buduće poreske uštede bile su u prilici da iskažu ovu vrstu aktive u svom bilansu stanja. Povećanje sopstvenog kapitala i smanjenje racia zaduženosti u nekim slučajevima umnogome su poboljšali ocenu finansijske sigurnosti kompanija. Pozitivno iskustvo sa novom praksom izveštavanja imale su, na primer, japanske banke koje su se u vreme uvođenja odloženih poreza borile sa značajnim gubicima i erozijom sopstvenog kapitala. Istraživanje efekata odloženih poreza na pet japanskih bankarskih grupa u periodu od 2002. do 2004. godine pokazalo je da su ove finansijske grupe uspele da upravo zahvaljujući priznavanju značajnih odloženih poreskih sredstava povećaju knjigovodstveni iznos sopstvenog kapitala i obezbede da pokazatelj adekvatnosti kapitala pređe postavljeni limit (koji je tada prema Bazelu I iznosio 8%). Bez iskazivanja ovih sredstava sopstveni kapital

²⁴⁷ Note 14.4. Consolidated Financial Statements of the Nestle Group 2010.

²⁴⁸ Note 14, BMW Group Financial Statements 2010.

ne bi bio na odgovarajućem nivou s obzirom na rizičnu bilansnu i vanbilansnu aktivu koju su banke posedovale.²⁴⁹

I dalje je ipak aktuelno pitanje koliko su odložena poreska sredstva zaista sredstva i u kojoj meri će doneti očekivane ekonomske koristi kompanijama. Ako se i ostavi sa strane problem moguće manipulacije prezentiranim iznosima, mada nije lako ni za revizore, a pogotovo eksterne korisnike izveštaja da ocene adekvatnost menadžerskih pretpostavki, činjenica je da se ova sredstva često realizuju tek po proteku dužih vremenskih perioda, što upućuje da je njihov iznos u finansijskim izveštajima usled odsustva diskontovanja realno precenjen. U analitičke svrhe relevantnije je koristiti sadašnju vrednost očekivanih budućih novčanih tokova.

Kao i kod odloženih poreskih obaveza, određene komponente odloženih poreskih sredstava ne pokazuju tendenciju realizacije, nego su prisutne u istim ili rastućim iznosima iz perioda u period. Na ovim pozicijama dolazi do nastanka povratnih razlika, ali se njihov efekat neutrališe istovremenim kreiranjem novih originalnih razlika. U ovakvim slučajevima, odložena poreska sredstva ne doprinose prilivu resursa i faktički su znak slabije finansijske pozicije nego što bi se moglo zaključiti na bazi finansijskih izveštaja. U finansijskoj analizi opravdano ih je onda isključiti iz ukupne imovine, a to se onda odražava i na redukciju iznosa sopstvenog kapitala.

Ovakav tretman po pravilu nije adekvatan za celokupna odložena poreska sredstva, nego tek istraživanje komponenti odloženih poreskih sredstava treba da omogući razdvajanje onih kod kojih se realizacija ne očekuje od onih gde je realizacija verovatna. U prvoj grupi su odložena poreska sredstva koja nastaju kao posledica ponavljajućih događaja ili aktivnosti, pa su to najčešće sredstva u vezi sa rezervisanjima za date garancije, ispravkama vrednosti potraživanja (naročito kod finansijskih institucija), penzijama i drugim naknadama po penzionisanju itd. Nivo ovih sredstava obično raste sa rastom kompanije (obimom prodaje, brojem zaposlenih...), tako da se efekti po umanjenje poreskih plaćanja stalno odlažu.

²⁴⁹ Gee M. A., Mano T., 2006, "Accounting for Deferred Tax in Japanese Banks and the Consequences for Their International Operations", *ABACUS*, Vol. 42, No. 1.

Trend ovih pozicija mora ipak da se prati, jer na primer pad u obimu prodaje može dovesti do realizacije odloženih poreskih sredstava, tj. umanjena tekuće poreske obaveze, ako ima za rezultat veće isplate po ranije datim garancijama nego što su obračunati rashodi rezervisanja po osnovu tekuće prodaje. Takođe isplate penzija i drugih naknada mogu sa porastom broja penzionera u nekom periodu prevazići iznos ove vrste troškova koji se obračunava po osnovu tekućih usluga (rada) zaposlenih, čime bi počela realizacija odloženih poreskih koristi.

Drugi tip odloženih poreskih sredstava su ona koja su rezultat jednokratnih, nefrekventnih događaja, kao što su sudski sporovi i restrukturiranje. Kod ovog tipa odloženih poreskih sredstava povratne razlike se pojavljuju obično u bliskoj budućnosti i njihov uticaj na novčane tokove može da bude značajan, te nikako ne bi smeo da se zanemari.

Tretman odloženih poreskih sredstava u finansijskoj analizi, posebno od strane kreditora, retko je studiozan. Ova sredstva se ili prihvataju u prezentiranim iznosima ili u potpunosti ignorišu. Interesantan je konzervativan pristup od strane bankarskih regulatornih tela, koja najčešće zahtevaju da se za iznos odloženih poreskih sredstava, koje banke poseduju, umanjani njihov regulatorni kapital prilikom obračuna pokazatelja adekvatnosti kapitala. Ipak, više empirijskih studija koje su sprovedene sa ciljem sagledavanja uticaja odloženih poreza na vrednovanje preduzeća, pokazalo je njihovu relevantnost, ali uz uvažavanje verovatnoće realizacije, kao i vremenske vrednosti novca.²⁵⁰

Na vrednost kompanija tako više utiču one komponente odloženih poreza za koje se očekuje povraćaj u skorijoj budućnosti, nego one za koje se ne očekuje da budu skoro realizovane. Rezultat jednog od istraživanja je upravo da odloženi porezi nastali u vezi sa restrukturiranjem imaju u poređenju sa ostalim komponentama odloženih poreza najveći koeficijent pri vrednovanju, jer je njihova realizacija vrlo verovatna i očekuje se u kratkom roku. Isto istraživanje pokazalo je da se odložene poreske obaveze proizašle iz razlika u amortizaciji gotovo u potpunosti ignorišu, što je odražavalo očekivanja investitora da će

²⁵⁰ White J., Sondhy A., Fried D., 2003, *op. cit.*, pp. 305-306.

kompanije nastaviti sa ulaganjem u osnovna sredstva, čime se smanjuje verovatnoća pojave povezanih oporezivih iznosa²⁵¹.

Obelodanjivanja o odloženim poreskim sredstvima mogu da posluže ne samo za preciznije predviđanje povezanih novčanih tokova, nego i kao izvor drugih korisnih informacija. Tako, na primer, ako kompanija ima nepriznata odložena poreska sredstva po osnovu ranijih poslovnih gubitaka, to upućuje na menadžerske procene o nedovoljnoj oporezivoj dobiti u narednim periodima (do isteka prava na korišćenje prenetih gubitaka). Može se onda zaključiti da će u datom periodu posmatrana kompanija biti u poziciji da ne plaća porez.²⁵²

Poreski status neke kompanije može da posluži kao indikator određenih strategijskih ponašanja koja bi bila verovatna, pa prilikom analize svojih konkurenata preduzeća su sklona da iskoriste i ove informacije. Ako kompanija ne plaća porez, onda nije ni motivisana da ulazi u transakcije koje nude poreske pogodnosti, pogotovo ako je reč o transakcijama koje nose povećani rizik koji se upravo delimično kompenzuje poreskim olakšicama. Moguće je i da kompanija pokuša da spreči gubitak poreskih ušteda tako što će kreirati oporezivu dobit na neki radikalniji način, na primer prodajom precenjenih operativnih sredstava ili kupovinom kompanije koja je profitabilna.

Iako izgleda nelogično, kompanija može da bude u lošijoj konkurentskoj poziciji kada ne plaća porez. Pretpostavimo, na primer, dve kompanije koje međusobno konkurišu i koje planiraju isti novčani izdatak za reklamnu kampanju. Ukoliko je to iznos od 1.000.000 din., za kompaniju koja je u zoni gubitka novčani odliv pre i posle oporezivanja je isti, dok će kompanija, koja je oporezovana, primera radi, po stopi od 30%, na 1 din. potrošen pre oporezivanja efektivno imati izdatak od 0,70 din. posle oporezivanja. To dalje znači da za budžet od 1.000.000 din. ova kompanija zapravo može na reklamnu kampanju da potroši 1.428.571 din. ($1.000.000/0,70$) i ostvari potencijalno veće efekte po prodaju. Mogućnost

²⁵¹ Amir E., Kirschenheiter M., Willard K., 1997, "The Valuation of Deferred Taxes", *Contemporary Accounting Research* 14 (Winter), pp. 597-622

²⁵² Ovo važi pod pretpostavkom da kompanija posluje u jednoj poreskoj jurisdikciji. Ako kompanija posluje u više jurisdikcija, onda se ovakav zaključak može izvesti za pojedine jurisdikcije, ako su obelodanjivanja o nepriznatim sredstvima prikazana raščlanjeno s obzirom na jurisdikciju na koju se odnose.

korišćenja poreskih ušteda koje nisu dostupne konkurenciji može stoga predstavljati značajnu konkurentsku prednost.

Za kompanije koje imaju poreske gubitke i ne mogu da ih upotrebe ovi gubici su beskorisni, ali za profitabilne kompanije mogućnost prenosa poreskih gubitaka unapred predstavlja vrlo poželjan poreski atribut, jer bi im omogućio redukcije budućih poreskih plaćanja. Da bi stekle ovaj atribut i izbegle oporezivanje značajnih dobitaka koje ostvaruju, one mogu da budu motivisane da izvrše pripajanje preduzeća sa gubicima. Većina država dozvoljava uz određene uslove da se na kompaniju sticaooca prenese pravo korišćenja kumuliranih gubitaka stečene kompanije u svrhe umanjena buduće oporezive dobiti. Kompanije koje imaju velike poreske gubitke stoga su često kandidati za preuzimanje. Identifikovanje ovakvih kompanija i poreskih ušteda koje nose moguće je na bazi obelodanjivanja o odloženim poreskim sredstvima.²⁵³

2.3. Analiza rashoda po osnovu poreza na dobit i efektivne poreske stope

Analiza rashoda po osnovu poreza na dobit i njihovog odnosa sa računovodstvenim dobitkom pre oporezivanja (efektivna poreska stopa) treba da omogući korisnicima finansijskih izveštaja da ocene tekuće performanse kompanija u pogledu upravljanja poreskim teretom, ali i da zahvaljujući razumevanju prezentiranih iznosa unaprede projekcije rashoda po osnovu poreza na dobit za naredne periode, što će poboljšati i projekcije dobitka posle oporezivanja, kao konačnog ostvarenja i inputa u modelima vrednovanja kompanija. S obzirom na nejednakost tekuće iskazanih rashoda i tekućih poreskih obaveza, neophodno je razmotriti i efekat ovih rashoda na novčane odlive u tekućem i narednim periodima.

Iako je model odloženih poreza obezbedio iskazivanje rashoda po osnovu poreza na dobit shodno poreskim posledicama tekuće priznatih događaja i transakcija u finansijskim izveštajima, ovi rashodi, po pravilu, nisu jednaki proizvodu računovodstvenog dobitka i

²⁵³ Iako su poslednjih godina evidentna brojna pripajanja isključivo radi sticanja poreskih koristi, mnogi ekonomisti ističu negativne posledice ovakvih aranžmana, s obzirom da porezi nisu jedini faktor kojim treba da se vode ovakve odluke. Više pogledati: Stigliz J. (2004), *Ekonomija javnog sektora*, Ekonomski fakultet, str. 678-679.

propisane (nominalne) poreske stope. Njihov iznos može da bude veći ili manji, što upućuje da nominalna poreska stopa nije merilo stvarnog poreskog tereta koji kompanija snosi s obzirom na periodični rezultat koji je ostvarila. Deleći iznos rashoda po osnovu poreza na dobit sa računovodstvenim dobitkom dobija se efektivno poresko opterećenje ovog rezultata, koje procentualno iskazano predstavlja efektivnu poresku stopu za posmatranu kompaniju. S obzirom da se sve poreske posledice (i tekuće i odložene) nastalih događaja evidentiraju u periodu obuhvata ovih događaja u finansijskim izveštajima, onda odloženi porezi nisu razlog za odstupanja efektivne od nominalne poreske stope. Upravo obuhvatanje poreskih efekata privremenih razlika između računovodstvene i oporezive dobiti (odloženih poreza) omogućava da rashod po osnovu poreza na dobit odrazi odliv resursa za porez u vezi sa ostvarenim računovodstvenim dobitkom.

Uzroci mogućeg odstupanja efektivne od nominalne poreske stope leže drugde. S obzirom da su kompanije obavezne da obelodane uzroke odstupanja, kao i da kvantificiraju njihove efekte – bilo u apsolutnom iznosu (u kojoj meri menjaju iznos potencijalnih rashoda obračunatih primenom nominalne stope poreza na dobit) ili relativnom (koliko je njihovo učešće u računovodstvenoj dobiti), javnost dobija transparentan uvid kako je kompanija uspeła da snizi svoju efektivnu poresku stopu ili zašto je efektivna poreska stopa veća od nominalne. Analizom ovakvog obelodanjivanja mogu se dobiti višestruko korisne informacije.

Najpre, moguće je sagledati performanse kompanija na polju upravljanja porezom na dobit. Što je manja efektivna poreska stopa, to je i manji odliv resursa za plaćanje poreza, a imajući u vidu da su rashodi po osnovu poreza na dobit često materijalna stavka rashoda, kompanija redukujući svoj poreski teret ima mogućnost da značajno unapredi profitabilnost i obezbedi veće prinose svojim akcionarima. Za upravu neke kompanije onda je od posebne važnosti da sagleda zbog čega je njihova efektivna poreska stopa na određenom nivou, te da pokuša da smanji ili eliminiše stavke koje ovu stopu uvećavaju, odnosno da više eksploatiše stavke koje doprinose smanjenju efektivne poreske stope. Ovde svakako treba imati u vidu da je porez samo jedan od faktora koji treba da se razmotri prilikom donošenja poslovnih i investicionih odluka. Ako bi redukcija poreza bila na uštrb

nekim drugih determinanti profitabilnosti, konačni efekat po neto dobitak mogao bi da bude negativan i svakako nije prihvatljiv.

Analiza obelodanjivanja o efektivnoj poreskoj stopi treba da doprinese i komparaciji između kompanija. Ukoliko je efektivna poreska stopa neke kompanije veća nego kod drugih kompanija u istoj delatnosti, to može da bude signal da se kompanija ne bavi aktivno poreskim planiranjem i da propušta šanse da redukuje svoje poreske rashode. Uvidom u napomene o porezu na dobit svojih konkurenata, menadžment neke kompanije može da otkrije načine na koje konkurencija ostvaruje manju stopu poreza na dobit, te da ova saznanja iskoristi i u sopstvenom poslovanju. U savremenim tržišnim uslovima uspešna redukcija troškova je često imperativ da bi kompanija ostala konkurenta, te eksploatacija mogućnosti za redukciju poreza treba da bude sastavni deo odgovornog upravljanja troškovima.

U analitičke svrhe neophodno je sve faktore koji determinišu odstupanja efektivne od poreske stope podeliti na one koji su ponavljajućeg karaktera i čiji se uticaj očekuje i u narednim periodima i one koji su povremeni, te se njihovo dejstvo ne proteže izvan okvira tekućeg obračunskog perioda. Ova podela je ključna za predviđanje iznosa efektivne poreske stope za naredne periode. Na bazi ove stope i projektovanog dobitka pre oporezivanja utvrđuje se očekivani iznos rashoda po osnovu poreza na dobit, a potom i dobitka posle oporezivanja. Korektna projekcija efektivne poreske stope je stoga od nemale važnosti.

Odvajanje kontinuelnih od povremenih stavki doprinosi i oceni kvaliteta iskazanog periodičnog neto dobitka (posle oporezivanja) u smislu njegove održivosti na datom nivou u budućim periodima. Ako se, na primer, iz obelodanjivanja o efektivnoj poreskoj stopi može videti da je u posmatranom periodu izvršeno priznavanje ranije nepriznatih odloženih poreskih sredstava, što je jednokratni čin, onda treba uzeti u obzir da je ovo priznavanje dovelo i do povećanja neto dobitka, ali da se na generisanje dobitka iz ovog izvora ne može računati i u narednim periodima, jer nije reč o kontinuelnom izvoru poreskih koristi. Prilikom sagledavanja dugoročnog trenda neto dobitka bilo bi onda adekvatnije da se njegov iznos umani za ovu stavku. Tako bi se unapredila komparacija sa ostvarenjima iz prethodnih perioda, a i periodični rezultat bi bolje odrazio tekuće zarađivačke performanse,

imajući u vidu da priznavanje ranije nepriznatih odloženih poreskih sredstava narušava princip korelacije u bilansu uspeha.

U prethodno navedenom analitičkom okviru korisno je oceniti pojedinačne faktore koji dovode do odstupanja efektivne od nominalne poreske stope. Njihovo prisustvo i relativni značaj razlikuju se po pojedinim kompanijama, ali je najčešće raspon između efektivne i nominalne poreske stope izazvan sledećim:

- stalnim razlikama između računovodstvene i oporezive dobiti,
- poreskim kreditima,
- promenama u priznavanju odloženih poreskih sredstava, posebno usled nastalih gubitaka,
- promenama u poreskim stopama,
- poslovanjem u drugim jurisdikcijama sa različitim poreskom stopom u odnosu na poresku stopu u matičnoj jurisdikciji i
- korekcijom pogrešnih obračuna prethodnih poreza.

Odstupanja se gotovo redovno javljaju usled postojanja stalnih razlika između računovodstvene i oporezive dobiti. Ove razlike posledica su drugačijeg računovodstvenog i poreskog tretmana – priznavanja naspram nepriznavanja određenih stavki prihoda i rashoda. Ako se neka pozicija prihoda uključuje u računovodstvenu dobit, ali ne i u oporezivu, što je po pravilu slučaj sa prihodima od kamate na državne i municipalne obveznice, onda uvećanje dobiti pre oporezivanja neće biti praćeno i odgovarajućim uvećanjem rashoda po osnovu poreza (jer je porez na ove prihode jednak nuli), što će imati za posledicu da efektivna poreska stopa bude manja od nominalne.

Iako je ovakav odnos efektivne poreske stope prema nominalnoj poželjan, prilikom donošenja odluke o investiranju u neoporezive hartije od vrednosti u odnosu na one koje nose oporezivi prinos neophodno je uvek sagledati celinu transakcije, a ne samo poresku uštedu. Činjenica da su prihodi od kamate na državne i municipalne obveznice neoporezivi daje pogodnost njihovim emitentima da snize kamatu koju nude za njih. Odnos ovog smanjenja kamatne stope i visine poreske stope na oporezive prihode od kamate opredeliće isplativost investiranja u oporezive ili neoporezive obveznice.

Na primer, pretpostavimo obveznice istog stepena rizika, gde jedne nose kamatu od 10%, koja je oporeziva po poreskoj stopi od 10%, dok druge nose neoporezivu kamatu. Investiranje u neoporezive obveznice isplativo je ukoliko nose kamatu veću od 9%, dok ako je kamatna stopa na njih 9% kompanija bi imala isti efekat na neto dobitak, kao i na novčani tok bez obzira gde je investirala, što je čini indiferentnom u pogledu raspoloživih investicionih opcija. U slučaju da je kamatna stopa ispod 9%, preduzeću se više isplati da investira u oporezive obveznice.

Ako kompanija ostvaruje smanjenje efektivne poreske stope po osnovu ulaganja u neoporezive hartije, kontinuitet ove determinante efektivne poreske stope funkcija je kontinuiteta datih ulaganja. U tom kontekstu trebalo bi istražiti informacije, koje je kompanija obelodanila o svojoj politici investiranja (ako su uopšte raspoložive).

Pored neoporezivih prihoda od kamata u okviru stalnih razlika često se javljaju i prihodi od dividendi, jer fiskus obično dozvoljava umanjeње oporezive dobiti za delimični ili potpuni iznos ovih prihoda. Njihovo prisustvo vodi takođe smanjenju efektivne poreske stope. Sa druge strane, netretiranje određenih rashoda kao odbitaka pri utvrđivanju oporezive dobiti vodiće većem poreskom opterećenju računovodstvene dobiti nego što je nominalna poreska stopa. Po osnovu ovih rashoda ne ostvaruje se nikakva poreska ušteda, pa je njihov iznos pre i posle oporezivanja isti. Preduzeća treba da nastoje da u meri u kojoj je to moguće izvrše njihovu konverziju u odbitne stavke.

Na primer, nepriznavanje rashoda može da bude posledica činjenice da nisu dokumentovani ili da se tretiraju kao neposlovni, što se može izbeći obezbeđenjem odgovarajuće dokumentacije i jasnim identifikovanjem njihove poslovne svrhe. Ipak za deo ovih rashoda (npr. po osnovu reklame i propagande, davanja u humanitarne svrhe...) može da se pokaže da je njihov doprinos ostvarenjima kompanije značajan i bez poreskih ušteda, te da ih ne treba eliminisati. Prisustvo ove stavke u obelodanjivanjima najvećeg broja kompanija govore tome u prilog. Ovo je uglavnom ponavljajuća stavka, ali svako neuobičajeno povećanje ili smanjenje u njenom iznosu treba da bude predmet analize, jer može da bude indikator promene politike kompanije u pogledu određenih rashoda.

Pored stalnih razlika, poreski krediti su faktor odstupanja efektivne od nominalne poreske stope. Oni predstavljaju rasprostranjen vid poreskih olakšica u mnogim zemljama,

što otvara prostor kompanijama da kvalifikacijom za njihovo korišćenje redukuju svoj poreski teret. Poreski krediti, pri tome, ne umanjuju poresku osnovicu već obračunatu poresku obavezu kompanije, pa ne rezultiraju u razlici između računovodstvene i oporezive dobiti, što ih distancira od prethodno pomenutih stalnih razlika. Za isti iznos poreskog kredita i stalne razlike efekat poreskog kredita na rashode po osnovu poreza na dobit (i efektivnu poresku stopu) je veći, jer je jednak njegovom nominalnom iznosu, dok se do poreskog efekta stalne razlike dolazi množenjem njenog iznosa sa poreskom stopom.

Ukoliko je neka kompanija zahvaljujući poreskim kreditima ostvarila redukciju efektivne poreske stope u tekućem periodu, mogućnost kontinuiteta poreskih koristi po ovom osnovu u narednim periodima zavisice od toga da li će zakonom i dalje da budu predviđeni ovi poreski krediti, kao i da li će kompanija i nadalje da se kvalifikuje za njihovo korišćenje. Manja verovatnoća da će se koristi zadržati, govori u prilog njihovog tretmana kao neponavljajuće stavke, koja je samo privremeno smanjila efektivnu poresku stopu. Moguće je ipak da poreski krediti kod nekih kompanija na kontinuelnoj osnovi (ili barem u doglednoj budućnosti) doprinose smanjenju poreskih plaćanja, tako da razvrstavanje poreskih kredita u ponavljajuće ili neponavljajuće stavke nije moguće po automatizmu, već zahteva dublju analizu.

Iako se čini jasnim da bi poreski krediti trebalo da redukuju efektivnu poresku stopu, činjenica je da ne postoji izvesnost da će se ovaj efekat ispoljiti, kao i u kojem periodu, a moguće je i da se u vezi sa poreskim kreditima efektivna poreska stopa u nekim periodima poveća, što sve zavisi od odluke o priznavanju ili nepriznavanju odloženih poreskih sredstava po osnovu poreskih kredita.

Efekat iskorišćenja poreskih kredita u periodu u kojem su dobijeni nije sporan. S obzirom da se smanjuju tekuće poreske obaveze, a time i tekući poreski rashodi i da se po ovom osnovu ne menja iznos računovodstvenog dobitka, efektivna poreska stopa se smanjuje. Međutim, smanjenje efektivne stope u tekućem periodu uslediće i po osnovu neiskorišćenih kredita, koji se prenose u naredni period, ako se po tom osnovu evidentiraju odložena poreska sredstva, jer će se priznavanjem odloženih poreskih prihoda takođe smanjiti rashodi po osnovu poreza na dobit. Kada u narednom periodu ovi preneti krediti

budu iskorišćeni, izostaće uticaj po efektivnu poresku stopu, jer će smanjenje tekućih rashoda po osnovu poreza na dobit biti neutralisano povećanjem odloženih rashoda.²⁵⁴

Ako odložena poreska sredstva po osnovu neiskorišćenih kredita nisu priznata, ali ipak dođe do njihove realizacije (ili naknadnog priznavanja), onda će u periodu realizacije (odnosno priznavanja) uslediti i smanjenje efektivne poreske stope. Suprotno ovome, ako bude izvršen otpis priznatih odloženih poreskih sredstava onda će u periodu otpisa efektivna poreska stopa biti povećana. Efekat priznavanja odnosno nepriznavanja koristi od poreskih kredita na fluktuacije u efektivnoj poreskoj stopi sumiran je u Tabeli 3:

Tabela 3 Uticaj poreskih kredita na efektivnu poresku stopu

Iskorišćeni tekući poreski krediti		Smanjenje efektivne poreske stope
Neiskorišćeni tekući poreski krediti	Verovatna realizacija (priznavanje OPS)	Smanjenje efektivne poreske stope
	Nije verovatna realizacija (nema priznavanja OPS)	Bez uticaja
Realizacija ranije priznatog neiskorišćenog poreskog kredita		Bez uticaja
Priznavanje ranije nepriznatih OPS po osnovu neiskorišćenih poreskih kredita		Smanjenje efektivne poreske stope
Realizacija (bez prethodnog priznavanja) ranije nepriznatog OPS po osnovu neiskorišćenih poreskih kredita		Smanjenje efektivne poreske stope
Ukidanje priznavanja ranije priznatih OPS po osnovu neiskorišćenih poreskih kredita		Povećanje efektivne poreske stope
Ponovno priznavanja ranije otpisanih OPS po osnovu neiskorišćenih poreskih kredita		Smanjenje efektivne poreske stope

Na primeru poreskih kredita dolazi do izražaja problem procenjivanja verovatne realizacije odloženih poreskih sredstava. Subjektivni karakter procene može da se iskoristi za izbor perioda i iznosa priznavanja (ukidanja priznavanja) odloženih poreskih koristi kako bi se postigao željeni efekat na efektivnu poresku stopu i nivo dobitka posle oporezivanja. Promene u proceni (i njihov uticaj na efektivnu poresku stopu i neto dobitak) stoga uvek treba da budu predmet analize kako bi se uočila njihova eventualna instrumentalizacija u svrhe oblikovanja rezultata. Ove stavke se tipično tretiraju kao distorzije i isključuju u oceni trenda efektivne poreske stope.

²⁵⁴ Iskorišćenje (smanjenje) odloženih poreskih sredstava se evidentira na teret odloženih poreskih rashoda.

Poreske koristi od nastalih gubitaka generalno ne dovode do odstupanja efektivne od nominalne poreske stope. Uzmimo, na primer, da kompanija ima poreski gubitak koji iznosi 100.000 din. i koji može da se prenese unapred. Pretpostavimo i da je računovodstveni gubitak jednak poreskom, kako bi se fokusirali isključivo na poreski efekat gubitka. Tekući poreski rashodi bili bi jednaki nuli, dok bi buduće poreske uštede po osnovu prenosa unapred poreskog gubitka, uz poresku stopu od npr. 20%, bile 20.000 din. U ovom iznosu priznali bi se odloženi poreski prihodi, pa bi kompanija u bilansu uspeha iskazala gubitak pre oporezivanja od 100.000 din. i poreski prihod od 20.000 din. Efektivna poreska stopa bila bi 20% i ne bi odstupala od nominalne. Međutim, ukoliko se ne bi priznala odložena poreska sredstva po osnovu nastalog poreskog gubitka onda bi izostalo i priznavanje odloženih poreskih prihoda, pa bi poreski rashod (prihod) u bilansu uspeha bio nula. Poreski efekat nepriznavanja bio bi obelodanjen u napomenama kao objašnjenje odnosa između računovodstvenog rezultata i iskazanog iznosa rashoda po osnovu poreza na dobit. Ovo obelodanjivanje moglo bi da izgleda kao u Tabeli 4:

Tabela 4 Ilustracija obelodanjivanja uzroka odstupanja stvarnih od očekivanih rashoda po osnovu poreza na dobit

Dobitak (gubitak) pre oporezivanja	(100.000)
Očekivani rashodi (prihodi) po osnovu poreza na dobit imajući u vidu propisanu poresku stopu od 20%	(20.000)
Poreski efekat nepriznavanja OPS po osnovu tekućih gubitaka	20.000
Rashodi (prihodi) po osnovu poreza na dobit	0

Usled nepriznavanja tekućih gubitaka dolazi do smanjenja prihoda po osnovu poreza na dobit i narušava se veza između nastalog računovodstvenog gubitka i prikazanog poreza na dobit. Efektivna poreska stopa je nula, što ukazuje da nastali računovodstveni gubitak ne nosi nikakve poreske koristi. Ako bi u nekom narednom periodu kompanija uspela da stvori dovoljnu oporezivu dobit, onda bi naknadno priznavanje (ili realizacija bez priznavanja) odloženih poreskih koristi po osnovu ovog (ranijeg) gubitka takođe doveli do odstupanja efektivne od nominalne poreske stope, jer bi se za 20.000 din. u tom periodu smanjio rashod po osnovu poreza na dobit bez odgovarajuće korekcije dobitka pre oporezivanja.

Proizilazi da gubici mogu da budu osnov za razlikovanje efektivne poreske stope od nominalne s obzirom da se poreski efekat njihovog prenosa unapred obuhvata putem odloženih poreskih sredstava, a za ova sredstva priznavanje u tekućem periodu nije izvesno. Takođe promene procena o verovatnoći njihove realizacije su lako moguće u narednim periodima sa neizbežnim uticajem na visinu efektivne poreske stope.

Na isti način do fluktuacija u efektivnoj poreskoj stopi dovodi nepriznavanje ili naknadno priznavanje odloženih poreskih sredstava po osnovu bilo koje odbitne privremene razlike. Pri tome, proizašla povećanja ili smanjenja efektivne poreske stope predstavljaju jednokratne korekcije. Ove stavke uvek privlače pažnju zbog toga što mogu da budu indikator oblikovanja iskazanog dobitka. Generalno, promene u priznavanju odloženih poreskih sredstava (bez obzira da li su u vezi sa poreskim kreditima, gubicima ili odbitnim privremenim razlikama) pogodne su za manipulaciju iskazanim dobitkom, jer se potkrepljuju izmenama u procenama, a tu je evidentna informaciona asimetrija između uprave kompanije i eksternih korisnika finansijskih izveštaja. Eksterni korisnici po pravilu nemaju dovoljno informacija za samostalnu procenu realizivosti odloženih poreskih sredstava, pa dolazi do izražaja menadžerska diskrecija.

Najčešće se oblikovanje rezultata sprovodi u cilju stabilizovanja njegovog iznosa ili podizanja na ciljni nivo. U raznim studijima je ispitivana upotreba odloženih poreza u ovim aktivnostima. Na primer, Dhaliwal, Gleason i Mills su pokazali da su analizirane kompanije koje su bile blizu ostvarenja ciljnog nivoa neto dobitka posle oporezivanja (kao benchmark je korišćena prognoza analitičara) upotrebile rashod po osnovu poreza na dobit, kao instrument oblikovanja rezultata, odnosno njegovog podizanja na nivo koji je očekivan. Oni su istakli i da su procene u vezi sa odloženim porezima pogodne za ove svrhe, ne samo zato što su kompleksne, nego i zbog toga što su poslednja pozicija u bilansu uspeha i poslednja mogućnost da se rezultat dovede na željeni nivo.²⁵⁵

Sa druge strane, postoji i dosta studija gde ova teza nije potvrđena ili je procena odloženih poreza oportunistički iskorišćena u druge svrhe. Tako su Gordon i Joos na studiji u Velikoj Britaniji pokazali da menadžeri koriste svoju diskreciju pri merenju odloženih

²⁵⁵ Dhaliwal D. S., Gleason C. A., Mills L. F., Summer 2004, "Last-Chance Earnings Management: Using the Tax Expense to Meet Analysts' Forecasts", *Contemporary Accounting Research*, Vol. 21, No. 2, pp. 431-459.

poreza da bi oportunistički upravljali racionom leveridža, te uticali na bilans stanja, dok nisu potvrdili pretpostavku da se merenje odloženih poreza koristi i za oblikovanje računovodstvenog rezultata (kako bi prikazao stabilan trend).²⁵⁶

Jedan od faktora koji uzrokuju nejednakost efektivne poreske stope sa propisanom su i promene u zakonskoj poreskoj stopi. U periodu kada se nova poreska stopa usvoji (ili je njeno usvajanje gotovo izvesno) neophodno je prilagođavanje iznosa odloženih poreskih sredstava i obaveza, kako bi ove pozicije odrazile izmenjena očekivanja u pogledu budućih poreskih plaćanja, pri čemu se efekat prilagođavanja sa druge strane obuhvata preko iznosa rashoda po osnovu poreza na dobit. Time se narušava veza rashoda sa računovodstvenim dobitkom tekućeg perioda i dolazi do odstupanja efektivne od nominalne poreske stope. Na Slici 1 prikazan je odnos efektivne prema nominalnoj poreskoj stopi u zavisnosti od pozicije u kojoj se u pogledu odloženih poreza nalazi kompanija i s obzirom na karakter promene u poreskoj stopi:

		Promena u nominalnoj poreskoj stopi	
		Povećanje	Smanjenje
Neto odloženi porezi Neto OPS	Neto OPO	Efektivna poreska stopa > Nominalna poreska stopa	Efektivna poreska stopa < Nominalna poreska stopa
		Efektivna poreska stopa < Nominalna poreska stopa	Efektivna poreska stopa > Nominalna poreska stopa

Slika 1 Efekat promene nominalne poreske stope na efektivnu poresku stopu

Ukoliko je kompanija u poziciji neto odloženih poreskih obaveza i usledi povećanje stope poreza na dobit, onda će u tekućem periodu biti evidentirano dodatno povećanje odloženih poreskih rashoda, što će uvećati ukupne rashode po osnovu poreza na dobit bez uticaja na dobitak pre oporezivanja, te rezultirati u podizanju efektivne poreske stope. U

²⁵⁶ Gordon E., Joos P., 2004, "Unrecognized Deferred Taxes: Evidence from the U.K.", *The Accounting Review*, Vol. 79, No. 1, pp. 97-124.

situaciji da kompanija raspolaže neto odloženim poreskim sredstvima povećanje poreske stope vodiće priznavanju dodatnih neto odloženih poreskih prihoda, koji će umanjiti rashode po osnovu poreza na dobit i svesti efektivnu poresku stopu na niži nivo u odnosu na nominalnu. Prilikom smanjenja stope poreza na dobit treba očekivati upravo suprotno – veću efektivnu poresku stopu od nominalne kada kompanija ima neto odložena poreska sredstva, a manju efektivnu poresku stopu kada dominiraju odložene poreske obaveze.

Dejstvo promene u poreskoj stopi je jednokratno, ali može da bude značajno, čak i pri manjim promenama u visini poreske stope, ako kompanije imaju velike kumulativne iznose odloženih poreza. Za kompanije je stoga važno da anticipiraju promene u poreskom okruženju kako bi efikasno upravljale svojim poreskim plaćanjima. Na primer, ukoliko imaju velike odložene poreze, a dolazi do rasta poreske stope, onda moraju da sagledaju da li su poreske uštede usled odlaganja (zahvaljujući vremenskoj vrednosti novca) prevaziđene porastom očekivanih poreskih plaćanja zbog povećanja poreske stope. Ako je to slučaj, onda treba da se ispituju mogućnosti da se ubrza izmirenje odloženih poreza.

Ukoliko kompanija širi svoje poslovanje u druge jurisdikcije efektivna poreska stopa najčešće će se razlikovati od propisane poreske stope u domaćoj jurisdikciji, jer se dobit koja je ostvarena u inostranstvu po pravilu oporezuje po drugačijim poreskim stopama. Efekat manjih ili većih inostranih poreskih stopa pojaviće se kao korekcija potencijalnih rashoda obračunatih primenom domaće poreske stope na celokupno nastali dobitak. Ovaj efekat se obično može jasno sagledati u napomenama.²⁵⁷ Internacionalizacija poslovanja otvara mogućnosti za poreske uštede, pa kompanije često svoj poreski teret (efektivnu poresku stopu) snižavaju zahvaljujući proširenju poslovanja u jurisdikcije sa poreskim povoljnostima, pre svega manjom poreskom stopom. Sa druge strane, bolja infrastruktura i pristup kvalifikovanim kadrovima, kao i neki drugi faktori, mogu uticati da

²⁵⁷ Kompanije mogu da izaberu (prema Paragrafu 85 MRS 12) da li će prilikom objašnjenja odnosa očekivanog i stvarnog iznosa poreskih rashoda utvrditi očekivane rashode kao proizvod računovodstvene dobiti i domaće poreske stope (kada se kao posebna stavka korekcije pojavljuje uticaj inostranih poreskih stopa) ili će očekivani rashodi da budu kalkulisani primenjujući relevantnu poresku stopu iz pojedinih poreskih jurisdikcija na deo dobiti koji je ostvaren u njima. U ovom drugom slučaju ne bi bio posebno izdvojen i obelodanjen uticaj inostranih poreskih stopa. U praksi je evidentno favorizovanje prvog metoda.

je isplativije poslovati u okruženju većih poreza nego u okruženju manjih poreza, gde druge karakteristike poslovnog okruženja nisu odgovarajuće.

Efektivna poreska stopa usled inostranog poslovanja može stoga da bude kako manja tako i veća. Stalnost ove determinante efektivne poreske stope zavisi prevashodno od namera da se poslovanje u stranim jurisdikcijama nastavi. Što je veći doprinos inostranog poslovanja ukupnom rezultatu kompanije, to će i uticaj ove determinante biti veći i obrnuto. Kada se poslovanje širi u izrazito povoljno poresko okruženje, neophodno je razmotriti i eventualne rizike od ukidanja postojećih pogodnosti. Treba pri tome imati u vidu da se posebno obelodanjuje samo uticaj niže poreske stope, dok se druge pogodnosti, poput poreskih kredita koji bi eventualno bili raspoloživi u inostranoj jurisdikciji, prikazuju najčešće sumarno na nivou kompanije, te nije moguće razdvojiti u kojoj su meri posledica poslovanja u različitim zemljama.²⁵⁸

S obzirom da je izračunavanje poreske obaveze u slučaju poreza na dobit prepušteno samim poreskim obveznicima moguće je da nastanu određene greške ili da prilikom kasnijih revizija od strane poreskih organa dođe do osporavanja tretmana određenih pozicija prihoda, rashoda ili umanjenja poreskog duga. Razrešenje sporova sa poreskom upravom može dovesti do dodatnih poreskih plaćanja, te evidentiranja rashoda po tom osnovu i povećanja efektivne poreske stope u odnosu na tekući računovodstveni dobitak. Ako je kompanija prethodno svesno zauzela povoljniju poresku poziciju i platila manji porez, ali evidentirala poreske koristi u manjem iznosu imajući u vidu mogućnost njihovog osporavanja, onda neto rezultat i efektivna poreska stopa tekućeg perioda možda neće uopšte biti tangirani ovakvim plaćanjima ili će to biti u manjoj meri nego da ovi efekti nisu ranije uzeti u obzir.

Kompanije bi trebalo da iznos svojih obaveza što ažurnije prilagode očekivanim poreskim plaćanjima, tako da korekcije po osnovu ranijih poreza mogu da budu izvršene i

²⁵⁸ Najčešće se odloženi porezi po osnovu ulaganja u inostrana lica ne priznaju, s obzirom na očekivano reinvestiranje ostvarenih dobitaka. Međutim, kada se po osnovu ostvarene tekuće dobiti očekuje plaćanje dividendi onda se moraju priznati i eventualni odloženi poreski rashodi po tom osnovu, te se elimiše uticaj povoljnije inostrane poreske stope. Efektivna poreska stopa bi se razlikovala od domaće poreske stope i u sličaju kada bi u posmatranom periodu došlo do priznavanja ranije nepriznatih odloženih poreza po osnovu inostranih dobitaka.

pre konačnog razrešenja sporova. Ove korekcije prethodnih poreza nisu ponavljajuća stavka pri determinisanju efektivne poreske stope, ali njihov efekat može u tekućem periodu da bude značajan. Na primer, najveća pojedinačna stavka u usaglašavanju očekivanog i stvarnog iznosa rashoda po osnovu poreza na dobit kod kompanije BMW u 2010. godini označena je sa “Poreski rashodi/prihodi po osnovu ranijih godina”, za koju je objašnjeno da “najvećim delom reflektuje uticaj poreskih revizija u Nemačkoj i inostranstvu”.²⁵⁹

Prethodno izlaganje predstavlja pregled najčešćih odstupanja efektivne od nominalne poreske stope. Poznavanje njihovog dejstva olakšava proces kontrole poreskih rashoda i unapređuje napore kompanija na njihovoj redukciji. Sve značajnije i neočekivane promene u iznosu efektivne poreske stope treba da se nađu u fokusu analitičara, jer su često rezultat neponavljajućih stavki, čiji uticaj ne može da se očekuje u narednim periodima, te treba u projekcijama da se isključi. Sa druge strane, moguće je i da ove promene otkriju neke radikalnije izmene u aktivnostima kompanije. Određene stavke mogu da upućuju i na oblikovanje iskazanog dobitka, što bi trebalo da bude predmet detaljnije analize. Ako se takve aktivnosti identifikuju, onda bi trebalo da se ispita sklonost ovakvom ponašanju i u drugim područjima.

Iako se već iz obelodanjivanja o efektivnoj poreskoj stopi mogu sagledati određene komponente rashoda po osnovu poreza na dobit, njihova dekompozicija na tekuće i odložene poreske rashode veoma je interesantna za analizu i gotovo uvek dostupna u napomenama o porezu na dobit. Model odloženih poreza podrazumeva da se iznos odloženih poreza u tekućem periodu uključuje u rashode datog perioda, te se efekat odlaganja poreskih plaćanja ne manifestuje u povećanom neto dobitku posle oporezivanja niti u smanjenju efektivne poreske stope. Ipak strategija odlaganja nosi jasne koristi pozitivno utičući na tekući neto novčani tok.

Odloženi poreski rashodi su zapravo nenovčani rashodi i povećavaju “novčani” kvalitet iskazanog neto dobitka. To je vidljivo u izveštaju o novčanim tokovima (sastavljenom po indirektnom metodu), gde se vrši korekcija neto dobitka na više za

²⁵⁹ Note 14, BMW Group Financial Statements 2010.

odložene poreske rashode. U periodu kada usledi plaćanje po osnovu ovih rashoda, smanjenje poreskih obaveza biće praćeno evidentiranjem odloženih poreskih prihoda. Odloženi poreski prihodi takođe nisu novčanog karaktera, odnosno potkrepljeni odgovarajućim novčanim prilivom, te će u periodu njihovog iskazivanja odliv novca za poreska plaćanja da bude veći od iznosa poreskih rashoda i novčani kvalitet neto dobitka biće umanjen. Odloženi poreski prihodi se javljaju kao rezultat ne samo smanjenja odloženih poreskih obaveza nego i priznavanja (povećavanja) odloženih poreskih sredstava. U svakom slučaju, ako kompanija ima neto odložene poreske prihode, u cilju dolaženja do novčanog toka iz operativne aktivnosti neto dobitak biće korigovan na manje za njihov iznos.

Projekcije efektivne poreske stope i dobitka pre oporezivanja omogućavaju kalkulisanje ukupnog iznosa budućih rashoda po osnovu poreza na dobit. Pojava odloženih poreskih rashoda ili prihoda i njihov iznos zavise od promena u pozicijama odloženih poreskih sredstava i obaveza, koje su pre svega funkcija realizacije povratnih i kreiranja novih (originalnih) privremenih razlika. U meri u kojoj odloženi porezi učestvuju u ukupnim rashodima izostaće njihove novčane konsekvence. Ako, na primer, neka kompanija već godinama ima neto odložene poreske rashode i ako joj u bilansu stanja dominiraju odložene poreske obaveze (nad sredstvima) i imaju tendenciju daljeg rasta, realno je očekivati da se iskazivanje odloženih poreskih rashoda nastavi, a time i povoljne implikacije po novčani tok.

U vezi sa strategijom odlaganja poreza treba naglasiti da svi njeni pozitivni efekti po novčani tok nisu iskazani pozicijama odloženih poreskih rashoda (tekući) i obaveza (kumulativno). Kada god odlaganje poreskih plaćanja ima isti uticaj na računovodstvenu dobit, kao i na oporezivu, tj. smanjuje i jednu i drugu dobit, onda osnov za iskazivanje odloženih poreza ne postoji. Tipičan primer ove situacije je primena LIFO metode za obračun izlaza zaliha.²⁶⁰

Ovaj metod u uslovima rasta cena (što je preovlađujuće okruženje) daje veći iznos troškova prodatih proizvoda (roba) i time manji rezultat, nego da su primenjene alternativne

²⁶⁰ Prema MRS/MSFI primena LIFO metode nije dozvoljena, ali mnogi nacionalni računovodstveni standardi ne zabranjuju primenu ove računovodstvene politike. Na primer, američki opšteprihvaćeni računovodstveni principi dozvoljavaju LIFO metodu.

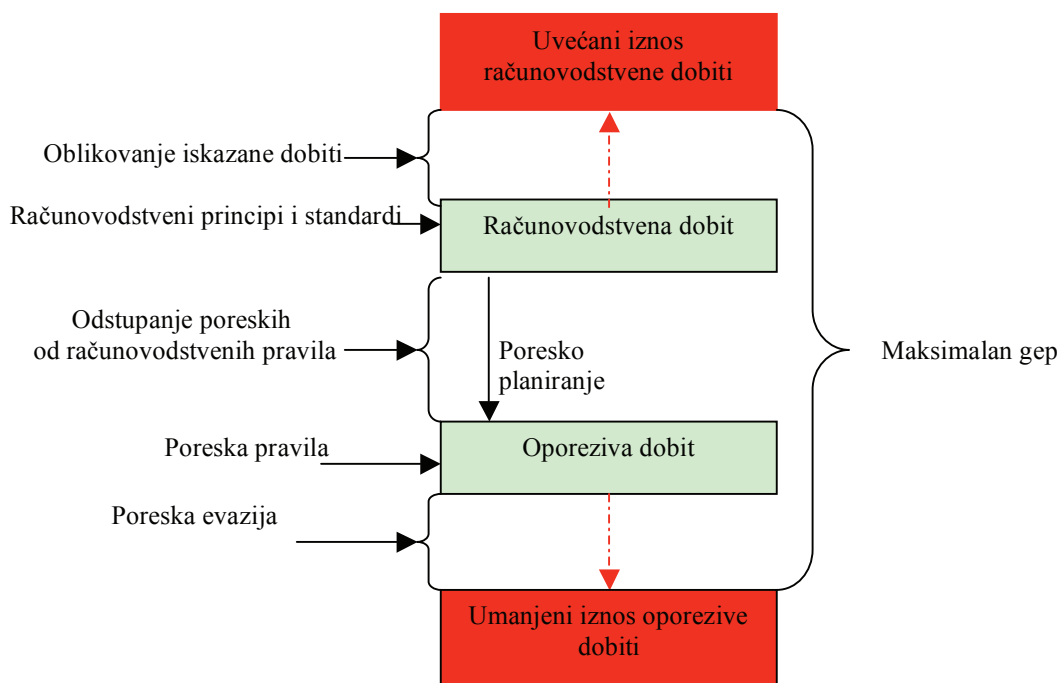
metode (FIFO metod ili metod prosečne cene). Međutim, da bi se u poreske svrhe koristila ova metoda, po pravilu se zahteva da ona bude implementirana i u svrhe finansijskog izveštavanja, tako da se privremene razlike po ovom osnovu ne javljaju. Ipak činjenica je da manja iskazana dobit vodi i manjim poreskim plaćanjima. Poreske uštede pri tome se stalno obnavljaju, jer dokle god rastu cene troškovi iskazani po LIFO metodi biće veći od onih utvrđenih po npr. FIFO metodi.

Uštede u plaćanju poreza i pozitivan efekat na novčani tok mogli bi dugoročno da donesu konkurentsku prednost kompaniji koja koristi LIFO metod. Odloženi porezi bi, pri tome, dospeli za plaćanje tek u periodu likvidacije starih zaliha. Međutim, tada bi poreska plaćanja mogla da budu veoma velika i stoga menadžeri kompanija koje koriste LIFO metodu moraju da budu svesni ovog rizika. Negativna strana ove izabrane računovodstvene politike je i u tome što smanjuje računovodstvenu dobit i zaradu po akciji.

3. Analiza odnosa računovodstvene i oporezive dobiti

Razlike između poreskih i računovodstvenih pravila merenja dobitka, koje su u manjoj ili većoj meri prisutne u svim poreskim jurisdikcijama, neizbežno rezultiraju u drugačijem iznosu oporezive dobiti u odnosu na računovodstvenu. U idealnim uslovima fleksibilnost imanentna računovodstvenim pravilima trebalo bi da bude iskorišćena na način da računovodstveni dobitak što bolje odrazi stvarne zarađivačke performanse kompanija, što podrazumeva i neopterećenost poreskim razmatranjima. Raspon između oporezive i računovodstvene dobiti determinisala bi onda isključivo poreska pravila. U okviru datih pravila normalno je očekivati da kompanije aktivno traže šanse za redukciju oporezive dobiti, jer sve ostvarene poreske uštede uvećavaju resurse koji ostaju na raspolaganju kompanijama. Poresko planiranje kao sistematski napor na redukciji poreskog tereta stoga je odlika racionalnog poslovnog ponašanja i legitimna aktivnost.

Međutim, 90-tih godina mnoge studije su ukazale da raspon između računovodstvene i oporezive dobiti ima tendenciju rasta.²⁶¹ Ovaj rast nije mogao da se objasni isključivo povećanjem razlika u poreskim i računovodstvenim pravilima izveštavanja, nego se kao uzrok javljaju i devijacije u izveštajnom ponašanju. Uprava kompanija je generalno motivisana da prikaže poslovanje i svoj rad što uspješnijim, te se u te svrhe ponekad pribegava i zloupotrebi diskrecije ostavljene računovodstvenim principima i pravilima kako bi se neto dobitak iskazao na što višem nivou. Sa druge strane, u nastojanju da plate što manji porez na dobit jedan broj kompanija pokazao se spremnim da zauzme rizične poreske pozicije. Šematski prikaz uticaja različitih faktora na gep između računovodstvene i oporezive dobiti dat je na Slici 2:

Slika 2 Dekompozicija gema između računovodstvene i oporezive dobiti

²⁶¹ Na osnovu agregiranih podataka iz poreskih prijava aktivnih korporacija u SAD, Plesko je utvrdio da je gep između računovodstvene i oporezive dobiti samo u periodu od 1996-1998. godine porastao za oko 72% (sa 92,5 milijardi \$ u 1996. godini na 159 milijardi \$ u 1998. godini). Prema: Plesko G. A., 2002, "Reconciling Corporation Book and Tax Net Income, Tax Years 1996- 1998", *SOI Bulletin*, pp. 116.

Prisustvo materijalnog gepa moglo bi onda da posluži kao indikator potencijalnih devijantnih aktivnosti bilo na polju povećanja računovodstvene dobiti ili redukcije oporezive dobiti i povod za detaljnije istraživanje uzroka razlika, koje bi dalo definitivni odgovor da li je kompanija sprovodila ovakve aktivnosti ili to nije slučaj. Fiskus je, pri tome, u boljoj poziciji u odnosu na eksterne adresate finansijskih izveštaja, jer ima uvid u visinu kako oporezive tako i računovodstvene dobiti, dok je javnost lišena podatka o oporezivoj dobiti. Ipak u naporima da se proceni “fer” iznos računovodstvene dobiti percipirana korisnost sticanja uvida u odnos računovodstvene i oporezive dobiti je velika, te se neretko iznos oporezive dobiti aproksimira na bazi obelodanjenih podataka u napomenama o porezu na dobit.

3.1 Ocena kvaliteta iskazanog računovodstvenog rezultata

Povećani broj finansijskih skandala poslednje dve decenije aktuelizovao je pitanje kvaliteta finansijskih izveštaja, a posebno prezentiranih iznosa dobiti. Pokazalo se da su menadžeri zahvaljujući informacionoj asimetriji skloni da slobodu koja im je ostavljena prilikom primene računovodstvenih pravila izveštavanja (korišćenje procena, izbori računovodstvenih politika) iskoriste za oblikovanje iznosa dobiti koji će biti iskazan. Dok nekada postoji namera da se hipertrofira računovodstvena dobit, često je cilj i stabilizacija iskazanog rezultata. Revizija finansijskih izveštaja svakako doprinosi otkrivanju i eliminaciji oportunističke upotrebe menadžerske diskrecije, ali se i revizori neretko susreću sa problemom procene razumnosti menadžerskih pretpostavki. Stručna javnost nastoji onda da identifikuje i koristi sve informacije koje bi pomogle u prepoznavanju ovakvog ponašanja. S obzirom da mnoge aktivnosti oblikovanja računovodstvene dobiti ne utiču na iznos oporezive dobiti, čini se da oporeziva dobit može da posluži u određenom smislu kao benčmark prilikom ocene kvaliteta računovodstvene dobiti.²⁶²

²⁶² Utvrđivanje kvaliteta iskazane dobiti je vrlo složeno pitanje, čije razmatranje nadilazi okvire ovog rada. Ovde ćemo se baviti samo doprinosom koji ovoj problematici može da pruži analiza informacija o poreskim pozicijama. Za detaljniji prikaz pogledati: Malinić D., 2009, Savremeni izazovi integralnog istraživanja kvaliteta finansijskih izveštaja, *Ekonomika preduzeća*, specijalni tematski broj: Tajne bilansa: menadžerski ugao, str. 138-155.

Merenje oporezive dobiti vrši se prema rigidnijim pravilima, kojima se ne dozvoljava fleksibilnost i diskrecija u meri u kojoj su prisutne kod utvrđivanja računovodstvenog dobitka. Tako, na primer, većina rashoda čiji je iznos rezultat procena o budućem odlivu resursa (ili smanjenom prilivu resursa po osnovu posedovanih sredstava), poput troškova rezervisanja ili gubitaka usled obezvređenja imovine, ne tretira se u periodu obračuna kao odbitak u poreske svrhe, nego tek kada usledi transakcija u kojoj se objektivizira novčani odliv (npr. prodaja obezvređenog sredstva). Prema tome, eventualno precenjivanje ovih rashoda u godinama uspešnog poslovanja kako bi se stvorile “rezerve” za uvećanje dobitka u periodima lošijih performansi ne odražava se na visinu oporezive dobiti. Ako se obračunske pozicije rashoda i uključe u utvrđivanje oporezive dobiti, poput troškova amortizacije, to se vrši po zadatoj formuli, tako da prostor za manipulacije ne postoji.

Neke aktivnosti oblikovanja računovodstvene dobiti ipak se odražavaju i na oporezivu dobit, npr. u slučaju da ranije priznavanje prihoda u računovodstvene svrhe zahteva i njihovo ranije evidentiranje u poreskom bilansu. Međutim, uvećanje oporezive dobiti nije poželjno, pa je logično veća spremnost kompanija da hipertrofiraju računovodstvenu dobit merama koje istovremeno ne povećavaju oporezivu dobit, što ima za posledicu rast raspona između ova dva merila dobiti.

Odnos računovodstvene i oporezive dobiti može se onda kvalifikovati za pokazatelja stepena oblikovanja rezultata ili obrnuto stepena računovodstvenog konzervatizma. Generalno, što je računovodstvena dobit veća od oporezive to bi moglo da indicira veću agresivnost kompanija prilikom finansijskog izveštavanja u smislu učinjenih izbora kako bi se povećala računovodstvena dobit, pa se postavlja pitanje njene postojanosti u dužem roku. Sa druge strane, ako je odnos računovodstvene i oporezive dobiti blizu jedinice ili čak manji od jedan, to bi bio signal konzervativnog odmeravanja računovodstvene dobiti, a što povećava izvesnost u pogledu mogućnosti njenog održanja na datom nivou, te govori u prilog kvaliteta ostvarene računovodstvene dobiti. Korisno je, pri tome, sagledati i kako se odnos računovodstvene i oporezive dobiti za konkretnu kompaniju menjao tokom vremena, kao i izvršiti poređenja sa drugim kompanijama, pre svega konkurentskim.

Pošto poreski bilans nije javno dostupan izveštaj i kompanije nisu u obavezi da igde objave podatak o visini svoje oporezive dobiti, onda se do veličine oporezive dobiti može doći samo posrednim putem, tj. korišćenjem raspoloživih obelodanjivanja o porezu na dobit u finansijskim izveštajima. Iako se na prvi pogled čini da se iznos oporezive dobiti može jednostavno izračunati deljenjem tekućih poreskih rashoda sa propisanom poreskom stopom, ovakav obračun retko daje tačan rezultat. Postoji mnogo razloga tome. Korišćenje poreskih kredita jedan je od najčešćih uzroka netačnosti ovog obračuna. Poreski krediti umanjuju tekući poreski rashod, a ne utiču na oporezivu dobit, pa ukoliko bi se kreditima umanjen iznos tekućih poreskih rashoda podelio sa poreskom stopom dobio bi se potcenjen iznos oporezive dobiti. Tačan obračun zahteva korekciju, koja je izvodljiva samo pod pretpostavkom da je efekat poreskih kredita jasno obelodanjen, što bi se moglo očekivati u okviru objašnjenja o odstupanjima efektivne od nominalne poreske stope, ali to nije uvek slučaj, npr. usled spajanja efekta poreskih kredita i nekih drugih stavki u jednu poziciju. Problem predstavljaju i neiskorišćeni iznosi koji se prenose unapred.²⁶³ Do obračunskih komplikacija dovodi još niz faktora, od kojih su najfrekventniji:

- odbitak prenetih gubitaka iz prethodnih perioda. Kao i u slučaju poreskih kredita neophodno je izvršiti korekciju u obračunu, jer bi se u suprotnom potcenila oporeziva dobit tekućeg perioda, s obzirom da je iznos tekućih poreskih rashoda konačna veličina, posle kredita i iskorišćenja prenetih gubitaka.
- unutarperiodična alokacija poreza, jer pozicija tekućih poreskih rashoda ne predstavlja celinu tekuće komponente poreza na dobit (npr. ne obuhvata porez na dobit koji se odnosi na poslovanje koje se obustavlja, kao ni iznose

²⁶³ Čak i kada bi u pregledu o efektivnoj poreskoj stopi bio razdvojen uticaj iskorišćenih tekućih kredita (koji se odražavaju na visinu tekućih poreskih rashoda) od neiskorišćenih koji se prenose unapred (te obuhvataju preko odloženih poreskih pozicija), u periodu iskorišćenja poreskih kredita ne bi bilo po ovom osnovu uticaja po efektivnu poresku stopu, pa i povezanih obelodanjivanja, a korekcija prilikom izračunavanja oporezive dobiti bila bi opet neophodna. Smanjenje odloženih poreskih sredstava po osnovu prenetih kredita moglo bi da ukaže da je došlo do njihove realizacije, ali sa druge strane, ni odložena poreska sredstva po osnovu kredita često nisu obelodanjena kao posebna stavka, a ako i jesu promene na ovoj poziciji mogu da budu rezultat više faktora, tako da se obračunski problemi dalje usložnjavaju.

koji se evidentiraju u sopstvenom kapitalu, što je recimo slučaj kod opcija na akcije kada su odbici veći od rashoda kompenzacije);

- zauzimanje rizičnih poreskih pozicija, pa su tekući poreski rashodi priznati u većem iznosu (s obzirom na verovatno osporavanje dela poreskih koristi) nego što je iznos koji treba da se plati imajući u vidu iskazanu oporezivu dobit;
- poslovanje kompanija u više poreskih jurisdikcija sa različitim poreskim stopama, te se postavlja pitanje adekvatne stope čijom će se primenom izračunati oporeziva dobit;
- poslovanje u zoni poreskog gubitka, jer je onda iznos tekućih poreskih rashoda nula, te se preko ove pozicije ne može dokučiti visina nastalog poreskog gubitka.²⁶⁴

Ovim faktorima treba pridružiti i čest problem sa nedovoljnim informacijama u napomenama. Računovodstvenim standardima (i MRS/MSFI i američkim GAAP) predviđen je niz obaveznih obelodanjivanja, ali su zahtevi nedovoljno precizni da bi se osigurala usaglašenost izveštavanja, tako da su obelodanjivanja generalno neujednačena po pojedinim kompanijama. Dok neke kompanije objavljuju tek toliko informacija da se poštovanje standarda izveštavanja ne dovede u pitanje, druge pružaju mnogo detaljniji uvid. Sklonost ka još nekim dodatnim dobrovoljnim obelodanjivanjima uglavnom nije izražena.

U svakom slučaju informacije iz finansijskih izveštaja retko su dovoljne da se izvedu svi potrebni obračuni i dođe do tačnog iznosa oporezive dobiti i uopšte poreza koji neka kompanija plaća. Iako postoje inicijative da se i poreske prijave učine javno dostupnim, ako ne u celini onda barem delimično – samo najvažnije stavke, ili da se prošire obelodanjivanja u finansijskim izveštajima opšte namene kako bi se omogućio transparentan uvid u visinu oporezive dobiti i tekućih poreskih obaveza, otpori ovakvoj praksi su veliki i retko u kojoj zemlji (izuzetak su npr. skandinavске zemlje) ove informacije se ne tretiraju poverljivim.²⁶⁵ Činjenica je i da kompanije nerado dobrovoljno objavljuju

²⁶⁴ O obračunskim problemima više pogledati: Hanlon M., 2003, "What Can We Infer About a Firm's Taxable Income from its Financial Statements?", *National Tax Journal* 56 No 4., pp. 831-863.

²⁶⁵ Za detaljnu elaboraciju argumenata za i protiv ovih obelodanjivanja, kao i istorijski pristup ovom pitanju u SAD i nekim drugim zemljama, više pogledati: Lenter D., Shackelford D., Slemrod J., 2003, "Public

iznos svoje oporezive dobiti, tako da onda jedino ostaje mogućnost procene oporezive dobiti na bazi finansijskih izveštaja imajući pri tome u vidu prethodno pomenuta ograničenja.

Čak i bez obračunskih problema prilikom utvrđivanja oporezive dobiti, odnos računovodstvene i oporezive dobiti je kompleksan i treba pažljivo da se tumači, jer oporeziva dobit nikako nije idealan benčmark za testiranje kvaliteta računovodstvene dobiti. Najpre, pravila za merenje oporezive dobiti dominantno su motivisana nekim drugim ciljevima, a ne relevantnošću za donošenje odluka od strane investitora. Treba, potom, imati u vidu da na odstupanja oporezive od računovodstvene dobiti utiče i primena poreskog planiranja (i dalje poreska evazija). Ako bi kompanija, na primer, povećala svoje investicije u neoporezive hartije od vrednosti raspon između računovodstvene i oporezive dobiti bi se povećao, a da to nema nikakve veze sa izborima učinjenim prilikom finansijskog izveštavanja.

Prema tome, odnos između računovodstvene i oporezive dobiti, njegove značajnije promene u vremenu ili neočekivana odstupanja u odnosu na ovaj pokazatelj kod sličnih kompanija, ne moraju nužno da reflektuju aktivnosti na oblikovanju računovodstvene dobiti, ali njihovo detaljnije ispitivanje ne bi trebalo da se prenebregne, jer može da ukaže na opadanje kvaliteta iskazane računovodstvene dobiti.²⁶⁶ Na primer, slučaj Enrona pokazuje da je ova kompanija plaćala zanemarljivo male iznose poreza na dobit dok je istovremeno iskazivala visoke računovodstvene dobitke, što je svakako bio upozoravajući signal za devijacije u izveštavanju, ali nažalost nije privukao pažnju javnosti. Poslednjih godina sprovedeno je više istraživačkih studija, koje su dokazale informacionu vrednost oporezive dobiti i odnosa između oporezive i računovodstvene dobiti prilikom ocene i predviđanja budućih rezultata kompanija.²⁶⁷

Disclosure of Corporate Tax Return Information: Accounting, Economics, and Legal Perspectives”, *National Tax Journal*.

²⁶⁶ Ovde opet do izražaja dolazi problem neujednačenih obelodanjivanja i time mogućnosti za detaljnije istraživanje gega.

²⁶⁷ Na uzorku kanadskih firmi, Deslandes i Landry su pokazali da oporeziva dobit i razlike između oporezive i računovodstvene dobiti predstavljaju značajne informacije u predviđanju budućih zarada. Više pogledati: Deslandes M., Landry S., 2007, ”Taxable Income, Tax-Book Differences and Earnings Quality”, Working Paper. Uloga racia oporezive i računovodstvene dobiti kao indikatora rasta budućih zarada dokazana je u

Detaljnije razmatranje raspona između oporezive i računovodstvene dobiti ukazuje da je jedan njegov deo posledica stalnih, a drugi deo privremenih razlika. S obzirom da aktivnosti na oblikovanju računovodstvene dobiti (posebno korišćenje rezervisanja, ispravki vrednosti, promena u procenama, npr. u vezi sa korisnim vekom trajanja osnovnih sredstava itd.) pre svega utiču na kreiranje privremenih razlika, onda promene u odloženim poreskim sredstvima i obavezama takođe mogu da posluže u njihovoj identifikaciji.

Tako, ako bi, npr. odložene poreske obaveze po osnovu amortizacije značajno porasle, a dato povećanje ne bi moglo da se objasni nabavkom novih sredstava i kreiranjem originalnih oporezivih razlika po tom osnovu, onda bi razlog mogao da bude promena u proceni korisnog veka osnovnih sredstava tako da se period njihovog korišćenja produžava, te troškovi amortizacije u bilansu uspeha još više smanjuju u odnosu na veće iznose poreske amortizacije. Ova promena u proceni mogla bi da bude motivisana namerom da se iskaže veći dobitak pre oporezivanja zahvaljujući priznavanju manjih iznosa troškova amortizacije.

Promene u proceni trebalo bi da budu obelodanjene, tako da korisnici finansijskih izveštaja budu u mogućnosti da sagledaju njihove efekte po izgled izveštaja, ali se takva obelodanjivanja ipak vrše u skladu sa principom materijalnosti, tj. nedovoljno materijalni iznosi nisu predmet obelodanjivanja. Razdvajanje materijalnih od nematerijalnih stavki nije potpuno objektiviziran proces, pa stoga izostanak nekih informacija uz obrazloženje da nisu materijalne, može da bude upravo sa namerom da se određene aktivnosti prikriju. U tom smislu, promene u odloženim poreskim pozicijama mogu da budu alternativni način da se spoznaju neke informacije, koje nisu obelodanjene uz osnovne pozicije na koje se odnose.

Promene odloženih poreskih sredstava treba da budu posebno u fokusu, jer se po osnovu pozicija rezervisanja i ispravki vrednosti najčešće formiraju odbitne privremene razlike. Ako bi kompanija pribegla nekoj neopravdanoj korekciji rezervisanja ili ispravki vrednosti na niže kako bi se uvećao rezultat posmatranog perioda, a izbegla obelodanjivanje učinjene promene u proceni, ova aktivnost bi se nužno odrazila i na

studiji: Lew B., Nissim D., 2004, "Taxable income, Future Earnings, and Equity Values", *The Accounting Review*, Vol. 79, No. 4, pp. 1039-1074.

smanjenje odloženih poreskih sredstava, te se istraživanje promena u odloženim poreskim sredstvima može koristiti za otkrivanje opadajućeg kvaliteta dobiti.²⁶⁸ Ne treba zaboraviti da je i sama pozicija odloženih poreskih sredstava u smislu njenog priznavanja ili nepriznavanja takođe pogodna za oblikovanje konačnog iznosa neto dobitka.

Promene u odloženim poreskim sredstvima i obavezama obuhvataju se preko odloženih poreskih rashoda, te se aktivnosti upravljanja iskazanim dobitkom u meri u kojoj utiču na pojavu ili poništenje privremenih razlika prelamaju i preko visine ove komponente poreskih rashoda. Sa druge strane, tekući poreski rashodi zavise od oporezive dobiti i imuni su na ove aktivnosti. U svrhe ocene da li kompanija sprovodi aktivnosti na oblikovanju dobiti korisno je onda posmatrati i trend učešća tekućih rashoda po osnovu poreza na dobit u ukupnim rashodima po osnovu poreza na dobit. Ako ovaj racio značajno varira iz perioda u period, a u tom istom vremenskom rasponu kompanija iskazuje stabilan trend rezultata, to može biti indikator da je menadžment koristio različite mere oblikovanja dobitka.²⁶⁹

Primeri kompanija sa neadekvatnim praksama finansijskog izveštavanja uticali su da se intenziviraju naponi stručne javnosti na otkrivanju ovakvih ponašanja, te su rigidnija pravila za izračunavanje oporezive dobiti poslužila kao ishodište za konstruisanje više pokazatelja koji se mogu u te svrhe koristiti. Ipak mogućnosti da uopšte dođe do odstupanja oporezive od računovodstvene dobiti svakako zavise od mere u kojoj su poreska i računovodstvena pravila izveštavanja međusobno nezavisna. Kada je izveštavanje u značajnoj meri podudarno, onda je eventualno uvećanje računovodstvene dobiti praćeno i povećanjem oporezive dobiti, sa negativnim posledicama u vidu uvećanog odliva resursa po osnovu poreskih plaćanja. U ovim uslovima stimulansi za hipertrofiranje računovodstvene dobiti su manji, a istovremeno manji su i podsticaji da se agresivno redukuje oporeziva dobit kako bi se platio manji porez s obzirom da bi to značilo i smanjenje računovodstvene dobiti.

Približavanje poreskih i računovodstvenih pravila se stoga može videti kao način da se obezbedi transparentnije izveštavanje i u računovodstvene i poreske svrhe, jer dolazi do

²⁶⁸ Revsine L., Collins D., Johnson B, Amernic J., 2001, *Financial Reporting and Analysis*, Prentice Hall, pp. 651-654.

²⁶⁹ Guenther A. D., 2005, *Financial Reporting and Analysis*, McGraw-Hill Irwin, pp. 498.

balansiranja težnji da se prikaže što veća računovodstvena dobit, a što manja oporeziva dobit. Sa druge strane, veća nezavisnost poreskih od računovodstvenih pravila može da se eksploatiše kako za uvećanje računovodstvene dobiti (bez uvećanja oporezive dobiti), tako i za obaranje oporezive dobiti (bez uticaja na računovodstvenu dobit).

Generalno, povećanje raspona između računovodstvene i oporezive dobit može da bude indikator agresivnog finansijskog izveštavanja, ali i agresivnog poreskog izveštavanja ili čak i jednog i drugog.²⁷⁰ Kao što se oporeziva dobit koristi kao benčmark pri oceni kvaliteta računovodstvene dobiti, tako i informacija o računovodstvenoj dobiti može da bude važan input za utvrđivanje eventualne potcenjenosti oporezive dobiti. Veći raspon između računovodstvene i oporezive dobiti neosporno privlači pažnju poreske uprave i povećava verovatnoću sprovođenja poreske revizije.

U SAD postoji zahtev poreskih vlasti da se moraju posebno obelodaniti stavke razlika koje su preko 10 miliona \$, što ukazuje da se ovim razlikama pridaje poseban značaj te se ne želi dozvoliti da se ovakve informacije previde.²⁷¹ Ako se ima u vidu da su u SAD pravila izveštavanja za računovodstvene i poreske svrhe u značajnoj meri nezavisna, proizilazi da je moguće da sasvim legitimno nastanu i velike razlike između računovodstvene i oporezive dobiti. Ipak narušena percepcija pravičnosti poreskog sistema, koji omogućava da velike kompanije koje profitabilno posluju i plaćaju velike dividende istovremeno plaćaju male iznose poreza, uticala je na uvođenje alternativnog minimalnog poreza, koji je donekle korigovao ovu pojavu. Uprkos tome činjenica je da kompanije efikasno pronalaze i koriste razne mogućnosti za redukciju svojih poreskih plaćanja, te da se fiskus suočava sa problemom održanja integriteta oporezive dobiti. Iz ugla kompanija smanjenje oporezive dobiti je poželjno, ali se mora uzeti u obzir i rizik koji nosi zauzimanje

²⁷⁰ Interesantna studija sprovedena je na temu da li su kompanije koje su sklone agresivnom oblikovanju računovodstvenog rezultata upravo one koje koriste i agresivno poresko planiranje, dok su kompanije koje imaju konzervativniji pristup u finansijskom izveštavanju takve i kada je reč o izveštavanju za poreske svrhe. Potvrđan odgovor dobijen je analizom uzorka od gotovo 20.000 firmi koje su praćene u periodu od 1991-2003. godine. Više pogledati: Frank M. M., Lynch L. J., Rego S. O., 2009, «Tax Reporting Aggressiveness and its Relation to Aggressive Financial Reporting», *Accounting Review*, Vol. 8, No. 2.

²⁷¹ Hanlon M., 2003, "What Can We Infer About a Firm's Taxable Income from its Financial Statements?", *National Tax Journal* 56 No 4., pp. 832.

agresivnih poreskih pozicija i negativne konsekvence koje bi mogle proizaći ukoliko se ove aktivnosti ospore od poreskih autoriteta.

3.2. Poresko planiranje

U ambijentu intenzivne konkurencije u kojem danas kompanije posluju troškovna efikasnost je imperativ, te se i odgovoran pristup upravljanju rashodima po osnovu porez na dobit podrazumeva. Kada se još uzme u obzir da je porez na dobit često jedna od najmaterijalnih pozicija rashoda, njegova uspešna redukcija može da bude put za sticanje konkurentskih prednosti. S obzirom da je u finansijskim izveštajima sadržana informacija o efektivnoj poreskoj stopi koju je kompanija ostvarila, a koja predstavlja jedan od najviše korišćenih merila efikasnosti poreskog upravljanja, poređenja između kompanija su lako izvodljiva, te se povećava i eksterni pritisak, odnosno zahtevi investitora za smanjenjem efektivne poreske stope, kako bi se otvorio prostor za dalje unapređenje profitabilnosti.

Pošto je porez na dobit sveprisutan, tj. gotovo da nema transakcije i poslovnog događaja koji ne izaziva određene posledice po visinu porez na dobit, onda su mogućnosti za njegovu redukciju brojne i neiscrpne, a posebno su intenzivirane sa globalizacijom poslovanja, jer poreske jurisdikcije međusobno konkurišu za investicije i time što stvaraju povoljnije poresko okruženje. Da bi iskoristile potencijal za poreske uštede, kompanije u svoj upravljački proces integrišu poresko planiranje, koje predstavlja sistematski napor na redukciji poreskog tereta.

Poslovanje u skladu sa zakonom podrazumeva da se redukcija poreza vrši u granicama postavljenim poreskim propisima, ali preagresivan stav u nameri da se plati što manji porez može kompaniju da uvede i u područje nezakonite poreske evazije, tim pre što je kod poreza na dobit utvrđivanje poreske osnovice i poreskog duga prepušteno samim poreskim obveznicima, te ukoliko ne dođe do poreske revizije koristi su zadržane. Iako je ovakvo ponašanje (po otkrivanju) sankcionisano, čak i u zemljama sa vrlo razvijenim poreskim sistemom evazija je prisutna. Brojni su razlozi tome: nedovoljno jasno razgraničenje između dozvoljenih i nedozvoljenih postupaka, kompleksnost poreskih

propisa, neadekvatnost infrastrukture koja treba da podrži sprovođenje poreskih propisa²⁷², nedovoljno stroge zakonske sankcije, opšteprihvaćenost ovakvog ponašanja (“svi tako rade”), viđenje poreskog sistema kao nepravičnog i nezadovoljstvo sa načinom na koji država raspolaže poreskim prihodima itd.²⁷³ Ipak za mnoge kompanije upotreba nezakonitih sredstava u redukciji poreza potpuno je neprihvatljiva.

Međutim, pravi problem u poreskom planiranju jesu situacije u kojima se zakon ne krši, ali nije sasvim jasno da li bi zauzete poreske pozicije bile održive u slučaju poreske revizije. Ova neizvesnost posledica je autoriteta poreskih vlasti da ospore određena ponašanja, ako ih smatraju suprotnim duhu zakona. Tako su neke zemlje u zakon unele opštu zabranu zloupotrebe pravnih oblika kako bi se izbeglo plaćanje poreza²⁷⁴, dok u zemljama anglosaksonskog pravnog sistema postoje principi-doktrine koji nisu eksplicitno integrisani u sam tekst zakona, nego su razvijeni u sudskoj praksi i kao takvi dopunjavaju primenu zakona.

Na primer, u SAD postoje tri doktrine na koje se poreska uprava može pozvati i osporiti poreski karakter transakcija: neophodnost postojanja poslovne svrhe (koja se ne svodi samo na izbegavanje poreza), suština iznad forme i jedan korak umesto niza bespotrebnih.²⁷⁵ Ukoliko transakcija nema istinsku poslovnu svrhu (ekonomsku suštinu) nego je njen isključivi cilj izbegavanje poreza, takva transakcija se tretira sa poreskog aspekta ništavom. Takođe kada forma transakcije ne odgovara njenoj suštini, poreske posledice se zasnivaju na ekonomskoj realnosti pre nego na “veštačkoj” formi. I na kraju, u cilju određivanja poreskog tretmana niz transakcija može da se posmatra kao jedinstven aranžman, ako je jasno da su transakcije međusobno povezane i da prethodne ne bi bile preduzete da unapred nije predviđeno obavljanje i narednih.

²⁷² Odbor za nadzor Poreske uprave SAD (Internal Revenue Service Oversight Board) utvrdio je u svom izveštaju iz 2007. godine da ova uprava s obzirom na nedostatak zaposlenih i finansijskih sredstava ne može da drži korak sa povećanom poreskom evazijom. Prema: Green S., 2009, “What is Wrong with Tax Evasion”, *Houston Business and Tax Journal*.

²⁷³ Op. cit., pp. 225-230.

²⁷⁴ U Srbiji prema čl. 9 Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji “poreske činjenice utvrđuju se prema njihovoj ekonomskoj suštini. Ako se simulovanim pravnim poslom prikriva neki drugi pravni posao, za utvrđivanje poreske obaveze osnovu čini disimulovani pravni posao.”

²⁷⁵ Jones S., 2006, *Principles of Taxation for Business and Investment Planning*, Mc Graw Hill, pp. 85-86.

Osporavanje zakonite poreske evazije čini granicu između dozvoljenih i nedozvoljenih ponašanja nedovoljno jasnom. Kompanija može da se opredeli za potpuno konzervativnu (opreznu) politiku prilikom odmeravanja oporezive dobiti i poreskog duga, što bi značilo da je prioritet u poreskoj politici dat saglasnosti sa poreskim propisima. Rizik od konflikta sa poreskom upravom se onda minimizira, ali sa druge strane investitori mogu da budu oštećeni u smislu smanjene profitabilnosti s obzirom da se propuštaju šanse za redukciju poreza i faktički kompanija dovodi u poziciju da preplaćuje porez, mada postoji mogućnost da se ovakva politika iskoristi za poboljšanje reputacije kompanije kao društveno odgovorne, što bi trebalo da se pozitivno odrazi na njen uspeh. Većina kompanija ipak ne odustaje od aktivnog pristupa poreskim obavezama i ne propušta mogućnosti za smanjenje poreskih plaćanja.

Poresko planiranje vrlo je prisutno, ali je porasla i percepcija rizika u vezi sa njim. Osporavanje zauzetih pozicija od strane poreskih autoriteta može izazvati niz negativnih efekata po poslovanje kompanije. Iako i sami novčani odlivi po osnovu izmirenja dodatno razrezanog poreskog duga, te kazni i penala mogu ozbiljno da ugroze poziciju likvidnosti kompanije i umanje ostvarenu dobit, narušavanje reputacije kompanije može imati i mnogo veće materijalne posledice. Pogoršanje odnosa sa poreskom upravom, privlačenje njene pažnje i češće revizije izazivaju dodatne troškove, ali reakcija javnosti (podgrejana medijskom kampanjom) još je opasnija. Nastojanje da se u kratkom roku redukcijom poreza poveća korist za vlasnike može onda u dugom roku erodirati vrednost kompanije.

Koncept društvene odgovornosti kompanija je paradigma koja dobija sve više na važnosti, a plaćanje poreza svakako je deo društvene odgovornosti. Percepcija da veliki i najbogatiji ne plaćaju porez u meri u kojoj bi to trebalo već je uvrežena, tako da reputacioni rizik raste i više ni činjenica da nije došlo do kršenja zakona nije dovoljna. Eksploatacija “rupa u zakonu” neprihvatljiva je kako za poreske vlasti, tako i za javnost. Čini se da je novo okruženje uticalo na promenu u ponašanju kompanija i da se ispoljava u većoj meri nego ranije averzija prema riziku koje nosi poresko planiranje.²⁷⁶ U tom smislu previše agresivni poreski aranžmani postaju manje atraktivni.

²⁷⁶ Istraživanje koje je sprovedla revizorska kuća KPMG pokazalo je da se danas vrlo ozbiljno shvata reputacioni rizik. Nijedan od ispitanika (koje su predstavljali zaposleni u poreskoj funkciji) nije smatrao

Balansiranje između potencijalnih poreskih ušteda i izlaganja riziku nije lak zadatak, pa poresko planiranje postaje kompleksniji izazov za upravu koja mora da proceni kada vredi preuzeti rizik. Suviše oprezna politika može da umanjiti konkurentnost kompanije i prinose akcionara, te se mora tragati za sredstvima legitimnog smanjenja poreza. Promovisanje aktivnog upravljanja porezima, ali na društveno odgovoran način najbolji je put da se kreira vrednost za vlasnike. Ukoliko je razmatranje poreskih pitanja kontinuelna aktivnost integrisana i u operativno i u strategijsko odlučivanje, potencijal za redukcije poreza je mnogo veći, a i tada postoji mogućnost da se stvori potrebno kontrolno okruženje sa odgovarajućim politikama i procedurama čije poštovanje će obezbediti da se rizici pravovremeno identifikuju i adekvatno tretiraju.

Odnos računovodstvene i oporezive dobiti pri oceni efekata poreskog planiranja predstavlja korisnu informaciju. Međutim, mora se imati u vidu da je odnos ova dva merila dobitka vrlo kompleksan i determinisan većim brojem faktora, pa se ne može apriori tvrditi da je značajno manja oporeziva dobit u odnosu na računovodstvenu odraz dobrih performansi u upravljanju porezima. Tek detaljnija analiza stavki koje doprinose ovom rasponu može dati konačne odgovore.

Redukcija poreza je poželjnija putem trajnih u odnosu na privremene poreske uštede. U delu objašnjenja veza između računovodstvene dobiti i poreskog rashoda (efektivne poreske stope) mogu se sagledati trajne poreske uštede koje je prisvojila kompanija (putem ostvarenja neoporezivih prihoda, poslovanja u jurisdikcijama sa manjom poreskom stopom i dr.)²⁷⁷, ali i propuštene šanse da se redukuje porez (rashodi koji ne donose poreske odbitke, neiskorišćeni poreski gubici i krediti). Privremene uštede (odloženi porezi) su inferiornije i ne dovode do smanjenja rashoda po osnovu poreza na dobit (i efektivne poreske stope), ali se njihov učinak po poslovanje ne sme potceniti i jasno se demonstrira u izveštaju o novčanim tokovima. Održavanje ili povećanje salda odloženih poreskih obaveza pokazuje da kompanija uspešno izbegava plaćanje dospelih poreza i finansira se iz beskamatnih izvora.

prihvatljivim preuzimanje ovog rizika čak ni u manjem stepenu. Prema: International Tax Survey, 2004, KPMG International.

²⁷⁷ Neke uštede (npr. korišćenje poreskih kredita) se ne odražavaju na raspon računovodstvene i oporezive dobiti, nego smanjuju direktno poreski dug.

Koliko su aktivnosti na redukciji poreza rizične to je već mnogo teže oceniti, mada je povećanje svesti o mogućim rizicima u vezi sa poreskim ponašanjem kompanija uticalo da se kreira ambijent u kojem se traži veća transparentnost izveštavanja u pogledu izloženosti poreskom riziku. Američkim GAAP napravljen je značajan pomak kada je preciziran računovodstveni tretman neizvesnih poreskih pozicija, ali se ne može očekivati da obelodanjivanja u pogledu preuzetih rizika budu sa većim stepenom detaljnosti, jer je velika bojazan da bi se mogla isprovocirati reakcija poreskih autoriteta. Ipak i agregirane informacije podižu stepen informisanja. Takođe se na bazi pojave u manjoj ili većoj meri korekcija ranijih poreza, kao posebne stavke u obelodanjivanjima o efektivnoj poreskoj stopi, može steći određeni uvid u nivo usaglašenosti sa poreskim propisima u ranijim periodima i efekte poreskih revizija, te izvesti zaključak o profilu rizika kompanije, odnosno njenim apetitima u pogledu preuzimanja poreskog rizika.

Kada se govori o poreskom planiranju onda se uglavnom ima u vidu smanjenje poreskog tereta. Najčešće korišćene strategije u te svrhe su: eksploatacija poreskih podsticaja, odlaganje poreskih plaćanja, promena karaktera prihoda (i dobitaka), kao i rashoda (i gubitaka), širenje poslovanja u zemlje sa povoljnijim poreskim okruženjem, kao i preusmeravanje dobiti između dva ili više lica, koja su u različitom poreskom položaju. Efekti ovih strategija ne odražavaju se uvek u rasponu između računovodstvene i oporezive dobiti i/ili efektivnoj poreskoj stopi, ali je neoporan manji odliv novca za poreska plaćanja, te se otuda uvek manifestuje pozitivan uticaj na neto novčani tok. Ipak porezi ne mogu da se posmatraju izolovano i neka ideja o redukciji poreza ima smisla da se implementira samo ako je konačni efekat po performanse kompanije pozitivan.

Pretpostavimo na primer da preduzeće odloži iz tekuće u narednu godinu transakciju koja donosi prihod (i novčani priliv) od 200.000 din. i stoga pomeri za narednu godinu plaćanje poreza od 20.000 din. (pri poreskoj stopi od 10%). Poreska ušteda iznosila bi 2.140 din. $(20.000 - 20.000 * 0,893)$ pri diskontnoj stopi od 12%. Međutim, neto sadašnja vrednost transakcije u celini smanjila bi se za 19.260 din. $(180.000 - 160.740)$, što znači da ovakvo pomeranje nije isplativo, jer je poreska ušteda od 2.140 din. ostvarena na uštrb smanjenja sadašnje vrednosti novčanog priliva (po osnovu prihoda) za 21.400 din.

Ponekad nije jednostavno odmeriti efekte neke inicijative. Na primer, primena LIFO metode za utvrđivanje troškova prodatih proizvoda (roba) u poreskom bilansu dozvoljena je po pravilu samo ako se primenjuje i u svrhe finansijskog izveštavanja, te je smanjenje oporezive dobiti praćeno smanjenjem računovodstvene dobiti. Neophodno je onda izvagati povoljan uticaj na novčane tokove sa negativnim uticajem na druge mere performansi preduzeća, poput dobitka ili stope prinosa na sopstveni kapital, pogotovo ako postoje neke restriktivne klauzule u vezi sa kreditima koje kompanija koristi, a koje bi bile prekršene manjim iznosom dobiti ili na kraju krajeva zbog nepovoljne reakcije tržišta na pad u zaradama preduzeća.

Za kompaniju su generalno najpoželjnije one inicijative koje dovode do smanjenja oporezive dobiti bez smanjenja računovodstvene, a takve inicijative se mogu transparentno sagledati iz obelodanjivanja koja prate primenu modela odloženih poreza. To ne znači da se i druge aktivnosti ne primenjuju kako bi se redukovao porez, kao ni da je njihov značaj mali. Na primer, vrlo su važni poreski efekti finansijske strukture. Finansiranje iz duga ima poresku povoljnost u odnosu na finansiranje iz sopstvenog kapitala upravo zbog činjenice da su troškovi kamate za razliku od dividendi odbitna stavka pri utvrđivanju oporezive dobiti.

Poresko planiranje u cilju smanjenja neto sadašnje vrednosti poreskih plaćanja ponekad je usmereno na povećanje tekuće oporezive dobiti, odnosno ubrzavanje generisanja oporezive dobiti čime se tekući iznos povećava, a iznos u narednim periodima smanjuje. Povećanje poreske stope je tipičan primer situacije u kojoj ovakvo ponašanje može da bude isplativo, a u kontekstu modela odloženih poreza čest povod ubrzanom iskazivanju oporezive dobiti je nastojanje da ne ostanu neiskorišćene poreske uštede koje su na raspolaganju u vremenski ograničenom roku.

Priznavanje odloženih poreskih sredstava uslovljeno je mogućnošću njihove realizacije, koja zavisi od dovoljnog nivoa oporezive dobiti. Strategije poreskog planiranja koje vode povećanju oporezive dobiti su onda jedan od načina da se obezbedi realizacija odloženih poreskih sredstava. U tom smislu kompanije mogu da priznavanje ili nepriznavanje odloženih poreskih sredstava opravdaju time što su u mogućnosti ili nisu u mogućnosti da koriste određene strategije poreskog planiranja. S obzirom na teškoće sa

kojima se eksterni adresati finansijskih izveštaja susreću u vezi sa procenom realnosti menadžerskih pretpostavki u vezi sa odloženim poreskim sredstvima i proizašlim priznatim iznosima, obelodanjivanje strategija koje podržavaju priznavanje bilo bi od koristi.

Međutim, kompanije su retko spremne da osim opšteg komentara (da su u poziciji da poreskim planiranjem kreiraju dovoljnu oporezivu dobit) daju i detaljnije objašnjenje samih strategija. Skoriije istraživanje prakse američkih kompanija pokazalo je da je samo nekoliko kompanija navelo koje strategije namerava da koristi i najčešće su to bile sledeće strategije: prodaja apresiranih hartija od vrednosti, prodaja drugih apresiranih sredstava, promena u investiranju sa neoporezivih na oporezive obveznice, prodaja sredstava, koja se potom uzimaju u lizing, raspodela dobitaka inostranih zavisnih lica (umesto daljeg reinvestiranja), kapitalizacija troškova istraživanja i razvoja u poreske svrhe itd.²⁷⁸

4. Analiza primene modela odloženih poreza u Srbiji

Model odloženih poreza postaje osnova za izveštavanje o porezu na dobit u finansijskim izveštajima opšte namene u Srbiji tek sa propisivanjem obaveze sastavljanja izveštaja u skladu sa MRS/MSFI.²⁷⁹ Time je okončana dotadašnja praksa korišćenja integrisanog modela. Iako je model odloženih poreza predstavljao u vreme uvođenja potpunu novinu, sada njegova implementacija traje već gotovo deceniju, pa bi se moglo očekivati da su potrebna znanja u vezi sa njim usvojena i da se zahtevi izveštavanja o odloženim porezima dosledno poštuju. Uostalom primena modela odloženih poreza nije dobrovoljan izbor, nego zakonska obaveza. Kada su još u pitanju finansijski izveštaji, koji podležu reviziji, inkorporiranje modela odloženih poreza bi se podrazumevalo.

Sa druge strane, moguće je i da primena ovog modela ne ide glatko, jer je neosporno visok stepen kompleksnosti ovog modela, pa akumulirano iskustvo možda nije

²⁷⁸ Mulford C., Comisky E., 2011, Deferred Tax Assets and The Disclosure of Tax Planning Strategies, The Journal of Applied Research in Accounting and Finance, Vol. 6, pp. 31-46.

²⁷⁹ Zakon o računovodstvu i reviziji iz 2002. godine (Sl. list SRJ, br. 71 od 27.12.2002. godine) propisao je primenu MRS/MSFI od 2004. godine za sva pravna lica i preduzetnike, osim banaka i drugih finansijskih organizacija kod kojih je primena bila obavezna već od 2003. godine. Kasnijim izmenama iz obavezne primene MRS/MSFI isključena su mala pravna lica i preduzetnici.

dovoljno. Važnu ulogu igraju i percepcije onih koji se javljaju u ulozi korisnika finansijskih izveštaja. Ako oni prezentirane informacije o porezima ne ocenjuju kao značajne, onda ne bi iznenadila i manja posvećenost načinu njihovog iskazivanja.

Da bi se stekao uvid u prisutne prakse izveštavanja, analizirani su finansijski izveštaji 20 najvećih banaka na tržištu Srbije prema veličini aktive u 2010. godini, kao i 20 velikih kompanija iz nefinansijskog (realnog) sektora, koje su u 2010. godini ostvarile najveće poslovne prihode.²⁸⁰ Struktura posmatranih nefinansijskih kompanija po sektorima poslovanja data je u Tabeli 5:

Tabela 5 Sektorska struktura 20 najvećih nefinansijskih kompanija u Srbiji u 2010. godini

<i>Sektor</i>	<i>Broj kompanija</i>
Energetika	11
Trgovina na malo	3
Telekomunikacije	2
Građevinarstvo	1
Hemija	1
Metalska industrija	1
Poljoprivreda	1
Ukupno	20

Izveštavanje ovih entiteta stavljeno je u fokus istraživanja, jer je reč o subjektima od javnog interesa, bilo zbog svoje veličine bilo zbog karaktera poslovanja (finansijske institucije), te je pružanje informacija u njihovim finansijskim izveštajima od najvećeg značaja. Ovde su upravo i najveća očekivanja u pogledu kvaliteta prezentiranih informacija, čemu doprinosi i obavezna revizija ovih izveštaja. Ukoliko bi se i u njima otkrile nepravilnosti u pogledu primene modela odloženih poreza to bi onda bio gotovo siguran znak da su još veći propusti prisutni u izveštajima drugih entiteta, koji su predmet manje pažnje.

²⁸⁰ Lista banaka preuzeta je iz edicije Novinsko-izdavačkog preduzeća Ekonom: east media group (decembar 2011. godine): “Banke, osiguravajuće i lizing kompanije”, str. 22. Spisak najvećih kompanija po poslovnim prihodima iz realnog sektora za 2010. godinu objavljen je od strane Agencije za privredne registre (jun 2011): “Saopštenja o poslovanju privrede u Republici Srbiji u 2010. godini (uporedni podaci iz finansijskih izveštaja za 2009 i 2010. godinu)”, str. 44-45.

Finansijski izveštaji izabranih kompanija preuzeti su sa sajta Agencije za privredne registre i to za 2009. i 2010. godinu. Najznačajniji izvor informacija predstavljale su napomene uz finansijske izveštaje u delu gde se objašnjavaju pozicije u vezi sa porezom na dobit.

Korektnost obračuna poreskih pozicija ne može se oceniti samo na bazi publikovanih finansijskih izveštaja bez detaljnijeg uvida u računovodstvenu evidenciju, pa je poštovanje zahteva računovodstva odloženih poreza (prema MRS 12) ocenjivano na bazi poređenja izvršenih sa traženim obelodanjivanjima. Ova obelodanjivanja su i presudna za bilo koju dublju analizu poreskih pozicija od strane korisnika finansijskih izveštaja i otuda je njihovo prisustvo značajno. Iako spisak obelodanjivanja nije mali, neka od njih su potrebna samo u određenim specifičnim situacijama, dok bi u izveštajima svih entiteta trebalo da budu obelodanjene sledeće tri bazične informacije:

- komponente rashoda po osnovu poreza na dobit,
- objašnjenje veze između rashoda po osnovu poreza na dobit i računovodstvene dobiti (efektivne poreske stope) i
- struktura odloženih poreskih sredstava i obaveza.

Na osnovu provere kod 20 analiziranih banaka utvrđena je situacija koja je prezentovana u sledećoj tabeli (Tabela 6):

Tabela 6 Obelodanjivanja u finansijskim izveštajima banaka u 2009. i 2010. godini

Obelodanjivanja	Postoji u zahtevanom formatu		Postoji, ali uz određene nepravilnosti		Ne postoji	
	2009.	2010.	2009.	2010.	2009.	2010.
Komponente rashoda	20	20	-	-	-	-
Objašnjenje razlike između proizvoda RD i propisane poreske stope i rashoda po osnovu poreza na dobit	3	2	14	15	3	3
Struktura OPS i OPO	14	12	4	6	2	2

Kao što se iz Tabele 6 može videti sve banke su obelodanile komponente poreskih rashoda i to su učinile tako što su podvojile tekuće od odloženih poreza. Ova informacija prisutna je uglavnom i u napomenama, ali je njeno prezentovanje zapravo već osigurano

propisanim obrascem za bilans uspeha, koji podrazumeva odvojeno iskazivanje tekućeg poreza od odloženih poreskih rashoda i prihoda.

Što se tiče drugog obelodanjivanja, iako je izvršeno od većine banaka, uočeni su značajni nedostaci u samoj prezentaciji, koji otežavaju sagledavanje uzroka odstupanja efektivne od nominalne poreske stope. Umesto da se izoluju faktori koji dovode do manje ili veće efektivne poreske stope u odnosu na propisanu, izvršeno je često kombinovanje efekata stalnih i privremenih razlika. Tako npr. u okviru stavke “troškovi koji se ne priznaju u poreskom bilansu” uključuju se i troškovi koji nikada neće da budu priznati (i stoga povećavaju efektivnu poresku stopu), ali i višak računovodstvene amortizacije nad poreskom u datom obračunskom periodu, što je samo privremena razlika i stoga ne menja poresko opterećenje obveznika. Upravo zahvaljujući modelu odloženih poreza privremene razlike između računovodstvene i oporezive dobiti ne narušavaju vezu računovodstvene dobiti i poreskih rashoda.

Očigledno je stoga da u našoj praksi ne postoji dovoljno razumevanje smisla ovog zahtevanog obelodanjivanja, pa se efekat privremenih razlika zapravo dva puta uključuje u pruženi pregled (sa različitim predznacima). Na to ukazuje vrlo prisutna forma obelodanjivanja koja bi se mogla razložiti u tri dela:

- Očekivani iznos poreskih rashoda (shodno računovodstvenoj dobiti) se najpre svodi na proizvod oporezive dobiti i propisane poreske stope, što zahteva da se uzmu u obzir sve nastale razlike između računovodstvene i oporezive dobiti, a time svakako i privremene razlike.
- U daljem postupku se dolazi do iznosa tekuće poreske obaveze i rashoda, tako što se uključuje još efekat prenetih gubitaka i poreskih kredita.
- U poslednjoj etapi kompletiraju se ukupni rashodi po osnovu poreza na dobit, tako što se na tekuće rashode dodaju odloženi, a to je zapravo ponovno baratanje sa privremenim razlikama.

Ovakav način obelodanjivanja sledi metodologiju sastavljanja poreskog bilansa. Iako nesumnjivo pruža korisne informacije, ne obezbeđuje transparentan uvid u faktore koji su izazvali odstupanje efektivne od propisane poreske stope, niti je uvek moguće ove faktore nedvosmisleno izdvojiti.

Kod nekih banaka je čak usaglašavanje očekivanog i stvarnog iznosa poreskih rashoda izvršeno samo do nivoa tekućih poreskih rashoda (i obaveza) – na primer kod Hypo Alpe-Adria-Bank i Alpha banke. Postoje i slučajevi gde je efektivna poreska stopa obračunata stavljanjem u odnos tekućih poreskih rashoda i računovodstvene dobiti, što je teorijski jedna od mogućih alternativa, ali nije prihvaćeni način obračuna ove stope u finansijskim izveštajima, što vodi materijalnoj grešci u prezentiranju informacija korisnicima izveštaja. Tako je u finansijskim izveštajima Komercijalne banke za 2009. i 2010. godine prikazana efektivna poreska stopa u iznosu od 5,45% i 5,64% respektivno, dok su korektno obračunate stope na nivou 9,71% i 9,19%.

Prilikom analize uočeno je i da je nekoliko banaka (Credit Agricole, Procredit bank itd.) prikazalo u celosti poreski bilans, čime je dat čak veći obim informacija od zahtevanog, ali opet izostaje potrebno sistematizovanje datih informacija.

Najveće iznenađenje bilo je da postoje banke (Univerzal banka, NLB Continental banka i dr.) gde u potpunosti izostaje bilo kakav vid objašnjenja odstupanja poreskih rashoda od očekivanog iznosa. Ovim je ozbiljno narušen informacioni potencijal obelodanjivanja o porezu na dobit.

U pogledu trećeg obelodanjivanja, koje se odnosi na strukturu odloženih poreskih sredstava i obaveza, takođe su prisutni propusti, koji se najčešće svode na:

- samo opisno objašnjenje strukture, bez kvantifikacije efekata pojedinih privremenih razlika i
- objašnjenje promena u odloženim poreskim sredstvima i obavezama, koje su nastale u posmatranom obračunskom periodu, umesto objašnjenja kumulativnog iznosa na ovim pozicijama. Ilustracija ovog formata obelodanjivanja data je u nastavku:

Početno stanje odloženih poreskih sredstava na dan 01.01.2010.	XXXX
Povećanje odloženih poreskih sredstava usled poreskih kredita	xxxx
Smanjenje odloženih poreskih sredstava po osnovu razlike između knjigovodstvene i poreske vrednosti osnovnih sredstava	(xxxx)
...	
Stanje odloženih poreskih sredstava na dan 31.12.2010.	XXXX

U oba neadekvatna vida prezentacije nedostaju ključne informacije za analizu odloženih poreskih pozicija, jer se tek uvidom u njihovu strukturu može procenjivati verovatnoća i vreme njihove realizacije. Čak ni razdvajanje ovih pozicija na tekuće i netekuće u ovim slučajevima nije moguće.

Razmatranje strukture odloženih poreskih sredstava i obaveza, kod banaka kod kojih je ova informacija pružena u napomenama, pokazalo je i da postoje nepravilnosti u pogledu saldiranja ovih pozicija i iskazivanja neto iznosa u bilansu stanja. Odložena poreska sredstva i obaveze koje su posledica prikazivanja nerealizovanih kapitalnih gubitaka i dobitaka (npr. po osnovu HoV raspoloživih za prodaju) ne bi trebalo da se prebijaju sa obavezama i sredstvima čija će realizacija dovesti do povećanja ili smanjenja oporezive dobiti po osnovu redovnih aktivnosti. Sa druge strane, potrebno je izvršiti prebijanje kada iskorišćenje pozicija odloženih poreskih sredstava i obaveza utiče na istu osnovicu za oporezivanje. U suprotnom, neopravdano se uvećava bilansna suma. Takva situacija je npr. kod Agrobanke u 2010. godine, gde su posebno iskazana odložena poreska sredstva i obaveze u bilansu stanja, iako je saldiranje očekivano s obzirom da su sredstva posledica poreskih kredita i rezervisanja, a obaveze nastaju usled ubrzane poreske amortizacije.

Još niz manjkavosti u ostalim zahtevanim obelodanjivanja otkriven je u finansijskim izveštajima posmatranih banaka. Ne postoji tako praksa kod nekih banaka (npr. Reiffeisen banke, Credit Agricole banke) da objave iznos poreza koji je priznat direktno u kapitalu (umesto u bilansu uspeha), što je slučaj u vezi sa odloženim porezima po osnovu privremenih razlika kod HoV raspoloživih za prodaju. Kod Vojvođanske banke vidljivo je iz napomena da je u 2009. godini povećanje OPO po osnovu HoV raspoloživih za prodaju izvršeno preko bilansa uspeha, što ukazuje da nije ni izvršena unutarperiodična alokacija odloženih poreza.

Problemi postoje i u vezi sa nepriznatim odloženim poreskim sredstvima. Njihovo obelodanjivanje nije uvek izvršeno. Na primer, kod OTP banke se može posredno zaključiti da postoje nepriznata odložena poreska sredstva po osnovu poreskih gubitaka, jer je banka u obe posmatrane godine imala poreski gubitak, a ne postoje priznata odložena poreska sredstva po ovom osnovu.

Propusti u obelodanjivanjima mogli bi da budu znak da problematika odloženih poreza nije adekvatno tretirana, pa se postavlja pitanje i tačnosti iskazanih iznosa u bilansu stanja i uspeha. Na to ukazuje i nalaz da se u nekim finansijskim izveštajima promena odloženih poreskih sredstava i obaveza ne podudara sa iznosom odloženih poreza u bilansu uspeha (iako nema unutarperiodične alokacije niti korekcije gudvila). Takođe, u slučajevima gde su banke objavile kompletan poreski bilans vidljivo je da po osnovu određenih razlika koje su privremenog karaktera nisu formirana odložena poreska sredstva iako postoji trend iskazivanja oporezive dobiti. Ako je razlog nepriznavanja ipak procena da sredstva ne bi mogla da se iskoriste, onda bi bilo neophodno da se obelodani iznos nepriznatih sredstava, što nije učinjeno.

Imajući u vidu prezentirane podatke u izveštajima 20 posmatranih banaka, uzroci nastanka odloženih poreskih sredstava i obaveza i učestalost njihovog pojavljivanja po banakama dati su u Tabeli 7:

Tabela 7 Struktura odloženih poreskih sredstava i obaveza u bankarskom sektoru u 2009. i 2010. godini

OPS	Broj banaka		OPO	Broj banaka	
	2009.	2010.		2009.	2010.
Nekretnine, postrojenja i oprema	11	10	Nekretnine, postrojenja i oprema	8	8
HoV raspoložive za prodaju	-	2	HoV raspoložive za prodaju	8	6
Rezervisanja (otpremnine, penzije, sudski sporovi)	2	7	Revalorizacija nekretnina	1	1
Obezvredjenje sredstava	-	1			
Derivati	-	2			
Obračunati, a još neplaćeni porezi	-	2			
Poreski krediti	10	8			

Po osnovu pozicije nekretnina, postrojenja i opreme najčešće se javljaju privremene razlike, uglavnom kao posledica razlika u računovodstvenoj i poreskoj amortizaciji, s tim da je u obe godine veći broj banaka koji po ovom osnovu ima odložena poreska sredstva, a

ne obaveze. Ulaganja u osnovna sredstva vode i po osnovu poreskih kredita formiranju odloženih poreskih sredstava kod polovine analiziranih banaka u 2009. godini, odnosno kod 40% banaka u 2010. godini. Rezervisanja su u 2010. godini na trećem mestu po učestalosti izazivanja odbitnih privremenih razlika. Ostali faktori koji dovode do nastanka odloženih poreskih sredstava (obežvređenje sredstava, obračunati, a još neplaćeni porezi i dr.) javljaju se tek sporadično. Primena modela fer vrednosti za merenje hartija od vrednosti raspoloživih za prodaju uzrokuje uglavnom nastanak odloženih poreskih obaveza, što ukazuje na odložene dobitke na ovim sredstvima. Revalorizacija nekretnina samo kod jedne banke uzrokuje odložene poreske obaveze.

Banke su češće u poziciji da imaju neto odložena poreska sredstva, nego obaveze, što je u skladu sa očekivanjima, s obzirom da kod finansijskih institucija po pravilu izostaju velike odložene poreske obaveze po osnovu amortizacije. Neto pozicija u odloženim porezima prezentovana je u narednoj tabeli:

Tabela 8 Neto pozicija u odloženim porezima banaka u 2009. i 2010. godini

	Neto odložena poreska sredstva		Neto odložene poreske obaveze	
	2009.	2010.	2009.	2010.
Broj banaka	12	14	8	6

Učešće neto pozicije odloženih poreskih sredstava ili obaveza u odnosu na ukupnu imovinu kreće se u rasponu od 0,009 promila do maksimalnih 7 promila u 2009. godini, odnosno od 0,021 promil do 5 promila u 2010. godini. Učešće nije materijalno, što je posledica pre svega niske poreske stope od 10%, ali i malih iznosa privremenih razlika. Takođe uočljivo je da nijedna od ovih banaka, koje su poslovale sa gubitkom u jednoj ili obe posmatrane godine, nije formirala odložena poreska sredstva za nastale poreske gubitke. Ni iz ranijih perioda nema odloženih poreskih sredstava po ovom osnovu, izuzev kod jedne banke (NLB banke).

Ovo bi moglo da inidicira loše izgleda da će ove banke profitabilno poslovati i u budućim periodima, mada se nepriznavanje odloženih poreskih sredstava nekada može pripisati prevelikoj opreznosti. Kod nekih banaka tako nisu bila priznata odložena poreska

sredstva po osnovu poreskih gubitaka, a onda su i u 2009. i u 2010. godini preneti gubici iz ranijih godina korišćeni u svrhe umanjjenja poreske osnovice (slučaj Erste banke).

Imajući u vidu nisko učešće odloženih poreskih sredstava i obaveza njihov uticaj na finansijsku poziciju banaka ne može se oceniti kao značajan. Osnovna merila performansi poslovanja ne bi se bitno izmenila kakav god bio njihov tretman u finansijskoj analizi. Odlaganje poreskih plaćanja i po tom osnovu unapređenje novčanog toka nije takođe u većoj meri prisutno kod analiziranih banaka.

Ipak ne treba prenebregnuti da su banke eksploatisale mogućnosti za unapređenje neto dobitka i slobodnog novčanog toka putem smanjenja poreskog tereta, ali kreiranjem trajnih poreskih ušteda. Većina analiziranih banaka koje su profitabilno poslovale uspeła je da ostvari efektivnu poresku stopu ispod 10%. Najniže rashode poreza na dobit u odnosu na računovodstveni dobitak u 2009. godini imala je Eurobank EFG i to 3,18%, a u 2010. godini Raiffeisen banka 3,81%.

Smanjenje poreskog tereta prevashodno se ostvaruje zahvaljujući poreskom kreditu koja država predviđa po osnovu ulaganja u osnovna sredstva. U nekoliko slučajeva veći iznosi poreskih kredita doprinose da banke iskažu istovremeno neto dobitak pre oporezivanja i prihode po osnovu poreza na dobit, pa je efektivna poreska stopa sa negativnim predznakom. Na primer, kod Vojvodanske banke u 2009. godini efektivna poreska stopa iznosi -35,22%, što je posledica više faktora koji su redukovali poreske rashode ili kreirali poreske prihode (neoporezive dividende, efekti korišćenja poreskih gubitaka za koja nisu bila priznata odložena poreska sredstva i poreski krediti po osnovu ulaganja u osnovna sredstva).

Sa druge strane, kod nekih banaka sa ostvarenim dobitkom efektivna poreska stopa je veća od 10%. Najviše vrednosti efektivne poreske stope su 12,52% u 2009. godini kod Hypo Alpe-Adria-Bank i 65,71% u 2010. godini kod NLB Continental banke. Generalno, do povećane efektivne poreske stope dovode veći iznosi rashoda koji se ne priznaju u poreske svrhe, a ovako ekstremno visoka stopa kod NLB Continental banke posledica je ukidanja ranije priznatih odloženih poreskih sredstava po osnovu neiskorišćenih gubitaka (usled verovatno procene da ne mogu da budu iskorišćena), čime je iznos odloženih poreskih rashoda u 2010. godini značajno podignut.

Kod banaka koje su imale gubitke u bilansu uspeha, efektivna poreska stopa je značajno manja od 10%, često konvergira ka nuli, jer se ne očekuje buduća poreska ušteda po osnovu gubitka, a time izostaje kreiranje odloženih poreskih sredstava i priznavanje odloženih poreskih prihoda. Na primer, kod OTP banke ova stopa je svega 0,38% i 0,19% u 2009. i 2010. godini respektivno.

Svi prethodno navedeni aspekti analize sprovedni su i za 20 nefinansijskih kompanija sa najvećim poslovnim prihodima. Ustanovljene su određene sličnosti, ali i razlike u odnosu na bankarski sektor. Provera obelodanjivanja dala je sledeće rezultate (Tabela 9):

Tabela 9 Obelodanjivanja u finansijskim izveštajima nefinansijskih kompanija u 2009. i 2010. godini

Obelodanjivanja	Postoji u zahtevanom formatu		Postoji, ali uz određene nepravilnosti		Ne postoji	
	2009.	2010.	2009.	2010.	2009.	2010.
Komponente rashoda	18*	18*	-	-	-	-
Objašnjenje razlike između proizvoda RD i propisane poreske stope i rashoda po osnovu poreza na dobit	4	4	11	13	5	3
Struktura OPS i OPO	14	13	-	2	6	5

* Kod HIP Petrohemije i Puteva Srbije kako tekući tako i odloženi poreski rashodi su nula.

U bilansu uspeha preduzeća, kao i u bilansu uspeha banaka, predviđeno je posebno unošenje tekućeg i odloženog poreza na dobit, pa je komponente poreskih rashoda (prihoda) moguće sagledati već u bilansu uspeha. Dekomponovanje poreza na dobit je tako prisutno kod svih analiziranih kompanija, osim u slučaju HIP Petrohemije i Puteva Srbije, gde su zapravo i tekući i odloženi iznos poreza jednaki nuli.

Objašnjenje razlika između proizvoda računovodstvene dobiti i propisane poreske stope i rashoda po osnovu poreza na dobit javlja se kao najproblematičnije obelodanjivanje i u slučaju nefinansijskih kompanija. Najveći broj posmatranih preduzeća nije izvršio ovo obelodanjivanje u adekvatnom formatu, nego su najčešće podaci dati u vidu:

- poreskog bilansa,

- objašnjenja veze očekivanih poreskih rashoda i tekućih poreskih rashoda (uključivanje svih razlika – privremenih i stalnih) uz dodavanje naposljetku odloženih poreza te tako dolaženje do iskazanog iznosa rashoda u bilansu uspeha i
- usaglašavanja očekivanih poreskih rashoda i tekućih poreskih rashoda.

Na iste ove forme naišlo se i pri analizi finansijskih izveštaja banaka, što je jasan znak da se prezentacija vrši na jednostavnije načine po izveštajne entitete imajući u vidu već raspoložive informacije u vezi sa pripremom poreskog bilansa, umesto da se podaci sistematizuju na način da istaknu efektivno poresko opterećenje. Zahtevana metodologija po MRS 12 još uvek nije usvojena. U nekoliko slučajeva postoje i pogrešno navedeni iznosi efektivne poreske stope, pa tako kod Delta maxi DOO Beograd u 2010. godini stopa je iskazana na nivou od 6%, jer su uzeti u obzir samo tekući poreski rashodi, dok bi korektan iznos bio 16,38%.

Čak 5 preduzeća u 2009. godini nije uopšte objavilo bilo kakvu informaciju u vezi sa odnosom poreskih rashoda i računovodstvene dobiti. U 2010. godini dva od ovih preduzeća pružaju određene informacije, što je dobro, mada potpuni pomak na bolje nije napravljen, jer obelodanjivanja nisu izvršena u potrebnom obliku.

Uvid u strukturu odloženih poreskih sredstava i obaveza nije moguć kod 6 preduzeća u 2009. godini, što je 30% analiziranih kompanija. U 2010. godini 5 preduzeća nije pružilo nikave informacije po ovom obelodanjivanju, dok su dva preduzeća dala nepotpune informacije - objašnjenje promena na ovim pozicijama u toku posmatrane godine bez razlaganja početnog stanja, kao i opisna struktura pozicija, bez kvantifikacije efekata pojedinih privremenih razlika.

Možemo zaključiti da postoje ozbiljni propusti u obelodanjivanjima, pri čemu nije uočena razlika u kvalitetu obelodanjivanja u zavisnosti od toga da li su analizirana preduzeća iz javnog sektora ili pripadaju privatnom sektoru. Tako na primer, kod JP Srbijagas iz Novog Sada, kao i kod Puteva Srbije uopšte ne postoje osnovna obelodanjivanja²⁸¹, osim razdvajanja tekućih i odloženih poreza u slučaju Srbijagasa.

²⁸¹ Kod Puteva Srbije verovatno usled nastalih gubitaka i očekivanih gubitaka i u narednim periodima odložena poreska sredstva nisu predmet priznavanja. Ipak iznos nepriznatih sredstava trebalo bi da bude obelodanjen.

Međutim, izostanak objašnjenja efektivne poreske stope, a i strukture OPS i OPO utvrđen je takođe kod kompanije Mercator-S DOO iz Novog Sada, dok su nepotpune informacije prezentirane i kod kompanije Idea DOO Beograd, Lukoil-Beopetrol AD Beograd itd.

Na osnovu analiziranih izveštaja dobijen je određeni uvid u osnovne razloge nastanaka odloženih poreskih sredstava i obaveza, ali treba da se uzme u obzir i da deo kompanija nije obelodanio strukturu odloženih poreskih sredstava i obaveza, te nije bilo moguće spoznati koje privremene razlike stoje u njihovoj osnovi. Rezultati analize su dati u Tabeli 10:

Tabela 10 Struktura odloženih poreskih sredstava i obaveza kod nefinansijskih kompanija u 2009. i 2010. godini

Odložena poreska sredstva	Broj preduzeća		Odložene poreske obaveze	Broj preduzeća	
	2009.	2010.		2009	2010
Nekretnine, postrojenja i oprema	3	3	Nekretnine, postrojenja i oprema	8	8
Rezervisanja	-	2			
Obračunati, a još neplaćeni porezi	-	1			
Poreski krediti	2	2			

Jedine oporezive razlike nastaju na poziciji nekretnina, postrojenja i opreme i u većini slučajeva je jasno istaknuto da su razlike posledica ubrzane amortizacije u poreske svrhe. Samo u tri slučaja privremene razlike na nekretninama, postrojenjima i opremi su odbitnog karaktera i vode priznavanju odloženih poreskih sredstava. Broj preduzeća koja su u poziciji odloženih poreskih obaveza po ovom osnovu je veći (i verovatno bi bio još veći da su bili u potpunosti raspoloživi podaci o strukturi poreskih pozicija) u odnosu na broj preduzeća koja su iskazala odložena poreska sredstva, što je različito u odnosu na finansijski sektor.

Još jedna upadljiva razlika je da je mali broj kompanija (samo dve) formirao odložena poreska sredstva po osnovu poreskih kredita. Razlog tome ne leži u činjenici da nije bilo investiranja u osnovna sredstva i prava na poreske kredite po tom osnovu, nego je većina kompanija procenila da neće uspeti da iskoristi ove kredite u budućim periodima, pa stoga nije izvršila priznavanje odloženih poreskih sredstava. Čak 11 kompanija obelodanilo

je da ima nepriznata odložena poreska sredstva po osnovu poreskih kredita, pri čemu su nepriznati iznosi često značajni, npr. u 2010. godini kod Telekom Srbija nepriznata odložena poreska sredstva su 12.090.541 hiljada dinara, kod RB Kolubara DOO Lazarevac 4.203.685 hiljada dinara, kod EDB DOO Beograd 986.570 hiljada dinara itd. Iako su nepriznata odložena poreska sredstva najčešće karakteristična za kompanije koje posluju sa gubitkom, može se videti da se pojavljuju i kod nekih veoma uspešnih kompanija, poput Telekoma, jer su ulaganja u osnovna sredstva veoma intenzivna tako da potencijal poreskih kredita ne uspeva da se iskoristi imajući u vidu postavljena ograničenja (umanjenje tekuće poreske obaveze maksimalno do 50%, kao i ograničen vremenski rok za korišćenje). Kao i u finansijskom sektoru upadljivo je da nijedna kompanija nije formirala odložena poreska sredstva po osnovu poreskih gubitaka.

Po osnovu odloženih poreza većina kompanija je u poziciji da iskazuje neto odložene poreske obaveze, što je i prezentirano u Tabeli 11:

Tabela 11 Neto pozicija u odloženim porezima nefinansijskih kompanija u 2009. i 2010. godini

Broj preduzeća	Neto odložena poreska sredstva		Neto odložene poreske obaveze		Bez odloženih poreza	
	2009.	2010.	2009.	2010.	2009.	2010.
	5	5	11	11	4	4

Može se uočiti da 4 kompanije nemaju ni odložena poreska sredstva, kao ni obaveze. Ovo je posledica poslovanja sa gubicima, pri čemu se pravo na buduće poreske uštede ne priznaje kao sredstvo, s obzirom na malu verovatnoću iskorišćenja. Ove kompanije su stoga u poziciji da imaju nepriznate iznose odloženih poreskih sredstava.

Neto pozicija sredstava ili obaveza opredeljena je u većini slučajeva odnosom neotpisane vrednosti osnovnih sredstava u računovodstvene i poreske svrhe. Međutim, neke od kompanija koje su sada u poziciji neto odloženih poreskih obaveza mogle bi da pređu u poziciju neto odloženih poreskih sredstava, ako bi se njihova zarađivačka sposobnost poboljšala, pa bi nepriznati iznosi odloženih poreskih sredstava bili aktivirani. Tako, npr., NIS je u 2010. godini kada je ostvario dobitak u poslovanju priznao značajan iznos do tada nepriznatih odloženih poreskih sredstava po osnovu neiskorišćenih poreskih kredita, što ga

je dovelo u poziciju neto odloženih poreskih sredstava u 2010. godini, dok je u prethodnoj godini bio u poziciji neto odloženih poreskih obaveza.

Učešće neto pozicije odloženih poreskih sredstava ili obaveza u odnosu na ukupnu imovinu dato je u narednoj tabeli (Tabela 12):

Tabela 12 Učešće neto odloženih poreskih sredstava i obaveza u ukupnoj imovini nefinansijskih kompanija u 2009. i 2010. godini*

	Neto OPS		Neto OPO			
	0-1%	1-3%	0-1%	1-3%	3-5%	preko 5%
2009	5	-	4	3	3	1
2010	4	1	5	2	4	-

* Napomena: U prikaz nisu uključene 4 kompanije kod kojih nisu iskazane ni odložene poreske obaveze ni odložena poreska sredstva.

Dok je kod svih analiziranih banaka u obe posmatrane godine učešće odloženih poreza u ukupnoj imovini bilo ispod 1%, pri čemu je ekstremna (najviša) vrednost bila 0,7%, kod preduzeća je ovo učešće u proseku veće. Za 35% preduzeća učešće je iznad 1%, dok za 20% preduzeća kako u 2009. tako i u 2010. godini odložene poreske obaveze čine preko 3% bilansne sume. U 2009. godini jedno od preduzeća (Tent DOO Obrenovac) imalo je odložene poreske obaveze u iznosu preko 5%. Kod analiziranih preduzeća se pokazalo i da je ne samo veća učestalost pojavljivanja neto odloženih poreskih obaveza u odnosu na neto odložena poreska sredstva, nego je i njihovo učešće veće.

Iako je iznos odloženih poreskih pozicija veći u nefinansijskom sektoru, uticaj po performanse poslovanja i dalje je retko materijalan. S obzirom da se banke na tržištu Srbije javljaju kao jedan od najfrekventnijih korisnika finansijskih izveštaja kompanija i da u cilju odobravanja kredita vrše njihovu detaljnu analizu, sprovedena je anketa u bankarskom sektoru kako bi se stekao uvid u značaj koji se pridaje odloženim porezima.

Anketa je upućena bankama sa sugestijom da je popune zaposlena lica koja se upravo bave analizom izveštaja. Od ispitanika se očekivalo da odgovore kakav je tretman odloženih poreskih sredstava i obaveza u pojedinim segmentima finansijske analize – kod analize solventnosti, likvidnosti i profitabilnosti. Bilo je predviđeno i da ukažu na okolnosti u kojima vrše detaljniju analizu ovih pozicija. Dva pitanja odnosila su se na postojeće prakse u pogledu preispitivanja verovatnoće realizacije odloženih poreskih sredstava. U

kojoj meri su uopšte napomene o porezu na dobit predmet analize bilo je takođe jedno od pitanja. Na kraju je ostavljena mogućnost ispitanicima da ukoliko ne vrše detaljniju analizu odloženih poreza izraze svoje mišljenje koji su razlozi za takvu praksu.

Odgovori su dobijeni od 11 banaka, što čini 34% od ukupnog broj banaka na tržištu. Tretman odloženih poreskih obaveza i sredstava koji se primenjuje prilikom ocene solventnosti dat je u Tabeli 13:

Tabela 13 Odgovori na pitanja o tretmanu odloženih poreza prilikom ocene solventnosti

1. Kako prilikom analize solventnosti tretirate odložene poreske obaveze?	U celini kao obavezu.	U celini kao sopstveni kapital.	Na osnovu detaljnije analize dekomponuju se na deo koji pripada obavezama i deo koji se uključuje u sopstveni kapital.
	9	0	2
2. Da li prilikom analize solventnosti odložena poreska sredstva:	Ne smatrate relevantnim.	Mogu da predstavljaju korekciju sopstvenog kapitala u sledećim okolnostima: _____.	-
	10	1	-

U najvećem broju slučajeva (82%) ne vrši se nikakva detaljna analiza odloženih poreskih obaveza, nego se automatski tretiraju kao obaveze. Dekomponovanje se praktikuje u dve od jedanaest banaka i to tako da se u obaveze uključuje deo za koji se procenjuje da će “imati uticaja na novčani tok” ili “da će se realizovati”, dok se ostatak tretira kao sopstveni kapital. Ističe se i važnost obelodanjivanja za ovaj deo analize.

Odložena poreska sredstva se gotovo po pravilu (91%) u ovom delu analize ne razmatraju. Samo jedna banka predviđa umanjeње sopstvenog kapitala za onaj iznos odloženih poreskih sredstava za koji se očekuje da će se ukinuti.

Na pitanje o mogućim korekcijama iznosa sopstvenog kapitala po osnovu odloženih poreskih sredstava i obaveza prilikom izračunavanja stope prinosa na sopstveni kapital jedino su dve banke potvrdile ovakvu praksu, što je konzistentno prethodno datim odgovorima o tretmanu odloženih poreskih pozicija i pri oceni solventnosti.

U pogledu analize likvidnosti odložene poreske obaveze i sredstva se uključuju na sledeći način (Tabela 14):

Tabela 14 Odgovori na pitanja o tretmanu odloženih poreza prilikom ocene likvidnosti

4. Da li u svrhe ocene likvidnosti odložene poreske obaveze tretirate kao tekuće obaveze?	Da.	Ne.	Na osnovu detaljnije analize dekomponuju se na tekući i netekući deo.
	7	3	1
5. Da li u svrhe ocene likvidnosti odložena poreska sredstva tretirate kao tekuće sredstvo?	Da.	Ne.	Na osnovu detaljnije analize dekomponuju se na tekući i netekući deo.
	5	5	1

Razdvajanje odloženih poreskih obaveza i sredstava na deo koji je tekući i deo koji je netekućeg karaktera svojstveno je samo jednoj banci, što svedoči da je dominantan pristup takav da se ne vrši detaljna analiza dospelosti ovih pozicija. U dva slučaja postoje ipak komentari da se ponekad ulazi u dublju analizu, kada je iznos “odloženih poreskih sredstava ekstremno visok”, odnosno prema drugoj napomeni koja se odnosi na odložene poreske obaveze “kada je neto obrtni kapital nizak”.

S obzirom da je preovlađujuća praksa da se ne vrši uvid u izvore formiranja odloženih poreza kako bi se utvrdila njihova dospelost ne čudi što postoji prilično razmimoilaženje u pogledu toga da li ove pozicije predstavljaju tekuće ili netekuće obaveze odnosno sredstva. Kod odloženih poreskih sredstava jednak broj banaka se opredelio da ih uključuje u tekuća, odnosno netekuća sredstva, dok je kod odloženih poreskih obaveza veći broj banaka koje ih tretiraju kao tekuće obaveze. Ovakav tretman odloženih poreskih obaveza mogao bi da predstavlja iznenađenje, ali s obzirom da se ne sagledava njihova stvarna dospelost, njihovo uključivanje u tekuće obaveze ima opravdanje u principu opreznosti (konzervativizma). Interesantan je i komentar u jednoj od banaka, gde iako je u

primeni razvrstavanje odloženih poreza u tekuće stavke, postoji mišljenje da bi trebalo da se prebace u dugoročni deo bilansa.

U kojoj meri se sagledava rizik neadekvatne procene odloženih poreskih sredstava analizirano je preko sledećih pitanja (Tabela 15):

Tabela 15 Odgovori na pitanja o proceni odloženih poreskih sredstava

6. Da li preispitujete mogućnost realizacije priznatih odloženih poreskih sredstava?	Uvek.	Ponekad, i to u sledećim slučajevima: _____.	Nikad.
		5	6
7. Da li su predmet razmatranja i nepriznata odložena poreska sredstva?	Uvek.	Ponekad, i to u sledećim slučajevima: _____.	Nikad.
		1	10

Nešto manje od polovine ispitanika (45%) ponekad se upušta u ocenu realnih potencijala odloženih poreskih sredstava i to pre svega u okolnostima kada su njihovi iznosi značajni “u odnosu na ukupnu bilansnu sumu” ili “sa aspekta održavanja likvidnosti” ili “s obzirom na uticaj na veličinu poreza na dobit”. Veći deo ispitanika ne bavi se procenom verovatnoće da će priznata sredstva biti realizovana (55% ispitanika), niti se na bilo koji način bavi nepriznatim odloženim poreskim sredstvima (91%). Jedino se u jednoj banci razmatraju nepriznata sredstva i to kada im je iznos značajan i pod uslovom da su dati podaci uopšte obelodanjeni.

Ispitanici su odgovorili i na pitanje: “Da li se u svrhe finansijske analize razmatraju napomene o porezu na dobit?”. U pet slučajeva dat je odgovor “uvek”, u dva slučaja “ponekad”, pri čemu se potreba razmatranja ovih napomena vezuje za situacije gde su poreske pozicije materijalno značajne i u 4 slučaja odgovor je bio “nikad”.

Može se zaključiti na osnovu odgovora na sva prethodna pitanja da se pozicije odloženih poreza uglavnom ne tretiraju kao značajne po ocenu performansi preduzeća i stoga nisu predmet detaljnije analize, što je i bio očekivani ishod sprovedene ankete. Ispitanici su u poslednjem pitanju zamoljeni da u slučaju da ne vrše detaljnu analizu

odloženih poreskih pozicija navedu osnovne razloge za takav tretman. Dati odgovori ukazuju na tri osnovna razloga:

- Pozicije odloženih poreza ne javljaju se u materijalnim iznosima, čak su često gotovo “zanemarljive”.
- Ne postoje adekvatna obelodanjivanja u finansijskim izveštajima preduzeća, koja bi omogućila kvalitetnu analizu.
- Kompleksnost analize, s obzirom da je reč o pozicijama koje su “teško predvidive kako zbog diskrecije menadžmenta u pogledu njihovog kreiranja i merenja, tako i zbog česte izmene poreskih propisa, što otežava iz ugla poverioca procenu alokacije poreskih plaćanja između perioda i uticaja na otplatni kapacitet”.

Analiza finansijskih izveštaja 20 preduzeća, koja je sprovedena u ovom radu, ukazala je takođe da su odloženi porezi relativno mala bilansna pozicija, kao i da tome doprinosi ne samo niska poreska stopa nego i mali obim privremenih razlika. Između računovodstvenih i poreskih pravila ne postoji veliki broj privremenih razlika (npr. kod ovih 20 preduzeća pokazalo se da oporezive privremene razlike jedino nastaju usled razlika u amortizaciji), a ni njihovi iznosi nisu veliki. Pored toga, po osnovu odbitnih privremenih razlika često ne dolazi do priznavanja odloženih poreskih sredstava, jer mnoga preduzeća posluju sa gubicima ili nedovoljnim oporezivim dobitima pa i ne očekuje iskorišćenje ovih sredstava. Takođe iz istih razloga izostaje u dosta slučajeva priznavanje odloženih poreskih sredstava po osnovu poreskih kredita i poreskih gubitaka.

Neadekvatnost obelodanjivanja, koja otežava analizu bankama, potvrđena je i kod najvećih preduzeća brojnim uočenim propustima. Ostaje još dosta prostora da se u ovom segmentu napomena učine poboljšanja, a odgovornost za to leži ne samo na strani onih koji pripremaju izveštaje, nego možda još u većoj meri i na revizorima, koji bi prisutne nedostatke u izveštavanju trebalo da uoče i promovišu prakse kvalitetnog izveštavanja.

Kompleksnost analize je neosporna i u okruženju gde se model odloženih poreza decenijama primenjuje, ali svakako da će se kompetencije analitičara u našem okruženju povećati sa akumuliranim iskustvom, pa u tom smislu možemo očekivati i ozbiljniji pristup

ovim pozicijama, posebno u onim slučajevima kada njihovi iznosi ne mogu da se smatraju nematerijalnim.

Kod posmatranih nefinansijskih kompanija u ovom radu je izvršena ne samo analiza privremenih razlika, nego i analiza stalnih razlika između računovodstvene i oporezive dobiti (u meri u kojoj je to bilo moguće, s obzirom da potrebni podaci često nisu objavljivani). Rashodi koji se ne priznaju u poreske svrhe identifikovani su kod svih kompanija. Pri razmatranju efektivnog poreskog opterećenja, oni su se pokazali kao dominantna stavka koja uvećava poreske troškove iznad njihovog očekivanog iznosa.

Kompanije iz javnog sektora sklone su značajnim iznosima ovih rashoda (npr. u slučaju RB Kolubare iznos ovih rashoda je 1.991.475 hiljada din. u 2010. godini, dok je neto dobitak pre oporezivanja u istoj godini svega 44.866 hiljada dinara). Efekat ovih rashoda održava se u većoj efektivnoj poreskoj stopi od propisane, s tim da bi često bio i izraženiji da nije delom kompenzovan smanjenjem efektivne stope usled dejstva poreskih kredita na koje ova preduzeća po pravilu imaju pravo jer vrše ulaganja u osnovna sredstva. U nekim slučajevima poreski krediti su u toj meri veliki da je krajnji efekat negativna efektivna poreska stopa, tj. iskazuju se poreski prihodi iako kompanija ostvaruje neto dobitak (što je i slučaj sa Kolubarom).

Generalno gledano, kod najvećih preduzeća poreski krediti su dominantan faktor koji doprinosi umanjenju njihovog stvarnog poreskog tereta. Ostale stavke koje vode odstupanjima efektivne od propisane poreske stope su: korekcije po osnovu transfernih cena, nepriznavanje odloženih poreskih sredstva po osnovu odbitnih privremenih razlika i nastalih gubitaka, kao i iskorišćenje ranije nepriznatih gubitaka za umanjenje poreskih obaveza.

Efektivne poreske stope se za analizirana profitabilna preduzeća kreću u 2010. godini u intervalu od -58,89% kod Tent DOO Obrenovac do 26,54% kod OMV Srbija. Ova negativna vrednost kod kompanije Tent posledica je većih odloženih poreskih prihoda (usled smanjenja odloženih poreskih obaveza po osnovu amortizacije) u odnosu na tekuće poreske rashode, jer zahvaljujući poreskim kreditima plaćanje dospelih (odloženih) poreskih obaveza dovodi suštinski do manjeg odliva resursa od očekivanog. Iz istog razloga, a imajući u vidu i relativno mali iznos računovodstvene dobiti, dobija se još

ekstremnija veličina efektivne poreske stope u 2009. godini kod RB Kolubara u iznosu od - 539,62%. Najveća efektivna poreska stopa u 2009. godini je 38,44% kod Elektrosrbije DOO Kraljevo.

Kompanije, koje posluju sa gubitkom, usled nepriznavanja budućih koristi (odloženih poreskih sredstava) po osnovu nastalih poreskih gubitaka često imaju efektivnu poresku stopu jednaku ili blisku nuli (US Steel Serbia, HIP- Petrohemija, Idea DOO Beograd). Međutim, jedan broj javnih preduzeća ima istovremeno gubitak u bilansu uspeha, a oporezivu dobit u poreskom bilansu, kako zbog rashoda koji se ne priznaju u poreske svrhe, tako i zbog veće poreske u odnosu na računovodstvenu amortizaciju (uglavnom dolazi do smanjenja ranije formiranih odloženih poreskih obaveza). Ipak, opet usled dejstva poreskih kredita, njihovi tekući poreski rashodi su manji od odloženih poreskih prihoda (zbog smanjenja odloženih poreskih obaveza), pa je konačni rezultat – neto poreski prihod, te je efektivna poreska stopa pozitivna i to na najvišem nivou je u 2009. godini kod kompanije Tent 24,30%, a u 2010. godini kod Elektrodistribucije DOO Beograd 8,96%.

Na bazi sprovedene analize finansijskih izveštaja najvećih finansijskih i nefinansijskih kompanija u vezi sa odloženim porezima može se izvesti nekoliko zaključaka:

- Postoje značajne varijacije u obimu i kvalitetu obelodanjivanja od strane posmatranih kompanija.
- Većina kompanija je implementirala istu politiku izveštavanja u 2009. i 2010. godini.
- Svi izveštajni zahtevi su retko ispoštovani, tako da ili nisu obelodanjene sve potrebne informacije ili su obelodanjivanja neadekvatna, što je posebno slučaj prilikom prikazivanja uzroka odstupanja efektivne od nominalne poreske stope. Ovim je značajno otežana ili onemogućena dublja analiza odloženih poreza.
- Većina banaka je u obe godine bila u poziciji neto odloženih poreskih sredstava, dok je većina preduzeća imala neto odložene poreske obaveze.
- Odstupanja poreskih od računovodstvenih pravila koja vode nastanku privremenih razlika između računovodstva i oporezive dobiti nisu brojna.

- Oporezive, kao i odbitne privremene razlike najčešće nastaju i u finansijskom i u nefinansijskom sektoru na poziciji nekretnina, postrojenja i opreme, usled različitog tempa njihove amortizacije u računovodstvene i poreske svrhe, s tim da je u finansijskom sektoru računovodstvena amortizacija u većem broju slučajeva brža od poreske, dok je u nefinansijskom sektoru obrnuto. Na drugom mestu kao izvor odloženih poreskih sredstava u oba sektora nalaze se poreski krediti, ali su banke sklonije formiranju odloženih poreskih sredstava po ovom osnovu, dok preduzeća imaju češće nepriznata nego priznata odložena poreska sredstva po poreskim kreditima, jer su njihova ulaganja u osnovna sredstva intenzivna, a oporeziva dobit nedovoljna (uz zadata ograničenja) da bi apsorbovala sve potencijalne uštede. Nepriznavanje odloženih poreskih sredstava po osnovu nastalih poreskih gubitaka je praksa u oba sektora. Rezervisanja u 2010. godini postaju češće osnov za odložena poreska sredstva u bankarskom sektoru, dok preduzeća i dalje retko praktikuju priznavanje odloženih poreskih sredstava po ovom osnovu. Privremene razlike na hartijama od vrednosti raspoloživim za prodaju karakteristične su isključivo za bankarski sektor i imaju za sada dominantno oporezivi karakter (te vode nastanku odloženih poreskih obaveza).
- U odnosu na vrednost ukupne aktive odložene poreske pozicije su retko materijalne. Ipak može se uočiti značajnije učešće ovih pozicija kod preduzeća nego kod banaka, gde je najviša vrednost u obe posmatrane godine dostigla svega 0,7%. Odloženi porezi najčešće ne utiču bitno na performanse preduzeća i banaka, tako da analitičke nedoumice koje je donela primena modela odloženih poreza ne dolaze do izražaja u Srbiji. Ovo je potvrđeno anketom u bankarskom sektoru, gde je dublja analiza odloženih poreza vrlo retka.
- Odstupanja efektivne od nominalne poreske stope najčešće su izazvana rashodima koji se ne priznaju u poreske svrhe, kao i poreskim kreditima.

Istraživanjem su identifikovani brojni problemi u izveštavanju, koji bi morali da se prevaziđu, kako bi kvalitetna analiza odloženih poreza uopšte mogla da se izvodi. Iako prema komentaru bankarskih analitičara u bilansima kompanija u Srbiji preovlađuju

nematerijalni iznosi odloženih poreskih sredstava i obaveza, ne treba prenebnegnuti ni one situacije gde to nije slučaj. U takvim okolnostima pravilna ocena performansi kompanija zahteva informacije i kompetencije za analizu odloženih poreza.

ZAKLJUČAK

U uslovima sve većih pritisaka za podizanjem kvaliteta finansijskih izveštaja merodavnost bilansa uspeha za sastavljanje poreskog bilansa postaje predmet kritika, jer vodi neminovno tome da finansijsko izveštavanje opšte namene bude opterećeno poreskim razmatranjima. Sa druge strane, pokazalo se da nezavisnost finansijskog od poreskog izveštavanja ima za posledicu povećanje raspona između računovodstvene i oporezive dobiti, jer podsticaji za umanjenje oporezive dobiti i uvećanje računovodstvene dobiti nisu sputani efektom po drugo merilo dobiti. Na ovaj način redukuje se prihodni potencijal poreza na dobit, a olakšava i hipetrofiranje računovodstvenog rezultata, što se potvrdilo u slučajevima velikih finansijskih skandala poslednjih godina. Moguće rešenje za nastale probleme vidi se onda u povećanju stepena usaglašenosti računovodstvenih i poreskih pravila izveštavanja.

Ispoljeni nedostaci kako modela uniformnosti finansijskog i poreskog izveštavanja, tako i modela nezavisnosti aktuelizovali su problem pronalaženja optimalnog odnosa između ova dva vida izveštavanja. U ovom radu smo odnos finansijskog i poreskog izveštavanja stavili u kontekst ciljeva koji se postavljaju pred jedan, odnosno drugi sistem izveštavanja. Njihova razrada kroz konceptualni okvir sve do konkretnih računovodstvenih i poreskih pravila za odmeravanje dobiti ukazala je na značajne međusobne razlike, koje čine nepoželjnim uniformni pristup. Mnogi računovodstveni principi, kao na primer princip opreznosti, princip uzročnosti prihoda i rashoda i princip materijalnosti, kao i modeli vrednovanja, poput modela fer vrednosti, imaju samo ograničenu primenu ili nisu uopšte primenljivi za poreske svrhe. Poreska pravila moraju da se baziraju na poreskim principima, kojima se potencira izdašnost, pravičnost, neutralnost, ekonomičnost i fleksibilnost poreza.

Iz konceptualnih razlika proizlazi potreba za divergencijom poreskih od računovodstvenih pravila izveštavanja. Samo model nezavisnosti može obezbediti nesmetano ostvarenje ciljeva jednog i drugog sistema izveštavanja. To ne isključuje

korišćenje istovetnih rešenja u meri u kojoj se ne narušava realizaciju postavljenih ciljeva. Divergencija je zapravo opravdana samo ukoliko je na jasnim konceptualnim osnovama.

Divergencija poreskih i računovodstvenih pravila svoju konkretizaciju dobija u nizu razlika između računovodstvene i oporezive dobiti. Neke od ovih razlika mogu da se okarakterišu kao stalne, jer je njihov efekat u vidu smanjenja ili uvećanja oporezive u odnosu na računovodstvenu dobit definitivan, dok postoje i razlike privremenog karaktera. One najčešće nastaju po osnovu:

- ubrzanog priznavanja rashoda ili kasnijeg priznavanja prihoda pri odmeravanju oporezive dobiti u odnosu na računovodstvenu, što suštinski vodi odlaganju poreskih plaćanja za izveštajni entitet ili
- kasnijeg priznavanja rashoda ili ubrzanog priznavanja prihoda pri odmeravanju oporezive dobiti u odnosu na računovodstvenu, što znači da izveštajni entitet očekuju poreske uštede u nekom budućem periodu, tj. poreske uštede su ovde predmet odlaganja.

U finansijskim izveštajima opšte namene nametnula se dilema u pogledu izveštavanja o budućim efektima nastalih privremenih razlika, tj. o odloženim porezima (poreskim uštedama). Implementirana su različita rešenja - od njihovog ignorisanja (prema tzv. integrisanom modelu) preko delimičnog priznavanja do potpunog iskazivanja. Svako od ovih rešenja ima drugačiji efekat po izgled finansijskih izveštaja, čime se menja informaciona osnova na bazi koje brojni korisnici izveštaja ocenjuju performanse poslovanja kompanija. Ovo je izraženije u meri u kojoj su odloženi porezi prisutniji, što je svojstveno okruženjima sa većim razlikama između računovodstvenih i poreskih pravila izveštavanja, kao i većom poreskom stopom, jer od poreske stope zavisi konačan iznos odloženih poreza po osnovu privremenih razlika.

Iako odložene poreze fiskus eksplicitno ne priznaje, što je po integrisanom modelu osnov za njihovo nepriznavanje i u finansijskim izveštajima, nastojanje da se korisnicima finansijskih izveštaja pruži što bolja osnova za procenu budućih novčanih tokova govori u prilog iskazivanja odloženih poreza. Buduća poreska plaćanja neosporno su pod uticajem odloženih poreza. Analitička vrednost modela odloženih poreza ogleda se u transparentnom prikazivanju njihovih iznosa, pri čemu je iskazna moć ovog modela još poboljšana

promenom njegove orijentacije sa bilansa uspeha na bilans stanja. Na ovaj način odloženi porezi uklopljeni su u opšte definicije sredstava i obaveza i odmeravaju se imajući u vidu njihov očekivani uticaj na buduće novčane tokove.

Odloženim poreskim sredstvima i obavezama mogu se pripisati određeni nedostaci i u konceptualnom i u analitičkom pogledu. Kompleksnost njihovog obračuna takođe je evidentna. Sagledavanje poreskih implikacija nastalih događaja ipak je značajno unapređeno priznavanjem odloženih poreza. Ne samo da je bilans stanja kompletniji, nego se i u bilansu uspeha postiže korektnije periodiziranje rezultata, jer se i priznavanje poreskih prihoda i rashoda vrši po obračunskom, a ne gotovinskom principu.

Zahvaljujući listi obaveznih obelodanjivanja koja prate iskazivanje odloženih poreza omogućena je njihova detaljnija analiza i bolja procena efekata po novčane tokove. Prostora za dalje unapređenje, a i standardizaciju obelodanjivanja nesumnjivo ima, jer su napomene na vrlo različitom nivou detaljnosti od jedne do druge kompanije. Ozbiljne probleme u primeni i analizi odloženih poreza predstavljaju i još uvek brojne razlike u računovodstvenim standardima, koji regulišu ovu problematiku. Napori na harmonizaciji tretmana predviđenog po MRS/MSFI i po američkim GAAP ostali su za sada bezuspešni, što ukazuje na duboko ukorenjene razlike. U kontekstu prisutne globalizacije poslovanja njihovo prevazilaženje donelo bi značajne koristi.

Obelodanjivanja o pozicijama u vezi sa porezom na dobit mogu višestruko poslužiti u analitičke svrhe. Značajniji raspon između računovodstvene i oporezive dobiti tako može da signalizira prakse oblikovanja računovodstvene dobiti i nizak kvalitet iskazanog rezultata. Opreznost u tumačenju je neophodna, jer ovaj raspon može da bude posledica efikasnog poreskog planiranja i stoga pozitivna pojava, ali mogao bi da bude indikator i ulaska kompanije u rizične poreske pozicije i nezakonitu poresku evaziju. U svakom slučaju, materijalni jaz između dva merila dobiti treba da bude povod za detaljnije ispitivanje, što može dovesti do dragocenih informacija na putu sagledavanja performansi kompanija.

U Srbiji su odloženi porezi dugo predstavljali nepoznanicu. Tek od 2004. godine, kada je počela primena MRS/MSFI, postaje obavezno njihovo iskazivanje. S obzirom da period primene nije dug, a imajući u vidu i kompleksnost problematike odloženih poreza, u radu

smo se bavili pitanjem dostignutog kvaliteta u praksama izveštavanja o odloženim porezima, kao i značajem odloženih poreza za bolje sagledavanje performansi poslovanja kompanija na tržištu Srbije.

Analizom obelodanjivanja o porezu na dobit u finansijskim izveštajima dvadeset najvećih kompanija iz realnog i 20 najvećih kompanija iz bankarskog sektora za 2009. i 2010. godinu ustanovili smo niz manjkavosti, koje u velikom broju slučajeva onemogućavaju ili otežavaju sprovođenje kvalitetne analize poreskih pozicija. Može se konstatovati da su obim i kvalitet pruženih obelodanjivanja vrlo neujednačeni, što otežava komparativnu analizu. Međutim, ono što iznenađuje i predstavlja vrlo ozbiljan propust jeste nedostatak obaveznih obelodanjivanja i to ne u zanemarljivom broju izveštaja, a i u slučaju da su obelodanjivanja izvršena to je često u neadekvatnom formatu. Nisu primećena ni neka poboljšanja praksi izveštavanja u 2010. godini u odnosu na 2009. godini.

Uočeni propusti sigurno su pokazatelj da potrebna znanja u vezi sa modelom odloženih poreza još uvek nisu usvojena ni od strane računovodstvene profesije, a onda se još manje može očekivati da menažerske strukture i ostala javnost percipiraju koristi od ovog modela izveštavanja. Edukacija u ovoj sferi je očigledno nedovoljna, te računovodstvo poreza na dobit treba da se uvrsti u odgovarajuće stručne kurseve. Činjenica je i da su svi analizirani izveštaji bili predmet revizije, pa bi bilo razumno očekivati da se ovakvi izveštajni nedostaci ne pojavljuju. S obzirom da to nije slučaj, jasna je potreba da se kvalitet revizije podigne na viši nivo, na čemu treba posebno insistirati, jer bi to dovelo i do većeg kredibiliteta i uošte upotrebe finansijskih izveštaja.

U meri u kojoj je to bilo moguće, s obzirom na ograničenja u vidu neadekvatnih informacija, izvršili smo analizu iznosa i strukture odloženih poreskih sredstava i obaveza na pomenutom uzorku kompanija. Banke su u većem broju u poziciji neto odloženih poreskih sredstava, dok većina kompanija u realnom sektoru ima neto odložene poreske obaveze. Dominantan izvor kako odloženih poreskih obaveza tako i odloženih poreskih sredstava su razlike u amortizaciji, a kao čest izvor odloženih poreskih sredstava pojavljuju se još i poreski krediti. Po osnovu poreskih gubitaka ne postoji praksa priznavanja odloženih poreskih sredstava ni kod banaka ni kod preduzeća. Nepriznata odložena poreska sredstva javljaju se i po osnovu poreskih kredita, što je naročito izraženo u realnom sektoru.

Iznosi odloženih poreza u odnosu na ukupnu imovinu posmatranih kompanija ne mogu se označiti kao materijalni, mada su nešto veći kod preduzeća nego kod banaka. Ekstremna vrednost za banke je 0,7% u obe posmatrane godine, dok je kod preduzeća 5,1%. Nematerijalnost pozicija odloženih poreza posledica je prevashodno niske poreske stope, kao i značajne usaglašenosti poreskog i finansijskog izveštavanja, tako da se privremene razlike ne pojavljuju po mnogo osnova. Odloženi porezi onda ne mogu bitnije ni da utiču na performanse poslovanja kompanija.

Da bismo potpunije sagledali ulogu odloženih poreza u oceni performansi, anketirali smo banke, jer su jedan od najznačajnijih korisnika finansijskih izveštaja i u svrhe odobravanja kredita sprovode njihovu detaljnu analizu. Pokazalo se da se odloženim porezima retko pridaje pažnja. Izostaje svaka studioznija analiza, jer se ne očekuje da bi promena obračunskog tretmana ovih pozicija usled malih iznosa promenila osnovna merila performansi.

Analitičke kompetencije u domenu odloženih poreza ipak je važno razvijati. Obelodanjivanja o porezu na dobit mogu da se pokažu korisna za različite svrhe, na primer za sagledavanje uspešnosti upravljanja poreskim rashodima preko visine efektivne poreske stope. Eventualne promene u okruženju, poput povećanja poreske stope ili povećanja broja privremenih razlika, imajući u vidu neke globalne tendencije, mogle bi takođe u potpunosti da promene situaciju u pogledu značajnosti odloženih poreza.

Literatura

1. Alley C., James S., 2005, "The Interface Between Financial Accounting and Tax Accounting: A Summary Research of Current Research", Working Paper Series, Number 84, The University of Waikato.
2. Amir E., Kirschenheiter M., Willard K., 1997, "The Valuation of Deferred Taxes", *Contemporary Accounting Research* 14 (Winter), pp. 597-622.
3. Amir E., Kirschenheiter M., Willard K., 2001, "The Aggregation and Valuation of Deferred Taxes", *Review of Accounting Studies* 6, Kluwer Academic Publishers, pp. 275-297.
4. Artsberg K., 1996, "The link between Commercial Accounting and Tax Accounting in Sweden", *The European Accounting Review* 5: Supplement, pp. 795- 814.
5. Chaney P. K., Jeter D. C., 1994, "The Effect of Deferred Taxes on Security Prices", *Journal of Accounting, Auditing and Finance*, 9 (1), pp. 91-116.
6. Chattopadhyay S., Arcelus F. J., Srinivasan G., 1997, "Deferred Taxes and Bond Ratings: A Canadian Case", *Journal of Business Finance and Accounting* 24 (3) and (4).
7. Comiskey E., Mulford C., 2000, *Guide to Financial Reporting and Analysis*, John Wiley and Sons.
8. D'ascenzo M, England A., 2005, "The Tax and Accounting Interface", *Journal of the Australasian Tax Teachers Association* 2.
9. Deloitte Development LLC, 2011, *A Roadmap to Accounting for Income Taxes*.
10. Deloitte Development LLC, 2008, FAS 109 and IAS 12: Insights on the corporate income tax accounting convergence project.
11. Deloitte Touche Tohmatsu, 2003, *Accounting for Income Taxes: A Guide to SSAP 12 (Revised)*.
12. Desai M., 2003, "The Divergence Between Book and Tax Income", *Tax Policy and the Economy* 17, pp. 169-206.
13. Desai M., 2005, "The Degradation of Corporate Profits", *Journal of Economic Perspectives*.

14. Deslandes M., Landry S., 2007, "Taxable Income, Tax- Book Differences and Earnings Quality", Working Paper.
15. Devereux M. P., Griffith R., October 2002, "Corporate Income Tax Reforms and International Tax Competition", *Economic Policy*, pp. 451- 488.
16. Dhaliwal D. S., Gleason C. A., Mills L. F., Summer 2004, "Last-Chance Earnings Management: Using the Tax Expense to Meet Analysts' Forecasts", *Contemporary Accounting Research*, Vol. 21, No. 2, pp. 431-459.
17. Dunbar A., Phillips J., Rego S., 2004, "The Impact of the Bonus Depreciation Rules on the Ability of Deferred Tax Expense and Accrual- Based Measures to Detect Earning Management Activities", Working Paper.
18. Eilifsen A., 1996, "The Relationship between Accounting and Taxation in Norway", *The European Accounting Review* 5: Supplement, pp. 835- 844.
19. Einkommensteuergesetz (Österreich),
[http://www.jusline.at/Einkommensteuergesetz_\(EStG\).html](http://www.jusline.at/Einkommensteuergesetz_(EStG).html).
20. Einkommensteuergesetz (Deutschland),
[http://www.jusline.de/Einkommensteuergesetz_\(EStG\).html](http://www.jusline.de/Einkommensteuergesetz_(EStG).html).
21. Elliott B., Elliott J., 2005, *Financial Accounting and Reporting*, 9th edition, Precentice Hall.
22. Epstein J. B., Mirza A. A., 2005, *Interpretation and Application of International Accounting and Financial Reporting Standards*, Wiley.
23. Epstein J. B., Jermakowicz K. E., 2010, *Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards*, Wiley.
24. Erle B., 2006, «Tax Risk Management and Board Responsibility», Tax and Corporate Governance Symposium, Max Planck Institute for Intellectual Property, Competition and Tax Law.
25. Ernst & Young , 2010, *Searching for Clarity in Uncertain Tax Positions*.
26. European Commission: Directorate-General Tax and Customs Union, 2009, *Management Plan for 2010*.
27. European Commission, 2008, *Summary Record of the Meeting of the Common Consolidate Corporate Tax Basis (CCCTB) Working Group 068*.

28. European Commission, 2007, "CCCTB: Possible Elements of Technical Outline", Working document 057.
29. European Commission, 2004, "General Tax Principles", Working document.
30. European Commission, 2003, "The Application of International Accounting Standards (IAS) in 2005 and the Implications for the Introduction of a Consolidated Tax Base for Companies' EU-wide activities", Consultation Document.
31. Finance Act 1998 (United Kingdom), <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/36>.
32. Frank M. M., Lynch L. J., Rego S. O., 2004, "Tax Reporting Aggressiveness and its Relation to Aggressive Financial Reporting", *Accounting Review*, Vol. 8, No. 2.
33. Freedman J., 2004, "Aligning Taxable Profits and Accounting Profits: Accounting standards, legislators and judges", *eJournal of Tax Research*, Volume 2, No 1, pp 71-100.
34. Freedman J., 2007, "Financial and Tax Accounting: Transparency and «Truth»", Oxford University Centre for Business Taxation, Working Paper 07/22.
35. Freedman J., Macdonald G., 2007, "The Tax Base for CCCTB: The Role of Principles", Oxford University Centre for Business Taxation, Working paper 08/07.
36. Gaeremynck A., Van de Gucht L., September/October 2004, "The Recognition and Timing of Deferred Tax Liabilities", *Journal of Business Finance and Accounting* 31 (7) and (8).
37. Gallego I., 2004, "The Accounting and Taxation Relationship in Spanish Listed Firms", *Managerial Auditing Journal*, Vol. 19, No. 6, pp. 796-819.
38. Gee M. A., Mano T., 2006, "Accounting for Deferred Tax in Japanese Banks and the Consequences for Their International Operations", *ABACUS*, Vol. 42, No. 1.
39. Gesetz für Modernisierung des Bilanzrechts (Deutschland), http://www.voeb.de/de/publikationen/fachpublikationen/publikation_bilmog/.
40. Gielen F., Hegarty J., September 2007, "An Accounting and Taxation Conundrum- A Pan-European Perspective on Tax Accounting Implications of IFRS Adaption", The World Bank Centre for Financial Reporting Reform.
41. Gordon E., Joos P., 2004, "Unrecognized Deferred Taxes: Evidence from the U.K.", *The Accounting Review*, Vol. 79, No. 1, pp. 97- 124.

42. Green S., 2009, "What is Wrong with Tax Evasion", *Houston Business and Tax Journal*.
43. Guenther A. D., 2005, *Financial Reporting and Analysis*, McGraw-Hill Irwin.
44. Guenther A. D., Sansing R., 2000, "Valuation of the Firm in the Presence of Temporary Book- Tax Differences: The Role of Deffered Tax Assets and Liabilities", *The Accounting Review*, pp. 1-12.
45. Hall, B. and Murphy K., 2003, "The Trouble with Stock Options", *Journal of Economic Perspectives* 17, pp. 49-70.
46. Handelsgesetzbuch (Deutschland), [www.jusline.de/Handelsgesetzbuch_\(HGB\).html](http://www.jusline.de/Handelsgesetzbuch_(HGB).html).
47. Hanlon M., 2003, "What Can We Infer About a Firm's Taxable Income from its Financial Statements?", *National Tax Journal* 56 No 4., pp. 831-863.
48. Hegarty J., Gielen F., Barros A., 2004, Implementation of International Accounting and Auditing Standards: Lessons Learned from the World Bank's Accounting and Auditing ROSC Program.
49. Heltzer W., 2006, "Conversatism and Book-Tax Differences", Working Paper.
50. Hoogendoorn M. N., 1996, "Accounting and Taxation in Europe - A Comparative Overview", *The European Accounting Review* 5: Supplement, pp. 783- 794.
51. Holland K., April/May 1998, "Accounting Policy Choice: The Relationship Between Corporate Tax Burdens and Company Size", *Journal of Business Finance and Accounting*, 25 (3) and (4).
52. Ilić Popov G., 2004, *Poresko pravo Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd.
53. Ilić Popov G., 1995, *Osnovica poreza na dobit korporacija*, Pravni fakultet u Beogradu.
54. Inland Revenue Guidance Note (United Kingdom), 2004, *International Accounting Standards – the UK tax implications*, http://www.inlandrevenue.gov.uk/practitioners/int_accounting.htm.
55. Internal Revenue Code (USA), <http://us-code.vlex.com/source/us-code-internal-revenue-code-1025>.
56. Internal Revenue Code Treasure Regulations (USA), <http://www.irs.gov/taxpros/article/0,,id=98137,00.html#26cfr>.

57. Ivanišević M., 2008, *Poslovne finansije*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu.
58. Jarvenpaa M., 1996, "The Relationship between Taxation and Financial Accounting in Finland", *The European Accounting Review* 5: Supplement, pp. 899- 914.
59. Jones J., Campbell W., 2007, "Financial Reporting Effects of Uncertain Tax Positions", *The CPA Journal*, Vol. 77, March 2007 Issue.
60. Jones S. M., 2006, *Principles of Taxation for Business and Investment Planning*, McGraw- Hill International Edition.
61. Jones S. M., Rhoades-Catanach S. C., 2005, *Advanced Strategies in Taxation*, Fourth edition, McGraw- Hill.
62. Karayan J. E., Swenson C. W., 2007, *Strategic Business Tax Planning*, Second Edition, Wiley.
63. Keller T., 1966, *Interperiod Tax Allocation*, in *Modern Accounting Theory*, Edited by Morton Backer, Precentice Hall, pp. 384-411.
64. KPMG International, 2004, *International Tax Survey*.
65. Kvaal E., 2007, "Discounting and the Treatment of Taxes in Impairment Reviews", *Journal of Business Finance and Accounting*, 34 (5) and (6).
66. Larsen E. J., 2006, *Modern Advanced Accounting*, Tenth edition, McGraw- Hill International Edition.
67. Lenter D., Shackelford D., Slemrod J., 2003, "Public Disclosure of Corporate Tax Return Information: Accounting, Economics, and Legal Perspectives", *National Tax Journal*.
68. Lew B., Nissim D., 2004, "Taxable income, Future Earnings, and Equity Values", *The Accounting Review*, Vol. 79, No. 4, pp. 1039-1074.
69. Lewis R., Pendrill D., 2003, *Advanced Financial Accounting*, Seventh edition, Precentice Hall.
70. Lukić R., 2011, *Bankarsko računovodstvo*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu.
71. Machperson A., Coles N., Getz C. J., Booth P., Cowan S., 2007, *Best Practice Tax Reporting in a Changing Environment*, Deloitte.

72. Malinić D., 2009, "Savremeni izazovi integralnog istraživanja kvaliteta finansijskih izveštaja", *Ekonomika preduzeća*, specijalni tematski broj: Tajne bilansa: menadžerski ugao.
73. Malinić D., 2007, *Politika dobiti korporativnog preduzeća*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu.
74. Manzon G. B., Plesko G. A., 2002, "The Relation Between Financial and Tax Reporting Measures of Income", *Tax Law Review* 55 No. 2, pp. 175-214.
75. Meigs R., Meigs W., 1993, *Računovodstvo - temelj poslovnog odlučivanja*, deveto izdanje, Mate d.o.o Zagreb.
76. Melville A., 2006, *Taxation: Finance Act 2005*, Eleventh edition, Precentice Hall.
77. Mills L., Plesko G. A., December 2003, "Bridging the Reporting Gap: A Proposal for More Informative Reconciling of Book and Tax Income", *National Tax Journal*, Vol LVI, No. 4.
78. Mulford C., Comiskey E., 2011, Deferred Tax Assets and The Disclosure of Tax Planning Strategies, *The Journal of Applied Research in Accounting and Finance*, Vol. 6.
79. Narasimhan M. S., Harisha B. V., July 2006, "Impact of Deferred Tax Facility on Firm Value", *The Chartered Accountant*, pp. 56-63.
80. Nobes C., Parker R., 2000, *Comparative International Accounting*, Sixth Edition, Precentice Hall.
81. Organisation for Economic Co-operation and Development, 2011, *Revenue Statistics 1965-2009*.
82. Organisation for Economic Co-operation and Development Working Group on Accounting Standards, 1987, *Accounting Standards Harmonisation Report No. 3: The Relationship Between Taxation and Financial Reporting*.
83. Petersen R., 2009, *CCH Accounting for Income Taxes*, Wolters Kluwer Business.
84. Phillips J., Pincus M., Rego S., 2003, "Earnings Management: New Evidence Based on Deferred Tax Expense", *The Accounting Review*, Vol. 78, No. 2, pp. 491-521.
85. Plesko G. A., Spring 2002, "Reconciling Corporation Book and Tax Net Income, Tax Years 1996- 1998", *SOI Bulletin*, pp. 111- 132.

86. Plesko G. A., September 2004, "Corporate Tax Avoidance and the Properties of Corporate Earnings", *National Tax Journal*.
87. Poitras G., 2007, "Accounting Standards for Employee Stock Option Disclosure", *International Journal of Business Governance and Ethics* 3, pp. 473-87.
88. Popović D., 2006, *Poresko pravo*, Pravni fakultet, Centar za publikacije: Službeni glasnik.
89. Popović D., 1997, *Nauka o porezima i poresko pravo*, Savremena administracija.
90. Porcano T. M., Tran A. V., 1998, "Relationship of Tax and Financial Accounting Rules in Anglo- Saxon Countries", *The International Journal of Accounting*, Vol. 33, No. 4, pp. 433- 454.
91. Poterba J., Rao N., Seidman J., 2007, "The Significance and Composition of Deferred Tax Assets and Liability", NBER Working Paper Series.
92. PricewaterhouseCoopers LLP, 2006, *Lifting the Fog: Accounting for Uncertainty in Income Taxes*.
93. Raičević B., 2008, *Javne finansije*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu.
94. Raičević B., Nenadić J., 2005, "Poreska konkurentnost kao forma ekonomske konkurentnosti države", *Miločerski ekonomski forum: Konkurentnost i evropski put*, str. 430- 445.
95. Ranković J., 2010, *Teorija bilansa*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu.
96. Revsine L., Collins D., Johnson B, Amernic J., 2001, *Financial Reporting and Analysis*, Prentice Hall.
97. Rocchi F., 1996, "Accounting and Taxation in Italy", *The European Accounting Review*, 5: Supplement, pp. 981-989.
98. Schön W., 2004, "International Accounting Standards – a "Starting Point" for a Common European Tax Base", *44 European Taxation*, pp. 426.
99. Schroeder G. R., Clark W. M., Cathey M. J., 2005, *Financial Theory and Analysis: Text readings and cases*, Eight edition, Wiley.

100. Simmons R. S., 2007, "What Future for the Corporate Tax in the New Century?", *eJournal of Tax Research*, Volume 5, No 1, pp. 40-59.
101. Slaton D., 2008, "Solving Stock Option Compensation: Why Book-Tax Conformity May Not Be The Answer", *Houston Business and Tax Law Journal*, Volum IX, pp. 176-206.
102. Stiglitz J. E, 2004, *Ekonomija javnog sektora*, prvo izdanje, Ekonomski fakultet u Beogradu.
103. Škarić J. K., 2006, "Računovodstveni tretman poreza na dobit prema MRS 12", *Računovodstvo*, str. 68-81.
104. Unternehmensgesetzbuch (Österreich),
[www.jusline.at/Unternehmensgesetzbuch_\(UGB\).html](http://www.jusline.at/Unternehmensgesetzbuch_(UGB).html).
105. White J., Sondhy A., Fried D., 2003, *The Analyses and Use of Financial Statements*, Third edition, Wiley.
106. Wong. N., June/July 2005, "Determinants of the Accounting Change for Income Tax", *Journal of Business Finance and Accounting*, 32 (5) and (6).
107. World Bank Centre for Financial Reporting Reform, 2007, *An Accounting and Taxation Conundrum - A Pan-European Perspective on Tax Accounting Implications of IFRS Adoption*.
108. Zakon o porezu na dobit pravnih lica (Sl. glasnik RS, br. 25/2001, 80/2002, 43/2003, 84/2004, 18/2010 i 101/2011).
109. Zilva A., 2005, "The Alignment of Tax and Financial Accounting Rules: The Case for a New Set of Common Rules", *Journal of the Australasian Tax Teachers Association* 5.

PRILOG 1

FORMA ANKETE NA OSNOVU KOJE JE IZVRŠENO ISTRAŽIVANJE O
TRETMANU ODLOŽENIH POREZA U FINANSIJSKOJ ANALIZI
KOJU SPROVODE BANKE

ANKETA O UTICAJU ODLOŽENIH POREZA NA OCENU PERFORMANSI
KOMPANIJA

april, maj 2012. godine

Svi odgovori tretiraće se kao strogo poverljivi i rezultati istraživanja neće ukazivati na odgovore koji su dobijeni u pojedinim finansijskim institucijama.

Instrukcije:

Molimo Vas da slovo (a, b,...) uz izabrani odgovor upišete u polju "Odgovor:____", koje se nalazi u svakom pitanju.

Molimo Vas da popunjenu anketu pošaljete na mejl: saska@ekof.bg.ac.rs

Molimo Vas da navedete naziv Vaše pozicije u banci:

ANKETA

1. Kako prilikom analize solventnosti tretirate odložene poreske obaveze?
- u celini kao obavezu,
 - u celini kao sopstveni kapital,
 - isključuju se u celini iz obaveza, ali se ne uključuju u sopstveni kapital,
 - na osnovu detaljnije analize isključuju se delimično iz obaveza, ali se ne uključuju u sopstveni kapital,
 - na osnovu detaljnije analize dekomponuju se na deo koji pripada obavezama i deo koji se uključuje u sopstveni kapital.

Odgovor:_____.

Komentar:_____.

2. Da li prilikom analize solventnosti odložena poreska sredstva:
- ne smatrate relevantnim,
 - mogu da predstavljaju korekciju sopstvenog kapitala u sledećim okolnostima:_____.

Odgovor:_____.

3. Da li prilikom utvrđivanja prinosa na sopstveni kapital odložene poreske obaveze (sredstva) mogu da budu uključene u sopstveni kapital (tretirane kao umanjene sopstvenog kapitala)?
- ne, nikada,
 - da, u sledećim okolnostima:_____.

Odgovor:_____.

4. Da li u svrhe ocene likvidnosti odložene poreske obaveze tretirate kao tekuće obaveze?
- da
 - ne
 - na osnovu detaljnije analize dekomponuju se na tekući i netekući deo.

Odgovor:_____.

5. Da li u svrhe ocene likvidnosti odložena poreska sredstva tretirate kao tekuće sredstvo?
- da
 - ne

c) na osnovu detaljnije analize dekomponuju se na tekući i netekući deo.

Odgovor: _____.

6. Da li preispitujete mogućnost realizacije priznatih odloženih poreskih sredstava?

- a) uvek,
- b) ponekad i to u sledećim slučajevima:

c) nikad.

Odgovor: _____.

7. Da li su predmet razmatranja i nepriznata odložena poreska sredstva?

- a) uvek,
- b) ponekad i to u sledećim slučajevima:

c) nikad.

Odgovor: _____.

8. Da li se u svrhe finansijske analize razmatraju napomene o porezu na dobit?

- a) uvek,
- b) ponekad i to u sledećim slučajevima: _Kada je njihov iznos materijalno značajan _____

c) nikad.

Odgovor: _____.

9. Ukoliko odložene poreske pozicije nisu predmet detaljnije analize, koji su po Vama osnovni razlozi za to?

_____.

Hvala Vam na popunjavanju ove ankete.

mr Savka Vučković Milutinović
Katedra za poslovne finansije i računovodstvo
Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu
Kamenička 6, br. telefona 011-3021-153.
e-mail: saska@ekof.bg.ac.rs.

BIOGRAFIJA

Savka Vučković Milutinović rođena je 3. januara 1976. godine u Bijeljini. Osnovnu školu i matematičku gimnaziju završila je u Bijeljini. Na Ekonomskom fakultetu u Beogradu diplomirala je 1999. godine na smeru Poslovne finansije i računovodstvo sa prosečnom ocenom 9,75. Poslediplomske studije završila je na Ekonomskom fakultetu u Beogradu na smeru Finansijsko-računovodstvena analiza. Ispite je položila sa prosečnom ocenom 10 i magistrirala 2005. godine sa tezom pod nazivom «Koncept ciljnog upravljanja troškovima i profitom».

Od 1999. godine radi na Ekonomskom fakultetu u Beogradu. Izvodi vežbe na predmetima: Računovodstvo trgovinskih preduzeća, Računovodstvo u bankarstvu i osiguranju i Specijalna računovodstva. Predavač je na kursu za investicione savetnike u organizaciji Ekonomskog fakulteta u Beogradu i Komisije za hartije od vrednosti. Sudski je veštak za oblast računovodstva.

U toku svog dosadašnjeg bavljenja naučno-istraživačkim radom kandidat mr Savka Vučković Milutinović objavljivala je stručne radove, učestvovala na domaćim i međunarodnim konferencijama, kao i u izradi većeg broja projekata, pretežno iz oblasti računovodstva i poreza. Kao saradnik Nemačke organizacije za tehničku saradnju (GTZ) bila je angažovana na projektu “Reforme finansijskog sistema Republike Srbije”. Kandidat je učestvovala i na međunarodnom projektu “REPAIRS: Put u Evropu- program reforme računovodstva i institucionalnog jačanja”, koji je sproveden u organizaciji Svetske banke.

Izjava o autorstvu

Potpisana _____ Savka Vučković Milutinović _____
broj indeksa _____

Izjavljujem

Da je doktorska disertacija pod naslovom
“Vrednovanje i efekti odloženih poreza na performanse kompanija”

- rezultat sopstvenog istraživačkog rada,
- da predložena disertacija u celini ni u delovima nije bila predložena za dobijanje bilo koje diplome prema studijskim programima drugih visokoškolskih ustanova,
- da su rezultati korektno navedeni u
- da nisam kršila autorska prava i koristila intelektualnu svojinu drugih lica.

Potpis doktoranda

U Beogradu, _____

Savka Vučković Milutinović

Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije doktorskog rada

Ime i prezime autora: Savka Vučković Milutinović

Broj indeksa _____

Studijski program _____

Naslov rada: Vrednovanje i efekti odloženih poreza na performanse kompanija

Mentor: prof. dr Radojko Lukić

Potpisana Savka Vučković Milutinović

Izjavljujem da je štampana verzija mog doktorskog rada istovetna elektronskoj verziji koju sam predala za objavljivanje na portalu Digitalnog repozitorijuma Univerziteta u Beogradu.

Dozvoljavam da se objave moji lični podaci vezani za dobijanje akademskog zvanja doktora nauka, kao što su ime i prezime, godina i mesto rođenja i datum odbrane rada.

Ovi lični podaci mogu se objaviti na mrežnim stranicama digitalne biblioteke, u elektronskom katalogu i publikacijama Univerziteta u Beogradu.

Potpis doktoranda

U Beogradu, _____

Savka Vučković Milutinović

Izjava o korišćenju

Ovlašćujem Univerzitetsku biblioteku «Svetozar Marković» da u Digitalni repozitorijum Univerziteta u Beogradu unese moju doktorsku disertaciju pod naslovom: «Vrednovanje i efekti odloženih poreza na performanse kompanija», koja je moje autorsko delo.

Disertaciju sa svim prilogima predala sam u elektronskom formatu pogodnom za trajno arhiviranje.

Moju doktorsku disertaciju pohranjenu u Digitalni repozitorijum Univerziteta u Beogradu mogu da koriste svi koji poštuju odredbe sadržane u odabranom titlu licence Kreativne zajednice (Creative Commons) za koju sam se odlučila.

1. Autorstvo

2. Autorstvo - nekomercijalno

3. Autorstvo - nekomercijalno - bez prerade

4. Autorstvo - nekomercijalno - deliti pod istim uslovima

5. Autorstvo - bez prerade

6. Autorstvo - deliti pod istim uslovima.

Potpis doktoranda:

U Beogradu, _____

Sorka Vuković Nikolić